

S 35639

M-D-99/4a

JOSEF ŠUSTA
SVĚTOVÁ POLITIKA

V LETECH 1871—1914

IV

41d

DĚJINY NOVÉHO VĚKU

JOSEF ŠUSTA

SVĚTOVÁ POLITIKA

V LETECH 1871-1914

IV

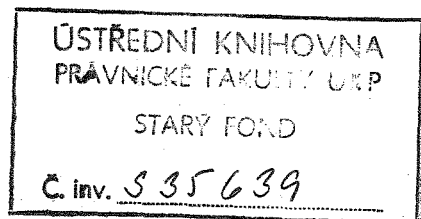
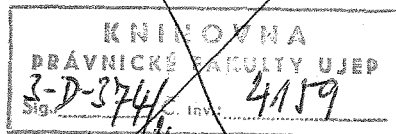
Mezi haagskou a algeciraskou konferencí

„VESMÍR“

nakladatelská a vydavatelská společnost v Praze VII

1928

VYTISKLA PRŮMYSLOVÁ TISKÁRNA V PRAZE VII.

I.

FAŠODA A HAAGSKÁ KONFERENCE.

Mnozí, kdož roku 1898 se zájmem poněkud hlubším sledovali válku Španělska se Spojenými státy americkými, viděli v ní nejen srážku mladého útvaru republikánského, vysokým sebevědomím o překot vzkypělého, s monarchií, jež zosobňovala výrazně staré tradice a řády namnoze již zjevně přežilé. Boje u Cavite a před Santiagem jevily se jim také význačnou kapitolou dlouhého zápasu, který živel anglosaský od dob královny Alžběty sváděl vůbec s živlem románským o vládu nad světem zámořským a v němž postupně vítězil, ať již dočasným protivníkem jeho byli španělští Habsburkové, francouzští Bourboni či pán vši románské Evropy, Napoleon Bonaparte. V ohledu tom jevily se tedy Spojené státy jaksi přirozeným pomocníkem své někdejší mateřské země při velikém díle dějinném a dojem, že obě ohromné říše anglosaské přes všechnu svou ostatní různost jsou v odvěkém souboji s románským světem opravdu nástroji jedné a téže osudovosti, vzrostl ještě více, když v zápětí, sotva dozněly poslední drtivé výstřely amerických děl v zátocě Manilské, zahrozila ihned na jiném konci světa srážka, z níž mohl vzejít ještě větší a závažnější boj podobného rázu, totiž válka mezi Francií a Anglií.

Šlo při tom o tropické nitro Afriky, zejména o povodí horního Nilu, a zdálo se, že dlouholetá vzájemná žárlivost obou velikých mocí západoevropských se zřetelem k těmto končinám nyní opravdu dospěla k vrcholnému bodu, kde konečné rozhodnutí jest nezadržitelné. Zmínili jsme se v předchozím vypravování o tom, jak již na jaře roku 1896 i Francie i Anglie k témuž cíli vypustily dva tvrdě kalené šípy, ovšem váhy velmi nerovné, totiž velikou výpravu Kitchenerovu, proti toku Nilu z Egypta k jihu se beroucí, a drobnou misi Marchandovu, jež z francouzského Konga rovněž do oblasti horního Nilu zamířila. K jejich vzájemnému střetnutí došlo však opravdu teprve na podzim roku 1898 a to za okolností velmi napínavých.

Sirdar Horatio Herbert Kitchener vyrazil v červnu 1896 z Vádí Halfa se sborem angloegyptským, v němž byla ovšem, zejména z počátku, jen malá část vojáků britského původu. Po úspěšné první srážce s mahdisty u Firketu bylo mu překonati značné obtíže, jež pochodu pouště kladlo vedro i cholera. Na konci září dospěl však až k Dongole, zatím co zároveň také při Rudém moři skupina indického vojska u Suakimu porazila druhou výzvu dervišů.

Boj živlu anglosaského s románským.

Kitchener a Marchand.

Dobytí Dongoly.

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA 5
právnícké fakulty UJEP
BRNO, Nám. 25. čísla 2

Tím bylo vlastně dosaženo cíle, který vláda anglická původně byla označila za nutný k obraně Egypta, a proti dalšímu postupu výpravy Kitchenerovy k jihu ohrazovala se hlučně jak liberální oposice v parlamentu londýnském, tak i diplomacie francouzská. Než lord Salisbury prohlásil, že bezpečnost Egypta žádá toho, aby boj s mahdismem byl doveden až k jeho úplnému zdo-lání, a veřejné mínění anglické vítalo většinou chystaný další postup na Char-tum jako konečnou odvetu za smrt Gordonovu, národnímu sebevědomí brit-skému velmi žádoucí.

Postup
Kitchenerův.

Kitchener připravil svůj postup pouští velmi methodicky a pečlivě jednak stavbou etapní dráhy podle vzoru, který dalo kdysi Rusko při svých bojích s Turkmény; zároveň sloužil mu však i Nil za základnu zásobní. V srpnu roku 1897 byl již v Abu Hamedu, 230 mil jižně od hranic egyptských, po-čátkem září zmocnil se pak i Berberu a obsadil zároveň Kassalu, před tím Vlarchy zaujatou, jejíž záchranou byla výprava jeho původně především odů-vodňována. Válka dospěla tak k vrcholnému údobí. Vojsko angloegyptské po-silami z Anglie přivolaným dosáhl počtu 23 tisíc, ale také mahdisté napjali veškeru sílu k obraně jádra své moci. Na říčce Atbaře došlo 8. dubna 1898 ke krvavému boji, v němž zástupce mahdiho, Osman Digma, byl tak dokonale poražen, že bylo možno počítati ještě téhož roku i s proniknutím britské vý-pravy až ke Chartumu.

Atbara
(8. dubna 1898).

Zatím co takto Anglie se značným rozvinutím moci válečné se severu si okázale razila cestu do sudánského nitrozemí, postupovala do těchže končin neslyšně z jihovýchodu i výprava Marchandova. Vůči velikému stroji Kitchenerovu, střízlivě opřenému o všechny novodobé vymoženosti technické,jevila se výprava ta ovšem spíše romantickým dobrodružstvím; neboť smělý důstoj-ník francouzský měl při sobě vedle několika francouzských druhů jen 154 domorodých, senegalských střelců, dva miniaturní ocelové parníčky a tři alu-miniové skládací čluny. Proto mohla vláda francouzská dlouho krýti podnik jeho zdáním výpravy pouze výzkumné, ač opravdu s věcí od počátku určité spojovala i okupační úkoly.

Výprava
Marchandova.

Překonáváje značné obtíže, které působilo zejména zajištění nutného počtu domorodých nosičů, dosáhl Marchand teprve v dubnu 1897 horního toku Ubandži a odtud mu začal ještě svízelnější zápas s neschůdností tropického kraje, kde jednak přeprava výzbroje a zásob po rozvodích řek jen dočasně zavodněných, později pak nekonečné močály Bahr-el-Ghazalu výpravě jeho v cestu stavěly kruté překážky. Zanechav na některých bodech drobné posád-

ky, dosáhl konečně po pochodu delším půl třetího tisíce mil Bílého Nilu a vztýčil na jeho břehu ve Fašodě 10. července 1898 francouzskou vlajku na znamení, že zabírá kraj pro třetí republiku. Také jemu bylo tu pak bojovati s mahdisty, neboť nástupce proroka vypravil proti němu z Chartumu po lodích vojenskou skupinu. Opevniv se však s pomocí domorodých Šiluků v někdejší egyptské tvrzce, odrazil Marchand 25. srpna útok ten a přiměl v zápětí i ná-čelníky sousedních černošských kmenů k tomu, že výslovně uznali francouz-ský protektorát. Naděje jeho byly však zároveň podstatně zklamány tím, že marně čekal na pomoc, jež mu měla přijíti z východu, přes Habeš.

Marchand
ve Fašodě
(10. července
1898).

V ohledu tom zkřížila anglická diplomacie včas obratným zakročením vyhlídky, které francouzští politikové koloniální připínali k přátelským stykům s negušem Menelikem. Neboť po míru, smluveném na podzim 1896 mezi Itálií a Habeší, dovedl anglický vyslanec Rennel Rod „krále králů“ získati pří-znivou úpravou hranic mezi Habeší a britským Somálskem k tomu, že 14. května 1897 podepsal smlouvu, jež zajišťovala Anglii jeho přátelství a neutra-litu v boji s mahdim. Výzkumné výpravě francouzské, v jejíž čele stál dů- stojník Potter a ruský plukovník Artamanov, bylo sice možno Habeší projíti směrem k Bílému Nilu a dosáhla řeky té opravdu již v červnu 1898 u vtoku Sobatu; minula se však s Marchandem, který tak uvázl u Fašody bez mož- nosti rychlého spojení s vlastní a jsa vydán se svým ztenceným hloučkem mnoho- násobnému nebezpečí, zejména pro možnost opětovných útoků mahdisti- ckých. Nebezpečí to bylo ovšem v zápětí podstatně zmenšeno novým a to rozhodným úderem moci britské směrem k jihu.

Habeš.

Na konci srpna dospěl totiž Kitchener se svým sborem až před Chartum. K obraně hrobu svého proroka pokusili se tu mahdisté o poslední veliký zápas. U Omdurmanu vrhli se 2. září v počtu více než třiceti tisíc se zoufalou od- vahou proti strojním puškám anglickým, které se v tomto tažení vůbec po prvé osvědčily jako nový, hrozný nástroj válečné dovednosti evropské. Útok byl marný; v několika hodinách byla výzva nástupce prorokova na hlavu po- ražena, aniž Angličanům způsobila vážné škody. Jako vítěz mohl 4. září Kit- chener vtáhnouti do Chartumu. Britská vlajka vztýčená nad domem, v němž byl kdysi Gordon ubit, vyznačovala konečné vítězství nad moslemským fana- tismem a Kitchener neváhal k dokonalému zlomení pověřivé myslí protiv- níků rozmetati hrobku mahdiho a vrhnouti tělesné ostatky jeho opovržlivě do Nilu. Jeho podvůdce, generál Reginald Wingate, měl stíhati prchající trosky nepřátelského vojska dále až k Habešským horám, zároveň dostal však 7. září

Omdurman
(2. září 1898).

Obsazení
Chartumu

anglický velitel překvapující zprávu o vztýčení francouzské vlajky Marchandem ve Fašodě, pět set mil jižně od Chartumu.

Věc jevila se tím závažnější, ježto nedlouho před tím Kitchenera došel od londýnské vlády výslovný příkaz, aby v někdejším egyptském Sudánu nestrpěl jiné vlajky než britskou a egyptskou. Vypravil se tedy bez prodlení s pěti dělovými lodicemi proti proudu nilskému k Fašodě a 19. září došlo tu k významnému setkání obou vojenských hloučků, zosobňujících uprostřed tropické pustiny obě soupeřské mocnosti, Anglii a Francii. S tvrzením, že kraj nikdy nepřestal býti právně državou egyptskou, ohradil se anglický generál proti vztýčení francouzské trikolory jakožto znaku zabrání horního Nilu pro třetí republiku. Marchand trval však na tom, že nemůže bez vyššího rozkazu ustoupiti, a výsledek zdvořilého, ale důrazného jednání byl, že Kitchener po několika dnech zpět do Chartumu se vrátil. Vztýčil však dříve několik set kroků od praporu francouzského prapor britský i egyptský a zanechal v rukou Marchandových písemný protest proti jeho nárokům. Rozhodnutí konečně se tak přesunulo na vládu francouzskou a anglickou.

Již za předchozích měsíců vedlo se mezi Londýnem a Paříží svízelné jednání o nitroafrické otázky, o nichž právě tehdy lord Salisbury ve sněmovně prohlásil, že jsou složitostí svou pravým trestem božím pro evropské státníky. Šlo tu ovšem především o lepší vymezení sporných hranic osadních v Západní Africe, zejména v Nigerském oblouku, kde již déle desíti let francouzské i britské nároky se na tolika místech střetaly, že v diplomatickém vyjednávání o věcech těch stohy papíru se byly nakupily. Anglická vláda jevila sice ochotu, učiniti v oblasti té francouzskému panství některé ústupky, byla by je však ráda podmínila současným zastavením francouzského postupu k hornímu Nilu. Než v Paříži vyhýbali se zásadně spojení obou otázek. Zahraniční politiku řídil tu stále ještě Gabriel Hanotaux, zvláště horlivý přímluvčí koloniálního rozmachu francouzského v Africe a vlastní původce mise Marchandovy, a tak došlo 14. června 1898, v době, kdy o pokrocích mise té v Evropě ještě nebylo vůbec zpráv, pouze k smlouvě, která opravdu dosti přesně vymezovala jižní hranice francouzského Sudánu vůči britské Nigerii a Zlatému pobřeží.

Pro Francii byl to zřejmý úspěch, ježto nedlouho před tím dosáhla tu podobného vyrovnání také vůči německému Togu, a zároveň její vojsko zajetím hlavního domorodého odpůrce francouzského panství, loupeživého šejka Samoryho, značně přispělo k rychlé pacifikaci této neklidné končiny. Hanotaux

netěšil se ovšem dlouho z těchto úspěchů; padl ještě v červnu 1898 s ministerstvem Mélinovým a byl v novém kabinetě Brissonově vystřídán Theophilem Delcassé, mužem, jemuž, jak známo, osud vyhradil tak významný podíl v předválečné politice evropské.

V době, kdy Delcassé, který již roku 1894 po některou dobu byl spravoval francouzské ministerstvo osad, takto přijímal po prvé úřad ministra věcí zahraničních, netušil ovšem ani sám ještě, že jeho velikým úkolem dějinným bude vytvoření spolku francouzsko-anglického na základě přátelského vyrovnání zámořských rozporů a soupeřstev obou velikých mocí. Naopak, hned první měsíce jeho úřadování přinesly vrchol rozporů těch a dokonce i příkré nebezpečí války z nich hrozící. Zpráva o dosažení Nilu misí Marchandovou, která 26. září do Paříže přes Egypt došla, působila tu mocně na obrazotvornost francouzskou jako veliký čin vlasteneckého hrdinství; zároveň vzbudil však požadavek Kitchenerův, aby trikolora, ve Fašodě takto vztýčená, ustoupila praporu britsko-egyptskému, prudké rozhořčení. Zejména nadšenci pro osadní rozpětí, kteří měli v „Comité de l'Afrique Française“ a v „Union coloniale“ čilá střediska hlučné propagandy, neváhali tvrditi, že tentokráte národní čest zakazuje Francii ustoupiti, i kdyby pro to měla podstoupiti nejtěžší boj. V jejích očích závistivý Albion jevil se nepřitelem takřka horším Německa a francouzská diplomacie měla podle nich zásadně odmítnouti zakročení britské také poukazem na to, že Anglii vůbec nepřísluší právo nároky na povodí nilské zdvihati jménem Egypta, ježto nemá pro své působení v zemi faraonů stále ještě řádné základny, nemajíc mandátu ani od souboru mocí evropských, ani od sultána tureckého.

V Anglii naopak vzbudily zase zprávy o válečných činech Kitchenerových a konečné pomstě za smrt Gordonovu veliké nadšení. Vítězný vojevůdce, povýšený na lorda „of Khartoum“, stal se idolem národa a při zjevném vzrůstu britského sebevědomí nebylo tu ovšem valné ochoty k ústupu ani zdrženlivému jednání vůči Francii. Naopak. Imperialistické kruhy, které nedávno před tím dovedly veřejnému mínění anglickému vyličiti vítězství Spojených států nad Španělskem jako zásadní úspěch anglosaské rasy nad rasou latinskou, prohlašovaly hlučně, že nyní britská moc musí bez váhání dáti zase francouzské republice podobnou lekci, která by jí odňala chuť, sáhati všetečnou rukou na Nil, nezbytný britskému imperiu a v jehož celém povodí žádná jiné evropské moci nelze strpěti. Londýnská publicistika prohlašovala důrazně, že mise Marchandova byla vůbec od svého počátku jen svévolným ohrožováním míru;

Kitchener
ve Fašodě.

Západní
Afrika.

Smlouva ze
14. června 1898.

Th. Delcassé.

Napětí
fašodské.

Nadšení v Anglii.

Britské
pohrůžky
Francii.

neboť již roku 1895 v anglické sněmovně státní tajemník Grey okázale prohlásil, že by vláda Jeho Veličenstva byla nucena jakýkoliv podobný podnik francouzský vykládati nejen za čin neoprávněný, nýbrž za zřejmě nepřátelský útok na zájmy anglické. Ježto Francie přes to přese všechno na břehu nilském vlnajku svou vztyčila, jest prý nutno bez rozpaků ji sraziti. A podobné vášnivé názory nehlásala jen nezodpovědná žurnalistika v čele s Harmsworthovým „The Daily Mail“, nýbrž i zodpovědní státníci a vůdčí politikové.

Tak pronesl lord Rosebery na veřejném meetingu v Epsomu řeč plnou vyhrůžek, a podobně učinil v Tynemouthu i finanční ministr Hicks-Beach, který tu pravil dokonce, že prý pro sebevědomé národy jsou horší zla než válka a že Anglie nemíní před ničím ve světě couvnouti. A podobně neváhal ani vůdčí muž kabinetu, Chamberlain, národu anglickému důrazně předváděti všecek soubor sporů, které se byly v osadní politice mezi Francií a Anglií nahromadily, s tvrzením, že postup pařížských státníků jest prý vzorem zlomyslné politiky, jež raději jiným škodí, než sobě prospívá. Vyhrůžkám těm pak ještě účinnějším doprovodem bylo okázalé vystoupení anglického loďstva ve vodách tuniských, takže se zdálo, jako by pochodeň válečná, která roku 1898 na Kubě, ve vodách Filipinských i na Nilu byla vzplanula, nyní měla v samé Evropě zhoubný požár rozšířiti.

Zejména v Berlíně pozorovali tuto možnost s napětím a ovšem i s nadějí, že krajně zjitřený poměr francouzsko-anglický přinese Německu podstatné zisky. Neboť Vilém II. byl rozhodnut, užítí příležitosti té co nejvydatněji a to zcela v duchu politiky dvojího želízka, která se tehdy vůbec stávala tak význačnou pro souvěké německé umění státnické. Viděli jsme v předchozích kapitolách, jak německý císař neváhal s Anglií vyjednávat o spojenectví; zároveň užíval však jednání toho i v Petrohradu jako lákadla k vytvoření jednotné fronty kontinentální, zřejmě proti Anglii obrácené, aniž bylo ovšem zřejmo, míní-li to vůbec vážně s tou či onou myšlenkou. Podobně v určité otázce portugalských osad v Africe dohadoval se důvěrně s anglickou vládou, snažil se však zároveň v téže věci k vozu německých zájmů osadních připráhnouti také pařížské státníky, a stejně vedl si i nyní ve sporu o Fašodu. Jeho přirozené místo bylo ovšem spíše po boku Anglie, neboť, jak jsme viděli, k výpravě Kitchenerově do Sudánu došlo s jeho výslovným schválením a takřka na jeho prosbu v zájmu italského spojence. Vilém II. neváhal také dáti věci té výrazu po Kitchenerově vítězství na Atbaře v dubnu 1898 emfatickým telegramem královně Viktorii, který v Anglii veřejné mínění považovalo tak-

Válečné
nebezpečí.

Německý
zájem.

Projevy
Viléma II.

řka za nepřímý pokus o odčinění někdejšího telegramu Krügrovi. Po vítězství u Omdurmanu mluvil pak císař při vojenské paradě v Hannoveru dokonce o zbrojném bratrství s Anglií a o odkazu společného úsilí u Waterloo. Jakmile však v zápětí potom zpráva o srážce Kitchenerově s Marchandem vzrušila Evropu a na obzor vystoupila hrozivá možnost války mezi Francií a Anglií, neopomenul Vilém II. napnouti zcela jiné struny.

Srážka západních velmocí jevila se mu zřejmě věcí velmi výhodnou v zájmu německém, neboť Francie zápasící s Brity na moři i v osadách mohla býti patrně nejsnáze přivedena k tomu, aby konečně na dobro upustila od nadějí na revanši za rok 1871, kdežto naopak Anglie, zapletená do těžkého zápasu v Evropě, nebyla zámořskému rozpětí německému soutěžníkem tak tuhým a účinným, jako v dobách míru. Proto snažila se německá diplomacie postranními cestami neústupnost vlády francouzské v otázce fašodské posilovati a Vilém II. doufal zejména, že ve věci té Petrohrad mu bude nápomocen. Z Jaffy, kde právě dlel na své východní pouti, telegrafoval 28. října Mikuláši II. o hrozícím útoku anglického loďstva na Francii a žádal, aby mu cář naznačil, jak se míní k tomu zachovati. Cář odmítl však dosti nevrle toto naléhání tvrzením, že jest třeba vyčkati dalšího vývoje věci „tím spíše, ježto jest vždy nevhodno, mísiti se bez pozvání do cizích záležitostí“. A také jinak zklamal ruský postup německé naděje. Neboť ani ruský ministr věcí zahraničních, hrabě Muravěv, ani Witte neměli za účelno, francouzského spojence štváti do málo nadějného boje, do něhož i Rusko pak snadno mohlo býti strženo. Naopak, zrazovali důvěrně pařížskou vládu od jakéhokoliv nepředloženého kroku a úvahy ty nalezly plně pochopení zejména u státníka zodpovědného za zahraniční politiku francouzskou.

Delcassé cítil sice stejně trpce jako všechno prostředí francouzské tíhu anglické pěsti, zasahující Francii na místě zvláště citlivém pro národní sebevědomí, a pochopoval, že prostředí to se bouřlivě pění proti drsným vyhrůžkám s druhého břehu kanálu. Nepřeceňoval však nikterak tohoto rozzechvění a věděl, že jen zcela nepatrná menšina národa francouzského by byla opravdu ochotna jíti v boj za koloniálními nadšenci a za heslem, podle něhož Francie měla odvetu za ztracený Rýn hledati na Nilu a vzítí pyramidy egyptské v náhradu za štrasburský münster. Neboť bylo zjevno, že v případě války s Anglií nutné zabezpečení východního týlu republiky vyžádá nejedné těživé záruky do budoucna vůči Německu, jehož převaha na pevnině evropské tím bude pak značně zesílena; a úspěch v boji nebyl nadto při nerovnosti námořních

Zdrženlivost
cáře ruského.

Rozvaha
Delcassého.

sil francouzských a anglických zajištěn ani tehdy, kdyby Rusko bylo ochotno vši svou mocí po bok Francie vstoupiti. Ještě jiné příčiny nabádaly však zodpovědné státníky francouzské k vážné opatrnosti, totiž velmi rozrušený stav vnitřních poměrů francouzských, které právě tehdy k sobě obracely pozornost všeho světa způsobem pro vážnost třetí republiky velmi povážlivým.

* * *

Politické dějiny francouzské zůstávaly i v druhé polovici devadesátých let divným kaleidoskopem změn vládních a drobných bojů parlamentních, v jejichž pozadí trvaly jednak tuhé rozpory sociální, jednak palčivé otázky církevní. V těch i oněch střetala se síla tradice a dotavadních řádů hospodářských s hesly demokratického i společenského pokroku za neustálého štěpení se tábora republikánského na dvojí protichůdný směr.

Byl tu jednak tábor t. zv. „modérés“, sblížující starší republikánskou buržoasi s katolickými „ralliés“, kteří po svém smíru s republikánskou formou státu s oblibou se zdobili jménem „liberálů“ a odštěpením svým zeslabili značně tábor neústupných monarchistů, kdysi tak silný. Tito zástupcové majetných vrstev, ať již náleželi k té či oné skupině republikánské pravice, byli rozhodnuti k tuhému odporu proti vzrůstu daní majetek přímo postihujících, zejména proti chystané progresivní dani z příjmu; hlásali však i jinak nutnost důsledné obrany občanské společnosti vůči silám, jež ohrožovaly její klidný vývoj. Zejména dovolávali se proto výjimečného zákonodárství proti anarchistickému nebezpečí i silné ruky proti stávkám dělnictva a syndikalistickému hnutí v kruhu veřejných zřízenců. Než také atheistické směry a proticírkevní agitace jevíly se jim namnoze věcí povážlivou, ač mnozí z nich nebyli nikterak oddanými stoupenci Říma a zakládali si na své vědecké osvícenosti.

Naproti tomuto táboru umírněných republikánů spojoval tábor pokrokové levice v jedno rozličné skupiny, ať již se zvaly progresisty, radikály a radikálními socialisty, nebo se přiznávaly nadobro k heslům socialistickým. Zde odmítají se zásadně výjimečné zákony i příliš výrazná obrana zájmů kapitalistických, žádá se důsledné laicisace státu jakož i dalších pokroků na cestě sociální ochrany i spravedlnosti, a doznívají tu konečně i stará hesla zásadní revise ústavní, zahrocená především proti senátu. Socialistické skupiny nabývaly při tom ve Francii znenáhla stále větší soustředěnosti rozličných odstínů a stávaly

se za vzrůstajícího počtu svých zástupců v komoře zároveň znenáhla i schopnějšími kladné práce politické. Tak bylo význačné, že na banketu socialistických frakcí v Saint-Mandé v květnu 1896 poslanec Millerand mohl prohlásiti za cíl socialistického úsilí program, jenž odmítal revoluční násilí a omezoval postupné znárodnění výrobních prostředků jen na veliké a k tomu zvláště vhodné podniky se zachováním drobnějších ve vlastnictví soukromém. A také v komoře prozrazovala skupina socialistická stále zjevněji svou ochotu, bojovati o moc ve státě především volebním lístkem, a ač se ovšem nemohla úplně rozloučiti se starším inventářem hlučných hesel dokonalého převratu a s důrazným vytýkáním mezinárodní třídnosti proletariátu, přiznávali zároveň její vynikající řečníci, jako Jaurès, Guesde, Viviani, Briand a jiní, oprávněnost národního hlediska a vlastenectví francouzského.

V celku bylo zjevno, že posun veřejného života ve Francii na levo pokračuje nezadržitelně dále, vývoj dál se však v tempu jaksi neklidném a bez velikých rysů; drobil se spíše na chvilkové výpady i ústupy příliš zbarvené osobními žádostivostmi řemeslných politiků.

Pro masu národa byly boje ty, vrcholící nejčastěji ve vzrušených debatách o denním pořádku a okázalých interpelacích, většinou dosti nezáživné, ježto bývaly často do nechutnosti kořeněny zášlehy korupce nebo aspoň podezřením z ošklivých závislostí politiků na velkém kapitálu, které i po konečné likvidaci osudného skandálu panamského po léta otravovaly ovzduší parlamentu pařížského. Skutečnost, že oba tábory, mírných a radikálních republikánů, počtem si byly blízké a že se mezi nimi nadto vlnilo množství nestálých živlů, sklonných k podpoře okamžitých nebo nejbližších budoucích držitelů moci, měla za následek, že postavení ministerstev bývalo vratké a jejich schopnost, zasahovati tvořivě do směrnic veřejného života, velmi malá.

Platilo to stejně o vládách, jež se pokoušely vytvořiti kompromisní většinu vládní z pravého i levého křídla republikánského, což činila roku 1895 vláda Ribotova, jako o kabinetech, které se opíraly pouze o ten či onen tábor. Tak pokoušel se od podzimu 1895 Léon Bourgeois o to, aby vládl s kabinetem „homogénním“, po prvé složeným jen ze stoupců radikálních frakcí; v dubnu 1896 byl však nucen ustoupiti ministerstvu, jež Méline vytvořil sice s heslem „ani revoluce, ani reakce“, které však mělo zřejmě přístříh umírněný.

Ministerstvo to udrželo se ostatně při veslu nezvykle dlouhou dobu dvou let, těšíc se účinné podpoře presidenta republiky Felixe Faury, muže nepochybně konservativních sklonů. Také zdařilá návštěva cíře Mikuláše II. ve

Vnitřní poměry francouzské.

Tábor umírněných.

Radikální levice.

Francouzský socialism.

Politické znechucení.

Ministerstvo Mélinovo.

Francii na podzim 1896 a skvělé uvítání, jehož se dostalo potom presidentu republiky v Rusku, zesilovaly postavení kabinetu Mélinova v mínění veřejném. Přes to přese všechno byla vláda nucena přijímati druhdy i ponižující podporu katolické pravice, v očích republikánů monarchistickými sklony zatížené, aby mohla odolati opozičním útokům. Následkem toho sypaly se na ni z tábora radikálního ovšem výčitky a výtky, že pod ochranou umírněných republikánů a jejich zbabělé politiky „uklidnění“ Řím nabývá v národním životě francouzském opět povážlivé moci, ať již vzrůstem jmění a škol rozličných kongregací zjevně zpátečnických, či rozličnými organisacemi na oko republice oddanými, opravdu však církví řízenými, jako byl třeba „Le Sillon“, hnutí křesťanské demokracie agrární, a podobné jiné zjevy. Zejména znesnadnil však postavení vlády Mélinovy spor o správnost odsouzení Dreyfusova, jenž uvedl veškeré nahromaděné hořlaviny vnitřního života francouzského v požár zvláště pustošivý.

Zájem o židovského kapitána, odsouzeného pro vlastizradu na počátku roku 1895, nezanikl nikterak jeho deportací na Ďáblův ostrov v Guayaně. Úsilovná snaha rodiny, dokázati jeho nevinu rozličnými brožurami, také v cizině vydávanými, budila naopak hlasitý odpor antisemitské žurnalistiky, a věc nabyla zvláště vzrušujících rysů, když roku 1897 podplukovník Picquart, pověřený v hlavním štábu protišpionáží, se jal dokazovati, že průvodní list (bordereau), jenž vypočítával vojenské listiny domněle Dreyfusem prozrazené německému vojenskému přidělení, není dílem ruky odsouzeného kapitána, nýbrž byl opravdu napsán majorem Walsinem Esterhazym, pěším důstojníkem uherského původu a velmi pochybné pověsti. Tím byl otrěsen hlavní důkaz viny, zodpovědné orgány vojenské bránily se však úsilovně tomu, aby došlo k přezkoumání rozsudku. Neboť věc jevila se jim jako ponižující ústup před tlakem židovských obhájců Dreyfusových a nové řízení mohlo nadto ukázati, že při procesu nebyl vůbec zachován náležitý postup, ježto tehdejší ministr války, generál Mercier, působil na soudce některými domnělými důkazy, jež však nebyly ani obviněnému, ani jeho obhájcům předloženy. Proto snažily se vojenské úřady Picquarta umlčeti přeložením do Tunisu, a ani když obhájci Dreyfusovi našli horlivého zastávce ve významném politikovi Scheurer-Kestnerovi, který v červenci 1897 o věci učinil v senátu interpelaci, neupustilo ministerstvo vojenství od svého odmítavého postoje. Na jeho nátlak prohlásil Méline, že nezná vůbec otázky Dreyfusovy, a když bratr odsouzeného označil veřejně majora Esterhazyho za pravého vinníka, poskytl

vojenská správa majorovi v lednu 1898 příležitost a pomoc k tomu, aby se mohl před ochotným soudem vojenským z nařčení očistiti.

Stoupenci Dreyfusovi šli však za svým cílem přes to přese všechno dále s tuhostí, v níž se spojovala osvědčená soudržnost židovstva s odporem části intelligence proti drsnému autoritářství důstojnické kasty. Nejhlasitějším tlumočnickem nálady té stal se slavný romanopisec Emil Zola svým manifestem „J'accuse“, kde ostře tepal vůdčí osoby i řády vojenské a který 5. ledna 1898 zaslal jako otevřený list presidentu republiky. Většina veřejného mínění nestála ovšem nikterak na jeho straně. Názor, že židovstvo, solidárně hájící svého příslušníka, jest otravným a vši zrady schopným živlem v národním těle francouzském, byla živena dozvuky panamského skandálu, v němž mužové jako Reinach, Arton, Cornelius Herz, se jevíli hlavními strůjci zločinu, který tak žalostně pokálel štít Francie. Konservativní, zvláště církevní kruhy, jejichž vliv zejména v důstojnictvu byl nemalý, zvyšovaly rozhořčení to pak i tvrzením, že vlastním cílem obhájců Dreyfusových jest podlomení branné moci francouzské kampaní, živenu velikými miliony mezinárodního kapitalismu. Také někdejší stoupenci boulanžismu se svými nejasnými plány státního převratu, jenž by zemi sprostil parlamentních škodlivin, a se starým Déroulèdem v čele probouzeli se pod touto vlajkou znovu k životu s novým jménem „nacionalistů“ a všecek svět konservativní viděl v aféře Dreyfusové vítanou příležitost k účinnému odvrácení národa od pokrokářských a demokratických hesel.

Tím přesouvala se otázka osobní viny jednotlivce stále zřejměji na pole politické, zvláště když vláda Mélinova tlakem pravice ve sněmovně byla donucena trestně stíhati Zolu pro tupení národní armády a když zároveň proti židovské hnutí v některých místech nabylo prudké hlučnosti, takže na příklad v Alžíru došlo dokonce ke krvavým pogromům. Proces Zolův před porotou v únoru 1898 rozrušil mocně nejen Francii, nýbrž všecek souvěký svět. Obhájcům Dreyfusovým, dovolávajícím se s heslem „Pravda jest na postupu“ toho, že nesmlouvavá spravedlnost jest nejvyšším statkem lidstva, podařilo se nejen odhaliti vady předchozích soudních řízení vojenských, nýbrž ukázati přesvědčivě, že podezření proti Esterhazymu jest mnohem podstatnější než proti odsouzenému Dreyfusovi. Vojenská správa, snažící se stůj co stůj sehnati nové důkazy o jeho vině, dosáhla však přece 23. února odsouzení Zolova k ročnímu vězení.

Rozsudek byl sice kasačním dvorem pro vadnost řízení zatím zrušen, než vlny zápasu stoupaly stále výše a zasahovaly širší a širší vrstvy národa. Revo-

Proces
Dreyfusův.

Picquart
a Esterhazy.

Vojenská správa
proti revidi.

Zolovo
„J'accuse“

Antisemitské
a nacionalistické
hnutí.

Proces Zolův.

Stranický ruch.

lučně a socialisticky naladěné kruhy vítaly jej jako vhodnou příležitost k protimilitaristické propagandě, kdežto naopak konservativní tábor mluvil o „syndikátu národní zrady“ a o tajuplných vlivech nepřátelské ciziny. Nacionalisté ožívují v tomto duchu někdejší „Ligue des patriotes“, kdežto stoupenci revise procesu Dreyfusova, kaceřující hlasitě neblahé spojení šavle s kněžským kropačem, zakládají „Ligue pour la défense des Droits de l'homme et du citoyen“. V ruchu tom vstupuje opět do popředí veřejného života Clemenceau, jehož byl vír panamského skandalu dočasně do soukromí zatlačil, a nový list jeho „Aurore“ stává se zase ohniskem radikálních útoků proti vládě umírněných.

Volby do sněmovny, jež se konaly v tomto zjitřeném prostředí v květnu 1898, nesplnily ovšem nikterak vypjatých nadějí krajně konservativní pravice, která naopak ztratila skoro polovici mandátů, kdežto zejména socialisté počet svůj v komoře značně zvětšili. Umírnění a pokrokoví republikáni vyvažovali se navzájem dále tak, že ministerstvo mohlo sice s pomocí pravice dosáhnouti volby umírněného Deschanela za předsedu sněmovny, ale jen většinou čtyř hlasů a v polovici června padlo přece. Brisson, opřený o skupiny radikálnější, sestavil tehdy novou vládu, aféra Dreyfusova zatěžovala však i ji od počátku jako pochmurný výkřičník, ježto ani nový ministr války, Godefroy Cavaignac, nemínil připustiti řádnou revisi procesu.

Než nové doklady, jimiž chtěl opřítí své přesvědčení o jeho vině, ukázaly se přičiněním plukovníka Picquarta nepochybnými padělkami. Plukovník byl sice za to uvězněn a vrženo na něho samého podezření falsifikace, kdežto Zola, odsouzený v červenci znova vojenským soudem, cítil se nucen hledati ochranu útekem do ciziny. Zároveň uprchl však i Esterhazy do Anglie, a vrcholu sensace bylo dosaženo, když v srpnu 1898 plukovník generálního štábu, Henry, jenž byl především opatroval důkazy o vině Dreyfusově, jako padělatel byl konečně zatčen a skončil život svůj sebevraždou.

Revise, o níž choť Dreyfusova 4. září podala znova žádost, jevila se tak zřejmou nutností, ač její odpůrcové se snažili stále ještě věc zmařiti roztrušováním pověstí, že pravých důkazů viny nelze vůbec předložit, ježto prý jde o osobní dopisy Viléma II., které by přinesly nebezpečí války s Německem. Žurnalistika toho i onoho tábora uváděla svými polemikami všecek národ stále více do hysterického rozčilení. Přátelům revise jevilo se vedení armády vůbec jen hnízdem protirepublikánských pletich, v němž koterie generálů, uvízlá ve vleku černé internacionály jesuitské, spolu s nacionalisty a konservativci odporuje řádné moci vládní a chystá snad dokonce monarchický puč, proti

němuž zase socialisté hrozili hlučně mobilisací pařížské ulice. Naopak konservativní a nacionalistické kruhy hlásaly, že za kampaní revisionistů se skrývá rozhodný útok mezinárodního zednářstva a židovstva, spojeného se socialistickým duchem převratu, proti křesťanství i občanské základně národní tradice francouzské, jež má býti zničena především očerněním a otrávením svého hlavního pilíře, armády a důstojnického sboru. Za vášnivými projevy denního tisku trčela opravdu veliká hlediska zásadní: proti liberálnímu pojetí státu, v němž dokonalé právo jednotlivce, dosáhnouti nepochybné spravedlnosti, nesmí býti zastíněno ani domnělým zájmem celku, stálo tu vyšší hodnocení společných hodnot národních a oportunitystátní, před níž jest ustoupiti jakémukoliv zájmu i právu osobnímu. Stará otázka, je-li stát živoucím organismem, v němž jednotlivec jest pouze podružnou buňkou, či slouží-li spíše všestrannému vývoji individua jako pouhý rámec a soubor plnoprávných atomů lidských, hlásila se tu znovu v britké prudkosti a také v inteligenci francouzské oživil se ostřeji než kdy před tím rozpor mezi pozitivisty, opřenými o všelidské dědictví osvícenské revoluce, a tradicionalisty, kteří s akademií francouzskou v čele viděli v starých, ethických i estetických hodnotách křesťanské minulosti nejbezpečnější záruku národní síly.

Ve vášnivém boji tom vystřídal se ve vedení ministerstva války po Cavaignacovi ještě dva generálové a vláda Brissonova, která se konečně přece rozhodla, předložit nejvyššímu kasačnímu soudu otázku revise, byla 25. října nucena podati demisi. Po značných obtížích podařilo se Karlu Dupuyovi 3. listopadu sestaviti novou vládu s heslem, že hodlá zachovati svou plnou moc ústavní i proti vojenské správě, že však chce zároveň chrániti sbor důstojnický důrazně před útoky a podezříváním radikálních odpůrců. Kasační dvůr počal se tehdy opravdu otázkou přípustnosti revise procesu Dreyfusova obírat, rozličné obtíže a intriky, jež se k věci i pak stále družily, nedopouštěly však žádoucího uklidnění a marně doufali obránci Dreyfusovi, že snad se strany německé vlády k očistění nevinně odsouzeného i zjištění pravého viníka náležitý krok se stane. V Berlíně hleděli naopak se škodolibou radostí na pařížský rozruch a státní tajemník Bülow vyjádřil to nepokryté slovy: „Am besten ist es, wenn die Affäre weiterschwärt, die französische Armee zersezt und Europa skandalisiert.“ Tak tonula Francie opravdu dále ve vlnách občanské vády, která zdánlivě otrásla vlastními základy republiky a z níž nikde nesvítal štastné východisko.

* * *

Zásadní
hlediska stran.

K. Dupuy
v čele vlády.

Německé
hledisko.

Vrchol boje
o revisi.

Vláda
Brissonova.

D

a

v

Delcassé
a Anglie.

Za těchto trudných poměrů měl tedy Delcassé, který byl přešel jako ministr věcí zahraničních i do nové vlády Dupuyovy, čeliti hrozivému tlaku Anglie v otázce fašodské a hájiti čest trikolory na Nilu vztýčené proti značné převaze námořní i za cenu války, v níž Francii nekynula bezpečně ani pomoc ruského spojence. Byli ovšem horlivci, kteří tvrdili, že by právě takovou vrcholnou sázkou bylo nejsnáze možno obnoviti vnitřní mír v zemi. Delcassé byl si však dobře vědom osudných následků, které válečný neúspěch mohl Francii přinést nejen na moři a v zámoří, nýbrž i v jejím evropském postavení, zejména vůči Německu. Politik ten, jehož při jeho vstupu na ministerské křeslo německý velvyslanec charakterisoval jako prostředního žurnalistu a bezvýznamného dilettanta v zahraničních věcech, byl opravdu státník značné prozíravosti a velikých cílů, k nimž dovedl houževnatě jíti i přes překážky a se zjevným sebezapřením. Boj s Anglií jevil se mu zlem ze všech nejhorším, a proto, když nabyl po dlouhém, napiatém jednání opravdu přesvědčení, že hrozby z Londýna jsou vážně míněny, rozhodl se právě ve chvíli, kdy nový kabinet Dupuyův vlády se ujímal, k ústupu; 4. listopadu oznámil francouzský vyslanec v Londýně, baron de Courcel, lordu Salisburymu konečně, že Fašoda bude Francouzi vyklizena. Zároveň prohlásil Delcassé v komoře otevřeně, že další obrana francouzských nároků by přinášela oběti, věci zcela nepřiměřené. Opravdu nastoupil trpce zklamaný Marchand v zápětí zpětnou poutou ze ztracené posice na Nilu přes Chartum a Habeš do Džibutti.

Ústup Francie
z Fašody
(4. listopadu
1898).

Anglie triumfovala tedy nad Francií téměř současně, co její veliká dcera zámořská podpisovala rovněž v Paříži svůj vítězný mír se Španělskem. Veškeré údolí nilské od Ugandy až do Egypta zůstává oblastí, z níž britská moc vytlačila všechny evropské soutěžníky, a nejbližší doba přinesla i formální potvrzení věci tím, že Anglie uzavřela 19. ledna 1899 s vládou egyptskou konvenci, jež upravovala správu dobytého Sudánu zcela podle potřeb anglických ve způsobu jakéhosi kondominia bez jakéhokoliv zřetele k skutečnému suverénovi země, sultánovi tureckému. Egyptská vlajka směla tam sice zůstatí vedle britské, anglická vojenská moc zachovala však naprosto rozhodující slovo ve všech věcech kraje, jehož dobytí generál Windgate v průběhu roku 1899 dokončil tak dokonalou porážkou trosek moci mahdistické v Kordofanu, že nástupce prorokův Abdulah Taaši skončil samovraždou a jeho hlavní vůdce, Osman Digma, byl zajat.

Úprava
egyptského
Sudánu.

Ústupem Francie z Fašody spor francouzsko-anglický ovšem nebyl ještě

nikterak skončován a po měsíce ještě vleklo se dále jednání o jeho vyřízení, které nebylo rovněž bez nebezpečných okamžiků a trpkého napětí. Neboť s hlavní otázkou, jaká má být konečná hranice francouzské a anglické oblasti ve východní Africe, křížily se i jiné spory, staré i nové, které zároveň byly zjištěny. Tak dávné různice o výsady francouzského rybolovu na Novém Foundlandu, o rozsah francouzského protektorátu na Madagaskaru a na Nových Hebridách, a mimo to nová neshoda, vzniklá v oblasti Perského zálivu. Tam totiž vláda francouzská snažila se na sklonku roku 1898 získati od sultána Maskatského při návštěvě válečné lodi „Scorpion“ v přístavu Omanu uhelnou stanici, indický místokrál lord Curzon však, který neobyčejnou váhu na to kladl, aby Anglie žádné jiné moci evropské nedovolila soutěžit s britským vlivem v této oblasti, kde Angličané již od dávné doby vykonávali účinně námořní policii, ohradil se tu proti vztýčení francouzské vlajky s rozhodností neméně drsnou, než Kitchener ve Fašodě. Velitel anglické eskadry hrozil sultánu Maskatskému dokonce bombardováním přístavu, aby jej donutil k odvolání slibu, Francouzům učiněného.

Další spory
britsko-
francouzské.

Maskat.

Proto bylo jednání diplomatické mezi Paříží a Londýnem v ovzduší tom vedené velmi nevlídné a svízelné. Delcassé, ač opravdu neměl nikterak úmyslu do vleku německého se zavěsiti, neváhal v Londýně buditi zdání, jakoby s Berlínem důvěrně vyjednával, a značnou pozornost vzbudilo zejména okázale přátelské uvítání německé školní lodi ve francouzském Oranu v lednu 1899. Ve francouzské publicistice trvaly hlasy, podle nichž se dalo souditi, že starší hněv proti Německu podstatně vybledl vedle nové podrážděnosti vůči Anglii, kde zase naopak ministr Chamberlain nepřestával dráždit Paříž obhroublými projevy veřejnými i pověstí, že Anglie provede nyní výslovné prohlášení svého trvalého protektorátu nad Egyptem. Pohotovost loďstva anglického byla stále ještě okázale zvyšována a slechy o jeho nenadálém útoku na francouzské přístavy nechtěly utichnouti.

Válečné
napětí.

Než lord Salisbury dovedl přece mírniti příkrost vzájemného napětí svou střízlivou rozvážností a v tomže duchu působil i nový francouzský vyslanec v Londýně, Pavel Cambon. Jejich přičiněním došlo aspoň ve východoafrické otázce 21. března 1899 k dohodě, která pro kraje ležící na západ od toku nilského přinášela podobné ustálení sporných hranic, jako smlouva z června roku předchozího pro Afriku západní. Anglii ponechávala smlouva ta ovšem celé povodí Nilu až k čáře, odkud vody stékají na západ do povodí řeky Ubandži, tedy zejména sporný Bahr-el-Ghasal a Darfur, kdežto Francii zů-

Dohoda
z 21. března
1899.

stávaly z území na východě od jezera Čadského zejména sultanáty Kanem, Tibesti, Vadai a Baghirmi.

Naděje francouzských imperialistů na vytvoření souvislého pásu osadní moci, jenž by sáhal napříč Afrikou od moře Atlantského až oceánu Indickému, byly tak mohutnou závorou britsko-egyptské državy v povodí nilském navždy pochovány, a lze pochopiti trpké zklamání, jež věc ta zanechávala, ač vskutku souhrn toho, čeho v předchozím desetiletí Francie byla dosáhla v nitrozemí africkém — ona ohromná souvislá plocha, sáhající od pobřeží Alžírského a Senegalského až k hranicím Darfuru i Kordofanu a spojená v povodí Šari i Ubandži s tropickou državou Konžskou — znamenal neobyčejně významný a cenný podíl na temné pevnině, který pro budoucnost skrýval v sobě bohaté možnosti. O skutečnosti však, že Egypt a jeho sudánské zázemí stále pevněji propadalo vrchní moci britské, nebylo ovšem možno pochybovati, a zejména výhružná rozhodnost, s jakou zde britská politika podtrhla své výlučné panství proti všem nárokům francouzským, působila, že v mysli Francouzů jméno Fašoda utkvělo jako otrávený hrot, i když diplomatické jednání smluvní dohodou nejpříkřejší rozpor bylo přikrylo. Důležité bylo ovšem, že ani v tomto zjitření myslí opravdu nedošlo k srážce válečné a rozvaha, kterou ve věci té osvědčili Delcassé i lord Salisbury, nebyla nejhorším znamením pro budoucí vývoj vzájemného poměru obou velmocí západních.

Že střízlivý ústup Francie v krizi fašodské byl opravdu v zájmu republiky, dosvědčovalo ostatně také zklamání, s nímž smírné rozřešení sporu bylo provázeno v Německu. Prozrazovaly to nejen kyselé články poloúředních listů, jako byla „Post“ a „Berliner Neueste Nachrichten“; sám Vilém II. netajil se s nespokojeností svou ve věci té zejména v důvěrných dopisech cíři Mikuláši II., v nichž mluvil o „ubohé Francii“, která zbaběle prý „abdikovala“ a tím ukázala, že jest „umírající národ“.

Nevrlost ta byla pochopitelná. Německý císař vycítil dobře, že přes všechno dočasné rozhořčení Francie proti britské rozpínavosti rozpor dělící obě velmoci západní není přece daleko tak hluboký, jako propast, jež dělila Francii od Německa a zůstávala nepřekonatelnou překážkou snaze berlínského dvora po uvedení republiky do vleku německé politiky. Pro zájem německý zůstávalo ovšem i dočasné, těžké zkalení vztahů francouzsko-anglických nepochybným ziskem. Nutiloť Anglii aspoň k tomu, aby ve světové politice byla dbalejší dobrého poměru k Německu, než by snad její vnitřní sklony toho žádaly.

V ohledu tom bylo zvláště význačné, že Chamberlain, nedbaje zklamání, jež mu v předchozích měsících byla způsobila zjevná zdrženlivost Německa vůči jeho podnětům zásadního sblížení německo-britského, znova se vracel k věci té i veřejnými projevy. Tak ujišťoval v řeči, kterou pronesl 8. prosince 1898 ve Wakefieldu, že úplně bezdůvodné jsou obavy, jakoby Anglie chtěla německého přátelství zneužívat v zistném úmyslu, a dokazoval naopak, jak přirozeným a pro zajištění míru v lidstvu účelným by byl společný postup nejsilnější mocí námořní s nejlépe vyzbrojeným státem pevninným. Ve veřejném mínění anglickém i německém nenalezly sice projevy ty valně vlídného ohlasu, neboť hořkost, již tu zanechalo napětí z doby osudného telegramu císařova Krügrovi, byla po té i oné straně kanálu stále ještě účinná, stejně jako tu mocně působilo tíživé vědomí prudké soutěže vzájemné ve světovém hospodářství. Naopak mohly však optimism Chamberlainův živiti přece aspoň některé okolnosti, jež dosvědčovaly, že naděje na konečnou dohodu mezi Berlínem a Londýnem nejsou zcela marné.

Tak bylo na účet ten možno jako příznivou položku zapsati pozdravný telegram, který Vilém II. zaslal v únoru 1899 Kiplingovi, tehdy těžce nemocnému, v němž tohoto předního básníka britského imperialismu označoval jako velkého básníka „unserer grossen, gemeinsamen Rasse“. A ještě význačnějším v ohledu tom byl nepochybný pokrok afrických podnětů Rhodesových, pokud na souhlasu Německa byly závislé.

Bývalý premier kapský neustoupil totiž ani po trpkém nezdaru dobrodružství Jamesonova trvale z veřejného života. Roku 1898 stojí opět v čele Chartered Company jako všemocný pán v Rhodesii, které se právě tehdy dostalo částečného selfgovernmentu. A jakmile souvěké vítězství Kitchenerovo proti mahdistům dalo britskému postupu ve východní Africe nové vzpruhy, vystoupil Rhodes znova a určitěji než před tím i se svými velikými plány telegrafního a železničního spojení Kapu s Kairem. Na počátku roku 1899 jednal o tom osobně v Egyptě s lordem Cromerem i Kitchenerem, a vraceje se v březnu zpět do Anglie přes Brussel, kde měl zase s králem Leopoldem schůzku, pokusil se o to, zda by nebylo možno také v Berlíně páku nasaditi. Opravdu dostalo se mu tu 10. března Vilémem II. uvítání tak okázale přátelského, že věc vzbudila vzhledem k událostem minulých let obecný podiv a v kruzích německých horlivců koloniálních ovšem i netajené pohoršení. Bez vážných nesází mohl Rhodes nyní s německou správou koloniální uzavřiti dohodu o zřízení jednotné telegrafní linky ve východní Africe a zahájití zá-

Francouzské zklamání.

Nespokojenost Viléma II.

Vztahy britsko-německé.

Projevy Chamberlainovy.

Vilém II. a Kipling.

Rhodes v Berlíně.

roveň i jednání o podmínkách velké dráhy transafrické, která by procházela německou oblastí na pravém břehu jezera Tanganjika a měla nejen spojovati Kap s Egyptem, nýbrž zároveň s telegrafní linkou odtud proniknouti říší tureckou až do Cařihradu jako veliká tepna, sloužící zároveň obchodnímu roz-
pětí německému i britskému.

Jednání o tom nebylo ovšem snadné a dospělo k určitému výsledku částeč-
nému teprve smlouvou, podepsanou 28. října 1899. Než již za svého pobytu v Berlíně nabyt Rhodes tak příznivého dojmu o možnosti a účelnosti přátelské součinnosti své vlasti s Německem ve věcech afrických, že si umínil podepřítí věc význačným projevem osobním, který měl býti sice především jaksi oplát-
kou laskavého přijetí na dvoře císařském, znamenal však zároveň význačné zbarvení britského imperialismu Rhodesova složkou pangermánskou. V po-
slední vůli Rhodes určil totiž již před tím značnou část svého velikého jmění k studijním nadáním v Oxfordu pro mladíky z britských osad, jsa přesvědčen, že ovzduší staré university jest nejlepším tmelem říšské a národní jednoty. Nyní zřídil však patnácte dalších stipendií pro německé studenty, kteří, byvše císařem samým jmenováni, měli rovněž v Oxfordu poznávati dokonale své-
ráznost anglické vzdělanosti a seznamovati s ní pak lépe i svou vlast.

To vše bylo velmi příznačným doprovodem k hlediskům hlásaným Cham-
berlainem, skutečný účinek věci byl však naopak značně zatěžován nejen zá-
sadní obojetností německé politiky a zjevnou skepsí, kterou v Anglii nejen veřejné mínění, nýbrž i mužové jako lord Salisbury zachovávali vůči možnosti pevného spolku britsko-německého. V cestě trčely také rozličné otázky osadní v nichž mezi Berlínem a Londýnem docházelo znova a znova k zjevným tře-
nicím. Takovou byla zejména otázka samojská.

Kondominium Velké Britanie, Německa a Spojených států nad souostro-
vím Samojským, smlouvené 1889, neosvědčovalo se valně, zejména když tam v srpnu 1898 po smrti krále Malietoa vypukly nové spory dvou domorodých nápadníků o trůn. Proto zvláště se strany německé bylo vyslovováno přání po jiné úpravě věci. V Berlíně vzrůstal tehdy vůbec zájem o Oceánii, dosvěd-
čený také tím, že císař okázale odměnil Bülowa titulem hraběcí za zdařilé jednání o koupi souostroví Karolinského a Marianského od Španělska roku 1899. Jeho přáním bylo, aby se buď Německu dostalo větší části souostroví Samojského do výlučného vlastnictví, anebo, aby mu Anglie za úplný ústup z této oblasti dala náhradu na Nové Guinei a uhelnou stanici na poloostrově Malackém. V Londýně váhali však s jednáním o věcech těch zejména pro ne-

chuť, kterou postupné upevňování německého panství v oblasti Tichého oce-
anu budilo v osadách Australských i na Novém Zeelandu.

Proto dohoda byla nesnadná a otázka zjitřila se zejména, když v březnu 1899 posádky anglické i americké eskardy přímo zasáhly do vnitřních zápasů v přístavu Apii a při bombardování osady také německý konsulát a jiné budovy německých osadníků byly zasaženy. S anglické strany tvrdilo se, že Němci svými intrikami mezi domorodci tu překážejí řádnému řešení sporu o trůn, kdežto z Berlína zase žádalo se hartusivě odvolání anglického konsula a vrch-
ního soudce amerického ze souostroví. Novinářské polemiky zveličily nadto tuto, v podstatě dosti podružnou otázku nesmírně, a zejména berlínští anglo-
fobové jí užívali hlučně k důkazu, že britská panovačnost jest hlavní překážkou německého pokroku kdekoliv v zámoří.

Zároveň vedla si však i diplomacie německá ve věci té s podrážděností tak-
řka hysterickou. Vymáhajíc arbitráž nestranných rozhodčí, vyhrožovala Anglii pro domnělé porušování smluvní základny dokonce přerušením diplomatických styků a stupňovala tím ovšem jen ještě více zdrženlivost lorda Salisburyho, který rozmrzele prohlašoval, že nesnese již, aby mu Němci den co den na prsa nasazovali pistoli svých ultimát. Proto čelil jejich doléhavosti druhdy poněkud odmítavým mlčením. To dráždilo však jen ještě více Viléma II., který byl nadto nemálo popuzen i tím, že se mu nedostalo pozvání do Osbornu k oslavě osmdesátých narozenin královny Viktorie 24. května 1899. V drsném dopise z 22. května vyčítal proto své babičce domnělé nevlídnosti anglické politiky vůči Německu, líčil poplašně rozhořčení německého prostředí proti Anglii a sočil zejména prudce na lorda Salisburyho. Zároveň vytýkal i vůči francouz-
skému vyslanci v Berlíně, že by bylo již svrchovaně třeba, aby celá pevnina evropská se shodla na účinné obraně proti rozpínavosti obou anglosaských velmocí, Velké Britanie i Spojených států.

Královna Viktorie odbyla sice v břitké odpovědi své z 12. června důstojně tyto, v mezinárodním styku opravdu neobvyklé výpady svého vnuka a také Salisbury učinil podobně obsírným memorandem. Ježto však právě v té době spor britské politiky s boerskými republikami, o němž níže bude pojednáno, začal nabývati krajní příkrosti a Anglii se nejevilo účelným, ve chvíli možného boje v Jižní Africe setrvati ve zřejmé nevlí s Německem, počala londýnská vláda v otázce samojské přece ustupovati, takže konec konců věc zůstala opravdu jen chvilkovou přeháňkou, kterou se posléze podařilo rozřešiti roz-
hodčím prostředkováním krále švédského jakožto nestranného soudce.

Rozdělení
ostrovů
Samojských.

Výsledkem jednání byly smlouvy ze 14. listopadu a 2. prosince 1899, které rozdělily souostroví Samojské tak, že Německo získalo ostrovy Upolu a Savai, Spojené státy ostrov Tutuila s přístavem Pago-Pago. Anglie vzdala se pak vůbec svého podílu na souostroví vzavši v náhradu ostrovy Tongajské s částí souostroví Šalamounského.

Německo dosáhlo tedy i tu svou neodbytností žádoucího úspěchu, ježto však ústupnost Anglie bylo třeba zároveň zaplatiti také novou úpravou sporných hranic německé osady Togo v Západní Africe a konsulárních práv německých na Zanzibaru, odsuzovali kolonialní expansionisté němečtí hlučně právo tento kompromis a všenněmecké hnutí našlo v něm nový agitační důvod proti Anglii. V anglickém prostředí naopak působil zase německý nezpůsob, ostřelovat v diplomatickém jednání i zcela nepatrné mety nejtěžšími kalibry, trvalé rozladění, a ze všeho bylo zjevno, že zásadní dohoda britsko-německá ve světové politice, jak ji doporučovali Chamberlain a Cecil Rhodes, naráží na těžká úskalí. Německo se svým neklidným císařem, před jehož ramenářskou pomlouvačností tehdy sama královna Viktorie v důvěrném dopise cíře Mikuláše II. varovala, a s diplomacií neschopnou velikých rozhodnutí, ale vymáhající na všech koncích světa vtíravým řinčením těžké šavle rozličné výhody, jevílo se britskému oku nepohodlným parvenuem, který více než kterákoliv jiná velmoc překáží rozumné a účelné úpravě světových záležitostí a stává se tím nebezpečným obecnému míru a rozkvětu hospodářského blahobytu. Dojem ten byl ostatně potvrzen i současným, velmi málo obratným vystoupením Německa na mírové konferenci, jež se sešla roku 1899 v Haagu.

* *
*

Ruská nota
z 24. srpna
1898.

Podnět ke konání mezinárodní konference mírové vyšel od ruského cíře Mikuláše II. Všecek svět byl 24. srpna 1898 překvapen okružní notou petrohradské vlády, zaslouanou všem ruským zástupcům u cizích mocí. V ní Rusko zvalo ostatní státy k schůzce, jež by „všem národům zajistila dobrodiní pravého a trvalého míru a především položila mez stupňovanému zbrojení, jež těžce doléhá na veškeré národy souvěké.“ Nota vytýkala, že okamžik jest přízniv k tomu, aby blížící se nové století přineslo vítězství světového míru nad živly zhoubného sváru a boje. Rusko chce prý snahu tu vši silou svou podepřít, nalezne-li pomoc ostatních, ježto neproduktivní břemena ozbrojeného

míru odvracejí lidstvo od pravého pokroku a vedou k hospodářským krisím, které vpravdě mohou skončiti nejhroznější katastrofou, vyvrcholí-li stupňované zbrojení ve veliké válce.

Toto přiznání se k heslům všelidského míru bylo zvláště nápadné u velmoci, která více než jiné státy vzrostla silou zbraní a absolutistický ráz svůj opírala o neobyčejně silný stroj vojenský. Pacifism, odsuzující zásadně válku v lidstvu jako hrozné zlo, nebyl v tehdejší Evropě ovšem ničím novým; měl již poměrně dlouhé dějiny, jejichž kořeny ideově sahaly do dob velmi dávnych. Zesílil pak hlavně v ovzduší demokratického liberalismu a na rozvoj jeho měly namnoze vliv proudy zcela rozličné, na příklad osvícenská filosofie i sektářská filantropie kvakerská, manchesterský utilitarism školy Cobdenovy a Brightovy i všelidská hesla socialismu.

Myšlenka zesíliti propagandu pacifického hnutí mezinárodními schůzkami zástupců rozličných spolků, otázkou tou především se obírajících, vznikla nejprve u amerických kvakerů, jejichž zástupce Elihu Burrit měl hlavní zásluhu o svolání prvního kongresu mírového do Londýna roku 1843, kde v předání jednání se octlo zejména heslo, nahraditi válku rozhodčím soudnictvím mezinárodním. Kongresy se pak opakovaly za účasti i některých předních vůdců demokraticky-národního hnutí v Evropě, jako byli Mazzini a Garibaldi, a daly podnět ke vzniku mezinárodní ligy mírových spolků, jež našla řadu horlivých propagátorů literárních, na příklad v německé spisovatelce Bertě von Suttnerové. Roku 1895 mezinárodní kongres mírový konal se v Budapešti pod předsednictvím starého druha Kossuthova, generála Türra. Než také v jiných střediscích mezinárodního ruchu, zejména při schůzkách „Meziparlamentní unie“, bylo o zajištění míru v lidstvu nejednou diskutováno, a úvahy takové spolu s obecným vzrůstem humanitního cítění vůbec přispěly k tomu, že v průběhu 19. věku většina států přistoupila k rozličným konvencím, zmírňujícím aspoň poněkud přirozené tvrdosti války, jako byly konvence hledící k lepší péči o raněné a jiné podobné.

Také bylo v 19. věku nejednou užito rozhodčího soudnictví k odvrácení hrozícího boje; na příklad roku 1871 mezi Anglií a Spojenými státy ve sporu o „Alabamu“ nebo roku 1874 při sporu mezi Portugalskem a Anglií o záliv Delagojský. Vesměs byly to však jen věci podružné, jež bylo možno označiti za úspěchy pacifického směru. Jinak vládnoucí vrstvy nepřestávaly hleděti na meč jako na rozhodující a nezbytný nástroj mezinárodních styků lidských a hledisko to zesílilo naopak v druhé polovici 19. století zřejmě, když drsně

Vývoj
pacifismu.

Mezinárodní
schůzce mírové.

Konvence
mezinárodní.

Rozhodčí
soudy.

osobitá politika Bismarckova vítěznou silou zbraní nabyta rozhodných úspěchů a odsunula nelítostně stranou bezbranné sklony liberalisticko-demokratické jako illuse, které nejsou jednak důstojny pravého státníka a nadto zřejmým nebezpečím pro konservativní základnu křesťansko-dynastických států. Odborný militarism zavlekl na pevnině evropské do svého přediva obecnou povinností brannou veškeré vrstvy národní a jakékoliv protesty pacifistů proti nesmyslnému závodění vůdčích států ve všestranném zbrojení odrazily se bezmocně od jeho ocelového krunýře, zesíleného nadto i hmotnými zájmy novodobé techniky a průmyslového kapitalismu na věci té.

K vysvětlení záhady, proč v této situaci právě autokratický a svrchované konservativní hosudár ruský vystoupil jako přivrženec a propagátor pacifických hesel, pronášel souvěký svět rozličné dohady. Někteří viděli tu prostě účinek mlhavého messianismu ruské duše, který pronikl až do vrcholů císařské moci podobně, jako tam pronikla kdysi za Alexandra I. křesťanská mystika původní Svaté aliance. A tvrdilo se, že hlavní vliv v ohledu tom na cáře měla zpráva, kterou mu roku 1896 podal šef asijského oddělení v ministerstvu věci zahraničních, Basily, o úvahách poslední meziparlamentní unie.

Jiní přičítali věc zase především účinku, který měl na nebojovného a spíše rozpacitého Mikuláše II. veliký spis ruského státního rady Ivana von Blocha. Muž ten, původně finančník a podnikatel stavby drah, židovsko-polského původu, sepsal s pomocí některých odborníků šestisvazkové dílo, které bylo pak také do jiných evropských jazyků přeloženo a mělo vyličiti zejména obraz, jaký asi poskytne světu příští veliká válka, vedená všemi novodobými vymoženostmi technickými. Bloch vystihl tu opravdu některé rysy, jež později zkušenosti potvrdily; tak vleklost srážek a význam dlouhých čar zákopových. Vytykal však především ničivost nových zbraní a výbušných látek, které, dávajíce obraně výhodu před útokem, učiní moderní válku mnohem hroznější než kterékoliv války předchozí a protahnou nadto rozhodnutí konečné tak, že zdokonalená technika vojenská se objeví nejen nejhroznější metlou lidstva, nýbrž také zdrojem nepřehledných spoust hospodářských. Ve veliké práci té, opřené o množství podrobných vědomostí, nabylo hnutí pacifické tedy vážného spojení, neboť tu nešlo již jen o sentimentální a filantropické nálado- vosti, které mocní tohoto světa tak snadno přezírají, nýbrž o úvahy zcela realistické, konané s hlediska účelově-kalkulativního.

Není pochybnosti o tom, že vývody Blochovy měly aspoň jakousi působnost na cáře Mikuláše II., stejně jako nesmíme u něho opravdu vylučovati ani

působnost citových složek osobních; aspoň tvrdil sám císař Vilém II., že jeho vyzvání k mírové konferenci bylo „der alberne Streich eines träumerhaften Knaben“. Vedle toho příslušel však rozhodující vliv ve věci té i jiným, méně obecným motivům.

V čele ruské správy vojenské stál tehdy generál Alexej Kuropatkin, jehož hlavní péčí bylo, vybudovati náležitě zejména armádu sibiřskou, jako pevný základ asijského panství ruského. Opravdu podařilo se mu z místních sil sibiřských formovati dva nové sbory armádní, dvě brigád střeleckých a 33 divisi dělostřeleckých. Na jaře roku 1898 podal Kuropatkin Mikuláši II. pamětní spis, v němž ukazoval, jak tíživým se jeví pro vojenskou správu ruskou sou- věký plán říše rakousko-uherské, opatřiti všecko dělostřelectvo své novou, dokonalejší výzbrojí podle vzorů německých. Rusku nezbude prý, než aby šlo touž cestou, ač právě jeho finance byly nesmírně zatíženy nejen postavením nových sborů sibiřských a nákladným budováním válečné základny pro dálný východ v Port Arthuru, nýbrž také stavbou nových velikých obrněnců, která se jevila nutnou pro současné námořní zbrojení Anglie, Francie i Německa a žádala ihned aspoň 90 millionů rublů. Proto navrhoval Kuropatkin, aby ministr věci zahraničních, hrabě Muravěv, se pokusil diplomatickým jednáním pohnouti Vídeň k dočasnému odkladu této změny dělostřeleckého materiálu.

Muravěvovi jevil se úkol ten ovšem nesnadným a také ministr financí, Witte, dokazoval, že by mohl vrhnouti velmi nepříznivý stín na vážnost císařských financí a otrásti úvěrem říše právě ve chvíli, kdy naopak velmi potřebovala jeho zesílení pro své veliké plány hospodářské i pro nezbytné zbrojení na moři. Jinak však souhlasil Witte s myšlenkou, že by se měla hledati jiná, obecnější a méně povážlivá cesta k zmírnění příliš rychle rostoucích břemen vojenských a snad i k zmenšení válečného nebezpečí, aspoň pro nejbližší leta. Na cáře samého působily pak mocně i dojmy, jež přinesly nedávné války řecko-turecká a španělsko-americká, jakož i skutečnost, že rostoucí napětí ve světové politice, zjevné na tolika stranách zejména v oblasti mimoevropské, stále více do popředí sunulo možnost velikých katastrof. Mikuláš II. měl právem za to, že jako nejmocnější člen souboru mocí evropských může nej- snáze podniknouti první krok k oddálení hrozícího nebezpečí, a ze všech těchto úvah zrodila se tedy ruská nota z 24. srpna 1898.

Návrh setkal se ovšem ve vládnoucích kruzích evropských od počátku se zřejmou skepsí a namnoze i s nechutí málo utajovanou. Ve Francii báli se o vojenskou prestiž ruského spojení, ve Vídni přijímal Goluchowski ruský

Rozmach
militarismu.

Původ císařského
vyzvání.

Ivan von
Bloch.

Mikuláš II.

Podnět
Kuropatkinův.

Muravěv
a Witte.

Dojem
v Evropě.

návrh „mit wohlwollender Heiterkeit“, kdežto František Josef I. v něm viděl především velmi nevíтанou překážku svých snah o dohonění toho, co podle jeho mínění právě rakouská armáda ve výzbroji byla zameškala. Zejména nemile přijata byla věc však v Německu, kde císař Vilém II. hned první zprávu o císařském podnětu opatřil podrážděnou glossou: „Utopie! Der Czar hat unseren Demokraten und Opposition eine brillante Waffe in die Hand gegeben zum agitieren!“ Při stavovské slavnosti ve Vestfálsku 7. září prohlásil pak císař veřejně: „Des Frieden wird nie besser gewährleistet sein als durch ein schlagfertiges, kampfbereites Heer“, a neopomenul zároveň ve svých dopisech cíře upozorniti na to, že panovníci, kteří by posvátné prapory svých chrabrych pluků chtěli jako nepotřebnou veteš odkládati do museí, pracují vskutku do ruky anarchistům a demokratům. Odmítnouti však nadobro podnět císařský netroufal si ani on, ani jiný z mocnářů také z ohledu na veřejné mínění, v němž pacifisté ihned rozvinuli účinnou kampaň pro mírovou konferenci za pomoci významných publicistů, jako byl W. T. Stead, jenž měl v říjnu 1898 v Dánsku zajímavý interview se samým cířem a postavil se v Anglii s nadšením v čelo mírového hnutí.

Námítky
Viléma II.

Druhá nota
ruská
(11. ledna 1899).

O věci rozpředlo se tedy živé jednání diplomatické, jehož výsledkem byla druhá nota ruská z 11. ledna 1899. V ní byl příliš všeobecný císařský návrh původní ministrem Muravěvem poněkud určitěji formulován a ovšem i podstatně zeslaben v ten smysl, že mezinárodní konference neměla vůbec jednati o redukci výzbroje dotud opravdu dosažené; měla se pokusiti jen o to, aby další postup zbrojení byl na některou dobu zastaven.

Cílem jednání stanoven tak především jakýsi oddech v příliš rychlém vzrůstu rozpočtů na vojska i válečná loďstva a v neúnavném stupňování ničivé účinnosti technických prostředků válečných. Také podstatným rozšířením dotavadních mezinárodních konvencí humanitních měla konference čeliti hrůzám boje a zároveň pokusiti se o to, aby nebezpečí válek bylo zmírněno hojnějším užíváním mediace a případného jednání rozhodčího, jež mělo býti usnadněno vhodnými obecnými řády.

Konference
v Haagu.

Tento program stal se opravdu podkladem jednání první konference mírové, jež se sešla na nizozemské půdě v Haagu 18. května 1899, v den narozenin cířových, a jednala tu až do 29. července pod předsednictvím ruského vyslance v Londýně, barona Staala.

Byla to neobyčejně rušná schůzka předních diplomatů, provázených rojem odborných znalců právních, vojenských i námořních. Zastoupeny byly tu

veškeré moci evropské; pouze papeži a knížeti bulharskému nebylo právo účasti přiznáno na nátlak Itálie a Turecka, kdežto Anglie zabránila podobně přístup zástupcům jihoafrických republik boerských. Z Nového světa vyslaly do Haagu své plnomocníky Spojené státy a Mexiko, z asijských mocí Čína, Japan, Persie a Siam. Vedle úředních účastníků schůzky hemžilo se v Haagu ovšem veliké množství publicistů a zástupců pacifických sdružení, kteří se všemožně vynasnažili, nabýti vlivu na shromážděné diplomaty nebo aspoň nazdvihovati clonu jejich důvěrného jednání.

Její účastníci.

Jednání to soustředilo se především ve trojí komisi, jeho výsledek byl však dlouho více než pochybný. Rusko vystoupilo v Haagu především s určitým návrhem, aby zatím na pět let státy evropské nezvyšovaly počtu svých vojsk, oddíly osadní vyjímajíc, a aby zároveň nezvyšovaly pro tuto dobu ani svých vojenských rozpočtů. Praktické provedení zásadního návrhu toho bylo by patrně i při dobré vůli a loyaltitě všech účastníků způsobilo značné obtíže, že však nedošlo ani k vážnému pokusu ve věci té, o to se postaralo hlavně Německo. Státní tajemník Bülow kladl sice z počátku váhu na to, aby němečtí zástupci v Haagu zásadně zdrženlivě si vedli, proti ruským návrhům útočně nevystupovali a jejich zmaření raději přenechali jiným, zejména Anglii. Než již složení německé delegace konferenční, v jejímž čele stál starý velvyslanec pařížský, hrabě Münster, bylo význačné; neboť mezi jejími právníckými členy přední místo měl mnichovský profesor baron Stengel, který krátce před tím ve spisku „Der ewige Friede“ veškery základy pacifismu jadrně potíral. Hrabě Münster sám pak označoval konferenci za zbytečné mlácení slámy „prokvetlé ruským koukolem“ a zejména vojenské kruhy německé nedaly se ve svém odporu k odzbrojovacím podnětům nikterak zdržovati. Věděli dobře, že s nimi úplně souhlasí císař Vilém II., který s posměšnou drsností glossoval všechny podněty ke klidnějšímu posuzování ruského návrhu, v němž viděl pouze perfidní útok na převahu německé pohotovosti válečné.

Výzbrojná
komise.

Německé
hledisko.

Císař, který zásadní hledisko své pádně vyjádřil slovy „die Conferenz-komodie mache ich mit, aber den Degen behalte ich zum Walzer an der Seite“, nepřipouštěl vůbec, že by u ostatních mocí jiné než ryze sobecké úmysly mohly řídit vztah k společnému jednání, a byl v náladě té utvrzován vůdčími kruhy pruskými, které vytýkaly, že spása německé říše, ohrožené na západní i východní frontě, tkví právě v krajním napětí technické výzbroje vojenské i rychlé možnosti mobilisační, takže by se vlastní základna její shroutila, kdyby slevilo se sebe méně s těchto směrnic.

Nezdar
ruských
návrhů.

Otevřeným vystoupením Německa proti jakémukoliv závaznému zmírnění zbrojení ztroskotal tedy ruský podnět hned v zárodku a věc měla nemalý význam také proto, že dala před očima všeho vzdělaného světa zcela jasně vystoupiti neúprosně militaristickému duchu, který byl svatým evangeliem říše, Bismarckem ocelí a krví zbudované. Němečtí publicisté a diplomaté vinili sice naopak z nepěkného pokrytectví moci jiné, které nevystoupily proti všelidským heslům pacifickým tak otevřeně, jako učinil Berlín, ač prý byly skutečně stejně odhodlány svých zvláštních zájmů hájiti rovněž veškerou silou a ukázaly to při rozličných otázkách podrobných. Tak Anglie, jež se tuze bránila tomu, aby ochrana soukromého majetku ve válce námořní účinněji byla opatřena než dosud a nedopustila ani lepšího zabezpečení neopevňených přístavů před námořními útoky.

Sir John
Fisher.

Obhájci německého hlediska vytýkali zároveň, že říši britskou v Haagu zastupoval právě viceadmirál sir John Fisher, který v hovoru s německým zástupcem, kapitánem Siegelm, prý otevřeně prohlásil, když půjde o blaho Anglie, že čerta se bude starati o mezinárodní smlouvy pochybné ceny a bude jednati prostě podle hesla „moc jest právo“. A v podobném světle snažili se ukázati i zástupce Spojených států, kapitána Alfreda Thayera Mahana, jenž svými spisy o významu námořní moci pro život států byl především ponoukal k urychlenému zbrojení na moři a psal proti mezinárodní arbitráži. Všechny tyto výmluvy neodčinily však skutečnosti, že Německo to bylo, jež zcela cynicky a plnou vahou úřední zodpovědnosti lámalo hůl nad všemi nadějemi pacifického hnutí zásadně a s přídechem neomaleného sebevědomí, které nutně zvyšovalo nedůvěru ostatních mocí k jeho pravým úmyslům a zatemňovalo zle obraz nejbližší doby. Neboť neponechávalo místa ani pro nesmělé červánky lepší budoucnosti, jaké připouštěli aspoň zásadně angličtí nebo italscí zástupcové, u nichž ovšem na váhu padal větší ohled na veřejné mínění domácích a jeho parlamentní zastoupení.

A. T. Mahan.

V ovzduší tom výsledek jednání odzbrojovací komise mohl býti jen zcela chudíčký. Vedle bezkrevného prohlášení o tom, jak by v zájmu lidstva bylo jistě žádoucím, zachování míru a zmírnění břemen vojenských, došlo jen k podepsání trojí deklarace, kde se stanovilo, že na pět let má býti zakázáno vrhání střel a výbušných hmot ze vzducholodí, že se nesmí užívatí projektilů šířících otravné plyny aniž užívatí t. zv. kulí dum-dum. Zároveň byly podepsány dvě smlouvy, z nichž jedna rozšiřovala zásady ženevské konvence o raněných a zajatcích z roku 1864 také na válku námořní, kdežto druhá upravo-

Deklarace
o válečných
prostředcích.

vala vhodněji některá válečná ustanovení o špionáži, parlamentářích, zajatcích, příměří, poměru vojska k občanstvu a podobné otázky. Při tom zůstávala skutečná účinnost smluv těch dosti pochybnou pro příliš pružnou jejich formulaci a valných nadějí ve směru tom nevzbuzovala ani třetí smlouva mezinárodní, tehdy v Haagu sjednaná, jež hleděla k rozhodčím soudům při sporech mezinárodních a jejich normám.

Také v této otázce, zejména když původní arbitrážní podnět ruský byl rozšířen návrhem na zřízení stálého rozhodčího soudu, který podal anglický zástupce sir Julian Pauncefote a k němuž některé doplňky přinesli i zástupci Spojených států a italský vyslanec, hrabě Nigra, jednání od počátku bylo značně ztíženo zejména zjevným odporem se strany Německa. Vilém II. a jeho vůdčí státníci zdráhali se zásadně obmeziti jakkoliv bezmeznou plnost suverenity vlastní moci státní periodickými nebo trvalými institucemi, jež by čelily válečným sklonům v zájmu všelidském. V ohledu tom vyslovil se státní tajemník říšský Bülow velmi výrazně zejména proti myšlence, že by mezinárodní soudy rozhodčí mohly vůbec kdy nahraditi svatý soud boží, jenž se skrývá v krvavém ordálu války; neboť k tomu by prý bylo nutno vytvořiti v lidstvu vyšší, nad státy vztýčenou organizaci obecnou, která by však velmi zhoubně působila na samou podstatu řádů státních: „Nach unserer Überzeugung“ napsal Bülow tehdy, „ist ein unabhängiger Staat für sich Selbstzweck. Er kann auf politischem Gebiet keine höheren Ziele, als diejenigen der Wahrung seiner eigenen Interessen und seiner Selbstbehauptung durch Erfüllung seines eigenen Daseinszweckes anerkennen.“

Řízně konservativní hledisko postupimské tradice, odmítající zásadně veškeré všelidské cítění a posvěcující holý egoism jednotlivého útvaru územního spolu s vládou vojenské kasty nad občanskými sklony, bylo tu tedy s bismarckovskou příkrostití postaveno proti hlediskům, z nichž haagská konference v podstatě své byla vyrostla, a způsobilo, že výsledek její nemohl býti ani v otázce mezinárodní arbitráže zdárný.

O závaznosti rozhodčího postupu při vážných sporech politických, jež hrozily válečným nebezpečím, nebylo vůbec možno ani uvažovati, a proto hned první návrh, jenž s ruské strany komisi byl předložen, závaznost arbitráže přikládal jen sporům, v nichž šlo o nepolitické, především hospodářské otázky, „nedotýkající se ani životních zájmů ani národní cti“. S německé strany však ani na takto obmezený závazek nechtěli přistoupiti a stavěli se důrazně zejména proti zřízení trvalého ústředí rozhodčího s tvrzením, že by

Jednání
o arbitráži.

Německý názor
na stát.

Fakultativní
arbitráž.

Trvalé ústředí
rozhodčí.

tam drobné státy rozhodovaly o zájmech velmocí a z diskuse osob, nenesoucích plnou zodpovědnost za řízení států, světovému míru jen nová nebezpečí vznikala. Ježto však v zásadním odporu tom německá vláda posléze zůstala zcela osamocena, když ani její spojenci, Itálie a Rakousko, s ní nešli, a hrozilo nebezpečí, že věc způsobí vážný hněv cíře Mikuláše II., který viděl v slušných výsledcích konference kus své osobní cti, snažil se sám Bülow přiměti Viléma II. k povolnosti aspoň částečné, ujišťuje jej, že se postará o to, aby „das Schiedsgerichtsprojekt für uns an dem bisherigen Zustand kaum irgendetwas ändern könne,“ kdežto hrabě Münster vytýkal, že německým odborníkům v komisi se podaří „so viele Sicherheitsventile in diesen gekünstelten Apparat zu bringen, daß das Ganze nur Sand wird, den wir der öffentlichen Meinung in die Augen werfen können.“ Tu teprve povolil 23. června císař, ale připojil k tomu důrazně: „Ich stimme dem Unsinn zu, aber werde in Praxis auch für später mich nur auf Gott und mein scharfes Schwert verlassen und berufen, und sch . . . e auf die ganzen Beschlüsse.“

Částečný ústup
Viléma II.

Za takového stavu věci nebylo možno v Haagu nikterak dospěti k výsledkům, jež by přinášely podstatnou změnu dosavadního stavu mezinárodních vztahů. Z porad komise arbitrážní, na nichž zejména také německý znalec mezinárodního práva, královecký profesor Filip Zorn, měl činný podíl, vyšla především pouze smlouva, kterou se zřizoval stálý rozhodčí soudní dvůr mezinárodní. Soud ten, trvale usídlený v Haagu, měl ovšem jednati pouze o sporech, jež by mu zúčastněnými státy dobrovolně byly předloženy, a nálezy jeho neměly proto valné účinnosti koercitivní. Zřízení jeho bylo tedy jen velmi kusou splátkou vážných požadavků pacifických a spíše mravním mementem, než pevným prvkem mezinárodních řádů.

Stálý soud
v Haagu.

Výsledky mírové akce, cářem ruským podniknuté, nebyly tedy v celku vůbec valné. Jevily se spíše sondou, jež ohlašovala hloubku rány ohrožující klidný vývoj lidstva, než účinným lékem proti ní. Nepochybně byly však zároveň prohranou bitvou pro Německo ve veřejném mínění vzdělaných kruhů, jež věřily v nutnost demokratického a rozumného ústroje ve vývoji novodobých států. Německo jevilo se tu stále zřejměji mocí, která, necítíc se nikterak saturovanou ve světové politice, vyhlíží na všechny strany po zisku územním i hospodářským a v drsném přeceňování své vojenské výzbroje uhybá se okázale myšlence, že by mocenský zájem její měl býti obmezen a poután jakoukoliv vyšší normou a nadstátní organizací lidstva. Vilém II. dovedl sice druhdy bez valné zdrženlivosti deklamovati nadšeně o nutnostech družné součinnosti

Nedůslednost
Viléma II.

evropských států proti společným pohromám, ať šlo o domnělé žluté nebezpečí či o rostoucí tlak hospodářský z Nového světa; bral stále nadarmo vznešená hesla obecného křesťanství, opravdu vykročiti však z těsného kruhu, vytčeného skutečnými nebo zdánlivými zájmy vlastní moci, nedovedl stejně, jako nedovedl ani on ani jeho diplomatictí rádci chopiti se upřímně možnosti spojeneckého svazku s tou či onou velmocí, nebylo-li zjevno, že Německo také v tomto svazku bude vévoditi tak nepochybně, jako vévodilo v trojspolku.

Tento odpor proti jakékoliv určité vázanosti ve světové politice, i kde šlo opravdu o výhledy, s nimiž si Vilém II. sám byl opětovně zahrával, osvědčil se, jak víme, roku 1898 více než zdrženlivým postojem vůči aliančním nabídkám Chamberlainovým; setkáváme se s ním však v zápětí i tam, kde šlo o možnosti zcela opáčeného rázu. Na jaře 1899, krátce před otevřením haagské konference, nadhodili totiž ruský vyslanec v Berlíně, baron Osten-Sacken, i ministr Witte německé diplomacii myšlenku, že by snad přece bylo třeba uvažovati o vytvoření pevninného spolku evropského, k němuž by bylo možno i Francii získati dosti nepatrnými ústupky její národní citlivosti, na příklad přiznáním částečné samosprávy Alsasko-Lotrinsku. Skoro v téže době byla pak myšlenka kontinentálního spolku v Berlíně i Paříži nadhozena také ze Španělska, které po nedávné své porážce se obávalo dalších pohrom se strany anglosaských mocí a chtělo se zejména opřít o pevninné státy proti Anglii, aby neupadlo vůči ní v podobnou závislost jako Portugalsko.

Ruský podnět
pevninného
spolku.

Španělský
podnět.

Berlín choval se však k podnětu tomu stejně jako k ruským návrhům zřejmě odmítavě, ač myšlenka kontinentálního spolku před tím nejednou samým císařem byla naopak Rusku označována za velmi žádoucí. Nyní uhýbal se však Vilém II. před ní s tvrzením, že cář i Francie svou nevšímavostí k jeho námluvám na počátku r. 1896 v době Krügrovy depeše promeškaly vhodnou chvíli. Bülow podporoval pak hledisko to skeptickými názory o možnosti, získati opravdu Francii pro pevninný spolek, a snažil se ruského námětu užítí jen jako vítaného prostředku k nátlaku na Anglii v podružném sporu o souostroví Samojské. A také další pokusy, učiněné za haagské konference v Berlíně se strany Ruska, jež směřovaly k obnovení někdejšího „Rückversicherungsvertragu“ mezi říší cářskou a Berlínem, jimiž chtěla ruská diplomacie svůj zvláštní zájem na mořských úžinách tureckých zabezpečiti jako kompenzací za německé výboje hospodářské v oblasti moci sultánovy, nenalezly příznivého přijetí přes všechny osobní důvěrnosti a okázalé projevy dvorského přátelství, jimiž Vilém II. vůči Mikuláši II. stále nikterak neskrblil.

Německé
odmítnutí.

Upevnění
spolku rusko-
francouzského.

Vláda Viléma II. oceňovala nyní patrně dosah své vlastní síly mnohem výše, než činíval kdysi Bismarck, a upevňovala se stále více ve svém sklonu, zachovati volnou ruku vůči všem, kdož byli příliš silní, než aby podlehli v rámci smluvního svazku převaze Německa podobně, jako Rakousko nebo Itálie. Tato politika, provázená zároveň žíznivou touhou po rychlém vzrůstu váhy německého hlasu ve světové politice a po všemožném hledání územních i hospodářských výhod z toho plynoucích, působila však nutně, že nejen poměr německo-britský zůstával velmi kolísavým a přes některá sblížení přece jen nevlídným, nýbrž měla i ten následek, že se také dohoda francouzsko-ruská, která zejména za fašodské krise nepochybně byla poněkud oslabena, znova význačně upevnila.

Právě ve chvíli, kdy se haagská konference chýlila k svému konci, navštívil totiž Delcassé Petrohrad a podařilo se mu tam smluviti protokolární dohodu, podepsanou 9. srpna 1899, která význačně doplňovala vojenskou konvenci rusko-francouzskou z roku 1893. Původní ustanovení o lhůtě konvence té znělo totiž, že má trvati tak dlouho, dokud potrvá trojspolek, Rusko i Francii ohrožující. Nyní padlo však toto časové omezení a bylo smluveno, že konvence zůstane platnou, i kdyby trojspolek již nebylo, tak dlouho, pokud potrvá všeobecný závazek vzájemného přátelství, uzavřený mezi Francií a Ruskem již v srpnu 1891. A cílem tohoto přátelského spolku bylo nyní stanoveno nejen udržení míru, nýbrž i zachování rovnováhy evropské.

Možný rozklad
Rakouska.

Delcassé stál totiž o tyto výslovné změny smluvních ustanovení, jak sám se přiznal, především proto, že podle jeho názoru mohla brzká smrt císaře Františka Josefa I. přinést úplný rozklad říše rakousko-uherské, vnitřní vádou národů podhlodané, a tím mohl za své vzíti i trojspolek, aniž se proto moc Německa vůči Francii stala méně hroživou; naopak, právě rozkladem moci habsburské mohlo Německo značně zesílití získáním českých a alpských zemí. Možnost zániku říše habsburské jakožto velmoci vstupovala tu po prvé vážně do politické rozvahy vůdčího státníka francouzského a také u státníků ruských nabývalo vrch přesvědčení, že nejhorším nebezpečím pro zájmy císařské moci v Evropě není již monarchie rakouská, nýbrž zesílení Německa v duchu pangermánské rozpínavosti.

Zatím ovšem veškeré tyto otázky zachovávaly ráz spíše akademický, bez okamžitých důsledků praktických, a sklonek roku 1899 přinesl světu státníků i obecnému zájmu veřejnému rozrušení rázu zcela jiného, ostře protikladné zvukným heslům, jež nedávno zaznívaly na haagské konferenci, totiž novou krvavou válku v zámoří, rozhodný zápas boerských republik s mocí britskou.

II.

VÁLKA BOERSKÁ.

Jihoafrická otázka zůstávala na sklonku devadesátých let nejpalčivějším bodem osadní politiky britské, řízené tvrdou rukou Josefa Chamberlaina a podléhající stále zřejměji zásadním hlediskům imperialistickým. Nezdařilý vpád Jamesonův do Transvaalu kompromitoval sice hlediska ta nemálo a vyladal dosti ostré kritiky povážlivého postupu osadní správy i jejího afrického inspiratora, Cecila Rhodesa. Než účinnost výtek těch byla v zápětí valně zeslabena obecným vzpěněním národního sebevědomí britského proti nerozvázně depeši Viléma II. a také ve sněmovně nedovedla liberální oposice užiti příležitosti té k úspěšnému útoku na směrnice konservativně-unionistické vlády.

Bylať liberální strana nedávnou porážkou svou značně zeslabena a nadto i vnitřně otřesená tím, že nemalá část jejich členů s dosavadním leadrem, lordem Roseberem, v čele opravdu podléhala imperialistickým sklonům. Rosebery postoupil ovšem roku 1896 vedení strany siru Williamu Harcourtovi, než ani pak nedosáhlo liberální tažení proti Chamberlainovi skutečných úspěchů. Vymohlo jen volbu vyšetřující komise, která se po dlouhých průtazích, aniž dostala k prozkoumání veškeren žádoucí materiál aktový, roku 1897 spokojila s tím, že pokárala platonicky jednání Rhodesovo a některých jeho pomocníků; neshledala však vážné viny na straně vlády. A zatím výbojný směr v osadní politice nabyt účinné, nové vzpruhy nejen ve vítězném tažení Kitchenerově proti mahdistům, které mocně působilo na šíření bojovné nálady v národě, nýbrž říšské sebevědomí britské bylo zároveň podstatně zesíleno také hlučnými slavnostmi, k nimž dalo podnět diamantové jubileum vlády královny Viktorie roku 1897.

Slavnosti ty přivedly do Londýna velmi okázalé delegace všech vojenských sborů širé říše a daly nadto podnět ke konání nové konference koloniální, oběslané vůdčími státníky všech dominií a dependencí. Na konferenci bylo jednáno zvláště podrobně o otázkách válečné obrany celku říšského a obětích, jež mají v ohledu tom přinést také jednotlivá dominia. Výsledky jednání neuspokojily sice opět vypjatých nadějí těch, kdož toužili po všemožném upevnění obecného svazku říšského, povznešená nálada jubilejních slavností pomáhala však nemálo prohlubovati ve veřejném mínění přesvědčení, že zámořské državy jsou mocným zdrojem národní síly a že Anglie

Následky vpádu
Jamesonova.

Bezmocnost
strany
liberální.

Říšská
konference
1897.

nesmí couvati před sebe větším úsilím, jehož vyžádá jejich zachování a rozšíření.

Chamberlain
a boerské
republiky.

V ovzduší tom mohl Chamberlain snadno vraceti se k plánům, jež měly stůj co stůj obě republiky boerské uvést v nejtěsnější závislost na vrchní moci britské a zabrániti tomu, aby jejich vzrostlá samostatnost se nestala snad klímem, který by za cizí, zejména německé pomoci vážně ohrozil budoucnost anglického panství i jazyka v Jižní Africe tím, že by dal zároveň afrikanderskému hnutí v Kapské osadě ráz zjevně odstředivý a protibritský.

A. Milner.

Význačnou předzvěstí rázného postupu bylo roku 1897 zejména jmenování nového guvernéra a vrchního komisaře v Kapsku. Stal se jím sir Alfred Milner, bystrý právník německého původu, který dosáhl velmi rychlé kariéry nejprve jako osobní sekretář slavného finančníka lorda Goschena, pak jako spolupracovník Cromerův v Egyptě a konečně ve finanční správě v Londýně. Svou publicistickou činností hlásil se Milner při tom do krajního tábora osadních expansionistů a byl obecně vyhlášen za spolehlivého důvěrníka Chamberlainova. Proto bylo jeho jmenování na vůdčí místo v Kapsku takřka programem a Milner neváhal dosvědčiti to projevy, jimiž okázale obhajoval nutnost, aby Anglie v Jižní Africe zůstala „paramount power“ (vůdčí moc).

Postup
Krügrův.

Na druhé straně přispívalo ovšem také jednání Pavla Krügra k rychlému zostření poměrů. Starý president republiky transvaalské upevnil vítězstvím nad Jamesonem a vzrostlou nadějí na německou pomoc dokonale své postavení proti sklonům některých opatrnějších předáků boerských, kteří byli ochotni vyhnouti se rozumnou ústupností a včasným hledáním slušného kompromisu dalším srážkám s britskou přemoctí. Krüger a jeho hlavní politický rádce, státní sekretář Dr. Leyds, byli o rozhodnutí brániti práva republiky vůči anglickému tlaku a upevniti skutečnou nezávislost její stůj co stůj a necouvnuti ani před sázkou válečnou, k níž snažili se připraviti jednak péčí o včasné získání nutné výzbroje, zejména dělostřelecké, zároveň však i diplomatickým jednáním.

Smlouva
s republikou
Oranžskou.

V ohledu tom byly předním ziskem smlouvy uzavřené Krügerem 17. března 1897 v Bloemfonteinu s republikou Oranžskou, které zajišťovaly společnou obranu obou státek boerských a připravovaly jejich trvalou federaci zřízením společné rady desíti delegátů, jež měla upraviti hospodářskou vzájemnost a unifikaci veřejných řádů obou zemí. Spojení to bylo pro Transvaal tím cennější, ježto republika Oranžská neměla vůči Anglii závazků, jaké v ohledu mezinárodním Transvaalu ukládala konvence z roku 1884, a mohla proto

volně a bez britského souhlasu uzavírati s cizinou smlouvy, jako byla její smlouva s Německem o obchodním styku, podepsaná 28. dubna 1897. Při vzájemném společenstvu celním plynuly z toho pak ovšem i pro Transvaal výhody, jež nebyly nikterak na prospěch zájmům britským, stejně jako v Londýně viděli velmi neradi, když zároveň republika Oranžská na podnět Krügrův vykoupila železnice, na jejím území anglickým kapitálem vybudované.

Námítky
Chamberlainovy.

Bylo tudíž přirozeno, že se Chamberlain proti tomu ohrazoval, stejně jako protestoval proti smlouvám, jež Krüger uzavřel s Portugalskem a Holandskem o vzájemném vydávání zločinců, i proti samostatné přihlášce Jihoafrické republiky k ženevské konvenci. Trvaje na tom, že úprava z roku 1884 nikterak nezrušila vůči Transvaalu práva Velké Británie jakožto suzeréna, vytýkal, že londýnská vláda jest oprávněna republice „dávati rady“ i ve vnitřních otázkách.

Vzájemné
výčitky.

Na základě tom snažil se zasahovati do jednání „volksraadu“ v Pretorii nejen pokud šlo o smlouvy Transvaalu s cizinou a řády pro tamní černé domorodce, nýbrž také při nové úpravě zákonů tiskových a imigračních, a zejména starý spor o občanská a volební práva uitlandrů dával mu hojnou příležitost k rozvinutí roztrpčeného zápasu diplomatického. Když pak Krüger, vykládaje naproti tomu konvenci z roku 1884 co nejtěsněji, navrhoval, aby Anglie přistoupila na vyrovnání sporných otázek nestranným rozhodčím, odmítl to Chamberlain zásadně 16. listopadu 1897 depeší Milnerovi, v níž nejen obšírně vypočítával všechny křivdy a schválnosti, jimiž Krügrův režim zájmy britské poškozuje, nýbrž tvrdil, že konvence z roku 1884 jest pouze unilaterální prohlášení, jímž Anglie stanovila práva transvaalského selfgovernmentu v rámci své vrchní moci státoprávní. Zároveň bouřil ostrou kampaní novinářskou v Anglii veřejné mínění proti boerům, zjevně upřilíšňuje jejich odmítavé jednání vůči uitlandrům a vyličuje státní správu Krügrovu jako hospodářství zcela koruptní a parazitní, jež vykořisťuje plodnou práci anglických horníků v zájmu nečetného hloučku lenivých burgherů.

Transvaalský president hájil se ovšem proti tomu rovněž důrazně obšírnými notami, po celý rok 1898 soubor ten obmezoval se však na diplomatické a publicistické šarvátky. Zájem vlády anglické byl roku toho příliš zabaven rozhodným tažením proti mahdistům a následujícím sporem o Fašodu, zatím co zároveň v Asii pozornost její plně k sobě poutal nejen počátek dělení Číny anapětí s Ruskem, způsobené zabráním Port Arthuru, nýbrž i dozvuky nákladné války v Čítralu, jež měla Anglii zabezpečiti toto horské území mezi Pamirem a Kašmírem položené. Také srážky s fanatickými kmeny Afridů a Svatiů

Zabavenost
Anglie
r. 1898.

v západním pohraničí indickém, které vedly k ohrožení Pešavaru i průsmyku Khaiberského, zabavily tehdy na 40 tisíc osadního vojska indického. Konečně i válka španělsko-americká vyžádala si roku 1898 pilné pozornosti britských politiků, a tak přinesl teprve počátek roku následujícího větší uvolnění poměrů, které umožnilo Chamberlainovi, aby ke konečnému řešení vleklého sporu s Jihoafrickou republikou s náležitou důrazností přistoupil.

V ohledu tom bylo zvláště důležité, že mohl tak nyní učiniti bez obavy před nepohodlnou intercessí se strany německé. Vláda Viléma II. jednala vůči Krügrovi a jeho krajanům věru málo svědomitě; neboť nebylo pochybnosti o tom, že pověstnou depeší a jinými projevy svými německý císař vzal na sebe značnou část zodpovědnosti za tuhou neústupnost a vzrostlé sebevědomí boerů, kteří nemohli věřiti, že by v případě krajního nebezpečí silná ruka z Berlína jich nepodepřela proti tlaku anglického imperialismu. Opravdu viděli jsme ovšem, že Vilém II. a jeho rádcové již na podzim 1898 změnili úplně svou směrnicí ve věci té, když při dohodě o možné rozdělení portugalských osad, s Anglií tehdy učiněné, klidně přiznali Britům právo sáhnouti na zátoku Delagojskou, jež byla tak životní důležitostí pro svobodný vývoj Transvaalu. A ještě více než tato tajná smlouva ukázalo okázalé přijetí Cecila Rhodesa v Berlíně v březnu 1899 změněný vltř císařského dvora v jihoafrické otázce.

Vše to ponoukalo přirozeně Chamberlaina a jeho spolupracovníky, aby nezameškali vhodnou chvíli k rozhodnému úderu. V pozadí akce bylo tu opět cítiti neúnavnou ruku Rhodesovu. Ztrativ po vpádu Jamesonově vliv na silnou stranu afrikanderbonderů v Kapsku, Rhodes snažil se vytvořiti tu novou základnu v straně t. zv. progressivních a v „South-African League“. Zároveň oživil však účelně hnutí uitlandrů v Johannesburgu a výsledkem agitace byla velká adresa petiční, kterou se na 21 tisíc anglických poddaných z Transvaalu obracelo ke královně Viktorii, vyličující pohnutlivě hrozné ústrky, jimž jsou vydáni vládnoucím řádem republiky.

Adresa ta, podaná 26. března 1899 britskému residentovi v Pretorii, neobmezovala se jen na žaloby hledící k upírání voličského práva těm, kdož nebyli již aspoň 14 let v Transvaalu pevně osedlí, tedy skoro všem, které rozkvět zlatých dolů byl sehnal na Witwatersrand a zejména do Johannesburgu. Žalovala též na zanedbávání školství jiného jazyka než hollandského, na tuhá obmezení svobody tiskové, na vykořisťování berní a zneužívání monopolů státem, jímž vládla prý skupina stoupenců Krügrových zřejmě sobecky a koruptně, upírajíc velikým střediskům důlním také náležitou samosprávu municipální.

Stížnosti ty měly sice opravdu aspoň z části věcný podklad, byly však zřejmě přehrány a zejména nebylo pochybnosti o tom, kdyby se všem žádostem uitlandrů vyhovělo, že by byl dosavadní, na selské tradici boerských budovatelů republiky založený ráz její naráz zmizel a utonul v přívalu cizího, zejména britského živlu; při tom by byl pak nadvládu burgherů prostě vystřídal mocný a rovněž jen vlastních zájmů dbalý vliv důlních společností a mezinárodního kapitálu. V úvodním článku „Times“ byla snaha boerů, zachovati v republice práva původního hollandského jazyka, nadto posměšně srovnávána se snahou Čechů o zachování „jazyka Husova“ jako státního jazyka na sněmu pražském, a londýnský list nalézal ovšem jedině spravedlivým, aby v tom i onom případě váha světového jazyka, ať šlo o němčinu či o angličtinu, směla přirozeně potlačiti historická práva národa menšího, ježto prý drobné útvary nemají státi v cestě útvarům velikým.

Proto nejen anglická publicistika, nýbrž také úřední zástupci britští stavěli se s plným důrazem za požadavky uitlandrů, žádající, aby se jim již po pobytu nejdéle pětiletém v zemi dostalo plných práv občanských, a vysoký komisař kapský Milner vyličoval zejména ve zprávě z 5. května jejich postavení v Transvaalu jako postavení „helotů“, čehož prý imperium britské nesmí dále bez zakročení snášeti, nemá-li utrpěti obecné újmy na své vážnosti ve světě zejména také proto, že z Transvaalu proniká velezrádná propaganda až do kruhu kapských afrikanderů.

Z projevů těch a ze skutečnosti, že Chamberlain memorandum uitlandrů opravdu předložil královně i parlamentu, bylo zjevno, že vleklý zápas mezi ním a Krügreem dospívá do rozhodného období, v jehož pozadí se vztyčuje hrozivě srážka válečná. O její odvrácení usilovali ovšem rozliční rozvážní politikové, zejména předseda republiky Oranžské, Martin Steijn, i vůdčí muž v afrikanderbondu, tehdejší předseda ministerstva kapského, Schreiner. Jejich prostřednictvím došlo opravdu mezi 31. květnem a 5. červnem v Bloemfonteinu k osobním poradám Krügra s Milnerem, na nichž účast měl i generální prokurátor transvaalský, v Cambridgi vzdělaný právník Tobiáš Smuts.

V nich Krüger, na něhož ve smyslu tom působila i nizozemská i berlínská diplomacie, jevil opravdu ochotu k ústupkům, které snižovaly dobu závaznou pro nabytí plných občanských práv uitlandrů na sedm let; naznačoval však, že by naopak bylo třeba, aby se Anglie za to vzdala zásadně dalších nároků na zasahování do vnitřních záležitostí transvaalských. Než Chamberlain nemínil nikterak v tomto bodu slevovati, stejně jako zásadně odmítal myšlenku

Německo
a Transvaal.

C. Rhodes.

Adresa
uitlandrů
(březen 1899).

Boerská
a česká
otázka.

Schütze
v Bloemfonteinu.

Zostření
sporu.

nestranného soudu na mezinárodní základně, z Pretorie opětovně doporučovanou. Naopak počal od počátku července výrazněji než kdy před tím spojovat vymáhání ústupků pro uitlandry s vytčením britské suzerennity nad Jihoafrickou republikou, a tak následovala v letních měsících roku 1899 mezi Londýnem a Pretorií výměna not stále příkřejších o otázce té i o možnosti, řešiti stížné body zvláštní komisí rozhodčí, v kteréžto věci ta i ona strana několikrátě mínění své změnila za doprovodu publicistických projevů stupňované podrážděnosti.

Britské
zbrojení.

Při tom byla však zjevem ještě závažnějším snaha londýnské vlády, vojenskou pohotovost v britských državách jihoafrických náležitě zesílit, kteráž nemohla býti v Transvaalu pochopována jinak, než bezprostřední vyhrůžka válkou, zejména když od počátku července se začalo s postupným vylodováním rozličných jednotek britského i indického vojska v přístavech Kapské osady i Natalu a zároveň z Kanady i Austrálie se ozvaly hlasy, nabízející mateřské zemi pomoc k pokoření boerského odporu.

Rozhodnost
Krügerova.

Byl-li Chamberlain opravdu hned od počátku rozhodnut, sáhnouti k tomuto příkrému prostředku, nelze určitě říci; snad doufal, že boerský vzdor konec konců přece se skloní před zjevnou mnohonásobnou převahou protivníkovou a jejím hroživým tlakem. Než účinek byl zcela opačný. Krüger a jeho věrní byli rozhodnuti hájiti svobody a nezávislosti své republiky stůj co stůj a neustoupiti ani před krvavou srážkou, ač střízlivému zraku se jevil zcela zoufalým boj drobného selského státečku proti největší moci světa, v němž se nadto takřka polovice obyvatelstva s nepřítelem cítila za jedno.

Sebedůvěra
boerů.

K vysvětlení odvahy té jest nutno uvědomiti si horoucí zanícenost odporu boerských starousedlíků proti nenáviděnému panství britskému, která měla v nejednom ohledu přidech takřka nábožensky vášnivý. Tuzí kalvinisté, na jejichž mysl působily mocně pochmurné obrazy zápasů starozákonních, viděli v útoku britského kapitalismu a jeho služebníků lécky dábské a modloslužebný přival, v němž Hospodin nedá vyvolenému lidu zahynouti. Vzpomínky na pouť pouští a zázračné vítězství u Majuby i na nedávnou záchranu při zrádném úkladu Jamesonovu zesilovaly tuto důvěru stejně jako skutečně nedostatečná znalost opravdové síly říše britské a změn, které proti době Gladstonově v ní způsobil vzrostlý proud imperialistický.

K tomu všemu přistupovaly však i strategické motivy. Krüger a jeho rádci doufali, že vzplanutí boje přinese zároveň mohutnou vzpouru hollandského živlu proti britskému panství v Kapsku i Natalu. A podaří-li se tak nabýti

dočasně převahy v Jižní Africe, měli za to, že Anglii nebude již snadno vůbec se tu zachytiti mimo dosah ledních čel a vytvořiti daleko od vlastní základny předpoklady válečného úspěchu. Příklad z roku 1881 i skutečnost, že Anglie po tak dlouhá léta nechala smrt Gordonovu nepomstěnu a Sudán v rukou mahdismu, ukazovaly, že i britský lev dovede ustupovati před skoky vyžadujícími přílišných obětí a nadto jeví se i souvěké mezinárodní poměry dosti příznivými, podaří-li se boerům jen v prvním nárazu učiniti protivníkům vážné škody. Neboť mohli doufati, že se pak Francie, nedávným pokolením fašodským ještě vzrušená, spolu se starým protivníkem britského rozpětí, Ruskem, za ně postaví, a zejména nepřestával zrak Krügerův v ohledu tom s důvěrou hleděti k Berlínu.

Naděje
v cizí pomoc.

Přijetí, jehož se tam nedávno dostalo Rhodesovi, mohlo sice v ohledu tom ponoukati k vážným pochybnostem a také státní tajemník německý Bülow tvrdil později, že v průběhu roku 1899 dal třikrátě Krügra varovati, aby se na pomoc Německa nebezpečil. Ale naděje mocně vzplanuvší osudným telegramem Viléma II. nebylo snadno úplně uhasiti a bojovnou náladu v Pretorii zvyšovalo nadto i přesvědčení, že jakýkoliv kompromis, jehož snad bylo lze dosíci moudrou ústupností, Brity vskutku nebude dodržen. Proto odpovídaly posílám vojenským, které Anglie, ovšem poměrně vleklým tempem do Jižní Afriky vysílala, na straně boerské rovněž význačné přípravy válečné.

Srážka hrozící tak od polovice roku zcela zřetelně mohla ovšem býti snad přece zažehnána, kdyby se byla oposice liberálních a radikálních zástupců v londýnské sněmovně proti ní rázněji opřela. Než dotkli jsme se již toho, že liberální tábor právě tehdy byl v otázce říšské politiky a zámořského rozpětí britského velmi nejednotný, nemaje vůbec pevného vedení. Když 19. května 1898 v ústraní zesnul někdejší jeho „grand old man“ Gladstone, zdálo se, jako by s ním odcházel vůbec genius a veliký odkaz strany, která v dějinách anglických 19. věku měla tak tvůrčí a výraznou úlohu. Řízení její přecházelo z muže na muže. Roku 1899 vzdal se ho sir Harcourt podobně jako před tím Rosebery a předák osobně po něm nejvýznačnější, věrný druh a biograf Gladstonův, John Morley, odmítl rovněž v nástupnictví jeho se uvázati. Leadrem strany stal se tak sir Henry Campbell-Bannerman, jeho autorita byla však velmi pochybná a naděje, že povede liberály k brzkému vítězství proti konservativně-unionistické vládě, velmi malá.

Pokles vlivu
liberálů
v Anglii.

Vskutku statečný odpor proti politice Chamberlainově, jež stále zřejměji přibližovala zemi k novému a snad zcela zbytečnému dobrodružství váleč-

Neúspěch
varovných
hlasů.

nému v Jižní Africe, ozval se jen u neveliké skupiny liberálních a radikálních politiků, jako byl Morley, Courtnay, Stanhope, Labouchère a někteří jiní, kteří, nenalézajíce dosti ozvučné půdy ve sněmovně, snažili se svůj varovný hlas zdvihati před národem také ve veřejných shromážděních. Pokus jejich narazil však v zápětí na zřejmý odpor londýnského prostředí, zpracovaného náležitě štvavým tiskem, a větší část liberální strany nepodepřela jich dostatečně, jsouc rovněž strhována přesvědčením, že národní zájem žádá toho, aby zlomyslný odpor Krügrův proti domněle spravedlivým nárokům britským byl zlomen i třeba silou zbraní. Návrh radikála Labouchèra a Irčana Dillona, aby nebyl zamítán požadavek Transvaalu o nestranný soud rozhodčí, dostal v dolní sněmovně jen 54 hlasů proti 322.

Válka
neodvratna.

Za těchto poměrů pohasla poslední naděje na smírné vyrovnání sporu a již v polovici září naznačil Chamberlain německému zástupci v Londýně, že válku v Jižní Africe nemůže nic odvrátiti. Diskuse diplomatická, po měsíce mezi Londýnem a Pretorií bez úspěchu se vlekoucí a zjištěná Krügrovým dotazem o příčinách hromadění anglického vojska na Natalském pomezí, dosáhla příkrou odpovědí anglickou z 22. září zjevně mrtvého bodu, z něhož nebylo pro Transvaal východiska než kapitulace nebo skutečný zápas se zbraní v ruce, a starý president republiky se rozhodl nejen pro podstoupení boje, nýbrž vzal na sebe i odpovědnost formálního urychlení jeho vzplanutí. Bylť přesvědčen, že je-li zápas opravdu nezbytný, každý odklad jeho podstatně zhorší vyhlídky boerů tím, že umožní Anglii, aby dokončila své válečné přípravy a dopravila do Jižní Afriky veliké skupiny vojenské, od počátku září pro účel ten zejména v Indii i v Egyptě připravované. Proto vyhlásil 27. září národní pohotovost válečnou a 9. října podal vládě britské ultimatum, vyzyvající ji k odvolání vojenských posíl do Afriky dopravených. Dva dny potom vypověděl spolu s Oranžskou republikou opravdu Anglii válku.

Boerské
ultimatum
(9. října 1899).

* *
*

Boj boerského Davida s britským Goliášem, který se takto začal, měl zcela svérázné předpoklady v naprostém rozdílu válečných prostředků obou soupeřů. Výzva boerská v Transvaalu i Oranžské republice byla provedena na podkladě řádu, podle něhož každý „burgher“ od 16 do 60 let měl se zbraní a opatřením pro první dny přiraziti k stanovisku nejbližšího „veltkorneta“,

a takto vytvořená „komanda“ byla seskupena ve svazy pod volenými vůdci. V čele celé výzvy byl postaven starý generál Petr Joubert, vítěz z roku 1881. Toto vojsko, většinou jízdní, zkušené v užívání střelné zbraně z předchozích bojů s domorodci a dobře znalé přirozených podmínek kraje, čítalo na počátku války asi 37 tisíc mužů a bylo zesíleno i dělostřelectvem, v němž vynikalo zejména několik moderních těžkých kusů, v čas v Creusotu zakoupených. Boerové měli tak při vypuknutí boje převahu číselnou, neboť anglické posádky v Kapsku a Natalu dosáhly tehdy teprve 24 tisíc mužů, ježto značná část posíl byla ještě na moři spolu s generálem sirem Redwersem Bullerem, určeným za vrchního velitele.

Boerská
výzva.

Bylo tedy přirozeno, že boeři se ujali útoku. Hlavní skupina jejich vtrhla přes Dračí hory do Natalu, zatím co druhý houf udeřil na západě na diamantovou oblast u Kimberley a třetí oddělení proniklo z Oranžské republiky jižním směrem do Kapské osady, doufajíc, že tam rozpoutá hromadnou vzpouru nespokojených holandských afrikandrů. Trojí úkol vedl ovšem hned od počátku k povážlivému tříštění sil, ale byl provázen nepochybnými úspěchy. Boeři západní skupiny mohli oblehnouti Kimberley, kde se právě zdržoval sám Cecil Rhodes, i město Mafeking, ležícího dále na severu v bečuanském protektorátu. V Kapsku zesílilo opravdu několik tisíc vzbouřenců jejich komanda, hlavní srážky udály se však na východě, v Natalu, kde se anglický generál White s 14 tisíci muži v poli postavil asi proti stejnému počtu Transvaalců, vedených Joubertem a Martinem Prinsloo.

Počátek
války.

Hned první srážky ukázaly tu výhodu burgherů, spojujících osobní zručnost střeleckou s obezřetným užíváním zákrytu, kdežto britské vojsko, zvyklé z koloniálních bojů prostě útočiti na špatně vyzbrojené domorodce, trpělo taktikou tou těžké ztráty. Proto po neúspěšných šarvátkách u Lombardskopu a Nicholsons'Necku rozhodl se White odsunouti část svého vojska dále na jih a se zbytkem asi 10 tisíc mužů zavřel se na konci října v městě Ladysmithu, snaže se důležitou posici tu přechodně opevniti a obranu její zajistiti včasným převezněním několika děl námořních. Také boeři, kteří v zápětí město opravdu oblehli, hleděli tu ovšem užiti s náležitým účinkem svých těžkých kusů a tak nabyta válka v listopadu ve východním i západním úseku především rázu tuhého zápolení o několik pevných středisk.

Britské
neúspěchy.

Ladysmith

Tím byly ovšem podstatně zkrženy původní naděje Krügrovy na rychlé využití začátečné převahy číselné k vytlačení Britů z větší části jejich jihoafrické državy, a po vylovení posíl měl generál Buller před koncem listopadu

asi 55 tisíc mužů po ruce, s nimiž se mohl pokusit o útočné vyproštění obležených míst. Sám zaměřil s větším sborem k Ladysmithu, zatím co generál Methuen měl s druhou skupinou osvobodit Kimberley, kde Rhodes při úsilovném organisování obrany se setkával s povážlivými nesázemi. Na tomto postupu svém nabyt Methuen sice v boji na Modder Riveru z počátku některých úspěchů a probil se, ovšem se značnými ztrátami, až poblíž k ohroženému středisku dýmantové těžby; u Magersfonteinu narazil však 11. prosince na pevnou posici boerskou, obratně hájenou Lukase Cronje, a byl nucen se ztrátou několika set mužů ustoupiti. Podobný neúspěch utrpěl i jeho podvůdce, generál Gatacre, u Strombergu, kde ztratil dokonce několik děl a na šest set zajatců, a nezdar byl dovršen tím, že v těchže dnech na západním úseku v Natalu také generál Buller při několikedenním útoku na střeleckou čaru boerskou u Colenso a na řece Tugele nikterak nepochodil, nýbrž, ztrativ na tisíc padlých a zanechávaje v rukou nepřátel deset děl i přes dvě stě zajatců, ustoupil 16. prosince rovněž k jihu, aniž mohl obleženému Ladysmithu přinést vyproštění.

Nezdar celkové offensivy britské, vykonané se zjevnou převahou číselnou, byl tak nepochybný a ukázal velmi povážlivé zjevy pro další vývoj boje. Především převahu boerské obrany proti anglickému postupu, který dosvědčoval sice statečnost většiny pluků, zároveň však také taktickou nevyspělost jejich vůdců, mařících životy vojáků bezúspěšně prostými útoky frontálními, zatím co se na straně jejich protivníků vedle obezřetného používání zákrytu pro jednotlivce jevila i značná schopnost strategického užití terénu pro větší skupiny.

Teprve nyní uvědomilo si veřejné mínění anglické plně závažnost válečného dobrodružství, do něhož říší britskou uvrhla řízná politika Chamberlainova a Milnerova. V prvních dvou měsících převážná většina národa hleděla na válku s oběma drobnými republikami dosti přezíravě jako na osadní zápas, jakých říše britská již tolik byla prožila, aniž mateřská země valně toho pocitovala. Ani londýnské obyvatelstvo nevědělo opravdu namnoze, oč vlastně jde, a také publicistika zkreslovala většinou poměry jihoafrické v duchu zpupných popěvků, které se ozývaly v šantánech hlavního města, vyličující boery jako otrhanou chásku, kterou britský lev jedním mávnutím tlapy smete. Ve sněmovně snažila se sice skupina radikálů při debatě o mimořádném rozpočtu válečném kárným projevem vytknouti těžkou zodpovědnost vlády, dosáhla však pouze 28 hlasů pro tento projev a vlna vlastenecké sebedůvěry, uměle vzdouvaná i úřední žurnalistikou i zvučnými projevy imperialistických

básků s Rudyardem Kiplingem v čele přehlušovala všechny kritické, národní rozpínavosti nepřiznivé hlasy.

Anglický občan doufal tak, že s vánočními zvony z Jižní Afriky přijdou již zprávy o rozhodném potření opovážlivých odpůrců, a zatím přinesl mu „černý týden“ mezi 10.—17. prosincem jen dlouhé seznamy padlých i zraněných, přiznání dokonalého neúspěchu útočných operací a děsivou vyhlídku na další nákladnou válku, v jejímž pozadí se chvěla zejména obava o ztrátu důležitých středisek britské moci v Jižní Africe, Ladysmithu, Kimberley a Mafekingu. Zlověstný stín poškořujících vzpomínek na Majubahill, Chartum a Dornkoop počal se vztyčovat před myslí anglického buržoy, jenž věřil sice pověrečně v nezlomnou vojenskou moc svého státu, při tom však odvykl úplně představě, že by jemu samému bylo kdy třeba zbraně se chopiti k obraně vlasteneckých zájmů. Vědomí, že válka, která dotud byla pochopována jako pouhá podružná epizoda přirozeného vzrůstu zámořského panství britského, náhle se mění v těžkou zkoušku skutečné moci říše a nabývá tím rysů v pravdě kritických, zesílilo se pak neobyčejně i ozvěnou, kterou měly neočekávané úspěchy boerské v ostatní Evropě a jež ukazovala, jak osamoceně tu stojí Anglie vůči prudké nepřiznání rozličných států pevninných.

* * *

Bylo zcela přirozeno, že se mužná odvaha drobného národa, který neváhal svobody a nezávislosti své hájiti s krajní obětavostí i protimnohonásobně převaze, potkávala téměř všude ve světě mimobritském s uznáním. Výslovné nadšení pro statečné boery bylo však leckde stupňováno i jinými motivy. Na příklad v Holandsku působilo mocně vědomí pokrevného a jazykového společenstva, takže se nizozemské prostředí národní stalo důležitým střediskem propagandy příznivé Transvaalu i Oranžské republice. Také v sousedním Německu působila v ohledu tom domněnka, že hollandští sedláci jihoafričtí jsou národní bytosti dolnoněmecké daleko příbuznější než jejich angličtí nepřátelé. Mocně tu stupňovala však toto citění zároveň obecná zaujatost proti Anglii, jež se byla od počátku devadesátých let v Německu stále zjevněji rozšířila z podnětu soutěže hospodářské i osadní, a zvláště důrazně ji rozvířovala úsilovná agitace všenněmecká.

Všenněmecké hnutí nalezlo zejména od roku 1897 neobyčejné opory v ho-

Magersfontein.

Colenso.

Nálada v Anglii.

„Černý týden“

Evropa a boerská válka.

Všenněmecká agitace.

rečném rozmachu politiky Viléma II. s okázalým gestem se rozbíhající do dalekého zámoří; úžasně rychlé pokroky německého vývozu i plavby, provázené prudkou snahou Tirpitzovou po vytvoření nového loďstva válečného, podporovaly je stejně jako rostoucí příliv theoretických úvah o nutnosti širšího působení pro národní sílu německou, mezi nimiž měl zvláště spis Arnošta Hasse, „Deutsche Weltpolitik“ sílu maximálního programu.

Stoupencům hesel těch, stejně jako propagatorům osadní i vývozní expanse německé, bylo již před tím zřejmo, jak veliký pokrok by říše Bismarckem založená ve svém evropském i světovém postavení mohla učiniti, kdyby se jí podařilo těsně k sobě připoutati sousední Hollandsko s jeho významnými přístavy i velikými osadami zámořskými a zároveň oporou o hollandský živel německému panství zjednati převahu v Jižní Africe. Při tom bylo ovšem nepochybné, že jen dokonale poražená Anglie může snést tuto ohromnou změnu v evropské i světové rovnováze, a právě proto uvítala všenněmecká družina s jásotem takřka hysterickým krisí, kterou neočekávaná vítězství boerská vnesla do britského prostředí národního.

S obvyklou chvástavostí a bez řádného měřítká pro skutečný dosah domněle neklamných příznaků počal chauvinistický tisk německý prohlašovati, že hvězda britského panství světového, která dotud tak nepohodlně stála v cestě německým rozběhům do zámoří, nezadržitelně bledne podobně, jako kdysi bledlo světové panství Filipa II. Španělského před červánky moci jiných, svěžejších národů. Proti sobeckému, na své peněžní žoky se spoléhajícímu kramáři britskému, jenž nezná požeňání řízné výchovy obecné povinnosti branné a jest na cestě k jisté degeneraci zásluhou své zruďné soustavy parlamentní, staví všenněmecká ideologie pevně disciplinovaného a do tuhé hierarchie stavovské řádně vkloubeného Němce jako pravého nositele germánských ctností, jemuž kyne nová budoucnost na troskách přežilého imperia britského. Příliš volný ústroj imperia toho a nesnáze, jež stály v cestě jeho pevnějšímu spění v celek vojensky i správně veskrze odolný, byly nyní v úvahách německých publicistů nesmírně přečeňovány, a veškeré tyto naděje na vlastní zisk ze žádoucí důkladné porážky anglické spojovaly se v Německu přirozeně s lyrickým nadšením širokých vrstev pro obdivuhodné hrdinství boerských bojovníků. Hymna transvaalská zaznívala hlučně v pivnicích velikých měst německých, všude konány sbírky na zraněné boery a s dychtivostí sáhal i šosák v německých zapadlých městech po novinách, hledaje v nich zprávy o nových porážkách britských. Nálada ta byla opravdu tak obecná, že

Bülow, který sám nesdílel nakvašených illusí o úpadku Anglie a naopak výslovně tvrdil, že Anglie jest „ein physisch und moralisch sehr gesundes Land“, věci byl znepokojen; neboť byl nucen přiznati, že v Německu jest mnohem více nepřítelů a záštíplně zaujatosti vůči Anglii, než s jakou se naopak Němci v anglickém prostředí setkávali, a že berlínský zpravodaj „Times“, Saunders, měl pravdu, když to trpce vytýkal.

Než také jinde v Evropě vzbuzovaly neúspěchy anglického vojska v Jižní Africe škodolibé uspokojení. Rusko vidělo v nich slib dalších výhod pro svou asijskou politiku, v Belgii a Portugalsku nezapomínali, jak nepohodlným sousedem jim v Africe byla rozpínavost britské moci, ve Španělsku trvalo ještě rozhořčení nad oporou, kterou anglické prostředí poskytovalo nedávno Spojeným státům v jejich boji o Antilly a Filipiny, a zejména vzrostla mocně vlna národní nepřítelství proti Anglii ve Francii. Nezajizvená rána fašodská působila tu stejně jítřivě jako beztaktní a přezíravé úsudky o zbahnělosti národního prostředí francouzského, jimiž byl anglický tisk většinou provázel bolestnou aféru Dreyfusovu. Nyní mu mohl tisk francouzský opláceti nevlídností ty měrou vrchovatou nadšenou glorifikací boerské statečnosti, a publicistická kampaň proti Britům jako nenasytým pohlcovačům zámořských oblastí a bezohledným ničitelům svobody drobných sousedů dosahovala ve Francii neobyčejné prudkosti.

Zejména satyrikové a karikaturisté francouzští, jako byli Villette nebo Leandre, neútočili jen na zistné politiky a finanční piráty londýnské bursy, kterým kladena hlavní vina na ohrožování transvaalské svobody; brousili svůj vtip nelítostně i na samé královně Viktorii a jejím nástupci, princi Walesském, jenž byl předváděn francouzskému čtenáři bez rozpaků jako chlípny bonvivant a zjevný ničema, vedle své staříčké matky, z níž se stával naopak takřka symbol upjatého pokrytectví anglického, které již v procesu Panny Orleanské nalezlo výrazu nezapomenutelného a dovede se zbožnou tváří a zdáním nezistné péče o pokrok rdousiti národ za národem pro svůj chtíč světovládné moci. Při tom šířila i francouzská publicistika, podobně jako listy všenněmecké, namnoze i názor, že britská říše opravdu jest kolos pouze na hliněných nohách vratké prestiže spočívající, bez skutečné odolnosti vojenské.

Bylo to tedy rozpoutání všech zadržovaných nenávistí proti tíživé převaze, kterou anglické prostředí v průběhu 19. věku dávalo ostatním národům pociťovati měrou opravdu stále rostoucí, a „splendid isolation“ britská v kruhu vzdělaného lidstva nabyla tu velmi zřetelné účinnosti.

Podceňování Anglie.

Nadšení proboerské.

Nálada ve Francii.

Francouzská publicistika.

Zdrženlivost
císařské
politiky.

Pro další vývoj mnohem důležitější než tyto hlučné projevy veřejného mínění kontinentálního byla ovšem otázka, jak se zachovají zodpovědné vlády evropské, a tu naopak význačným rysem poměrů se ukázala značná zdrženlivost a ostražitost i těch mocí, které bylo především možno počítati za nepochybné soupeře britské říše. Za prvních týdnů války, 8. listopadu, zastavil se cíř Mikuláš II., projížděje Německem, v Postupimi. Učinil tak ovšem na výslovný nátlak německého císaře, který se již velmi durdil na to, že cíř, ač často projížděl Německem, dotud ještě vždy se vyhýbal jeho hlavnímu městu; zároveň ruský ministr zahraničních věcí, Muravěv, vracaje se z Biaritz, jednal v Paříži s vůdčími státníky francouzskými. Ani tu ani onde neprojevila však ruská politika sklonu k tomu, aby války boerské proti Anglii využila, a také francouzský ministr Delcassé vedl si zcela zdrženlivě v tomto ohledu. Berlínská politika byla pak po předchozí dohodě s Anglií o případném rozdělení osad portugalských a o Rhodesové dráze v postavení zcela jiném, než za dob Krügrovy depeše. Přes to hleděli v Londýně právě k Německu s největší nedůvěrou pro nevypočítatelnou náladovost Viléma II. a jsouce dobře zpraveni o tom, jak všenněmecká agitace proti Anglii namířená má horlivé stoupence i v kruzích dvorských a vysoké generalitě německé. A nezůstalo ovšem ani tajemstvím, že sám cíř v ohledu tom druhdy dosti povážlivě se vyslovoval, jako na příklad, když ke zprávě o prvním neúspěchu anglickém v Jižní Africe připsal škodolibá slova: „Mögen sie ordentlich in die Parsche kommen, und Indien, Asien und Abessinien mit in den Tanz eingreifen!“ Zejména šly světem pověsti o jeho rozhovoru s francouzským vyslancem 28. října v berlínské opeře, kde prý zcela nepochybaš se vyjádřil o možnosti spojeného postupu francouzsko-německého proti Britům. Proto pojil se značný zájem především k otázce, vykoná-li cíř Vilém II. opravdu v brzku návštěvu ve Windsoru.

Vilém II.
a boerská
válka.

Císařova
návštěva
v Anglii.

O návštěvě té jednalo se totiž již od několika měsíců a byl jí přikládán značný význam proto, že Vilém II. již od roku 1895 nenavštívil své anglické babičky, kterou byl před tím každoročně vyhledával. Když se jednání o věci té začalo v létě 1899, ve chvíli prudkého hašteření o samojské otázce, nepůsobila vyhlídka na opětný pobyt císařův u britského dvora ovšem velikého nadšení, a zejména princ Walesský vymíňoval si výslovně, aby pobyt ten nebyl snad opět okořeněn obvyklým bombastem řečnických projevů Vilémových. Nyní, po vypuknutí války a za hlučných důkazů nepříznivé nálady pevninného prostředí proti Anglii, jevila se však návštěva naopak velmi žádoucí jako zá-

ruka německé neutrality, a když Vilém II. 19. listopadu v Anglii opravdu se objevil, aby tu až do 28. listopadu pobyl, byl přivítán s nebývalou vřelostí, jež dosvědčovala, že veřejné mínění anglické jest ochotno zapomenouti jeho nevládné chování v době Jamesonova vpádu.

Chamberlainovy
podněty.

Také přátelské skoncování vleklého sporu o rozdělení Samojského souostroví bylo tehdy urychleno a zároveň vystoupil Chamberlain znovu se svým podnětem německo-britského spolku. V dvojím důvěrném rozhovoru s císařem 21. a 24. listopadu rozváděl zejména myšlenku, že by aliance taková mohla nabýti velikého dějinného významu, zejména kdyby k ní přistoupily i Spojené státy americké, jež vítězná válka se Španělskem byla značně posunula do popředí světové politiky a na jejichž přátelství Anglii velmi mnoho záleželo.

Ministr rozvíjel horlivě názor, že těsné spojení trojice germánských velmocí zajistí nejlépe mír světový proti neklidné politice Francie, jejíž úpadek souvěká aféra Dreyfusova prý zjevně prokazovala, a zamezí nadto i povážlivou rozpínavost Ruska v Číně, Persii a Turecku. Naznačoval zároveň, že by přátelská dohoda s Anglií mohla Německu v zápětí zajistiti i jinde cenné zisky, na příklad na Atlantském pobřeží Marokka, a že by usnadnila i účelnou součinnost obou národů při vybudování tureckých drah v Malé Asii a Syrii, kde prý Britové opravdu vidí Němce raději než Rusy nebo Francouze. A Chamberlain nebyl nikterak jediný člen vlády, který těchto jednání se účastnil. Salisbury byl sice právě těžkou chorobou své ženy oddálen od dvora královského, jeho synovec, Balfour, snažil se však rovněž Viléma II. přesvědčiti o účelnosti přátelské součinnosti Německa s Anglií a dotkl se dokonce i vyhlídek na vzrůst državy, jenž by mohl vzejíti Německu i v Evropě, kdyby po smrti Františka Josefa I. rozklad říše habsburské se stal neodvratným.

Spolek
britsko-německý

Rozhovory ty, třebaš z míry akademické a příležitostné, měly jistě velikou závažnost; než ani tentokráte neodhodlal se Vilém II. vůči anglickým námluvám upustiti od krajní zdrženlivosti, z části z obavy před nebezpečím úplného rozchodu s Ruskem, zejména však ze snahy, neztratiti předčasně výhody úplné volnosti, jež mu umožňovala kolísáním mezi tou i onou skupinou velmocenskou na rozličných stranách drobné zisky vymáhati.

Zdrženlivost
Viléma II.

Tuto politiku dvou železek v ohni zastával především státní sekretář Bülow, který jako průvodce císařův jednání těch rovněž osobně byl účasten a 24. listopadu si zapsal do svého deníku jako vůdčí hledisko při nich: „Die Zukunftsaufgabe der deutschen Regierung sehe ich darin, im Besitze einer starken Flotte und unter Wahrung guter Beziehungen nach der russischen wie

Hledisko
Bülowovo.

nach der englischen Seite die weitere Entwicklung der elementaren Ereignisse mit Geduld und Sammlung abzuwarten.“ Přes to přese všechno Bülow ovšem neváhal přímo vyzvat Chamberlaina, aby, dříve než o věci dále bude uvažováno, se vynasnažil veřejné mínění anglické pro myšlenky své získati a jeho náladu vůči Německu zlepšiti. Z podnětu toho vzešla pak ovšem dohra císařské návštěvy v Anglii, jež měla zcela opačný výsledek.

Chamberlain totiž, sotva že se zavřely dveře za německými hosty, přichvátal si, aby ve významné veřejné řeči v Leicesteru 29. listopadu vyzvání Bülowovu plnou měrou vyhověl. Vytýkáje, že právě nepřátelská a nespravedlivá štvavnice, jež se ve veřejném mínění evropském rozpoutala proti říši britské, ukazuje nutnost, aby Anglie opustila politiku úplné osamocnosti, tvrdil, že nejpřirozenějším spojenectvím jest „nový trojspolek mezi plemenem teutonským a obojí větví plemene anglosaského“, ježto prý „v základech svých povaha teutonská velmi málo se liší od anglosaské“. Dotkl se císařské depeše Krügrovi narážkou, že právem sice rozrušila prostředí britské, prostředí to však dovede prý zapomínati tam, kde jde o budoucnost lidstva a jeho trvalý mír; a vytykal dále, že nový, světový trojspolek germánských plemen nesmí býti jen obvyklou „papírovou“ aliancí diplomatickou, nýbrž, že jest nutno zakotviti jej především „v náležitém porozumění a souzvuku myslí státníků zmíněných krajů“.

To byl jistě velmi závažný projev, jeho ozvěna v Německu dopadla však z míry nevládně. Většina tamního tisku, nezpraveného o důvěrném jednání windsorském a rozvířeného všenněmeckou agitací proti Anglii i pro republiky boerské, přijala slova Chamberlainova s odmítavou zlobou a s posměchem, jako by Německo bylo Britům teprve nyní dobré, když jim teče do bot. Císařova návštěva v Anglii byla vůbec veřejným míněním německým příkře posuzována jako chybný krok a zbytečný ohled na anglické přibuzenstvo. I satira se zmocnila motivu toho, že Němci prý se nebojí nikoho kromě Boha a „anglické babičky“, a při tom ani Vilém II., ani jeho vůdčí státník neměli dosti mužnosti, aby tomuto proudu veřejné nálady slušně čelili.

Bülow naopak, nejen že nedal hasiti bouři officiosním tiskem, nýbrž přilil ještě oleje do ohně řečí, kterou měl 11. prosince v říšském sněmu. V ní naznačil totiž nepokrytě, že jediným přirozeným spolkem pro Německo jest dosavadní trojspolek s Rakouskem a Itálií, vytkl nutnost přátelského poměru k Rusku a k zmínce více než chladně o Anglii připojil dokonce narážku, že říše německá nesmí zameškati vhodné chvíle, aby také na moři, podobně jako

na souši, se stala silnou vůči každému útoku. Neboť doba někdejší politické bezkrevnosti a skromnosti ve světové politice nesmí se již vrátiti, ježto v příštím století Německo bude míti v ohledu tom jen volbu, býti buď kladivem nebo trpnou kovádkou, a jako má Anglie „Greater Britain“, Rusko svou asijskou říši, Francie svou „Nouvelle France“, jest prý třeba, aby Němci chystali své „Größeres Deutschland“.

Tak dráždivých a národní velikášství povzbuzujících slov neslyšel říšský sněm z úst zodpovědného státníka od dob Bismarckových a v Anglii působila tato chladná sprcha na okázalou nabídku přátelství tím palčivěji, ježto došlo k ní právě v „černém týdnu“, kdy rozrušené veřejné mínění britské nemohlo viděti v slovech německého státníka než posměšnou a nevládnou ozvěnu neočekávaných neúspěchů britských vojsk v Jižní Africe. Bülow snažil se ovšem pod rukou zlý dojem své fanfáry u vůdčích kruhů anglických podle možnosti zmírniti. Ve zvláštním poselství 16. prosince omlouval se totiž Chamberlainovi tím, že prý vývody jeho není třeba bráti tragicky, ježto vznikly jen pod tlakem říšského sněmu a k zažehnání velmi bouřlivé nálady krajních chauvinů. Zároveň nabízel pak anglickému státníkovi jako náplast důvěrné ujištění, podle něhož jest německá vláda rozhodnuta, zdržeti se „von jeder gegen England gerichteten kontinentalen Gruppierung, sowie von jeder Kollektivaktion, die England Verlegenheit bereiten könnte“, ovšem s podmínkou, že naopak „von englischer Seite die deutschen Interessen geschont werden“.

Tento příliš pružně podmíněný slib nenalezl ovšem v Londýně valné důvěry, stejně jako nebyl princ Walesský nikterak nadšen, když mu 21. prosince Vilém II. poslal soubor strategických rad, označených jakožto „Gedankensplitter über den Krieg in Transvaal“. Přijal nevyžádané rady ty spíše jako škodolibý posměch schopnosti britských strategů, mlčel však, kdežto Chamberlain, hluboce uražený německým zanedbáním všech hledisek diplomatického „fair play“, neopomenul vůči německému zástupci své rozhořčení dáti nepokrytě najevo a vytknouti, že by bylo nyní zcela zbytečno o sblížení britsko-německém vůbec dále jednati.

Místo sblížení přinesl tedy sklonek roku 1899 spíše nepochybné odcizení vzájemné mezi Anglií a Německem, které nemohlo býti nikterak vyváženo příležitostnými sentimentálními dopisy císaře Viléma II. královně Viktorii, překypujícími ujišťováním císařovy lásky k britské moci, zvláště když u dvora anglického dobře věděli o tom, jak zcela opačně se císař ve věci té vyjadřuje ve svém důvěrném kroužku i v osobní korespondenci s Mikulášem II., a když

Chamberlainův projev v Leicesteru (29. listopadu 1899).

Ohlas v Německu.

Projev Bülowův z 11. prosince 1899.

Zklamání v Anglii.

Bülowovy ústupky.

„Gedankensplitter“ Viléma II. o válce boerské.

Zhoršení poměru britsko-německého.

v zápletku došlo také k rozličným příhodám, jež neobyčejně zvyšovaly napětí mezi oběma národy.

Tak, když anglická vláda chtěla užiti k svému nástupu proti boerům také zátoky Delagojské, žádala berlínská diplomacie, aby se i Německu v duchu smlouvy o osadách portugalských z roku 1898 za to některé výhody dostalo, a zejména vedla pak snaha anglického loďstva válečného po účinném zamezení dodávek vojenských potřeb boerským republikám rovněž k těžké neshodě.

Anglické lodi dozorcí, křižující v Indickém oceánu, zadržely totiž v posledních dnech roku 1899 také tři poštovní lodi německé; z nich byla loď „Bundesrath“ dokonce dovlečena do natalského Durbanu před kořistní soud, ač nebylo určitě zjištěno, vezla-li vůbec válečný kontraband. Veřejné mínění v Německu vzrušilo se událostí tou na výsost; jeho protianglické projevy dosáhly svého vrcholu a také německá diplomacie nasadila nejvyšší rejstříky, vymáhajíc v Londýně okamžité propuštění lodí i náležité odškodné. Právo bylo sice na její straně, ježto nárok Anglie na prohlídku cizích lodí v oblasti, v níž neprovedla efektivní blokády, neměl opory v platném právu mezinárodním a když nadto londýnská vláda sama horlivě objednávala střelivo pro své dělostřelectvo u Kruppa v Essenu; bylo však aspoň zbytečno, že německá vláda pronášela své námitky nadmíru příkře a se zjevnými pohružkami, ač vskutku lord Salisbury se od počátku snažil případ smírně urovnati a jen tempo úředního jednání anglického bylo z ohledu na veřejné mínění poněkud vleklé.

Vše to a neopatrné výroky Viléma II. o perfidním a násilnickém Albionu, pronášené v příliš širokém kruhu dvorském, dráždily velmi sebevědomí anglické a byly zejména proto nerozumné, že za nimi netkvěla nikterak skutečná vůle, politiku německou vésti směrem Anglii zásadně nepříznivým, nýbrž namnoze spíše jen ohled na vnitřní otázky říšské, a to zvláště na usnadnění připravované nové lodní předlohy německé.

Již na jaře 1899 dosáhl totiž neúnavný říšský sekretář námořnictví, Tirpitz, tím, že těžil obratně ze zkušeností nedávné války španělsko-americké, nové základny pro své veliké plány výzbrojné. Přesvědčil Viléma II., zalíčil mu zároveň novou úpravou ústředních úřadů námořních, která podřizovala císaři přímo admirální štáb i nejvyšší velení nad loďstvem, že jest nutno bez odkladu nejen zrychlit, nýbrž zdvojnásobiti stavební pořad námořní, roku 1898 odhlasovaný. Byl pověřen vypracováním nové předlohy zákona, podle něhož říše německá měla v průběhu šestnácti nejbližších let

postaviti válečné loďstvo, složené z 38 velikých lodí bitevních, 14 velikých a 38 menších křižáků i 80 torpédovek. Tím měla stanouti námořní výzbrojí svou hned po boku Anglie, a Tirpitz hlásal, že věc jest při rostoucím vývoji zámořského obchodu německého zcela nezbytná, ježto teprve při dosažení tak značné síly válečné kterákoliv moc jiná, Anglii nevyjímajíc, si dobře rozváží velikost sázky, do níž by ji uvedl útok, i se zjevnou převahou lodní na Německo učiněný.

Stavba tak velikého počtu nákladných jednotek žádala ovšem neobyčejných obětí peněžitých a císař i jeho rádčové byli si vědomi, že jen za zcela zvláštní nálady veřejného mínění říšský sněm bude ochoten nový zákon lodní hladce přijmouti. Rozvášnění národního prostředí německého proti Anglii jako domněle největší překážce světového rozmachu říše v zámořské politice mohlo nejspíše náladu takovou připravit, a proto především nečinili zodpovědní činitelé němečtí ničeho proti tomu, když ozvěna boerské války dosahovala v Německu nejostřejší příkrosti. Již Bülowova řeč z 11. prosince stála ve stínu těchto lodních úvah, a když došla zpráva o zajetí „Bundesrathu“, jásal nad ní Tirpitz zcela nepokrytě slovy „Jetzt haben wir den Wind, den wir brauchen, um unser Schiff in den Hafen zu bringen.“ Vilém II. byl téhož mínění a dal zvláště přinést šampaňské, aby prý připil na zdraví anglického velitele, který tak prospěl jeho plánům znásilněním poštovní lodí a usnadnil hlučnou agitaci Tirpitzova „Flottenvereinu“ pro chystaný nový zákon lodní, který 3. února 1900 opravdu říšskému sněmu byl předložen.

To byl tedy hlavní motiv, který působil, že německá politika, ač opravdu na podporu boerských protivníků Anglie neučinila žádného kladného kroku, vůči Anglii tak nevlídně si vedla a veškerým jednáním svým tamní nechut a nedůvěru k všemu německému jen ještě zotřila ve chvíli, kdy snad opravdu bylo možno obratnějším a klidnějším postupem z tísně britské získati trvalé výhody. A věc byla namnoze jen ještě zhoršována novými osobními netaktnostmi Viléma II., třebaš snad vlastní cíl jejich byl zcela opačný.

Tak zlíbilo se císaři, že 4. února 1900 opět poslal princí Walešskému novou řadu strategických poznámek a aforismů, které měly britské vrchní vedení vojenské poučiti, jak by bylo nejsnáze možno zdolati odpor boerský. Sama věc byla více než podivná se zřetelem na někdejší projevy Viléma II. o nutnosti, hájiti svobody boerských republik stůj co stůj proti úchvatům britské moci. Zároveň byla v tom však zřejmá osobivost a zcela neslýchané přezírání odborných schopností anglických štábů, tím spíše, ježto Vilém II. provázel svůj

Spor o „Bundesrath“.

Nová lodní předloha německá.

Rozvášnění německého prostředí proti Anglii.

Tirpitzova agitace.

Strategické aforismy Viléma II.

návrtek poznámkou, že by Anglie, protáhne-li se válka a tím vzroste i nebezpečí nepřítivního zasažení do ní se strany některé jiné velmoci, měla raději hledati čestné vyrovnání s boery. Neboť — tak psal císař výslovně — i nejzdatnější team fotbalový, nepodařilo-li se mu přes veškerou úsilí protivníka zdolat, přijímá prý konec konců porážku svou s klidem a ukázněnou resignací. Srovnání to bylo nejen nevhodné, nýbrž prostě urážlivé, a princ Waleský odpověděl naň 8. února podrážděně, odmítaje hledisko, jež kladlo na roveň se sportovním klubem velikou říši, odhodlanou vynaložiti veškerou svou sílu na to, aby zvítězila.

Odpověď prince
Waleského
(8. února 1900).

Protiválečné
hlasy
v Anglii.

Opravdu obecná nálada v Anglii byla přes všechny dotavadní neúspěchy téměř naprosto svorná v tom, že boj s jihoafrickými republikami nesmí pro Anglii skončiti jinak, leč s plným úspěchem. Se strany liberální opozice ozývaly se sice rostoucí měrou hlasy, jež vytýkaly ostře chyby, které vláda a její orgány učinily ve vedení války i v nedostatečných přípravách k ní. Z kruhu pacifistů, jako byl Stead, a demokratických radikálů, mezi nimiž tehdy po prvé začal vystupovati výmluvný Walesan, Lloyd George, družily se k tomu i zásadní útoky na imperialistické sklony, které svou touhou po bezuzdné expansi územní uvrhly zemi do zbytečné války i těžké krise. Odpůrci výbojné politiky osadní, jako byl Gilbert Murray, ukazovali vyčítavě, jaké nevýhody má konec konců nenasytná touha bílého plemene po ujařmení a vyssávání barevných kmenů v zámoří se svými pokryteckými zástěrkami technického pokroku a lživé filantropie, kdežto socialističtí Fabiovci a demokratičtí intelektuálové soustředění v „Crabbet Clubu“, útočili s rostoucím důrazem na ideové základy imperialismu britského, opřené o systém kapitalistický i o sobecké zájmy vládnoucích vrstev stavovských, jež měly podle jejich tvrzení v konservativně-unionistické vládě příliš ochotný nástroj k zadržování Anglie na dráze k pokrokovému vývoji.

Spor o
imperialism.

Hojná literatura letáková vznikala v doprovodu této protiimperialistické propagandy. Než všechny káravé, pacifickým přídechem význačné hlasy tlumočily mínění jen nepatrné menšiny národa. I v liberální straně hlasovalo 94 členů proti předložení zcela mírné resoluce, v níž se vytýkalo vládě, že „větší moudrostí státnickou mohla a měla se války vyvarovati“. Z liberálních listů jen „The Manchester Guardian“ a „The Star“ troufaly si psáti poněkud zřejměji proti válce, a vůbec v celém národě mnohem větší ohlas než jakákoliv kritika nalézaly vlastenecké projevy, hlásající nutnost, posunouti stranou všechny zbytečné úvahy o tom, co mělo býti, a vésti válku s vynaložením všech

sil, ježto, jak někdejší leader liberální strany, lord Rosebery, hlásal, ztráta Jižní Afriky „nejdůležitější základny imperia“ byla by opravdu počátkem konce říše britské. Neboť přinesla by snadno i ztrátu ostatních dominií, která by právem vzala v pochybnost schopnost země mateřské, chrániti je proti cizím útokům, a závist celého ostatního světa sevřela by pak, jak Rosebery pravil, moc anglickou na jejích dvou mateřských ostrovech, z nichž jeden, irský, nadto rovněž jest naplněn zřejmou nenávistí k ní.

Rosebery.

Jiní obhájci imperialismu jakožto naprostého příkazu k zachování dějinného významu britské rasy v lidstvu, jako byl třeba londýnský profesor J. A. Cramb, hájili spravedlnosti války proti boerům se zanícením takřka náboženským a s nepochybným úspěchem u širokých vrstev. Nepřízeň, kterou veřejné mínění evropské vůči Anglii nepokrytě projevovalo, zesilovala jen ještě mocněji národní vzdor britský a k rozničení vlastenecké bojechtivosti prospívaly nemálo i vzrušené projevy známých básníků, oslavujících velikou říši národní a její vůdčí úkol v lidstvu, jako byli vedle Kiplinga i Swinburne, Henley a jiní.

Bojovná nálada
většiny národa.

Básně, jako John Newboltova „The Island Race“, zaznívaly ve všech ulicích a štvavé psaní novin proti pacifistickým zrádcům a „proboerům“ přivedlo nejednou davy velkoměstské k vášnivému umlčování všech, kdož se stavěli proti obecnému proudu nepohodlnou kritikou podobně, jako se současně ve Francii namnoze dalo obhájcům Dreyfusovým anebo v Anglii kdysi za války krymské jejím odpůrcům, Cobdenovi a Brightovi. Pouliční demagogie vstoupila zjevně do služeb válečných, důležité bylo však, že zároveň s ní ruku v ruce šla i obětavost jednotlivců, kteří se hlásili do dobrovolných služeb vojenských i sanitních v počtu, který ukazoval, že zejména vyšší společnost nemíní jen těžiti z výhod, které jí poskytuje rozmach říše, nýbrž že ve chvíli nutnosti jest ochotna i k obětem v jejím zájmu.

Ochota
k obětem.

Zvláště důležité bylo pak, že také v zámořských dominiích tento duch nezůstal bez ozvěny. Kanada vyslala na počátku roku 1900 na jihoafrické bojiště na pomoc mateřské zemi asi 5000 mužů, a podobně učinily, ovšem menší měrou, i Nový Zeeland i osady Australské, které právě tehdy dokončovaly seřízení své federativní jednoty. Byla to ovšem dosti nepatrná podpora, mravní cena její byla však velmi značná, zejména jako odpověď na sýčkování těch, kdož věřili, že v době nebezpečí vratkost a neucelenost říšské organizace britské ukáže své neblahé následky.

Ohlas
v dominiích.

Hlavní úsilí rozvinula ovšem vláda země mateřské, která na počátku roku

Válečná
opatření.

1900 nejen soustředila k obnovení útočných operací v Jižní Africe na 150 tisíc mužů, dobře opatřených obozem i dělostřelectvem a vzbuzujících pozornost svým novým, účelným „khaki“ oděvem, nýbrž postarala se také o změnu velení, jež byla s to, aby vzpružila pokleslou důvěru. Byl jmenován vrchním velitelem všech sil proti boerům soustředěných lord Frederic Roberts, starý vítěz Kandaharský, podmanitel Afganska i Birmy, a šéfem jeho generálního štábu stal se Horatio Kitchener, lord of Khartoum, dobyvatel Sudánu.

Vším tím osvědčovala Anglie nepochybnou vůli k dosažení plného vítězství. Měsíc leden, kdy tato opatření teprve byla v počátcích, přinesl ovšem ještě nejedno zlé zklamání, zejména v Natalu. Několikadenním bojem, jenž měl vyprostiti zle stísněný Ladysmith, zmocnil se tu sice 23. ledna generál Buller na severu od říčky Tugely důležité posice, zvané Spions Kop, byl však v zápětí protiútokem boerským donucen se ztrátou více než tří tisíc mužů odtud ustoupiti, a dodatečný boj u Waalkranz-Hillu začátkem února zpečetil jen ještě zjevněji neúspěch jeho úsilí, zatím co v Londýně vzrůstal denně strach, že Ladysmith, Kimberley a Mafeking přeci jen neodolají útokům boerských oblehatelů.

Bližší pozorovatelé neklamali se ovšem o tom, že přese všechny dotavadní úspěchy naděje boerů na konečné vítězství nemají pevných kořenů. Strategie jejich, ač obratná v odrážení frontálních náběhů britského vojska, nebyla přece jen s to, aby zajistila dostatečnou měrou dosažení nejdůležitějších kladných cílů boje. Hlavním válečným prostředkem boerským zůstávala dobře mířená palba ze zákrytu, kdežto skutečnost, že jádro komand tvořili otcové rodin, bránila tomu, aby jejich životy byly dávány v šanc rázným protiútokem v širém poli a proti šancím obléhaných měst. Vnitřní disciplína jednotlivých skupin nebyla rovněž tak tuhá, jak by bylo bývalo třeba k rozhodným ranám útočným. Při delším trvání boje mnozí z burgherů neodolávali pokušení, opouštět dočasně frontu, aby navštívili své farmy i rodiny, a ani nezdar nadějí na brzké zakročení pevninné Evropy na jejich prospěch nezůstával bez účinku. Proto nedal obrat nepříznivý věci hrdinských republik na sebe dlouho čekati od chvíle, co Roberts a Kitchener, ujavše se vrchního velení, mohli nesmírně vzrostlé převahy svých branných sil užítí účelněji, než dosud se stalo.

Přesunuli především těžisko operací z Natalu do Kapska, kde veškeré náběhy k odboji hollandského obyvatelstva byly potlačeny, a soustředili svůj náraz především na boerskou obrannou čáru u Magersfonteinu, kde Lucas Cronje s nevelikým počtem 8000 mužů tarasil cestu ke Kimberley. Zároveň

vyslal však Roberts generála Frenche se silným jízdním oddílem, aby velikou oklikou směrem západním rychle obešel zákopy boerské, a chvatnému postupu této jízdy podařilo se opravdu 16. února přiměti oblehatele démantového střediska k ústupu.

Toto první skutečné vítězství způsobilo na britské straně veliký jásot, který byl pak v zápětí ještě zvýšen zprávou o dalším úspěchu britském v tomto úseku bojiště. Cronje, nemoha čeliti v dotavadních posicích rostoucímu tlaku britské dělostřelby, pokusil se totiž o ústup k východu podél Modder Riveru; ježto nechtěl však opustiti četných žen a dětí, které se byly utekly pod jeho ochranu, byl záhy obklíčen u Paardebergu. Jen část jeho jízdních sil unikla odtud, kdežto hlavní houfec byl nucen 27. února po hrdinské obraně kapitulovati. Den potom padlo rozhodnutí i v Natalu, kde marně boerský velitel Louis Botha se snažil zachovati poklesající důvěru svých druhů tuhou obranou posic u Colenso na Tugele. Byl rovněž donucen k ústupu a 1. března mohl generál Buller konečně proniknouti k Ladysmithu, jehož obrana proti boerské dělostřelbě opravdu již začala kolísati a takřka v poslední chvíli byla zachráněna.

Krise války byla tak pro říši britskou překonána a bylo pochopitelné, že londýnská vláda nevěnovala žádného sluchu žádosti presidentů Transvaalu a Oranžské republiky, aby nyní, když čest britských zbraní jest obhájena, přistoupila k mírovému jednání. Lord Roberts postupoval bez zadržení do srdce Oranžské republiky a obsadil 13. března Bloemfontein. O konečném vítězství Goliáše nad Davidem nebylo lze již ani nejoptimističtějšími přátelům boerských republik pochybovati.

Tento obrat byl v Evropě doprovázen zajímavou mezihrou diplomatickou. Již v polovici ledna, kdy spor odvláčením „Bundesrathu“ mezi Německem a Anglií způsobený nebyl ještě úplně vyrovnán, zatukal ruský vyslanec hrabě Osten-Sacken v Berlíně důvěrně s dotazem o případném společném zakročení protestním pevninných velmocí v Londýně, kdyby britská moc námořní chtěla porušiti neutralitu portugalského zálivu Delagojského. Opatrný postup lorda Salisburyho, jenž vzdal se plánu delagojského a dal zároveň Němcům žádoucí satisfakci, učinil to sice zbytečným, ale povzbuzující náarážky, s nimiž se ruská diplomacie v Berlíně potkávala — císař Vilém II. mluvil tehdy s ruským vyslancem přímo o možnosti ruského útoku na Indii a slíboval, že jest v tom případě ochoten chrániti Rusku v Evropě týl — dodaly patrně hraběti Muravěvovi v brzku potom podnět k dalšímu kroku v tomto směru.

Roberts
a Kitchener.

Spions-Kop a
Waalkranz-Hill.

Zhoršení
boerských
vyhlídek.

Kimberley
oproštěno
(16. února 1900).

Cronje zajat
(27. února).

Ladysmith
zachráněn
(1. března).

Obsazení
Bloemfonteinu
(13. března).

Ruská
diplomacie a
válka boerská

Cárský návrh
z 3. března 1900.

Zajistiv se napřed souhlasem Francie, přistoupil 3. března 1900 k německé vládě jménem cárovým s návrhem, aby nyní, když anglické sebevědomí nedávnými úspěchy bylo nasyceno, ale zároveň hrdinská obrana boerů vážnosti všeho vzdělaného světa zasloužila, Rusko, Francie a Německo v zájmu lidskosti společně se ujaly sprostředkování spravedlivého míru, aby tak zabránily úplnému zničení jihoafrických republik. Cár mohl, podle toho, co předcházelo, nadíti se, že Berlín nezůstane hluchým k takové „pression amicale“ na Anglii, zvláště, když ihned potom 10. března také Transvaal a Oranžská republika svými zástupci u evropských velmocí podobnou prosbu vyslovily. Než Vilém II. a jeho rádci stočili věc ve směr podstatně jiný.

Především oznámil Vilém II. důvěrným dopisem královně Viktorii ruský návrh hned téhož dne, co jej obdržel, ač jednání takové naprosto se nesrovnávalo s jeho předchozími projevy vůči Mikuláši II. Při tom neodmítl však nikterak zásadně myšlenky cárovy, nýbrž žádal jednak, aby Rusko zůstalo v předí akce a samo zjistilo napřed, jak by byla v Londýně přijata; a nadto položil za podmínku své účasti zcela určitý požadavek vůči Francii. Republika měla zvláštní smlouvou Německu „na delší řadu let“ zaručiti jeho evropské državy a takto slavnostně se odřící jakýchkoliv nadějí na znovunabytí Alsaska a Lotrinska. To znamenalo, že Německo jest ochotno vstoupiti do kombinace, jež by mu zajišťovala vzrůst vlivu v zámoří na újmu osamocené Anglie, ale jen za určité zpropitné a bude-li míti tyl dobře kryt pevninným spolkem, v němž by přirozeně mělo vůdčí úlohu vedle resignované Francie a Ruska, trojspolkem v náležitých mezích udržovaného. Na takovou oběť národní cti a bezpečnosti nemohlo ovšem žádné ministerstvo francouzské již se zřením k veřejnému mínění, událostí Dreyfusovou mocně zvrženému, přistoupiti a také v Petrohradě pochopili ihned, že německá podmínka jest nepřekonatelným kamenem úrazu.

Proto vzala ruská vláda 22. března námět svůj výslovně zpět. K jakémukoliv zakročení pevninných mocí ve prospěch boerů nedošlo a konečný výsledek kroku Muravěvova byl jen, že stejně ruská i francouzská, jako německá vláda svými zástupci se snažily v Londýně v očích britských státníků navzájem co nejvíce se očerňovati a podnět nezdařilého plánu jeden na druhého svalovati.

Evropské veřejné mínění vítalo sice hlučně povzbuzujícími projevy zástupce, které boerské republiky byly tehdy vyslaly do Evropy i do Spojených států, osud republik dovršoval se však v nerovném zápasu zcela nezadržitelně. Ovšem s jakousi trapnou vleklostí. Opětovným útokům ustupujících komand

Požadavky
Berlína.

Zmar cářského
podnětu.

boerských proti jednotlivým skupinám vojsk britských snažili se Roberts a Kitchener čeliti velmi obezřetným a methodickým postupem. Nejdříve se zabezpečili územím republiky Oranžské, které zároveň bylo hned prohlášeno za část říše britské. Vyprostili v polovici května také Mafeking z dlouhého obležení a pak teprve pronikli hlouběji do Transvaalu, kde 24. května padl do jejich rukou nejdříve Johannesburg a 5. června konečně i Pretorie, odkud Krüger se svou vládou byl nucen dále na sever uprchnouti.

Dalším zabíráním širého kraje, ovšem za neustálých šarvátek se zbytkem boerských sil branných, jejichž vrchního velení se ujal Botha, dospěla vojenská moc britská tak daleko, že londýnská vláda 1. září prohlásila také anexi Transvaalu. Zdálo se tudíž, že válka jest opravdu u konce a lord Roberts, odměněný za úspěch svůj velikou dotací i jmenovaný vrchním velitelem vší branné moci říšské, opustil Jižní Afriku, ponechávaje Kitchenerovi dokončení zbývajících operací.

Opravdu ukázalo se ovšem, že válečný úkol není naprosto vyřízen úplně a vlastní válka měla ještě velmi dlouhou a závažnou dohru. Neboť přes všechny ztráty a porážky Krüger a jeho přátelé nevzdávali se veškeré naděje na obrat štěstí ani ve chvíli, kdy Anglie sáhla po Jihoafrické republice jako po dozrálém ovoci. Doufali především stále ještě, že síla veřejného mínění evropského přemůže konec konců přece jen zdrženlivost vlád a donutí je k zakročení na záchranu aspoň částečné svobody republik, jejichž hrdinství bylo vzbudilo tolik nadšení v mimobritském světě. Proto měl Krüger za to, že učiní nejlépe, když spolu se Steijnem a několika věrnými druhy se vydá sám do Evropy, aby tam kouzlem své osobnosti a přímým jednáním s vládami vývoj věcí ve zmíněném směru podporoval. Ponechávaje zatím vládu v zemi svému zástupci Schalk-Burgerovi, vstoupil v září 1900 na hollandskou loď, zatím co chrabří velitelé ztenčené výzvy boerské, Botha, De Wet, De la Rey a Prinsloo, měli stůj co stůj udržeti zdání, že vítězství britské není ještě nikterak konečné.

V poli postaviti se ohromné přesile ovšem nemohli, drobnou válkou bylo však stále ještě možno anglické oddíly znepokojovati a brániti jim, aby v dobytém kraji mohly pevně zakotviti. Účinnost soustavně řízené guerilly podporovaly pak neobyčejně jednak řídké osídlení rozsáhlého kraje, těžká přístupnost a bezvodost mnoha jeho konců a zároveň ovšem i neobyčejná otužilost farmářů, zvyklých žíti prostě v rámci této divoké přírody a lpějících s náboženskou utkvělostí na svém právu. Také naděje, že se drobným partisanstvím konečně i v Kapsku ještě odpor hollandského živlu proti britské moci dá

Anexe
Oranžské
republiky.

Anexe
Transvaalu.

Tuhost boerské
obraný.

Krüger do
Evropy.

Boerská
guerilla.

stupňovati, živila dobrodružné hejtmany tohoto zoufalého boje, který proto od Anglie vyžádal ještě po dlouhou dobu značných obětí tím spíše, že také nakažlivé nemoci řádily zle v plucích nezvyklých jihoafrickému podnebí.

Válka boerská nebyla tedy na podzim roku 1900 pro říši britskou ještě nikterak skončena, zatím odvrátil se však od ní, aspoň dočasně, obecný zájem přece značnou měrou, ježto byl mocně upoután zároveň k jiné pohnuté epizodě souvěkých dějin, jejímž jevištěm byla Čína.

III.

BOURE BOXERSKÉ.

Ještě dříve, než devatenácté století dospělo k svému konci, ukázalo se, že styk se „západními barbary“, Číně vnucený, přinesl říši středu nejen citelný otřes jejího světovládného sebevědomí, ztrátu několika pobřežních oblastí a rozličné technické novoty, nýbrž že také myšlenkové podněty evropské tu počaly své dějinné dílo, které mělo později rozrušiti úplně pravěké základy čínského císařství. Branou, kterou vlivy ty do Číny především pronikaly, byl Kanton, nejstarší středisko hospodářského styku říše se zámořskou cizinou. Zde, kde zejména kupectvo čínské nejdříve se jalo užívatí obchodních method evropských, působila zároveň s mnohem menší účinností než na severu tuhá, theokratická tradice císařství. Střetalať se tu, v prostředí pohyblivého, jižního lidu mocněji než kde jinde s trpkým vědomím, že trůn „syna nebes“ jest vskutku kořistí mandžuských vetřelců, kteří v 17. věku drsnou rukou znásilnili pravou Čínu a zůstali v ní stavem privilegovaným, jenž přes to, že přijal v podstatě starou čínskou kulturu a zvyky, přece nesplynul úplně s ostatním obyvatelstvem.

Revoluční sklony k setřesení tohoto jářma doutnaly vůbec v Jižní Číně vytrvale a již hrozná vzpoura tajpingů v polovici 19. věku ukázala jejich schopnost rozněcovati se k větší prudkosti cizími, ze západu vnášenými vlivy. Tehdy byl to především náboženský synkretism, misijními motivy vzkypělý, který v tajpingské revoluci tak hluboce oťrásl podstatou národního života v Číně, že se ústřední moci říšské podařilo potlačiti jej jen s účinnou pomocí nové, rovněž ze západu vypůjčené výzbroje vojenské a správní. Myšlenky z evropského prostředí do oblasti kantonské nezadržitelně pronikající nepřestaly však ani pak hluboce jitřiti mysle nadaných jednotlivců, nespokojených s trvajícím poměry čínskými tím spíše, ježto zároveň blízký vzor japonský ukazoval, jak i asijské prostředí může s úspěchem přijímati od „bílých dáblů“ nejen jejich zbraně a stroje, nýbrž také vědu, školství a nové řády ústavní.

Takovým bouřlivákem, který podlehl západním heslům osobní svobody a dokonalého převratu společenského, stal se mladý, v Americe vzdělaný lékař Sun Jat-sen. Roku 1893 pokusil se o novou revoluční agitaci v Kantonu; ovšem zatím s úplným neúspěchem, takže byl nucen prchnouti do ciziny a i tam unikl jen stěží nástrahám čínských úřadů, které jej roku 1896 v samém

Vliv západních
myšlenek
v Číně.

Kanton.

Vření
v Jižní Číně.

Sun Jat-sen.

Londýně uchvátily a jen na silný nátlak anglické vlády opět propustily. Než vedle tohoto směru, zřejmě podvrtného a proti vládě mandžuské dynastie i kasty důsledně obráceného, který teprve tu a tam nesměle zapouštěl své kořínky do mysli mladé intelligence kantonské, hlásilo se již od polovice osmdesátých let v jižní Číně jiné pokrokové hnutí, jehož hlavou se stal literát Kang Ju-vei.

Kang Ju-vei.

Také on bojoval s apoštolským nadšením proti názoru, který viděl v staré vzdělanosti čínské a jejích společenských rádech vrchol lidské dokonalosti a zavíral umíněně oči před tím, že i mimo říši středu jest svět plný cenného vědění a pokroků závidění hodných. Ve spisech, jako byl traktát „Obroda Japanu“, ukazoval Kang nejen, jak zjevný zisk měla ostrovní říše z tohoto poznání a oč krásnějším jest smělý a uvědomělý patriotism japonský tupé apatie, v níž dotavadní soustava vládní a přeceňování hluché tradice zanechávala většinu čínského obyvatelstva. Stavěl před oči svých krajanů v jiných spisech za vzor i dějinné dílo Petra Velikého a uváděl naopak jako výstražný příklad škodlivé zaostalosti osudy říše turecké; šířil jejich obzor výkladem anglické ústavy a snažil se vůbec vytvořiti novou, všestranně zvědavou publicistiku čínskou, pravý opak řádů, jež zakazovaly přímo mládež seznamovati se zeměpisem a poměry cizích oblastí.

Nutnost pokroku.

Při tom nebyl Kang Ju-vei ovšem nikterak stoupencem prostě mechanického přejímání cizích názorů životních, zejména v ohledu mravním. V tom nemínil naprosto obětovati západním vzorům vnitřní bohatství staré tradice národní. Jsa přesvědčen, že pravá nauka Konfuciova jest vyšším výrazem ryziho a jemného lidství než křesťanství, kolísající mezi nadzemským altruismem příkazů církevních a drsným egoismem praxe životní, žádal jen, aby klasická nauka národní byla očištěna od pozdějších strusek a scholastické strnulosti a naplněna silou nového idealismu národního. Při tom se ovšem střetl prudce se stoupenci staré vědy, kteří se mu posmívali jako „novému Konfuciovi“ a sočili zle na kroužek mladých nadšenců, jenž se kolem něho hromadil.

„Nový Konfucius“.

Než také v poměru k moci státní měl Kang Ju-vei sklony mnohem méně příkré než Sun Jat-sen, jehož zřejmě revoluční agitaci odsuzoval, maje za to, že podobně jako v Japonsku především čínská vláda císařská národu by mohla prokázati nejlepší služby jakožto podněcovatel nového, osvíceného úsilí a vésti jej k žádoucím pokrokům. S myšlenkou tou obrátil se ke dvoru pekingskému již na sklonku roku 1888 s pamětním spisem, jenž však neměl pražádného účinku. Teprve, když po nešťastné válce s Japonskem, jež ukázala jasněji než

Kang dvůr peginský.

co jiného převahu ostrovní říše nad čínskou zaostalostí, roku 1895 znova opakoval podnět svůj, dosáhl aspoň toho, že císařská vláda vyzvala guvernéry říšských provincií, aby se vyslovili o myšlenkách Kangových.

V kruhu těchto vysokých mandarinů nalezlo se opravdu několik, kteří souhlasili s názorem, že poměr čínského prostředí k západním vzorům by měl býti zásadně jiný a že by zejména zcela nový duch měl ve správě státní vystřídati dotavadní odborně neškolené a jen ve vlastním obohacování zdatné úřednictvo. Činil tak na příklad guvernér provincie Hu-kuangu, Čang Či-tong, jenž později sám napsal spis „Pobídka k studiu“, kde odsuzoval příkré dotavadní soustavu zkoušek pro čekatele úřadů, při nichž se osvědčovalo pouze úsilí mechanické paměti memorováním výňatků z básní a jiných plodů staré klasické literatury. Čang žádal proti tomu zcela nových, v pravdě odborných method vzdělání úřednictva i celého národa, navrhuje při tom ovšem správně předčasné horování o ústavních právech lidu a podobné ukvapenosti příliš radikálních novotářů. Takových osvícených duchů byla však ve vůdčích úřadech říšských jen nepatrná menšina a Kang vrátil se zatím z Pekinu zklamán do Kantonu. Teprve rok 1898 přinesl rozhodný obrat v jeho osudech tím, že v čelo stoupců jeho názoru se posunul sám císař Kvang-siu.

Guvernér Čang Či-tong.

Mladý muž ten, jenž se byl jako tříleté děčko roku 1875 na trůn uprázdněný smrtí jeho bratrance dostal intrikou dvorskou, která dosti nedbala dotavadních řádů, v podobných případech obvyklých, stál i po dosažení plnoletosti úplně v tísnivém stínu své adoptivní matky, císařovny Tseu-hsi, pověstně zchýtralostí a šířavou touhou po moci. Nešťastná válka s Japonskem zeslabila sice poněkud její dvorský vliv a byla nucena opět strpěti vedle sebe jako vůdčího muže rozšafného bratra svého zesnulého chotě, prince Konga, jehož byla roku 1884 dočasně od dvoru vypudila. Než ten zemřel v květnu 1898 a císařovna doufala, že se ujme v zákulisí znova plnou měrou vládních otěží. Tu vstoupila jí však v cestu snaha mladého císaře samého, říšské správě dáti zcela nový směr, a to v duchu pokrokových snah reformních.

Císař Kvang-siu

Císařovna Tseu-hsi.

Někdejší vychovatel jeho, Vong Tong-ho, byl získal totiž zatím panovníka pro novotářské myšlenky kantonského kroužku reformního a již v lednu 1898 dal mu mladý císař tajně rozkaz, aby připravoval veliký program úplné změny dvorské správy. Po smrti prince Konga vstoupily pak snahy ty otevřeně v činnost. Dvůr i národ byly stejně překvapeni, když 11. června 1898 vyšel císařský dekret, ohlašující dokonalou reformu vládní soustavy i všech řádů národního života. Několik dní potom byl vůdce novotářského hnutí, Kang

Reformní program z 11. června 1898.

Ju-vei dokonce v letním paláci přijat v osobním slyšení „synem nebes“ a jmenován sekretářem tsong-li-jamenu, vrchního úřadu pověřeného stykem s cizinou.

Tak došlo k tomu, co pak bylo nazváno „vládou 100 dní“. Mladý císař, který proti všem příkazům odvěké etikety dvorské neváhal důvěrně stýkati se s Kangem a skupinou jeho stoupenců, umístěných rovněž v ústředních úřadech, počal přívalem opravných slibů a dekretů zaplavovati říši. Přiznávala se v nich otevřeně zhoubnost a zaostalost dotavadního stavu země, žádalo zavádění rychlého pokroku v zemědělství i průmyslu, urychlení stavby drah i silnic, svoboda tisku a zavedení novin podle západního vzoru; císař sliboval také úplnou změnu obvyklých řádů studijních a zřizování nových, vysokých i odborných škol pro výchovu účelně vzdělaného úřednictva.

Většina dekretů měla ovšem ráz spíše programatický než určité nařizující, což souviselo zcela přirozeně se skutečností, že Čína nebyla vůbec státem ústředně spravovaným, nýbrž spíše jakýmsi souborem více méně samosprávných provincií, v němž císařská vláda byla zvyklá dávatí spíše jen obecné směrnice všemocným guvernérům jednotlivých krajů. V náběhu císaře Kvang-siu bylo mnoho nadšeného úsilí a dobré vůle, skutečný úspěch při převratu tak zásadním mohl mít však jen osvícený absolutista drsné ruky a nezlomné síly osobní, jako byl Petr Veliký, muž otužilý v průvanu souvěkého života a nikoliv bledý hoch, vychovaný v nezdravém, sklenníkovém ovzduší zakletého paláce a chvějící se před hroznou mocí své fiktivní matky. Skutečné síly, jaké bylo třeba k překonání sterých překážek na srázné cestě k úspěchu, nemohla mu pak dát ani hrstka nadšených literátů, z nichž téměř všichni opakovali prostě nedosti zažitá hesla cizího původu a ani si vlastně neuvědomovali náležitě toho, že převrat, který hlásali, je neuvádí v boj jen s dotavadními učenými protivníky, nýbrž se zájmem tisíců osob, namnoze mocných a silných, jejichž postavení ve státu a společnosti spočívalo právě na základech starého pořádku a kteří nebyli nikterak ochotni, ustoupiti pouhému slovu „syna nebes.“

Proti těmto silám, které již svým pasivním odporem kladly chystanému dílu v cestu neskonale překážky, neměli pak nezkušené novotáři opory ani v širších vrstvách, z části netečných, z části lpějících utkvěle na zděděných řádech a pověrách, v jejichž hloubi dřímalo sice mnohé sémě nespokojenosti a bouřlivého kvasu, pro které však právě západní ideologie pokroková byla zcela prázdným a nepochopitelným heslem. Nad jiné důležitou byla ostatně i okolnost, že Kang Ju-vei a jeho stoupenci, toužíce po ovládnutí dvora a správy ústřední, nutně se střetli s panovačnou císařovnou-matkou.

Tseu-hsi nebyla sice bez pochopení pro cenu vymožeností, jež přicházely z dálného západu. Podobně jako její důvěrník, chytrý mandarin Li Hong-čang, viděla dobře, že Číně nezbyvá, než aby značnou měrou přijala jejich lepší výzbroj a nabyla zároveň nutných vědomostí, které by jí usnadnily odpor proti přílišné žádostivosti „bílých dáblů“, po případě rozličnými smlouvami s nimi a bystrým poznáním jejich vzájemných soupeřstev. Zvířiti však veškeru říši překotným novotářstvím zásadním a otrásti tak zejména základnou, na níž theokratický ráz císařství spočíval, zdálo se jí stejně nebezpečným, jako každý pokus, který se mohl obrátiti proti stavovským výsadám kasty mandžuské, v níž Tseu-hsi právem viděla nejpevnější pilíř dynastického řádu. Naopak, rozhodla se, že spojí osobní zájem svůj těsně s předáky této kasty, ústavním převrácením nejvíce ohrožené, a dovedla jednání své obratně řídit tak, aby proti papírové moci novotářské družiny mladého císaře v pravou chvíli mohla postaviti tvrdou moc ozbrojené pěsti.

Především vytlačila z okolí císařova hned v červnu 1898 jeho vlivného vychovatele Vong Tong-ha, a v zápětí dosáhla i toho, že vrchní správu provincie Čili dostal její synovec, rázný generál Jung-lu, předák mocné koterie mandžuských princů. Neboť jako místokrál provincie té, v níž ležel Peking, měl ve své ruce tři nejvybranější sbory císařského vojska a vládl také Tientsinem, městem pro zásobování metropole nejdůležitějším.

Teprve, když tlak této skutečnosti v císařském paláci se stal nepochybně zjevným, pochopil mladý císař sílu překážky, která se jeho snahám tu v cestu postavila. Osobní schůzkou 13. září pokusil se Tseu-hsi získati pro své plány, narazil však na zásadní odpor, a císařovna naléhala naň naopak, aby novotářskou chásku bez odkladu ze svého okolí vykázal. Vůči tvrdé mluvě skutečnosti Kvang-siu ztratil rychle odvahu; radil přátelům opravdu, aby útekem v čas se spasili. Učený Kang Ju-vei nechtěl však bez boje kapitulovati; pokusil se naopak o to, nebylo-li by lze jako protiváhu hrozící moci Jung-luovy opatřiti císaři samému vojenský sbor, jenž by jej chránil a snad mu zároveň umožnil, císařovny se zmocniti a zlomiti hrot jejích úkladů. K úloze byl vyhlédnut generál Juan Ši-kaj, vychovanec Li Hong-čangův, který na sebe byl kdysi upozornil jako čínský plnomocník na Koreji a velel jedné ze skupin vojska v provincii Čili ležícího, máje značný vliv na své mužstvo. Toho vyzval Kang Ju-vei v důvěrné schůzce, máje jej za příznivce novot, aby ochrany císařovy se ujal a dvůr mocí svou proti císařovně a jejím stvůrám zaštitil.

Juan Ši-kaj, týž muž, který dvanácte let později měl hráti vůdčí úlohu

Vláda „100 dní“.

Slabost čínského reformismu.

Překážky jeho úspěchu.

Hledisko císařovny.

Jung-lu.

Boj Kangův s císařovnou.

Juan Ši-kaj.

Vítězství
císařovny
(21. září 1898).

při konečném pádu dynastie mandžuské, stanul tak před závažným rozhodnutím, poznal však rychle, že úkol, který se mu nabízí, jest velmi nebezpečný. Hrstka ideologů, kterou jakožto tvrdý voják v hloubi duše své pohrdal, a slabý císař s nimi, zdály se mu příliš nedostatečnou zárukou úspěchu. Prozradil tedy raději 19. září císařovně, co se proti ní chystá, a sloužil jí zároveň za posla ke generálovi Jung-lu, který z Tientsinu přichvátav, 21. září Peking a císařský dvůr snadno ovládl.

Takový byl konec zpozdilého pokusu mladého panovníka čínského o napodobení toho, o co se v 18. století v Evropě osvícenský absolutismus byl pokoušel. Nešťastný císař byl pod záminkou choroby zavřen v odlehlé části paláce na ostrůvku Jing-tai a tu eunuchy bedlivě stráženy; jeho novotářští rádci, pokud neuprchli, byli zatčeni a někteří z nich popraveni, jejich stoupenci ve státní správě odстранěni, spisy novotářské zakázány jakožto protivné „pravdivé nauce“, tisk spoután přísnou censurou.

Reakce.

Marně protestoval Kang Ju-vei, jemuž se podařilo přes Hongkong do Evropy uniknouti, proti vítězství císařovny a jejich stvůr jako proti „spiknutí někdejší konkubiny císařské se zrádnými otroky proti legitimnímu vládci“. Reakce zvítězila na dobro. Císařovna Tseu-hsi snažila se sice věc zakrýti poněkud vydáním některých dekretů, jež slibovaly rozumné reformy. Byla opravdu ve vleku mandžuských princů, kteří byli naplněni obavou před otrávením svých výsad zejména, když v jižních provinciích tu a tam se objevily náznaky toho, že hesla novotářská přece nejsou úplně bez vlivu na tamní odvěkou nespokojenost s panstvím severu nad jihem čínským. Proto vedla obava před novým pokusem o převrat palácový k tomu, že císařovna v lednu 1900 vydala další edikt, jenž znamenal úplnou abdikaci nešťastného „syna nebes“. Prohlášoval, že Kvang-siu pro chorobu nebude míti nástupce přirozeného; byl mu tedy určen za následníka adaptací opět mladičkový hoch, Pu-čun, syn prince Tuana, ač nebyl z generace, která by podle platných řádů mohla správně převzít synovské povinnosti proti předchůdci. Tím byla v očích čínského lidu spáchána zjevná křivda na zajatém panovníku, jenž byl nadto zbaven i práva, obětovati za říši na nejvyšším oltáři v sále předků, a veškeré tyto podivné změny, v ústraní císařského paláce se odehrávající, nezůstaly ovšem bez osudných důsledků pro vážnost dynastie v národě.

Potlačení císaře
Kvang-sia.

* * *

Zástupcové cizích mocí v Peking u stáli namnoze bezradně a zmateni vůči těmto divným událostem, do nichž nemohli přímo valně zasáhati. Nepochybným bylo jen, že průběh věci jest jaksi diplomatickou porážkou Anglie a úspěchem Ruska; byloť známo, že ruský zástupce vítal okázale vítězství císařovny a strany reakční, kdežto naopak sympatie anglické provázely spíše hnutí novotářské, v čemž se anglické snahy ostatně shodovaly i se snahami Japonska, kde uprchlí reformisté namnoze našli útulek a snažili se pak odtud všemožně působiti na veřejné mínění čínské. V Japonsku utvořil se roku 1899 dokonce „východoasijský spolek kulturní“, v čele s předsedou senátu, princem Konoyem, jako středisko hnutí panasijského, které hlásalo nutnost podobné obrody „říše středu“, jakou prožívalo samo Japonsko, aby asijská plemena mohla úspěšněji čeliti cizímu tlaku a probudila se k většímu sebevědomí národnému.

Poměr cizích
mocí k dvorským
zápasům.

Panasijské hnutí
v Japonsku.

Pro cizí mocí v Pekinu věci mnohem nejdůležitější než tyto dvorské převraty zůstávalo ovšem urychlené vtažení hospodářského života ohromné říše čínské do služeb světového kapitalismu a její všestranné proniknutí prostředky novodobého ruchu obchodního. V ohledu tom dál se útok jejich na čínské prostředí dvojím způsobem; jednak společným vymaháním rozličných výhod hospodářských solidárním nátlakem zástupců evropských států, Unie americké i Japonska; vedle toho trvalo však jejich prudké závodění o zvláštní úlovky pro ten onen stát, provázené nepochybnou žárlivostí vzájemnou.

Světový
kapitalismus
a Čína.

Tak vymohla cizina na Číně v roce 1899 nových podstatných úlev pro mezinárodní plavbu po řekách čínských, pronikající hluboko do nitrozemí zejména v povodí Jang-tse-kiangu, zatím co neúnavně pokračoval zápas jednotlivých společností rozličného zbarvení národního o koncese na doly i dráhy železné. Vyrojila se tu legie rozličných syndikátů, působících na pekinský úřad zahraniční, tsong-li-jamen, všemi prostředky nátlaku i korupce, za nimiž stála jednotlivá vyslanectva vždy pohotová k nejučinnějšímu podporování těchto projektů.

Boj o koncese.

Vzájemná soutěž ta byla ovšem druhy zmírňována nejen skutečností, že výstavba některých tratí dostala se koncernům rázu spíše mezinárodního, nýbrž také rozličnými jinými kompromisy. Tak došlo v dubnu 1899 po dlouhém sváru k dohodě mezi Ruskem a Anglií, kterou Anglie vzdala se práva na výstavbu trati mezi Tientsinem a mandžuským Niučvangem a uznala tento kraj, ležící již na severu od veliké zdi, za oblast rozhodného vlivu ruského, kdežto Rusové naopak slíbili, že nebudou se zájmy anglickými soutěžit v po-

*

Hrozící
hospodářská
děba Číny.

vodí řeky Jang-tse, v níž měl britský zájem vévoditi. Ježto již před tím podobná dohoda Německu zajistila výhradné postavení v Šantunu, opřené o výstavbu dráhy z Tsingtau do Tsinanu, kdežto Francie měla podobné postavení v nejjihnějších provinciích, Japonsko pak přednostní práva v provincii Fukienu, ležící naproti ostrovu Formose, zdálo se, že ani prudké závodění vzájemné cizích mocí neuchrání Číny před tím, aby nebyla znenáhlu, ale nezvratně rozchvacována na kusy, které se aspoň v hospodářském ohledu stávaly kořistí toho onoho cizího státu. Neboť v únoru 1899 přihlásila se i Itálie, jejíž kapitál se byl dosud jen skromnou měrou účastnil ve společnosti s anglickým na získání železniční koncese v provincii Šansi, o podstatnější podíl na velkém závodění; žádat nájem přístavu San-men v kraji Čekiangském jižně od Ningpo spolu s právem, vésti odtud železnici do nitrozemí. Ježto za ní nestála moc valně hrozivá, mohl sice tsong-li-jamen požadavek ten zatím odmítnouti, nebezpečí z opakování a stupňování se takových nároků hrozící jak pro celistvost říše čínské, tak i pro vzájemný poměr jednotlivých mocí ve světové politice stávalo se však stále zřejmějším a vzbudilo v zápětí snahu, jež je měla odvrátiti nebo aspoň zmírniti.

Snaha ta vyšla především od Spojených států amerických. Unie nesáhla přímo po žádném kusu pobřeží čínského, zabráním Filipin a anexí souostroví Havajského naznačila však ovšem výrazně svůj vzrostlý zájem na Tichém oceánu a jeho asijském zázemí. Soukromý kapitál její získal sice prostřednictvím „American China Development Company“ rozhodující podíl na výstavbě dráhy, jež měla Kanton spojovati s Hankovem, nejdůležitějším přístavem na středním Jang-tse-kiangu, většinou převládl však v kruzích amerických názor, že pro rychle rostoucí vývozní potřebu a schopnosti průmyslu Spojených států s větší výhodou než získání některé určité vymezené oblasti čínské bude zajištění celé, ohromné říše volné soutěži světového hospodářství, ježto bylo zřejmo, že tak Spojeným státům v blízké budoucnosti přirozeně do klína spadne lví podíl na cenné kořisti.

Proto přistoupil státní tajemník americký John Hay k ostatním mocnostem v září 1899 s návrhem společné deklarace, jež by pro Čínu zásadně stanovila hledisko „otevřených dveří“. Deklarace neodstraňovala sice skutečně nikterak výhod, jichž ta ona moc byla v Číně již nabyta, stanovila však, že žádná z nich nemá pod záminkou výhradné oblasti svého vlivu výjimečnými opatřeními, a zejména rozličně odstupňovanými cly anebo preferenčními tarify, rušiti právo ostatních národů volně obchodovati s celou Čínou. Opravdu

Italské nároky.

Hledisko
Spojených států
amerických.

Deklarace
„otevřených
dveří“ v Číně
(září 1899).

přistoupily všechny moci evropské i Japonsko k této deklaraci, která prozrazovala, že ohromná říše asijská má sice ve vzájemném soupeřství cizích velmocí aspoň jakousi záruku své územní celistvosti, že však jím není nikterak chráněna před jejich svornou snahou, učiniti ji co nejrychleji jevištěm prudkých hospodářských žádostivostí moderního kapitalismu. Ten dral se všemi možnými cestami do jejího středu, kde mu nesmírná, dotud jen povrchně vytěžená bohatství přírodní a ohromná pracovní schopnost čtyř set milionů lidu většinou zcela zaostalého a krajní skromnosti přivyklého slibovala neobyčejně ziskné pole.

Pro vůdčí kruhy čínské bylo vše to ovšem velmi palčivým pokořením, které pak projevovalo své účinky zejména jejich všemožnou snahou, klásti evropské diplomacii v cestu rozličné úskoky a odklady na východě obvyklé. Zároveň bylo však důležité, že věc měla hluboký ohlas i v širším prostředí národním.

Prostředí to bylo ovšem i jinak ve stavu zcela mimořádného rozechvění. Nešťastný pokus mladého císaře o zavedení nového pořádku v říši vzbudil tím větší rozruch, čím méně se jeho podstatě rozumělo. Tajuplné změny a boje v ovzduší císařského trůnu budily v pověřivém lidu představu, že nejvyšší moc božská se odvrátila od dynastie, trestajíc ji i všecek národ za odklon od řádů věčné pravdy. V případech takového zjevného neladu a krise veřejné moci v dějinách čínských zrály opětovně v bezejmenné mase národa revoluční sklony a vření živelné prudkosti, které nalézalo svou krystalisační osu v rozličných zvukných a názorných heslech, i když hnutí bylo v podstatě své velmi složité a kalné.

Takovým výrazným heslem obecné nespokojenosti s poměry přítomné chvíle stala se prudká xenofobie, odpor proti zásahům cizích vetřelců do poměrů čínských. Odpor ten v lidovém prostředí čínském opravdu úplně nepřestal nikdy, jsa mocně živěn pověrou a pudovým záštitím proti neobvyklým zjevům, jako byly dráhy a jiné neslýchané novoty, které bílí cizinci šířili namnoze bez dostatečné šetrnosti k čínskému citění. Drsná přezíravost, kterou se západní „business-man“ netajil vůči žluté rase, srážela se tu s nárokem kulturní převahy, kterou vzdělaný Číňan tvrdošijně zachovával v poměru k cizím barbarům, a u nižších vrstev jitrila vzájemný poměr nadto i vtíravá činnost množících se stanic misijních.

Lid viděl v křesťanských duchovních, pěstujících úsilovně lov duší i podivný, podezřelý kult, o němž kolovalo mnoho ohavných pověstí, dábelské

Dravost cizího
kapitalismu.

Čínský odpor.

Vnitřní krise
říše.

Vzrůst
xenofobie.

Odpor proti
křesťanské
misii.

svůdce tím spíše, ježto křesťanské řády zákazem ctění předků opravdu porušovaly nejsilnější základnu společenského života čínského a nadto mezi domácími proselyty kříže se hemžilo mnoho špatné chásky, v konversi jen hmotné výhody hledající. Ježto čínské duši také podstata evropské filantropie byla úplně cizí a zejména její ostrý kontrast s dravou výbojností bílého obchodníka byl vtíravý, vzbuzovaly i siročince a jiné lidumilné snahy misijní krajní nedůvěru a pověřčivou hrůzu. Misie dráždily prostředí čínské ostatně také tím, že vymáhaly s pomocí vyslanectev znovuzřízení křesťanských chrámů kdysi v 17. věku zbudovaných i tam, kde chrámy ty se staly sídlem jiných kultů. Vzrušení způsobilo zejména, když v březnu 1899 francouzský vyslanec Stephen Pichon a šef katolické misie, prelát Favier, vymohli na vládě pekinské edikt, který misijním biskupům zajišťoval veřejné pocty podobné poctám, jež příslušely provinčním guvernérům, a umožňoval jim účinně se místiti i do soudního a právního jednání v zájmu členů křesťanských obcí.

Rozličné tyto příčiny způsobily, že v ovzduší obecné nespokojenosti a rozechvění hnutí proticizinecké nabývalo síly bouřlivého kvasu a počalo v některých končinách opět propukati zcela povážlivou měrou, berouc na sebe ráz tajného sektářského spolkařství, jaké v Číně v dobách národních krisí od jaktěživa kvetlo. Zejména v jižním Šantungu, kraji, na který roku 1898 německá pěst tak neomaladě byla sáhla, i v přilehlých částech provincií Kiangsu a Honanu, kde doba tajpingské revoluce zanechala zbytky starších tajných družstev „Bílého lotosu“ a „Dlouhého nože“, vznikala v souvislosti s nimi nová sdružení, zvaná „Ji-ho Kinan“ („Pěst svorné spravedlnosti“), kterým se pak dostalo od anglických misionářů názvu „boxerů“, ježto členové jejich pečovali o výcvik tělesné zdatnosti pěštními zápasy a jinými cviky.

Původně jejich hlavním cílem byla družná svépomoc proti lupičům a neukázněné soldatesce, jež byla často metlou země. Duch jejich nebyl při tom valně přátelský vládě ústřední a mandžuským výsadám, znenáhla však počal tyto sklony zatlačovati do pozadí vášnivý odpor proti cizincům, kteří rozchvacovali pobřeží říše, kazili národ importem opia i zhoubných řádů a hrozili mu vůbec zkázou nepochybnou, nevzmuží-li se lid čínský ještě v čas k náležité obraně, které mu pokleslý dvůr čínský jen v nedostatečné míře poskytoval. Od roku 1899 působení této tajné organizace boxerské počalo se jeviti stále zřejměji nočními útoky na nové železnice a misijní stanice a brzy vyrůstalo v zcela povážlivé shluky tlup, které plenily také krámy s cizím zbožím a ničily domy stavěné po novém, západním způsobu. Když se pak zároveň

stávalo zjevným, že guvernér šantunský proti vzrůstu bouří těch náležitých kroků nečiní, a naopak jejich původce, boxerské svazy, spíše chrání, tlačili ovšem zástupci cizích mocí na ústřední vládu v Peking, aby učinila pořádek. Narazili však na obvyklou východní neupřímnost tím spíše, ježto císařovna Tseu-hsi v poměru svém k boxerskému hnutí zřejmě kolísala.

Krvavý stín tajpingů a z části protivládní přídech tohoto tajného spolkařství nečinily jí věc sice valně vítanou, postaviti se však důrazně proti ní, nezdálo se býti také radno, ježto v kruhu mandžuských princů, s pomocí jejichž císařovna teprve nedávno byla porazila novotářský směr, hnutí nalezlo vlivné ochránce. Zejména princ Tuan, otec hochy za nástupce zajatého císaře vyhlédnutého, viděl v něm vítanou příležitost k obrácení obecné nespokojenosti proti cizincům, za jejíž zástěrou reakční režim mandžuský nejsnáze se mohl posílit. Proto poslala sice císařovna v říjnu 1899 do Šantungu rázného generála Juan Ši-kaje, aby vojenskou mocí svou kraj držel na uzdě, nebránila však valně tomu, když se v následujících měsících boxerská propaganda počala šířiti i do provincií Šansi a Čili a zašlehovala až k hlavnímu městu. Naopak v důvěrných ediktech sama zvala západní mocnosti smečkou tygrů, drásajících Čínu a odstrkujících jeden druhého od nejučinnějších kusů kořisti.

Marně obrátil se proto diplomatický sbor v Peking 27. ledna 1900 společnou notou ve věci té opět na tsong-li-jamen. Dosáhl jen planého vyšetřování, nikoliv rázných kroků proti hromadícím se výtržnostem, a císařovna spolu s princem Tuanem byla tím méně ochotna dbáti hlasu jeho, ježto vyslanecký sbor se jí jevil zároveň z míry nepohodlným svým zájmem o osud sesazeného císaře a hrozbou, že by zakročil, kdyby se pomýšlelo na jeho násilné zahubení. Podnět vyslanectev, aby cizí mocí daly jejich výstrahám důrazu námořní demonstrací ve vodách čínských, narazil pak na odpor Anglie, právě úplně zabavené válkou boerskou, což ovšem jen ještě zvýšilo sebedůvěru císařovny a jejich rádců, naplněných také nadějí, že v nejhorsším případě získají tajně Rusko na svou stranu proti Britům i Japoncům. Tsong-li-jamen dával tedy vyslancům plané sliby, kdežto vládnoucí mandžuská koterie dvorská opravdu zabezpečovala se stažením asi sedmdesáti tisíc nejspolehlivějších svých vojáků do okolí hlavního města a v Peking obecně se šušovalo, že vojsko to ve vhodnou chvíli se spojí s boxerským hnutím k tomu, aby zbavilo Čínu vůbec cizích vetřelců.

V městě samém boxerská agitace začala se jeviti letáky i nápisy, ohlašujícími brzké vypuzení „bílých dáblů“, a vrcholné napětí nastalo, když v druhé polo-

Rozpínavost misionářů.

Tajné spolkařství.

Boxerské hnutí.

Poměr vlády k němu.

Císařovna a princ Tuan.

Nota vyslanců z 27. ledna 1900

Neupřímnost vlády pekinské.

Vzrůst hnutí boxerského.

Zesílení
vyslanec-
ckých
stráží
(3. června).

Počátek bojů
v Pekingu
(11. června).

Nezdar
Seymurův.

Dobytí Taku
(16. června).

Vražda
Kettelerova
(20. června).

vici května značný počet misionářů a jejich chráněnci v Paotingfu byl poražen a dráha, spojující Peking s Tientsinem, vzbouřenci byla na několika místech přerušena. Ač tsong-li-jamen i tu ještě stále dával cizím zástupcům chlácholivá slova, měli vyslanci za nutné, z lodí, kotvících před Taku, povolati k ochraně cizinecké čtvrti do Pekingu oddíl vojenský, asi 400 mužů silný, z příslušníků rozličných mocí (Anglie, Francie, Rusko, Německo, Itálie, Japonsko, Rakousko a Spojené státy) složený, který 3. června opravdu mohl být ještě do města dopraven. V zápětí potom však dvůr, jenž se byl právě rovněž vrátil z letní residence, odvrhl konečně masku. Princ Tuan, známý svými styky s boxery, byl jmenován hlavou tsong-li-jamenu, odkud mandarini, jež doporučovali dohodu s cizinou, byli vypuzeni; vládní vojsko počalo se zjevně bratřiti s tlupami boxerů a pálení misijních domů i chrámů v Pekingu samém a jeho okolí rozvinulo se zcela volně, bez odporu vládní moci. Kancléř japonského vyslanectví Sugijama byl 11. června zavražděn a vyslanec-cká čtvrt zachránila se před násilnostmi zjitřených davů jen zabarikádováním svých příchoďů a jejich vojenskou stráží.

Velitelé cizích loďstev kotvících v Taku vylodili sice ihned mezinárodní oddíl vojenský 2064 mužů silný, který pod velením anglického viceadmirála sira Edwarda Seymura se vydal k Pekingu; pro přerušeni dráhy uvízl však na polovici cesty u Langsongu a narazil tu na převahu boxerských tlup, vládním vojskem zesílených. Zároveň však za jeho zády v Tientsinu čínské vojsko se rovněž obrátilo útočně proti tamní evropské čtvrti a pevnostní posádky čínských tvrzí v Taku, chránících vstup k ústí řeky Peiho a k Tientsinu, utkaly se 16. června v boji s cizím loďstvem, před nimi kotvícím. Byly ovšem po několikahodiném bombardování ztečeny a vyloděné posádky zaujaly 23. června pevné postavení blíž Tientsinu, kam byl v zápětí potom, 26. června, nucen ustoupiti i viceadmirál Seymour, jemuž se nepodařilo převahou nepřátelskou k Pekingu prorazit.

Zatím, co takto loďstva evropských mocí spolu s loďmi japonskými i Spojených států amerických s čínskou mocí vojenskou se byla utkala, sběhly se i v Pekingu samém velmi pohnuté události. Byvši zpravena o bombardování tvrzí v Taku, císařovna Tseu-hsi prohlásila 19. června cizím zástupcům, že násilí to Čína musí přijmouti jako prohlášení války, a nařídila jim, aby do 24 hodin opustili Peking. To znamenalo vydati se prostě do rukou rozvášněné luzy, jako to ukázal v zápětí smutný osud německého vyslanec-ka barona Klimenta Kettelera. Diplomata ten, jenž se chtěl pokusiti o další vyjednávání

s tsong-li-jamenem, byl totiž 20. června na cestě tam zrádně zabit, a ihned potom začaly se útoky zfanatisovaných boxerů i vládního vojska na vyslanec-ckou čtvrt.

Postavení cizinců v ní soustředěných bylo velmi povážlivé, neboť na jejich ochranu stálo jen 388 vojínů s 19 důstojníky, kterýžto slabý houfec, nevalně zesílený mladším úřednictvem vyslanectví, měl čeliti útokům mnohatisícových davů, aniž mohl po ústupu Seymurově očekávati rychlého vyproštění, dokud mezinárodní oddíly, u Tientsinu ležící, nebudou náležitě zesíleny. Že odpor vyslanec-cké čtvrti za poměrů těch vůbec byl možný, vysvětlovala nejen dokonalá neschopnost vojenská čínské prostředí, nýbrž i některé jiné okolnosti.

Dvůr císařský dal sice 26. června všem guvernérům říšských provincií rozkaz, aby podporovali hnutí boxerské jako vlastenecké a císaři věrné; týden potom rozkaz byl zostřen ještě nařízením o vypuzení všech misí a zahubení všech domorodců, kteří by nechtěli odstoupiti od zhoubného učení křesťanského. Než k důraznému užití všech prostředků vojska vládního k útoku na vyslanec-ckou čtvrt císařovna se přece neodhodlala, a tak zůstaly útoky ty většinou věcí nedisciplinovaných tlup boxerských, často více se spokojujících s hrozivým hlukem než s bojovným úsilím. Pro poměry říše a malou vážnost vlády ústřední bylo také význačno, že její vlastenecká výzva měla úspěch jen v některých severních provinciích. Ve středních a jižních částech Číny, kam boxerské hnutí jen nepatrně bylo zašlehlo, guvernéri rozkazů dvora valně nedbali, žádané pomoci vojenské mu neposlali a mnozí z nich uzavřeli naopak s konsuláty cizích mocí výslovné dohody k udržení klidu v hlavních přístavech a obchodních střediskách.

Chaotický a vratký ráz ohromného imperia jevil se tím velmi výrazně a prozrazoval, že říše, tvořící vlastně mosaiku úředních lén, není schopna důrazného odporu proti cizině, jakmile se zakolísala její theokratická základna obecné vážnosti k božské síle dynastie. Přes to přese všecko jevil se ovšem osud legací, obléhaných rozvlákněným mořem domorodého davu, velmi povážlivým a zprávy o událostech čínských vzbudily vůbec v celém světě zděšení a rozruch tím spíše, ježto po přerušeni železničního i telegrafního spojení pobřeží s Pekingem byly vymyšlenými pověstmi, zejména opětovnými zprávami o tom, jak všichni Evropané v hlavním městě čínském již byli pobiti, nesmírně zveličovány.

Státy, o jichž zástupce tu šlo, učinily vše, co bylo lze, k rychlé záchraně.

Útoky na
vyslanectva.

Rozvrat říše
čínské.

Dojem ve světě
mimočínském.

Snahou jejich bylo sice namnoze, vyhnouti se pravidelné válce s Čínou předstíráním, že jest opravdu jen nutno branným zakročením tamní vládu oprotiti od revoluce nezodpovědných živelů boxerských, jež ji znásilnily; neboť skutečná válka s Čínou mohla vésti k úplnému shroucení vetché říše středu, jež by se bylo sotva obešlo při vzájemné žárlivosti evropských mocí bez ohrožení obecného míru. Vskutku posílala kvapně posily před Tientsin stejně Anglie z Hongkongu a Indie, jako Francie z Indočíny a Spojené státy z Filipin; také Rusko tak učinilo z Vladivostoku i Port Arthuru a zejména Japonci snažili se zesílit svůj námořnický sbor v Číně. Se zvláštní horoucností ujal se věci však německý císař Vilém II., který se cítil ve svém živlu jako osvědčený varovatel před „žlutým nebezpečím“ a byl zároveň ve své obrazivosti mocně dojat možností, na dalekém jevišti zalesknouti se v plné slávě svých světových aspirací. Právě 4. července 1900, při spouštění jedné z nových velikých válečných lodí německých na moře pronesl opět význačná slova: „Der Ozean ist unentbehrlich für Deutschlands Größe. Aber der Ozean beweist auch, daß auf ihm und in der Ferne von ihm ohne den Deutschen Kaiser keine große Entscheidung mehr fallen darf.“ Nyní čínské zmatky poskytovaly vítanou příležitost, ukázat účinek těchto programových hesel v praxi.

Hned při prvních zprávách o pekinských bouřích stanovil císař, že do Číny má býti kvapně vysláno nejen oddělení námořní pěchoty, nýbrž po případě celý armádní sbor pruský. Poháněl pak poněkud zdrženlivější vládu svou k urychlení věci té, užívaje při tom výrazů nejráznějších. Tak 19. června psal Bülowovi, že boj s Čínou jest třeba rozvinouti bez rozpaků na plno, ježto to jest „der Kampf Asiens gegen ganz Europa“. Již tehdy tvrdil, že jest ochoten postavit „einen deutschen Obergeneral“ v čelo spojených evropských armád, jejichž úkolem by bylo, přímo na hlavní město čínské táhnouti a smělost čínskou hrozně potrestati. „Peking muß regelrecht angegriffen und dem Erdboden gleich gemacht werden“, psal tehdy, neuvědomuje si v rozčilení svém ani dobře, co Peking vskutku jest a jaké obtíže diplomatické působí již pouhá zásadní dohoda o společné akci mocí, navzájem s tuhou žárlivostí se střehoucích.

Německý císař nepsal však jen v důvěrných dopisech takové nehoráznosti; vyslovoval je i veřejně. Právě, když se 2. července ve Wilhelmshafenu loučil s první skupinou německého vojska námořního na dálný východ putující, došla ho určitá zpráva o vraždě Kettelerově. Zpráva ta zesílila v něm jen ještě více přesvědčení, že jest legitimován k tomu, aby se ujal vůdčí úlohy

v zápase s čínskou xenofobií a dal výpravě k vyproštění ohrožených legací chystané ráz křížového tažení s Německem v čele. Ukládá tedy svým vojákům především „exemplarische Bestrafung und Rache“ a prohlašuje, že neustane v boji, dokud německé prapory nezavlaží na baštách pekinských a čínskému dvoru nebude v jeho hlavním městě diktován pokořující mír.

Se zvučnými hesly o společném zájmu Evropy spojoval ovšem zároveň hned smělé naděje na veliké rozšíření německé državy v Číně; zejména skoro celý poloostrov šantunský měl jí připadnouti a Bülow stěžl zdržel císaře od toho, aby nedal německému loďstvu hned ukvapený rozkaz k obsazení důležitého přístavu Čifu. Vymohl zatím vskutku jen odklad věci té a zejména se mu nepodařilo zdržeti Viléma II. od dalších nepředložených proslovů, které se staly zlou skvrnou na plášti novodobého Německa. Neboť císař vyzýval 27. července v Bremerhafenu vojáky druhé do Číny naložované skupiny německé výslovně, aby vykonali na národu čínském hrozné dílo msty zcela nelidské. „Pardon wird nicht gegeben“, pravil k nim, „Gefangene werden nicht gemacht. Wer euch in die Hände fällt, sei euch verfallen! Wie vor Tausend Jahren die Hunnen unter ihrem König Etzel sich einen Namen gemacht, der sie noch jetzt in Überlieferung und Märchen gewaltig erscheinen läßt, so möge der Name Deutscher in China auf 1000 Jahre durch euch in einer Weise betätigt werden, daß niemals wieder ein Chinese es wagt, einen Deutschen auch nur scheel anzusehen.“

Slova ta, jež Němcům vynesla pak opravdu aspoň v satyře souvěké a u rozhořčených protivníků evropských opovržlivé označení „Hunů“, byla zřejmým stupňováním vyhrůžek, s nimiž Vilém II. půl třetího roku před tím posílal svého bratra Jindřicha na dálný východ, aby tam „ozbrojenou pěstí“ urval bezbranné Číně důležitou provincii. Nyní, když vítr jím tehdy rozesetý vzrostl v znásilněnou zemi v bouři boxerskou, která se dotkla i života německého diplomata, snažil se ji císař překřičeti svým vtíravým, hereckým diškantem bez ohledu na všechny příkazy křesťanství a humanity, maje na mysli jen vidinu svého imperialistického velikášství a ztrácející veskrze náležitou míru. Bez předchozí rozvahy, jaké důsledky věc bude míti, toužil jen po tom, aby Německo na asijském východě v přítomném krvavém dobrodružství na sebe strhlo úkol protagonisty, zatím co ostatní velmoci ve svém vzájemném jednání o čínských věcech jevíly mnohem větší ostražitost a zejména vzájemná nedůvěra mezi Ruskem na jedné a Anglií i Japonskem na druhé straně ukazovala nepochybně veliké obtíže, spojené s mezinárodní výpravou proti boxerům.

Posily před Tientsin.

Vzrušení Viléma II.

Příkré projevy jeho.

Německé vány.

„Hunská“ řeč Viléma II.

Obtíže společného zakročení v Číně.

Vilém II. snažil se však všemožně obtíže ty překonati, trvaje na tom, že jest třeba výpravy rozsahu co největšího, které se Německo mělo účastniti sborem přes deset tisíc mužů silným a ze všech zbraní složeným. A rovněž umíněně trval na plánu, aby vrchním velitelem tohoto tažení, které mělo vzdornou Čínu dokonale pokořiti a také pokání jí uložiti, byl Němec.

Jeho generál měl jako „světový maršál“ velení první mezinárodní výpravě, jež by jménem všeho vzdělaného světa na kolena srazila draka čínské nesnášenlivosti, a Vilém II. měl pro úkol ten hned vyhlédnutého nápadníka. Byl to týž pobožnůstkářský intrikán, hrabě Waldersee, který kdysi, stoje v čele generálního štábu německého jako nástupce Moltkův, mladého císaře byl s úspěchem proti Bismarckovi ponoukal. Tehdy Waldersee cíle svého dosáhl ovšem jen z části tím, že sice uspíšil opravdu pád velikého kancléře, aniž však směl sám státi se jeho nástupcem. Náladovost císařova odsunula jej naopak na dlouhá léta do ústraní provinčního velitelství sborového. Nyní však sáhl Vilém II. k němu, maje za to, že by obratný a v oboru svém opravdu vynikající strateg slávu jména jeho v zámoří nejlépe mohl rozšířiti.

Nebylo ovšem snadno ve věci té dosáhnouti souhlasu ostatních velmocí. Zejména v Londýně lord Salisbury, který se vůbec na výpravu střízlivěji díval a nejevill valné chuti, anglický sbor cizímu veliteli podřídit, nadhodil možnost nejvyššího velení japonského, jakožto moci, která jest jevišti boje nejbliže. Proti tomu bylo ovšem Rusko a sami Japonci, ač byli od počátku ochotni vystoupiti se značným kontingentem, táhli se opatrně od úkolu, který je mohl vůči panasiatským heslům zbytečně kompromitovati. Za to činili si na čest vrchního velitele naději rozliční vojáci evropští, na příklad ruský ministr Kuropatkin nebo anglický generál Wolseley, a není jisto, byl-li by Vilém II. došel cíle své touhy, kdyby nebyl užil všech, i dosti pochybných prostředků.

Telegrafickým nátlakem vymohl totiž 6. srpna na cíři dosti zdrženlivý souhlas ke kandidatuře Walderseeově, obratem ruky učinil z něho však ruský návrh, kterým působil v Paříži i Londýně, a tak došlo opravdu k tomu, že 10. srpna byl německý maršálek na základě dohody zúčastněných mocí jmenován vrchním velitelem mezinárodní výpravy, jež měla především zachrániti ohrožené legace v Peking u a zároveň přiměti Čínu k náležitému zachování mezinárodních zvyklostí při styku s cizinou. Než tento, s tak pracnou námahou získaný úspěch německý stal se v zápětí více než pochybným dalším průběhem událostí v Číně.

Rychlé zesilování spojeneckých kontingentů, které vytlačily v první polovici července čínskou moc úplně z Tientsinu i jeho okolí, vedlo dvůr císařský k tomu, že 17. července dal zastaviti útoky na vyslaneckou čtvrt v Peking u a začal jednati o bezpečný odchod obležených z hlavního města. Zároveň obrátil se čínský císař dokonce do Paříže a Berlína s telegrafickou prosbou o zastavení chystané výpravy mezinárodní a s návrhem na smírné vyrovnání sporu. Bylo v tom cítiti ruku prozíravého Li Hong-čanga, jmenovaného opět místokrálem v provincii Čili, který se chystal ihned do Tientsinu přijeti, aby tam podmínky jednání smluvil. Velmoci odmítly to však, vidouce v tom jen lstivou léčku, a opravdu již 5. srpna začaly se v Peking u znova útoky na vyslaneckostva.

Než právě tehdy zahájen byl již také nový postup spojeneckého vojska z Tientsinu, jenž byl dotud letními deštěmi a záplavami zdržován. Ač jednotnost velení nad touto mosaikou vojenských skupin a skupinek rozličných národů, z nichž oddíl japonský byl nejsilnější, narážela na rozličné obtíže a vzájemné žárlivosti, nedovedlo mnohem četnější vojsko čínské spojeneckému postupu vzdorovati. Po pádu hlavních obranných posic v Peitsangu a Jangtsunu viděl dvůr čínský, že hlavního města říše neuhájí. Císařovna Tseu-hsi uprchla 11. srpna z Peking u na západ do Kalganu a projevila zároveň svou ochotu k úplné kapitulaci svoláním k národu, v němž se otevřeně přiznávala k chybě a vyslovovala lítost nad tím, co se stalo; z jejích rádců někteří provedli dokonce samovraždu. Boxerská cháska pokusila se sice 12. a 13. srpna ještě o poslední prudký útok na legace, než bez úspěchu a 14. srpna spojenecké vojsko pod vedením ruského generála Liněviče vkročilo do Peking u.

Po obležení téměř dvouměsíčním byla tak vyslanecká čtvrt vyproštěna z nebezpečí a ohromné město ztichlo po dvoudenních bojích pouličních pod vojenskou převahou hrstky cizích dobyvatelů, jejichž rozličné národní skupiny byly do jednotlivých čtvrtí metropole rozloženy. Užívaly tu pak vydatně příležitosti, odškodniti se za námahu boje poklady opuštěných paláců císařských a mandarinských, které byly většinou vydrancovány tak, že se Peking na chvíli stal zejména pro sběratele východních starožitností neobyčejně rušným trhem. Uprchly dvůr čínský snažil se však s vítězi prostřednictvím Li Hong-čangovým vstoupiti ihned v jednání o mír, při čemž se hlavní naděje jeho obracely především k Rusku, a to nikoliv bez úspěchu.

Rusko mělo ovšem na dobytí Peking u stejně podíl jako jiné moci dosti silným oddílem vyloďeného vojska a nadto dal mu již v červenci útok mand-

Čínské pokusy
o dohodu.

Postup
spojeneckých
oddílů.

Dobytí Peking u
(14. srpna).

Waldersee.

Otázka
nejvyššího
velení.

Jmenování
Walderseeovo
(10. srpna 1900).

Rusové
v Mandžusku.

žuského guvernéra z Aigunu na ruské Poamuří, vyvolaný krutou řeží Číňanů v ruském Blagověščensku, záminku, aby zasáhlo přímo i do Mandžuska. Trojím proudem vtáhlo ruské vojsko do bohaté provincie, v níž mělo již stavbou drah vedoucích k Port Arthuru i k Vladivostoku důležité posice, a jalo se ji obsazovati, zmocňujíc se zejména ihned i její celní správy. Rusko získávalo způsobem tím pro další jednání s Čínou zástavu mnohem podstatnější, než jí nabyta na příklad Anglie vyloděním vojenské čety v Šanghaji nebo Japonsko obsazením ostrova Amoy. Zatím však, co se cářská vojska blížila takto k Mukdenu a zaujala zároveň i důležitý přístav Niučuang na hranici vlastní Číny, ozvaly se v ruském prostředí hlasy, které varovaly před tím, aby cářská říše se ve svém postupu vůči poražené Číně dala vésti příliš úzkostlivou solidaritou s ostatními intervenujícími mocnostmi.

Uchtomskij
a Čína.

Předák hnutí „asiatského“, kníže Uchtomskij, vytýkáje ve svých „Listech z Číny“ rozhořčeně loupeže a krutosti, jichž se spojenecké kontingenty v Peking a jinde dopouštěly, dokazoval neúnavně, že poměr Rusa k Číňanovi má býti především bratrským poměrem dvou národů sobě v podstatě blízkých a navzájem si rozumějících, tedy zcela jiný, než jest na příklad poměr Angličanův k ujařmenému Indovi nebo vykořisťovanému dělníku čínskému. Proto žádali stoupenci tohoto hlediska, aby ruská politika při urovnání boxerských zmatků šla svou vlastní cestou, snažíc se dosáhnouti co nejrychleji přátelského smíru s čínským dvorem, a obratný starý lišák, Li Hong-čang, dovedl z toho účinně těžiti.

Ruská nota
z 26. srpna.

Opravdu jevila i ruská diplomacie pochopení pro tuto cestu. Prohlašovala, že dobytím Pekingu vojenský úkol jest v podstatě skončen a že jest třeba nyní jen sednouti k zelenému stolu poradnímu; 26. srpna učinila petrohradská vláda ostatním mocnostem přímo návrh, aby vojenské oddíly spojenecké z hlavního města čínské říše vůbec byly odvolány zpět do Tientsinu, kam se měla odebrati i osvobozená vyslanectva, aby čínská vláda tak snáze mohla říši uvésti v klid, nutný k úspěšnému vyjednávání o náhradu škod, způsobených boxerskou bouří. Když pak návrh ten nebyl ostatními mocnostmi přijat, zmenšilo Rusko v průběhu září aspoň svůj oddíl v Peking zcela okázale a netajilo se nikterak se svým sklonem, straniti se vůbec jakéhokoliv dalšího společného postupu v Číně, aniž při tom ovšem zastavilo svých vlastních kroků, směřujících k ovládnutí celého Mandžuska a zajištění co největšího vlivu ruského i sousední provincii Čili.

Zklamání
Viléma II.

Jednání to bylo ovšem velmi nemilé zejména německému císaři. Neboť

první, z Evropy jím tak okázale vypravené branné posily německé dospěly do Číny teprve po dobytí Peking a Waldersee, který byl 20. srpna s hluchou slávou opustil Berlín, přistál v Tientsinu až 26. září, tedy ve chvíli, kdy ruští velitelé hlavní město čínské již opouštěli a tím naznačovali, že mají tažení v podstatě za skončeno.

Hrozilo tak nebezpečí, že veliké rozpráhnutí německého imperátora vyzní zcela na prázdno a posláni německého generála jako „maršála světové hoto-vosti“ s tak jásavou fanfárou ohlašované se skončí žalostným fiaskem za ironických úsměvů všech nepřátel německé rozpínavosti. Proto bylo třeba stůj co stůj zabrániti odchodu ostatních spojeneckých oddílů z Peking a zjednati Walderseeovi v Číně aspoň jakousi práci dalším postupem proti boxerskému hnutí v severních provinciích nebeské říše, jež by dalo zároveň Německu možnost s náležitou okázalostí pomstíti smrt Kettelerovu. Chtěl-li tedy Vilém II. v této věci proti „bratrské pomoci“ Ruska Číně míti úspěch, nezbylo mu, než aby se opřel o Anglii.

Hrozící fiasko
Walderseeovo.

Britská diplomacie měla sice valně chuti, podobně jako činilo Rusko v Mandžusku, zajistili sobě samostatným jednáním s čínským dvorem zvláštní oblast vlivu v povodí Jang-se-kiangu. Nemohla tak však učiniti, dobře vědouc, jak prudce by se tomu opřely ostatní státy evropské v oblasti té obchodující, zejména Německo, a nadto bylo jí bráti zejména ohled na Spojené státy americké, které se sice spolu s ostatními mocnostmi ozbrojeným oddílem rovněž účastnily tažení na Peking, ale od počátku zmatků boxerských, zejména notou z 3. července, vytkly svůj zájem na tom, aby spojenecké zakročení nevedlo snad k porušení územní celistvosti říše čínské nebo k porušení zásady „otevřených dveří“, roku předchozího výslovně stanovené. Dotkneme se pak na jiném místě toho, jak značnou váhu vláda britská zejména v době boerské války kladla na to, aby zachovala náležitý souzvuk s Unií, a že byla ochotna, učiniti věci té i značné oběti.

Anglické plány.

Nemohouc takto sama sáhnouti na střední Čínu a jsouc dokonce nucena snést i to, že válečná loďstva jiných mocí v Jang-se-kiangu zakotvila a spolu s anglickým tam střehla čínskou moc námořní, nechťela Anglie ovšem nikterak dopustiti, aby snad jediné Rusko vytěžilo ze zápletky boxerské kořist příliš značnou. Poměr její k cářské politice stával se ostatně výslovně napjatým také pro rozličné technické otázky, s tažením na Peking spojené. Tak stavěli se Britové příkře proti tomu, že ruské vojsko do své správy vzalo důležitou železnici z Niučuangu přes Šanhajkvan k Peking vedoucí, ač hlavně anglickým

Ohled na
Spojené státy.

Napětí
britsko-ruské.

kapitálem byla zbudována. Proto byla britská diplomacie ochotna společným postupem s německou nebezpečí ruské převahy v Číně čeliti, a mezi Londýnem i Berlínem došlo o tom k horlivému vyjednávání.

Obtíž tkvěla při tom ovšem ve snaze Viléma II., zkrřížiti sice poněkud cesty cářské politiky na dálném východě, pokud byly jeho zájmu protivné, nikoliv však tak výrazně, aby z toho vzešel příliš prudký hněv Petrohradu proti Německu. Zdráhal se tedy v chystaném společném prohlášení anglicko-německém o zásadní nedotknutelnosti říšského území čínského přistoupiti na tak přesné stanovení věci, jež by Rusku znemožňovalo jakékoli úspěchy v Mandžusku, kdežto naopak v Anglii, ač rovněž uznávali, že nebude asi možno z kraje toho cářskou moc již vůbec vytisknouti, nechtěli to aspoň výslovně přiznati. Výsledkem delšího vyjednávání byla tedy smlouva mezi Anglií a Německem, 16. října 1900 podepsaná, kterou německá publicistika pak s oblibou označovala jako „Jagtseabkommen“, ačkoli název ten byl zcela nevystižný. Neboť v smlouvě nešlo vůbec o stanovení řádů platných jen pro ústí a povodí tohoto velikého toku, nýbrž Německo a Anglie vyslovovaly tu svůj úmysl, usilovati všude v Číně, „kde mohou vliv svůj vykonávati“, aby území říše nebylo zmenšeno a přístavy i řeky čínské zůstaly obchodu všech národů bez rozdílu otevřeny, vyhrazující si zároveň případnou dohodu o společném postupu, kdyby některá jiná moc snad chtěla zmatků čínských užítí k nabytí zvláštních ústupků a výhod územních.

Pružným rčením, „kde mohou vliv svůj vykonávati“, obešli tak diplomaté výslovnou zmínku o Mandžusku, jako o oblasti, za níž se nemínili bítí, a mohli proto tím snáze smlouvu také jiným mocnostem předložiti k vyslovení souhlasu. Opravdu tak učinilo hned 29. října Japonsko a po něm následovala i Francie, Rakousko, Itálie a Spojené státy. Dokonce i Rusko k ní přistoupilo, ovšem s význačnou poznámkou, že konvence opravdu nemění dotavadního postavení Číny, na předchozích smlouvách založeného.

Cářská diplomacie důvěřovala při tom pevně, že zejména Německo nebude proti ní ve věci té příliš důsledně a tvrdě si vésti, a správnost domněnky osvědčila se v zápětí. Velitel ruského oddílu v Tientsinu, generál Liněvič, obsadil totiž v listopadu 1900 na jižním břehu řeky Peiho pruh půdy několika set metrů dlouhý, kde chtěl zříditi trvalou uhelnou stanici ruskou. Anglie postavila se ostře proti tomu, obávajíc se, aby Rusko si tak na důležité dráze obchodní nezřídilo pevný bod opěrný, který by její vliv v provincii Čili podstatně zvyšoval. Žádala zároveň i Německo, aby ji se vši silou v tom pod-

porovalo, ježto tu prý jde o „casus foederis“ smlouvy z 16. října. Německo sekundovalo jí však v ohledu tom jen velmi vlažně a spokojilo se s ruským prohlášením, že tu nejde nikterak o postoupení kusu dobyté půdy právem vítěze a o skutečné nabytí práv výsostných, nýbrž jen o „koncesi s obvyklými podmínkami“. Spor vlekl se však přes to po měsíce a londýnská vláda viděla v nedostatečné podpoře se strany Berlína zřejmou illoyalitu. Bylo tedy zjevno, že německo-anglická dohoda o společném postupu ve věcech čínských má základnu dosti pochybné pevnosti, Německo jí dosáhlo však zatím, což bylo jeho hlavním cílem, že totiž anglický oddíl vojenský v Pekingu setrval a tím postavení hraběte Waldersee v Číně bylo značně usnadněno. Neboť také ostatní intervenující mocnosti vedly si podobně jako Německo i Anglie a pod vrchním velením maršálovým zůstalo asi na 90 tisíc mužů, ač ovšem jednotlivým oddílům, zejména anglickému i francouzskému, byla při tom vyhrazena značná neodvislost.

Strategický úkol německého vojevůdce, který 14. října rozbil svůj hlavní stan v Zimním paláci v Pekingu, nebyl ovšem příliš velkolepý. Po útoku na hlavní středisko boxerského hnutí v Pao-ting-fu, jehož bylo dobito již 21. října, následovalo v zimních měsících na sedmdesáte drobných výprav trestných do severních provincií čínských, spojených s popravami schytaných hlavních vinníků bouří, a výpravy ty potrvaly do jara 1901, přivádějice některé spojenecké oddíly až do oblasti veliké zdi čínské.

Byla to tedy drobná válka, podobná té, kterou zároveň lord Kitchener vedl v Jižní Africe, ovšem se soupeřem mnohem méně udatným a tuhým, ač početně mnohem silnějším. A byla od počátku provázena mírovým vyjednáváním; neboť již 25. září císařovna Tseu-hsi dala na jevo svou povolnost k dokonalému ústupu trestným sesazením několika předních hodnostářů, mezi nimiž byl i princ Tuan, otec budoucího císaře. Zástupci intervenujících mocí ovšem se netajili nikterak tím, že budou žádati zcela jiných, ostřejších trestů i náhrad, a vyžadovali určitých záruk, dříve než vůbec v řádné jednání smírné byli ochotni vstoupiti, takže teprve 15. listopadu Waldersee přijal v Zimním paláci slavnostně prince Činga jakožto zástupce císařského dvora, provázeného nezbytným Li Hong-čangem, jehož zkušenou rukou jednání především bylo vedeno, aniž při tom zmíněné operace vojenské byly zastaveny.

Nesnáz rychlé dohody tkvěla především nejen v obvyklé snaze východního prostředí, rozličnými odklady a drobnými úskoky soupeře sváděti s přímé cesty; také mezi jedenácti, na branném zakročení zúčastněnými mocnostmi

Smlouva
britsko-německá
z 16. října.

Souhlas
ostatních mocí.

Ruské nároky
v Tientsinu.

Německá
obojetnost.

Waldersee
v Číně.

Trestné výpravy.

Jednání
s čínským
dvorem.

Li Hong-čang.

nebylo snadno sjednati společnou základnu mírových podmínek a požadavků, jež se měly přemožené říši předložiti. Neboť tlačilo-li Německo na to, aby byly velmi strohé a spojeny s okázalými popravami vysokých hodnostářů i ohromnými pokutami, byly jiné mocnosti, jako Spojené státy, Japonsko a Francie, mnohem mírněji naladěny a zejména Rusko, jehož vyslanec baron Giers neustal v pokoutním zvláštním styku s dvorem čínským, vystupovalo takřka jako povoláný ochránce poražených. Teprve v prosinci bylo tedy aspoň zásadní dohody spojenců o hlavních podmínkách míru dosaženo a souhrn jejich notou z 22. prosince Li Hong-čangovi předložen.

Ježto o většině podmínek těch bylo s ním již před tím důvěrně rokováno, mohl starý státník ovšem hned 30. prosince prohlásiti, že Čína zásadně přistupuje na to, co se po ní žádá. Prohlášení neznamenovalo však nikterak ještě skončení nepřátelstva, ani preliminární příměří, ježto ve východních poměrech se jevily nezbytnými podstatnější záruky skutečného provedení smluvených požadavků, a dvůr čínský ve vzdálené provincii usídlený nadto opravdu rozličnými způsoby se snažil z věci té se vyvléci, spoléhaje stále především na pomoc Ruska, jež v lednu 1901 oddíl svůj z vlastní Číny vůbec odvolalo, ale za to tím určitěji si snažilo tajnou smlouvou s vládou čínskou zajistiti své postavení v Mandžusku. Pod záminkou ochrany tamních drah měla veliká provincie býti tak postavena vskutku pod ruský protektorát.

Nátlak, který ve směru tom činili na čínský dvůr Giers i admirál Alexejev, byl však japonskou diplomacií včas postižen, a z Londýna tlačili proto opět na Německo, aby spolu s ostatními signatáři smlouvy z 16. října vůči ruským úskokům ve jménu smlouvy té zakročilo. V Berlíně vytáčeli se sice poněkud tvrzením, že smlouvu opravdu na Mandžusko není nutno vztahovati, souhlasili však aspoň s důrazným vytknutím hlediska, že před zajištěním společných podmínek míru žádná velmoc nemá s Čínou ve zvláštní smlouvy vcházeť a zvláštní výhody si zajišťovati.

Tak bylo opravdu podepsání chystané rusko-čínské dohody zmařeno, a když zároveň Waldersee na počátku března 1901 pohrozil velikou operací vojenskou do provincie Šansi, kapitulovala císařovna Tseu-hsi konečně se svými dvorskými rádci před nezbytností. Rozhodla se podmínky míru opravdu přijmouti, a skutečné příměří zastavilo v zápětí i dotavadní drobnou válku. Vojsko spojenecké, ovšem podstatně zmenšené ve svém počtu, zůstalo však i pak ještě v Pekingu a jiných zabraných místech, dokud nebyly postupně vydány rozličné slavnostní listiny a dekrety vlády čínské, jimiž se jednotlivá

ustanovení míru zaručovala nebo ihned v život uváděla. Šlo tu především o výstražné potrestání osob provinilých se v bouřích proti cizincům, sesazení četných úředníků, kteří jim dosti rázně nečelili, vyslání císařského prince do Berlína k pokorné omluvě zabítí Kettelerova a jiného hodnostáře do Tokia pro vraždu kancléře japonského vyslanectví i o postavení pokutných pomníků na místech, kde se zločiny ty sběhly. Zároveň byla místa, kde došlo ke krutostem proti cizincům, potrestána také tím, že v nich bylo zastaveno na pět let konání všech zkoušek úředních.

Také další podmínky byly velmi tíživé pro sebevědomí čínské. Říši, jejíž smlouvy obchodní s cizinou měly býti náležitě revidovány, byla uložena válečná náhrada 450 millionů taelů, splatná v 39 annuitách pod dozorem mezinárodní komise, které bylo dáno právo, zejména pokud by šlo o cla říšská, vykonávati vůbec nad státními financemi čínskými účinnou kuratelu. Zástupcům cizích mocí dostalo se zvýšené záštity s právem, míti ve vyslanecké čtvrti v Pekingu vojenské oddíly ochranné; obřady jejich styku s dvorem císařským byly zjednodušeny a čínský úřad zahraniční, pověstný tsong-li-jamen, byl s novým názvem „vai-vu-pu“ úplně reorganisován. Zvláštní dekret císařský hrozil trestem smrti všem, kdož by se spolčovali proti cizincům, a říše byla zároveň zasažena ve své schopnosti obrany zákazem, po dvě léta dodávati do Číny zbraně nebo materiál k jejich hotovení. Také tři hlavní tvrže v Taku měly býti zbořeny stejně jako opevnění v Paitangu a Šanhaikvangu.

Náležité zaručení a provedení těchto rozličných ustanovení protáhlo se ovšem na mnoho měsíců. Teprve v červnu 1901 opustil Waldersee Peking, do Evropy se vrací, a konečně 7. září podepsali zástupci spojených mocností t. zv. pekinský protokol, dosvědčující, že říše se podrobila všem hlavním podmínkám noty z 22. prosince 1900 a že tedy přestává „la situation créée par les désordres de l'été 1900“.

Až na drobné ochranné oddíly zanechané v Pekingu, Tientsinu a Šanghaji opustilo tehdy spojenecké vojsko konečně Čínu a říše středu dosáhla opět míru, ale ovšem za cenu velmi drahou. Když záhy potom, na počátku listopadu, zemřel Li Hong-čang ve věku skoro osmdesáti let, bylo možno říci, že s ním zmizel význačný státník, který marně se snažil s nevšední prozíravostí zadržeti velikou říši na strmém srázu, na který ji uvedl rozpor mezi její slavnou, ale nedostatečně pružnou tradicí kulturní a zcela změněnými podmínkami politickými i hospodářskými ostatního světa. Stará císařovna Tseu-hsi, jež se konečně v lednu 1902 zase vrátila s císařským dvorem do Pekingu, na-

Rusko
ochránce
Číny.

Nota
z 22. prosince
1900.

Tajné jednání
rusko-čínské.

Kapitulace
dvora čínského
(březen 1901).

Podmínky míru

Válečné
pokuty

Pekinský
protokol
(7. září 1901).

Otrěsení císařství
čínského.

lezla tu nejen paláce valně zpleněné a profanované cizí soldateskou. Důležitější poklad zmizel tím, že vážnost dynastie císařské a důvěra v moc vlastní kultury utrpěly v očích národa nezhojitelný otřes a s nimi ovšem i jediná podstatná záruka soudržnosti obrovského státu. V očích ciziny jevila se pak smrtelně zraněná říše ještě více než před tím kořistí neschopnou pravé obrany, které jedinou skutečnou záštitou před rozchvácením jest vzájemná žárlivost silnějších mocností.

IV.

POČÁTEK VLÁDY EDUARDA VII.

Rok 1901, který zahajoval nové století, začal se důležitou změnou dynastií; 22. ledna zemřela anglická královna Viktorie. S životem jedenaosmdesátileté dámy končila se vláda, jež v duchu souvěkovců sahala takřka do nepaměti. Když princezna Viktorie vstupovala na trůn roku 1837, oživovaly ještě starodávné dostavníky silnice Velké Británie, nebylo ještě telegrafu, železnice a parníky počínaly teprve své převratné poslání v novověkém životě hospodářském, mapa zeměkoule byla plna velikých bílých ploch, do nichž noha Evropana nevstoupila; když královna umírala, naplňovaly již automobily ulice londýnské, od roku 1900 podzemní dráhou podryté a sítí telefonickou opředené. Pokusy s podmořskými čluny a motorovými létadly stály ve středu zájmu technického, parní turbina Parsonsova slibovala zvýšiti neobyčejně plavební rekordy transatlantických obrů, Marconi vysílal od roku 1899 z břehů jižní Anglie s úspěchem první vlny bezdrátové telegrafie přes Kanál a vtíravý ruch světového hospodářství spojoval nejzapadlejší kouty dálných pevnin s evropskými trhy. Svět se změnil za dlouhé vlády britské panovnice mnohem výrazněji než v kterémkoliv jiném období dějinném a v něm zejména také anglické prostředí národní.

Široká vlna demokracie rozlila se v něm nezdolnou silou. Kdežto v třicátých letech, kdy se pro malé přečiny v Anglii ještě věšelo a tovární dělník tu živořil často jen s pomocí chudinské podpory, buržoasie anglická teprve první reformou volební počínala svůj zápas se stavovskou oligarchií, bylo na sklonku století její vzrostlé moci již s úsilím brániti se příboji čtvrtého stavu, o obecné právo volební opřené. A ještě okázalejší bylo ovšem vítězství demokratických hesel v širých dominiích zámořských, kde britský živel národní si byl vytvořil řadu nových vlastí, výraznosti takřka republikánské. Královská moc anglická, které mladička Viktorie v prvních letech své vlády se ještě snažila hájiti proti krajním důsledkům soustavy parlamentní, změnila v následující době rovněž podstatně svůj dosah ve stínu velikých vůdců politických stran, jako byli Peel, Palmerston, Gladstone, Disraeli, Salisbury, Chamberlain. Žena poměrně malé původnosti ducha a spíše jen prostředního vzdělání, v jejíž duši neplály veliké vášně, nýbrž zářilo jen střízlivé světélko upiáté sentimentality citové měšťanského přístřihu, zastíněné pevným pravověřím

Smrt královny
Viktorie
(22. ledna 1901)

Doba
viktorianská.

Demokratisace
anglického
prostředí.

Osobnost
královnina.

anglikánským a pedantickou potřebou pořádku, nemohla vedle těchto svérázných státníků míti rozhodující vliv na národní vývoj politický, zejména od té chvíle, co jí nestál po boku zchytralý rádce v jejím opatrném, německém manželé.

Názor, jenž v ní viděl pouze loutku, vykonávající s korektní poslušností ústavní pravomoc rázu po výtce pouze formálního, nebyl ovšem správný. Královna Viktorie nehájila jen s příděchem důstojné autority nepochybných prerogativ královské koruny; dovedla druhdy s význačně ženskou umíněností i v důležitých otázkách státních činiti své osobní mínění účinnou složkou, a silné postavení některých státníků, jako byl třeba Disraeli, mělo značnou oporu v kouzlu, kterým uměli osobní důvěry panovnice se zmocniti, kdežto jiní, třeba Palmerston nebo Gladstone, poznali nejednou ke své škodě dosah jejího citového odporu. Také v mezinárodních poměrech bylo její postavení jako „babičky Evropy“ značného významu, tím spíše, že posvátná hlediska dynastického legitimismu měla v jejím chladně nepřístupném vystupování zosobnění velmi důstojné. Při tom všem vítězil u královny konec konců v závažných chvílích vždy skutečný zájem britského národa nad osobními i dynastickými hledisky a trůn zůstával tak stranou od vlastního vlnobití politických zápasů.

Ovšem i jeho podíl na vývoji národní kultury byl dosti skromný, zejména od doby, co ovdovělá královna bolestnou ztrátu chotě se jala uctívati krajní zdrženlivostí ve veřejném vystupování a dvůr její, většinou na venkovských sídlech mimo Londýn se zdržující, nabyt příděchu pochmurné nudy a neveselé škrobenosti. Vyšší společnost neměla v něm kladně tvárného střediska a chlad přísné respektability, který vanul z královského okolí, působil jen, že okázalý konservativism s pokrytecky zbarveným lpěním na zevním dekoru se stával ještě více než před tím význačným pro insulární poměry a měl pováživý vliv i na umělecký vývoj pozdější doby viktoriánské.

Sklonek vlády změnil ovšem poněkud toto postavení královny Viktorie v národním prostředí. Hnutí imperialistické, které si vzalo za úkol jednak podepřítí sebevědomí a výbojnost nacionalismu britského v světovém prostředí, jednak však také probuditi více než dotud cítění všebritské, spojující svéprávná dominia těsnějším poutem se zemí mateřskou, potřebovalo koruny jako zářivého symbolu této výraznější jednoty „Většího Britska“. Již Disraeli udeřil na tuto strunu přiřčením titulu „císařovny indické“ královně Viktorii, zejména však od jubilea roku 1887 sunuli jeho nástupcové ctihodnou, starou

panovnici horlivě do popředí, činíce jí za jáсотu davu pozlacenou ikonou národní moci a takřka zosobněním velikých úspěchů a prosperity, které britský živel za doby její vlády byl dosáhl.

Královna sama pak, odkládajíc aspoň ve slavnostních okamžicích odřikavý postoj zasmušilé vdovy, podrobovala se ochotně tomuto obratně aranžovanému povznesení ne-li moci, tedy aspoň lesku a prestiže koruny královské, a s valně pokročilým věkem dosáhla její osobnost u národa anglického vůbec jakési nedotknutelné a upřímné popularity, jaká byla marnou touhou křečovitých náběhů Viléma II. a o jakou rovněž marně se pokoušeli později i rakouští officiosové pro Františka Josefa I., když také vídeňská politika, zabočujíc na dráhu nové rozpínavosti, takového symbolu říšské moci a jednoty potřebovala. A královna dovedla toto své zbožnění, které ovšem anglický „common-sense“ udržoval v náležitých mezích slušnosti, za živa nésti důstojně, i když kritické chvíle války boerské v předposledním a posledním roce jejího života jasné nebe anglické sebedůvěry povážlivě zakalily. Vedla si tu velmi obratně a necouvla ani před choulostivou návštěvou Irska v dubnu 1900, když ji byla vládou jako žádoucí doporučena. Nyní, když po krátké chorobě v Osbornu zesnula, hlásila se však otázka, bude-li modlitba za život nového krále z úst poddaných zaznívati stejně upřímně, jako dotavadní „God save the queen“, jemuž tři generace byly až příliš přivykly.

Nový panovník nebyl ovšem nikterak nezkušený mladík; narozen 9. listopadu 1841, blížil se princ walesský Albert Eduard již šedesátce, když mu smrt matčina otevřela cestu na trůn. Až do té doby do státních věcí valně nezasáhal, neboť královna, poněkud žárlivá na svou vlastní autoritu, tomu dlouho nepřála, takže teprve od roku 1895 stárnoucí princ byl vůbec občas připouštěn k poradám kabinetním a ani jeho návštěvy u cizích dvorů panovnických nemávaly politického poslání. Žil spíše životem vznešeného soukromníka, jenž tu a tam zastupoval matku při slavnostních příležitostech a byl protektorem rozličných vlasteneckých nebo sportovních společností. Pevninný svět navykl si naň hleděti jako na jovialního bonvivanta, „prvního gentlemana Evropy“, který svému tučnému tělu popřává náležitou míru požitků a určuje pánskou módu v Spojeném království. Kolovaly dokonce pováživé historky o jeho zálibě pro pařížský polosvět a společnost, jež byla pravým opakem přísného výběru jeho matky; mluvilo se i o jeho finančních nesnázích a cynických sklonech. Bylo v tom však mnoho planého klepu a opravdu příprava princova pro úkol vladařský nebyla nikterak špatná.

Její vliv na státní věci.

Viktoriánské prostředí.

Změněný ráz sklonku vlády.

Královna popularita.

Následník trůnu.

Jeho osobnost.

Zivotni
zkušenosti.

K soustavnému vědění theoretickému nebylo ovšem u něho sklonů pradžných, neboť pedantism německého otce, jenž pretížil jeho výchovu únavným studiem klasickým, znechutil mu od počátku věci ty a učinil rušný život společenský prostředím nad jiné žádoucím. To mu však přineslo velikou znalost světa skutečného a lidí, kteří v hospodářském a finančním životě měli vedoucí úlohu, takže nebyl nikterak cizincem v pestré společnosti, v níž síla peněz stále zjevněji vítězila nad staršími hodnotami a přetvářela mocně veškeren její ráz. V ovzduší vznešených klubů a na závodističích naučil se princ walesský hleděti na souvěký ruch bez jednostranného zbarvení, jemuž podléhali princové obmezení na dvorské okolí. Neměl proto přepiatých illusí o dosahu feudálních řádů, dovedl však přes to správně odhadovati, pokud mu může posloužiti zevní lesk dvorský a grandseigneurský sloh osobní v očích národa a konservativní společnosti britské. Nebyl vůbec stísněn brněním přežilé romantiky, jako jeho císařský synovec Vilém II., nýbrž hleděl na řemeslo panovnické spíše střízlivě jako na vážnou „business“ a nikoliv jako na mystické zosobnění božské vůle. Časté cesty daly mu nadto dokonalou znalost nejen britského imperia, nýbrž i státnického světa evropského. U srovnání s mnoha svými předky z rodu hannoverského měl pak znamenitou přednost, že, ač syn německého otce, cítil se veskrze Angličanem a uměl domácímu prostředí lichotiti zejména také horlivým zájmem sportovním. S touto snahou jeho souviselo také, že při nastoupení na trůn přijal název Eduarda VII., dávaje přednost jménu anglického původu před jménem Albert, připomínajícím příliš německý původ jeho otce.

Eduard VII.

Přes to přese všecko nebylo na počátku zcela jisto, bude-li mu možno s plným úspěchem zaujmouti podobně účinné místo na trůnu, jaké měla jeho matka na vysokém piedestalu, jež jí dala vláda více než šedesátiletá. Neboť počátek panování krále Eduarda VII. nebyl bez kritických příznaků.

Válka boerská.

Především trvala stále ještě válka boerská a její náklady stupňovaly se až na půl druhu milionu liber týdně. Neboť lord Kitchener, který se svým štábním šefem Johnem Hamiltonem řídil válečné operace, byl nucen znova a znova žádati dalších posil, zejména nákladné jízdní pěchoty, takže počet vojáků v Jižní Africe dosáhl 250 tisíc, a ani s touto silou nebylo lze naráz zlomiti tuhý odpor boerských guerillerů, ač jejich počet se byl na 23 tisíc mužů zmenšil. Pohyblivostí svou a oporou, kterou nalézali u ostatního boerského obyvatelstva, byly čtyry vedené Bothou a De Wetem stálým nebezpečím pro menší skupiny anglické a znemožňovaly bezpečné ovládnutí země. Kitchene-

nerovi nezbylo než dáti válce zcela zvláštní, úporný ráz tím, že postupně rozdělával dobytý kraj na menší úseky, několika tisíci dřevěných srubů zajištěné, z nichž pak nepřátelské tlupy vytlačoval soustavnými „hony“ (drive).

Bezpečné provedení plánu neobešlo se nadto bez povážlivých krutostí vůči všemu, i nebojujícímu obyvatelstvu boerskému zejména tím, že byly ve velikém množství páleny farmy, na které padlo podezření, že podporují odbojníky, a konečně od jara 1901, po marném pokusu Kitchenerově o důvěrnou dohodu s Bothou, bylo scháněno bezbranné obyvatelstvo, zejména ženy a děti boerů v poli stojících, do koncentračních táborů.

Byl to týž systém, jaký kdysi generálem Weylerem na Kubě byl prováděn a urychlil vypuknutí války španělsko-americké. Také v Jižní Africe byl prováděn hromadným mřením dětí i žen v těchto nevlídných táborech za ostnatým drátem, a krutosti trudné války, zbavené všeho lesku a zevní okázalosti, zesílily i v Anglii hlasy těch, kdož byli již před tím válku prohlašovali za nespravedlivou a s ní provázeli i celou soustavu imperialismu britského ostrou kritikou.

Skupina t. zv. „Little Englanders“ (Maloangličané) v liberální straně, jež měla v čele slavná jména jako Morley nebo Harcourt, podporovala zejména horlivě činnost t. zv. „Conciliations Committee“, jež si položilo za účel, dosáhnouti co nejrychleji smírné dohody s boery. Zprávy, které přinesla zejména miss Emily Hobhouse o hrůzách koncentračních táborů jihoafrických, pohnuly i vůdce liberální strany Campbell-Bannermana, že se výslovně ohrážoval proti „methods of barbarism“, užívaných britským vrchním velením v Jižní Africe, jimiž prý Anglie neztrácí jen krev a peníze, nýbrž i nejlepší svou základnu, obecnou vážnost v lidstvu. Radikální odpůrci imperialismu nedali se žádným zrádcováním a demagogickým terorem davu poštvaného žurnalistickými brutalitami listů, jež žádaly, aby každý se zbraní zastížený „burgher“ byl prostě zastřelen, odvrátiti od svých námitek proti postupu vlády, a výmluvný předák walesských opozičnků, Lloyd George, troufal si dokonce se svými protesty i na veřejnou schůzi, konanou ve vlastní rodné tvrzi Chamberlainově, Birminghamu, jež se pak skončila ovšem krvavou noxią

Značná část předáků strany liberální nesouhlasila sice s tímto postupem opozičním. V čele s muži, jako byli lord Rosebery, vynikající právník a řečník Asquith, někdejší státní tajemník zahraničních věcí sir Edward Grey a učený politik Haldane, vyhraňoval se stále více tábor „liberálních imperialistů“, který v otázce války šel s vládou a žádal vůbec zásadní revise hesel anglického

Její krutosti.

Koncentrační
tábory.

Kritika
„Malo-
angličanů“.

Jejich boj
s válečnou
demagogií.

Liberální
imperialisté.

liberalismu. Lord Rosebery zejména označil to slovy, že jest nutno „smazati starou tabulku“ a napsati na ní místo překonaných programů všelidského pacifismu upřímné přiznání výbojného vlastenectví.

Rozkolem tím a zároveň úplným odcizením se od nacionalistů irských byla ovšem především liberální strana značně zeslabena ve své politické váze a Chamberlain zmnožil její porážku tím, že prosadil na podzim 1900 nové volby do dolní sněmovny. Heslem, že, kdo volí liberály, volí „pro-boersky“, podařilo se mu v těchto „khaki-elections“ zvýšiti většinu konservativně-unionistické strany na 134 mandátů, a postavení vlády, jež dosáhla takřka dvou milionů hlasů, tím zdánlivě velmi upevniti. Propast, dělič imperialistickým sklonů národ ve dvě, se tím však jen ještě více rozšiřovala, a věc byla tím závažnější, ježto prostředí britské prožívalo i jinak pozoruhodnou krizi mravní.

Ostří kritického rozboru nezastavovalo se totiž před žádnou stránkou národního života, ba zdálo se, jakoby se stkvělý pohled zpětný na velikou kapitolu národního vývoje, spojenou s jménem královny Viktorie, uzavíral s vyhlídkou mnohem pochmurnější pro další budoucnost britského plemene. Tak byla obecně vyslovována pochybnost, nepovoluje-li u srovnání i s minulostí i s ostatním světem souvěkým výkonnost práce národní povážlivou měrou. Ukazovalo se zejména na to, že Anglii jest nejen snášeti den co den větší břímě cizí, zejména americké a německé soutěže na zámořských trzích, nýbrž že jest zároveň předháněna technickou dovedností jiných i ve vlastní oblasti a to nejen na poli vynálezů, nýbrž i ve vši racionalisaci výroby. Tak vzbudilo roku 1899 značné vzrušení, když anglo-egyptská vláda se cítila nucena stavbu ohromného mostu přes Nil u Atbary pro zjevně výhodnější offertu zadati americké firmě, a totéž opakovalo se i v úvahách o pokrocích pevninné techniky, na příklad v oboru výbušných motorů i jinak.

Množily se pessimistické úvahy o tom, jak těžce se bude národu britskému, odkázanému ve většině svých potřeb na dovoz z ciziny, žíti, bude-li se obchodní billance jeho horšiti v tempu, jaké ukazovala leta devadesátá, až konec konců ani platební rozvaha národa nebude s to, aby větší aktivností svou věc tu vyrovnávala tím spíše, ježto pozorovatelé souvěkého života vytýkali zjevný sklon doby pro planou kolosálnost i neobyčejný vzrůst přepychu.

Zjev ten byl nepochybný; všecek sloh života v Londýně i na venkově britském měnil se vůči hledě. Střízlivý přístřih původní doby viktorianské ustupoval mnohem větší nákladnosti, podněcované namnoze rostoucím počtem zbohatlíků amerických i dominiálních, tlačících se do kruhu anglické vyšší

společnosti, jejíž způsoby zároveň podstatně se měnily i vzrostlou náročností a emancipací žen, snobistickými hesly o nutnosti vyžiti se plně a přečeňováním sportu, jenž počínal tonouti ve vlnách profesionalismu a kapitalistického podnikatelství. Mluví se o prohnitosti společnosti té a jejím nezadržitelném rozkladu mravním v souvislosti se zjevem, jako byl Oscar Wilde a jeho dekadentské estétství. Pessimisté prorokují vůbec zeslabení tvůrčích pudů rasy britské, kdysi tak robustních, ze zjevů, jako byl bezkrevný prerafaelitism a přejemnělost Whistlerova v umění výtvarném nebo ztráta souvislosti s velikou tradicí minulosti ve vědě i literatuře, kde podle výstražných slov Matthewa Arnolda Anglie znenáhla se dostávala vůbec mimo těžiště myšlení evropského tím, že střední vrstva její úplně propadla démonu peněz a snížila podstatně své ideály.

Sociální kritika, opřená o naléhavé revindikace čtvrtého stavu i o intelektuální kroužky, jako byla společnost Fabiovců, otrásá pilíři stejně konservativního, jako liberalistického názoru životního, vyčítá buržoasnímu prostředí anglickému nezdar velikých náběhů Williama Morrise a Johna Ruskina, 1900 zesnulého, a dotýká se se šířavou ironií všeho slohu životního i myšlení vyšších i středních vrstev britských v dílech tak podmanivých, jako byly první divadelní kusy a traktáty Bernarda Shawa. Proti imperialismu, jenž zejména v Chamberlainovi zosobňoval příliš zjevně těsné spojení národních hesel s kapitalistickým hmotářstvím, stavějí sociologičtí kritikové i zástupci t. zv. oxfordské skupiny liberální potřebu nového, tvůrčího idealismu, jenž by se nedal podplatiti lehkou mincí vlasteneckého optimismu Kiplingova, vedoucího jen k neplodné hysterii davové, nýbrž podrobil postavení britské tvorby v řadě ostatních národů spravedlivé revisi. I positivism Herberta Spencera, jenž roku 1896 dokončil své veliké dílo synthetické filosofie, jevil se kritikům těm nápojem z míry vyvětralým a nepostačujícím nutnosti jemnějšího zduchování života.

Vše to byly ovšem jen podružné příznaky jakési rozechvělosti duševní, které působily spíše jen jako protiklad někdejší klidné sebedůvěry a prezíravé povýšenosti doby viktorianské, než jako memento skutečně vážně hrozícího nebezpečí, zejména přihlédlo-li se nestranně k silnému základu vnitřnímu národní bytosti anglické a jejím nepochybně velikým výkonům souvěkým na kterémkoliv poli lidské činnosti. Jistá míra pessimismu, jež je nezbytně provázela, byla však tím povážlivější, ježto i na poli ústavních řádů ohromné říše britské nebylo možno neviděti hrozivých mraků, které s sebou přinášela nejen

Podzimní volby r. 1900.

Kritické zjevy v anglickém prostředí.

Hospodářský pessimism.

Společenská krise.

Sociální kritika.

Otřes národní sebedůvěry.

věcně palčivá a odkladem rázného řešení nezmírněná otázka irská, nýbrž zejména také neuspokojivý poměr země mateřské k jejím zámořským držávám a dominiím.

Ríšské otázky.

Rozsah tohoto zámořského panství vzrůstal sice jakousi neodolatelnou silou stále. Právě v posledních dvaceti letech vlády královny Viktorie přibýlo říši nově na rozsahu více než půl čtvrtá milionu anglických čtverečních mil, tedy plocha větší celé Evropy, s 57 miliony obyvatel. Vytkli jsme však již v předchozích kapitolách, jak ruku v ruce s vrůstem tím a s vnitřním vývojem britských osad se množily i svízelné otázky, které marně se snažila řešiti první koloniální konference, svolaná do Londýna roku 1887. V následujících letech zjev opakoval se bez valné změny na druhé i třetí konferenci osadní, svolané roku 1894 do Ottavy v Kanadě a 1897 opět do Londýna. V Ottavě stály v popředí některé spíše technické otázky, jako zlepšení spojení Kanady s mateřskou zemí zrychlenými liniemi dopravními nebo světový kabel britský. Především jednalo se tu však mnoho o celních otázkách imperia.

Otázka preferencí celní.

Kanada navrhovala tu totiž, aby svéprávné osady poskytovaly ve svých celních rádech mateřské zemi preferenci, ovšem poskytně-li jim Anglie rovněž celní výhody větší než ostatní cizině. Hospodářské pouto takové bylo zřejmě s to, aby zesílilo ducha jednoty ve velikém společenstvu moci britské, a většina ostatních osad s tím souhlasila; obtíž tkvěla však v zásadě svobodné tržby, která znemožňovala Anglii činiti vůbec cenné ústupky celní, jako si je mohly navzájem vyměňovati osady britské, většinou ochranářských hledisek se přidržující. Proto nedospělo se v této věci k podstatným pokrokům ani v Ottavě, ani na konferenci roku 1897 v Londýně konané.

Koloniální konference 1897.

Konference ta, která byla ozářena leskem diamantového jubilea královny Viktorie, obírala se především opětně otázkou říšské obrany a příspěvky jednotlivých dominií k válečné pohotovosti námořní, tehdy zejména proti Francii a Rusku namířené. Australie i Nový Zeeland projevíly tu znova svou ochotu ve věci té, také Kapsko, jež původně zamýšlelo vlastním nákladem válečnou loď postavit, dalo se pohnouti k slibu placení peněžitého příspěvku; u zástupců kanadských však zachovala vrch myšlenka, vytvořiti vlastní loďstvo válečné stejně nezávislé na zemi mateřské, jako byla milice kanadská, jen domácímú velení podléhající.

Při této schůzce roku 1897 bylo sice pak stanoveno, že osadní konference se mají konati pravidelně a býti jaksi poradním sborem pro nejdůležitější říšské otázky, pro pevnější úpravu ústavních řádů imperia a jeho účelné spjetí v orga-

nický celek nepřinesla všech ani tato londýnská porada osadních premierů žádoucího řešení. Naopak, ukazovalo se stále více, jak osobitý vývoj jednotlivých velikých dominií probouzí nové a nové problémy, vzdorující jakékoliv schematické úpravě a žádající se strany mateřské země neobyčejné pružnosti, nemělo-li pouto vzájemného styku ještě více býti uvolněno nebo aspoň trapnými spory zauzleno. Jižní Afrika stála již tehdy ve stínu zjitřené otázky transvaalské a skutečné vypuknutí války roku 1899 učinilo ovšem postavení kapských afrikanderů v rámci říše britské záhadou nad jiné ožehavou. Jiné problémy přinášely zase věci dominia kanadského.

V ohromném, dotud ovšem dosti řídké a nerovnoměrně osídleném kraji živel anglický měl proti francouzským starousedlíkům převahu jen, když se k němu počítali i Skotové a Irové, v zemi hustě osedlí. Starou obavou britskou tu bylo, aby kanadská federace, širokou základnou svou se Spojenými státy sousedící a s nimi mnohými páskami hospodářského styku spojená, konec konců přece jen nehledala s blízkou Unií spojení těsnější, než se vzdálenou zemí mateřskou. A byly chvíle, kdy „poutě do Washingtonu“ rozličných politiků kanadských obavu tu velmi stupňovaly. Od smrti Johna Macdonalda, předního tvůrce federativní ústavy kanadské, jenž roku 1891 zemřel, byla strana konservativní, upevnění říšského svazku britského příznivá, zjevně na ústupu a 1896 zvítězila nad ní ve federativní sněmovně kanadské v Ottavě opravdu strana liberální, v čele se sirem Wilfridem Laurierem, který pak po dlouhá léta stál v čele vlády.

Laurier a jeho strana netoužili sice ani po nabytí úplné nezávislosti dominia, ani pro jeho splynutí s Unií, tím spíše, ježto ochranářská politika Spojených států, celním tarifem Mac Kinleyovým vyvrcholená, Kanadě byla zjevně nepohodlná. Hledali proto upřímně hospodářské sblížení se zemí mateřskou, a i když se zjevně ukazovaly veliké obtíže plánu, podepřítí sblížení to vzájemností preferencí celních, neváhala Kanada poskytnouti dovozu anglického zboží bez jakékoliv kompensace slevu svého celního sazebníku nejprve 25, pak 30 procent na ceně všeho zboží. Jinak však bylo snahou Lauriera a jeho druhů, aby veškeré zasáhání vlády londýnské do vnitřních věcí dominia zásadně přestalo. Kanadáné měli bez rozdílu svého jazyka, ať anglického, ať francouzského, vytvořiti skutečný národ, jenž by v rámci imperia, změněného na pouhou „mléčnou dráhu svobodných národů“, měl stejně svérázné postavení, jako mateřská země, s vlastním vojskem i loďstvem, takže by kanadští ministři stejně jako angličtí v říšských věcech u krále měli plnocenný hlas.

Problémy dominiální.

Kanada.

Wilfrid Laurier.

Poměr k Unií.

Kanadské nároky.

Kanada byla si dobře vědoma toho, že bude s náležitou rychlostí vyvíjeti své veliké možnosti jediné pomocí anglického kapitálu a přílivu osadníků z britských ostrovů, a chtěla nésti v zájmu říšského celku i úměrné oběti, ale na základě vzájemné rovnosti a dokonalého sebeurčení, takže i generální guvernér, krále zastupující, by byl jí určován po návrhu nikoliv londýnské, nýbrž domácí vlády, která při všem loyalismu vůči dynastii měla přece jen spíše republikánský přídech. A toto výrazně nezávislé cítění liberálních Kanadanů, které v Anglii zejména u konservativního tábora naráželo na zřejmý odpor tradiční povýšenosti i na snahu po mnohem pevnějším spjetí říše v opravdový celek státní, ukázalo se povážlivou měrou i za války boerské.

Ve chvíli tísně vyslala sice i Kanada, jak jsme se toho již dotkli, do Jižní Afriky ochotně pomocný sbor, a jeho výkony byly tam anglickou publicistikou s náležitým důrazem vynášeny, zatím co naopak poslední zbytek někdejší britské garnisony v dominiu kanadském roku 1900 opustil Halifax, jaksi v uznání osvědčené loyality dominia. Jakmile však roku 1901 drsný ráz války Kitchenerem prováděný vzbudil hlučný odpor anglických radikálů a také ve veřejném mínění evropském byl hlasitě odsuzován, vzrostla i ve sněmovně ottavské příkrá kritika věci té a přiměla vládu dominia konečně, že pomocný sbor vůbec odvolala, ne bez trpkých poznámek stoupenců rázného vedení boje v zemi mateřské.

Jiné závažné otázky poutaly se v době nastoupení nového krále Eduarda VII. k osadám australským. Tam stála od počátku devadesátých let v popředí veřejného zájmu především snaha, vytvořiti z šesti samosprávných osad britských, nejmenší kontinent zaujímajících, podobně federativní celek, jako se stalo v Kanadě již 1867. Příznivým předpokladem pro věc tu bylo, že většina osad těch měla podobné složení společenské s naprostou převahou obyvatelstva anglického jazyka nad ostatními živly, a jen neveliké rozdíly místní v rádech ústavních. Byly tu však vzájemné žárlivosti a ochránářské zájmy na zachování celních hranic mezi jednotlivými osadami, které znesnadňovaly dílo, takže jednání národní konvence, roku 1891 k vypracování federativní jednoty ustavené a studiem rozličných ústav důkladně se obírající, opětně hrozilo ztroskotáním. Také federativní porady vůdčích ministrů jednotlivých osad od roku 1895 konané vázly povážlivě. Teprve plebiscit obecný roku 1898 přinesl vítězství přívrženců federace v čele s hlavním zástupcem svobodné tržby meziosadní, Parkesem, a otázka spěla pak rychle k příznivému konci.

Federace vznikala jako dílo samostatného úsilí Austrálců bez přímého za-

sahování země mateřské. Vláda londýnská, zastoupená zejména Chamberlainem, kladla váhu především jen na to, aby také vůči novému společenstvu osad Anglie zachovala patrný vliv v otázkách zahraničních a právo odvolání k tajné radě královské ve všech případech, kde nepůjde jen o australské zájmy, na příklad při úpravě poměru k barevným domorodcům nebo v otázkách přistěhovalectva a jeho zákazů, pokud se dotýkají rovněž zásadních rasových hledisek. Tak změnil opravdu samostatný „konstituční akt“ 9. července 1900 královnou Viktorií potvrzený dotavadní volný soubor osad australských ve federovanou „obec pospolitou australskou“ („The Commonwealth of Australia“), podobnou dominiu kanadskému, ovšem s rozdílem, že zde nešlo o spojení provincií, nýbrž svěřávných států, čemuž se dostalo výrazu i v jednotlivostech spolkové ústavy.

Souostroví Nového Zealandu, jednotný celek osadní tvořící, zůstalo při tom ovšem stranou a zachovalo si, podobně jako Nový Foundland vedle dominia kanadského, svou osobitost, vyznačenou rovněž značnou nezávislostí na zemi mateřské a zejména neobyčejně svéráznými rysy společenského vývoje. Zde vyspěly demokratické sklony, opřené o přirozený nedostatek stavovské tradice a tříd rodem povznesených, v zcela jiné důsledky, než v poměrně konservativním prostředí země mateřské, a Nový Zealand stal se zároveň takřka zkušebním polem nejpokročilejšího zákonodárství sociálního na prospěch vrstvy pracující. Takřka všechna opatření zákonná, o nichž se v Starém světě s tímto zřetelem theoreticky uvažovalo, byla tu směle uváděna v život již v devadesátých letech; tak progressivní daně z větších majetků, zejména pozemkových, státní pojištění nejen pro nemoc a úraz, nýbrž i pro stáří, zasahání státu do úvěrnictví čilým rozvojem poštovních spořitelien, pozemková reforma směřující k rozbití velkých statků, závazná arbitráž v průmyslu i zemědělství při sporech práce s kapitálem, získání uhelných dolů i všech komunikačních prostředků do státního vlastnictví a jiná podobná opatření ukazovala, jak dovede pracující vrstva v Novém Zealantu účelně užití své váhy v zákonodárných sborech souostroví v duchu, který v mnohém byl spřízněn s hledisky katedrových socialistů evropských.

V ohledu tom se poměrům novozealandských značně podobaly však i poměry některých australských osad, zejména osady Viktorie, a také tu váha čtvrtého stavu v životě veřejném jevila se zcela jinak mocnou, než v staré Anglii, od níž se vůbec všechna společnost australská výrazně líšila svým celkovým sladěním a drsně demokratickým přístřehem. Samo jméno „Common-

Australský „Commonwealth“ (9. července 1900).

Nový Zealand.

Státní socialism.

Svēráznost prostředí australského.

Kanada a válka boerská.

Australský svět.

Otázka federace.

wealth“, zvolené pro federaci, neslo na sobě přídech revolučních tradic doby Cromwellovy, takže nebylo pochybnosti o tom, že v rámci společného jazyka anglického na druhé polokouli dozrávají tu rovněž zvláštní individuality národních.

Veškeré tyto zjevy ukazovaly, s jak stále citelnějšími nesnáze se bude říšská politika britská potkávat v budoucnosti, bude-li chtít bez nebezpečných bojů smířit rostoucí rozrůzněnost velikých samosprávných dominií zámořských se svými velmocenskými cíly, a nový král Eduard VII. neváhal pochopení pro věc tu osvědčiti hned také novým titulem vladařským, který přijal při svém nastoupení. Neboť titul ten nezněl již prostě „král Velké Britanie a Irska“, nýbrž „king of Great Britain and Ireland and of all British Dominions beyond the Seas“. Zámořská dominia vstupují tu po prvé jaksi rovnoprávně vedle obou mateřských ostrovů do lesku trůnu, věc, jež zřejmě ukazovala, jak veliký vývoj učinila osadní politika britská za šedesát let od prvního náběhu k udělení současné samosprávy Kanadě v roce 1839 až do počátku nového století, aniž ovšem koho bylo tajno, že vývoj svého konce dávno ještě nedosáhl a že nebude nikterak snadné konečné vyřešení záhadné rovnice mezi potřebou jednotné národní moci britské a nepochybnou existencí několika svéprávných národů britských, nekonečností širých oceánů od sebe oddělených a zcela rozličně se vytvářejících.

K tomu pojil se však pestrý soubor jiných, svízelných otázek, jež v nekonečné rozmanitosti zabavovaly úsilí správců ohromného osadního panství britského. Neboť vedle nových a nových drobných zápasů, kterých vyžadovalo zachování a náležitě zaokrouhlení panství toho, jako byly třeba roku 1900 krvavé potyčky s odbojnými Ašanty v západní Africe nebo současný tuhý zápas s bojovným Mullahem v Britském Somalsku, trčel tu především složitý problém indický.

Britská správa v Indii dovedla sice na sklonku 19. století stále ještě jak v oblasti přímo ovládané, tak v krajích ponechaných domorodým knížatům a podléhajícím jen vrchnímu dozoru britských residentů, zachovávat plně vážnost moci své umělou soustavou opřenou nejen o vojsko, nýbrž zároveň i o dovedné využití kastovních a náboženských prvků v pestré směsici národního chaosu indického; k tomu družily se zejména také účelné ústupky vůči vrstvám domorodým. Knížata indická osvědčovala proto znova a znova koruně britské okázale svou loyaltitu, nabízela jí pomoc svou v zápasech válečných a figurovala se vši nádherou při jubileích královny Viktorie i jiných

slavnostních příležitostech. Roku 1892 přistoupila správa území přímo „císařovně indické“ podléhajícího i k tomu, že spolehlivým notáblům domorodým byl otevřen přístup jakožto důvěrníkům do rady místokrále v Kalkutě a do nově zřízených legislativních rad obou presidencií, v Bombaji i Madrasu, čímž se stal první počátek k součinnosti domácího živlu ve vládě, ovšem počátek velmi skrovný. Roku 1895 byla také indická armáda nově organisována na jednotném základě a to rovněž s některými výhodami pro domorodé důstojnictvo, takže bylo zjevno, že britský režim není jen šablonovitým trváním při osvědčené tradici, nýbrž že osvědčuje skutečnou pružnost i ohled na postupný vývoj poměrů.

Přes to přese všecko šel vývoj ten přece jen rychleji v před než vládní opatření, a oku bystrého pozorovatele nemohlo ujíti, že moc britskou v Indii čekají rozmanité svízele. Především vzrůstal znenáhla, ale nezadržitelně počet domorodců, kteří dosáhli v anglických školách slušné výchovy nebo aspoň jakéhosi polovzdělání, které dráždilo jejich tížádnost a činilo je mnohem účinnějšími mluvčími národní nespokojenosti s dotavadním režimem, než byl kdokoliv jiný. Neboť evropské vzdělání vložilo do srdce jejich mimoděk klíčivou setbu národního uvědomění, jemuž se ovšem zcela nepřirozeným jevílo panování několika tisíců cizinců na sty milliony Asiatů. Jejich oko postihlo pak lépe než oko starší feudalit domáci skutečnost, že britské panství, ač přinášelo mír vnitřní a ne jeden pokrok technický, vykořisťovalo zemi značně platy i pensemi svých zřízenců, dusilo řemeslný průmysl domácí dovozem továrních výrobků západních a činilo tak kraj těžce poplatným britskému kapitalismu. Vědomí tohoto stavu nabylo pak zvláště horlivé vyznavače, když na konci století podle vzorů západních v zemi samé začal tu a tam vznikat rovněž nový průmysl tovární, jehož vzrůst mohl jen celní ochranou proti evropským dovozům býti urychlen. Vskutku měla Přední Indie, kde roku 1880 bylo jen na 80 větších textilních závodů, o dvacet pět let později přes 1000 textilních továren a 2688 větších závodů průmyslových vůbec, takže bylo lze již mluvit o vzniku nové, průmyslové buržoasie indické, byť větší část závodů těch ovšem cizím kapitálem byla založena.

Nezdravý vývoj společenských poměrů indického venkova dosvědčovala ostatně veliká mření hladná, k nimž docházelo občasně v letech sucha, zejména 1896—1897 a pak zase 1899—1900. Kritikové britského panství vytýkali nadto s obavou i rostoucí útlak domorodého proletariátu vzrůstem daní, kterému odpovídal vzrůst státního dluhu; neboť dluh ten dosáhl 1900 již

Nový titul krále anglického.

Africké zápasy.

Indie.

Změny indické správy státní.

Indické hnutí národní.

Průmyslový kapitalismus v Indii.

Hlad a pauperismus.

221 millionů liber za poměrně vysoké míry úrokové. Veliké náklady veřejné správě působily při tom také časté boje pohraniční. Tak válčilo se na příklad, jak jsme se o tom již zmínili, v letech 1895—1899 urputně jednak v Čitralu a jednak v horském pohraničí severního Pandžabu, které bylo nutno organisovati jako zvláštní vojensky spravovaný kraj. Při tom bylo ostatně v Indii tu a tam již pozorovati i neklid, který působila v obyvatelstvu muslimského vyznání propaganda panislamská, živěná z kruhů blízkých sultánu Abdulu Hamidovi a zveličující zejména jeho vítězství proti Řekům.

Lord Curzon.

Od ledna 1899 místokrálem indickým byl lord Nathanael Curzon of Kedleston, muž nevšedního významu, který vedle Chamberlaina, Rhodesa, Milnera a lorda Cromera náležel k předním sloupům souvěkého imperialismu britského. Již v mládí jevil typické rysy příkrého sebevědomí insularního, opřené o širavou ctižádost osobní, jež jej vedla k neúnavnému studiu, dlouhým cestám a četným pokusům spisovatelským, obracejícím se zejména k východním otázkám.

Tím vším a konsulární službou v Persii stal se Curzon dobrým znalcem asijských poměrů; od roku 1895 byl v kabinetu lorda Salisburyho podsekretářem věcí indických a v těsném styku s Chamberlainem, jehož výbojná hlediska přišťoval zejména na otázky asijské. Do Indie přicházel především s přesvědčením, že životní otázkou pro Anglii na počátku nového století jest, aby neustoupila ani na krok ve velkém zápase, který sváděla o nadvládu v Asii především s Ruskem. V zápase tom byla mu Indie základní pevností, kterou bylo držeti co nejpevněji v rukou, a Curzon jako místokrál učinil vše, aby tam vážnost britské moci povznesl.

Jeho protiruská hlediska.

Než nešlo jen o pevnost samu. Jak místokrál se později sám vyjádřil v pověstném svém proslovu, byla Indie obklopena kruhem jakýchsi glacis, předpolí, které obhájce pevnosti, byť jich nemínil sám ovládnouti, nesměl opustiti žádné moci jiné, zejména nikoliv moci nepřátelské. Arabie, Persie, Afganistán, Tibet a Siam byla ta glacis, která lord Curzon hodlal se vši silou hájiti proti Rusku i jeho francouzskému spojenci, a vskutku, vedle starého soupeřství v oblasti turecké i vedle nové fronty, která vznikala na pobřeží Žlutého moře rozkladem říše čínské, staly se na předělu 19. a 20. věku tyto posice, lemující širokým kruhem vysokou hradbu hor himalajských, význačným jevištěm soupeřství rusko-britského. Neboť téměř všude hlásil se tu sklon cářské moci, užiti krise, kterou těžké břímě války boerské britské říši přineslo, k získání cenných úspěchů pro ruský postup.

Glacis Indie.

Tak bylo to nepochybně zjevné na příklad v Tibetu, tajemné říši dalajlamově. Od roku 1720 byl Tibet v ochranné závislosti na císařské moci čínské. Anglie stala se jeho přímým sousedem obsazením transhimalajského kraje Sikkimu a smlouvala se roku 1890 a 1893 znova s čínským dvorem jakožto suverénním Tibetu zásadně o tamní čáru hraniční. Dalajlama v Lhasse jí však nechtěl uznati a vyhýbal se nadto rozličnými úskoky po léta i tomu, aby připustil řádnou delimitaci hranic a úpravu sousedského styku s indickou vládou, nechtěje za nic dovoliti, aby její jednatelé a diplomatictí zástupci mohli vstoupiti na půdu tibetskou. Hra ta, zavírající horský kraj za Himalajemi britskému vlivu, dráždila pak citlivost lorda Curzona tím více, ježto bylo zjevno, že vůči ruskému sousedství Tibet není tak zcela odmítavý. Neboť velmi pováživý styk prostředkoval tu sibiřský Burjat, jménem Dordžev, který, vystudovav v Jakutsku ruské gymnasium, stal se budhistickým mnichem a od roku 1897 sídlil v Lhasse jako důvěrník dalajlamův. Na podzim 1900 objevil se tento Dordžev v Livadii, vyjednával tu s cářským dvorem, a vrátiv se do Lhasy, dal v listopadu podepsati dalajlamovi tajnou smlouvu, v níž byl cář označen jako „Mistr a ochránce darů víry“. S ní a listem dalajlamovým šel znova spolu s několika Tibetci do Ruska a byl 6. června 1901 Mikulášem II. přijat v slavnostní audienci.

Tibet.

Ruské vlivy v Tibetu.

Bylo zjevno, že věc souvisela s ořesením čínské moci v Tibetu v důsledku nešťastného průběhu boxerského povstání. Dalajlama hledal v cáři ruském nového suzeréna a věc slibovala pro Rusko podobné rozšíření oblasti moci v Asii, jako souvěké pronikání do Mandžuska. Petrohradský dvůr zapíral ovšem vůči anglické diplomacii jakékoliv výbojné úmysly v tomto směru a líčil věc zcela nevině jako pouze náboženský styk lamaitského papeže s vládcem Sibiře, kde bylo tolik budhistů; než lord Curzon a s ním většina britských imperialistů hleděla znepokojena na tento nový krok Ruska, posouvající hrozivou moc cářskou do předpolí indické pevnosti tím spíše, ježto současně roku 1901 ruský ministr války, Kuropatkin, v Turkistánu prováděje zkusnou mobilisaci válečných sil, značně zesílil opevněný tábor Kušk v sousedství Heratu, tedy v oblasti pro indickou vládu zvláště citlivé. Vláda ta mohla se tu sice poměrně bezpečiti na nárazníkový stát afghánský, dokud v něm vládl starý emir Abd-er-Rahman; po jeho smrti roku 1901 bylo však třeba jeho nástupce, emira Habibullaha, nově získávati a nebylo jisto, nezpůsobí-li tu, v prostředí fanatických stoupenců islamu, britskému vlivu nesnáze pokoutní propaganda panislamská. Ještě širší pole mělo pak rusko-britské soupeřství v sousední Persii.

Afganistán.

Ruský a britský kapitál v Persii.

V kraji tom, hospodářsky valně zaostalém a ráz východní despotie zachovávacím, pokoušeli se šah Nasir-Eddin, jenž roku 1889 vzbudil pozornost svou cestou po Evropě, a od roku 1896 jeho nástupce Muzaffer-Eddin s nevalným úspěchem o povznesení obchodních styků s cizinou. Obchodní smlouva Persie s Ruskem z roku 1891 opírala se o přirozený sklon obchodu toho k Pokavkazí a pomýšlelo se i na zbudování dráhy z Tabrisu do Teheranu a Kazvinu. Naproti tomu anglický kapitál, representovaný hlavně v „Imperial Bank of Persia“, snažil se získati vládu perskou pro jiné plány a poskytl říši 1892 značnou půjčku. V tomto závodění zdálo se však, že konec konců Rusko zůstane přece vítězem, zejména když roku 1900 šah s ním uzavřel novou smlouvu, podle které přijal z Petrohradu 22¹/₂ millionů rublů se závazkem, splatiti dluhy anglickým věřitelům a po 75 let další půjčky jen v Rusku uzavíratí. Ruské konsortium získává v Persii železniční koncesse a ruské konsuláty pronikají daleko na východ až do kraje seistanského v sousedství Beludžistánu.

Perský záliv.

Lord Curzon neustával proto v Londýně vytýkati, jaká nebezpečí přináší tento nenápadný postup ruský anglickému vlivu, jehož základna tkvěla ovšem především na jihu, v oblasti zálivu Perského. Se zálivem tím měla Anglie již od roku 1622 nepřetržitě styky obchodní a východo-indická kompagnie konala již od 18. věku ve vodách těch jakousi námořní policii proti pirátům, jež se stala vůbec v pobřežním kraji mezi Adenem a Přední Indií základem určité moci britské. Moc ta nebyla v Perském zálivu sice opřena o skutečnou suverennitu územní, soustavou rozličných smluv jevily se však drobné sultanáty místní v Maskatu, Buširu, Bender-Abbasu, El Kuveitu i na ostrovech Bahreinských skutečně klienty britské říše, která se snažila s netajenou žárlivostí vyloučiti veškeren vliv jiných mocí evropských z těchto vod.

Ruské konsuláty.

Dotkli jsme se již nahoře toho, jak rázně lord Curzon, který také zde vystupoval jako nejvyšší zástupce říšských zájmů britských, roku 1899 čelil pokusu Francouzů se usaditi na území sultanátu maskatského, a rovněž podařilo se mu zmařiti podobné úsilí vlády císařské, když v únoru 1900 dělový člun ruský se snažil v Bender Abbasu založiti uhelnou stanicí. Nebylo mu však možno zabrániti tomu, aby se ruské konsuláty neusadily v Basře, Buširu i Bender-Abbasu, opírajíce se o zřízení zvláštní ruské společnosti v Oděse pro obchod s Perským zálivem, a britské obavy před ztrátou výsadního postavení v této oblasti byly nemálo zvyšovány vývody listů, jako bylo „Novoje Vremja“, i rozličných geopolitických theoretiků ruských, kteří tvrdili, že nezbytné

probíjení se Ruska z nitrozemí k teplému moři má v tomto směru ještě větší naděje než na dálném Východě.

Nebylo tedy pochybnosti o tom, že se plocha možných srážek mezi Velkou Británií a mocí císařskou v Asii velmi povážlivě rozšiřuje na rozličných stranách a vzájemný poměr obou ohromných imperií stává stále napjatějším. Vláda Mikuláše II. chovala se sice za krise, kterou britské moci přinesla válka boerská, velmi obezřetně a s jakousi zdrženlivostí, pokud šlo o přímé zakročení ve prospěch boerů; posouvala však zároveň s nepochybným využitím vhodné chvíle své přední stráže na rozličných částech asijské pevniny směle vpřed a vzbuzovala proto v Londýně značný neklid tím spíše, ježto bylo nepochybné, že v případě válečné srážky mezi Ruskem a Anglií také republika francouzská bude státi po boku svého císařského spojence proti moci britské.

Francie a Anglie.

Neboť zejména jitrivý způsob, jakým veřejné mínění francouzské dávalo na jevo své sympatie pro jihoafrické republiky, takže waleský princ byl proto nucen vzdáti se i myšlenky na návštěvu světové výstavy pařížské roku 1900, ukazoval, že bolestná rána fašodská dávno ještě není zajizvena a že v prostředí pařížském stále trvá zjevná nenávisť proti moci britské, která se nevlídně srážela se zájmem francouzským také v Egyptě, Marokku, Madagaskaru, na pomezí siamsko-čínském i ve sporech o t. zv. „French shore“ na Novém Foundlandu.

Zejména koloniálně-politická literatura francouzská, jako byly v letech 1900—1901 vydané spisy Jeana Darcy „La Conquête de l'Afrique“ a André Lebona „Politique de France en Afrique“, udržovaly francouzský vzdělaný svět v živém vědomí křivd, jež se republice staly se strany britské rozpínavosti, a také urychlený vzrůst francouzského loďstva válečného dosvědčoval tuto náladu. Ježto pak zároveň i v Rusku bylo pozorovati nepochybnou snahu o rychlé rozmnožení a dokonalou výzbroj válečného loďstva v přístavech moře Baltského i Černého, jevila se možnost brzké válečné srážky obou pevninných spojenců s Anglií mrakem, který ani sebe větší optimism ani krásná slova, pronášená na nedávné konferenci v Haagu, nedovedla úplně s oblohy politických úvah zahnati.

Námořní zbrojení.

A Anglie stála vůči tomuto nebezpečí bez spojenců, ve zjevné osamocnosti, kterou sotva bylo lze ještě označovati za „splendid isolation“ po trpkých zkušenostech války boerské a se zřením k tolika těžkým otázkám, jež počátek nového století ve vnitřních poměrech říše britské s sebou přinášel. Uvidíme ostatně později, že ani poměr její k veliké zámořské dceři, Spojeným státům

„Splendid isolation“.

americkým, ve chvíli té přes veškeru ústupnost anglickou nebyl ještě zcela vyjasněn a jevil zejména v otázce panamského průplavu rovněž možnosti nevládných sporů.

Za poměrů těch bylo pochopitelné, že přesvědčení o nutnosti, vyvésti anglickou politiku z osamocení a zjednatí jí oporu v spolehlivém, mocném spojení, které od roku 1898 zejména Chamberlain hlásal, v londýnských kruzích vládních nabývalo stále pevnější půdy, a že se tím zejména plán aliance britsko-německé znova do popředí posouval. Plán ten narazil sice již po dvakráte, roku 1898 i 1899, na zjevnou zdrženlivost a neupřímnost politiků berlínských, výhody s ním spojené jevíly se však tak značnými, že se vracel přes to přese všecko do úvah konservativně-unionistické vlády v Londýně. V ohledu hospodářském byla ovšem říše německá svou pílí, vědeckou výzbrojí i vtravou čilostí svých obchodníků i rejdářů předním soupeřem britského průmyslu a obchodu, byla však zároveň také svou rychle vzrůstající silou spotřební velmi důležitým kupcem na anglických trzích, takže i vítězná srážka s ní v hospodářském ohledu neslibovala pouze výhody, nýbrž zároveň i vážné škody. Německo budovalo sice od několika let značné loďstvo válečné, síla jeho nejevila se však vůči ohromné převaze námořní moci britské ještě nikterak hrozivou a zvyšovala naopak jen ještě cenu Německa jako možného spojence vůči Rusku i Francii ve smyslu známého dopisu Palmerstonova lordu Ruscelovi, podle něhož jedině náležitě silné Německo bylo Anglií vítáno jako protiváha jejich nepřátel pevninných. Nejdůležitější pak bylo, že, vyjímajíc zcela drobné otázky, jako byl na příklad nedávný spor o souostroví Samojské, mezi Německem a Anglií dotud nebylo tak příkrých srážek ve směrnicích světové politiky, aby vylučovaly naděje na přátelské dorozumění cestou vhodných kompensací. Neboť odchylnou orientací obou velmocí v jejich vztazích k osobě sultána Abdula Hamida a budoucnosti říše turecké bylo snad možno překlenouti podobnou dohodou vzájemnou, k jaké došlo v otázce afrických osad portugalských nebo při podnicích Rhodesových, a ve věcech čínských smlouva z 16. října 1900 ukazovala, že aspoň jistou měrou bylo Anglii možno opřít se tu o pomoc německou proti příliš povážlivému postupu Ruska.

Ve válce boerské veřejné mínění německé pouštělo sice okázale uzdu svým protianglickým sklonům a také vládní kruhy s císařem a státním tajemníkem Bülowem v čele neprojevovaly dosti odvahy, čelití tomuto proudu; že však aspoň po nepochybném vítězství Anglie ve válce té v Berlíně vláda císařská

Poměr
k Německu.

nikterak nemínila užívati zoufalého odporu svých někdejších chráněnců transvaalských k tomu, aby Anglii působila vážné nepřijemnosti, bylo zjevno z jejího jednání po příjezdu Krügrové do Evropy. Starý prezident přistál totiž 22. listopadu 1900 v Marseille a byl v zápětí v Paříži uvítán s okázalým jásotem davů; dokonce sám prezident republiky, senát i komora poslanecká všichni projevíli mu své sympatie a ministr Delcassé přijal ochotně jeho návštěvu. Také v Německu, když 2. prosince Krüger se ukázal v Kolíně nad Rýnem, vítalo jej veřejné mínění nadšeně, císař Vilém II. zamezil mu však další cestu do Berlína určitým odepřením audience a setrval na tom přes opětovné pokusy presidentovy slyšení si přece vymoci oporou o národní náladu německou. To bylo ovšem v Londýně s povděkem přijato a věc posílila tu nemálo ochotu k novým pokusům o kladné sblížení s Německem, jež se staly důležitou kapitolou v dějinách anglické politiky na počátku vlády Eduarda VII., kapitolou, jež i pro další vývoj světových dějin vůbec měla význam neobyčejný.

* *
*

Nové jednání o spojeneckou dohodu britsko-německou začalo se vlastně ještě v posledních dnech života královny Viktorie. Již v průběhu roku 1900 naznačoval Chamberlain zástupcům německým, že přes vše, co se nedávno bylo stalo mezi ním a hrabětem Bülowem, a přes rozličné nesnáze, které působí zdrženlivost odborných diplomatů, nemíní nikterak upustiti úplně od dalších pokusů o dohodu takovou. Opravdu přistoupil pak v lednu 1901 spolu s druhým členem kabinetu, lordem Devonshirem, v Chatsworthu důvěrně k baronu Eckardsteinovi, legačnímu radovi, jenž zastupoval vyslance hraběte Hatzfeldta, právě těžce churavého, s podnětem zvláště významným.

Příznával především otevřeně nutnost toho, aby Anglie, opouštějíc svou dotavadní osamocení ve světové politice, hledala přátelský poměr k té neb oné skupině velmocenské na pevnině. Tvrdil pak, že ani sblížení její s Francií a Ruskem není nikterak vyloučeno; naopak, někteří státníci angličtí jsou prý k tomu velmi nakloněni, ač vědí dobře, že by věc bylo draze zaplatiti, zejména ústupností vůči Rusku v Číně i v zálivu Perském. Podle jeho mínění však obecná dohoda s Německem a trojspolkem jevíla se pro zájmy Anglie zřejmě výhodnější a bylo by jí třeba zatím aspoň náležitě připravovati přátelským

Krüger
v Evropě.

Chamberlain a
Eckardstein.

Marokko.

dohodnutím se o některých otázkách zvláštních, které dříve nebo později nutně vstoupí do popředí světového zájmu. Jako takovou jmenoval především otázku marockou.

Sultanát marocký byl velmi zaostalý kout islámského světa, stará oblast moslemského fanatismu náboženského, kde moc domorodého panovníka, sídlícího nejčastěji ve Fesu nebo Marrakeši, opravdu měla jakousi vážnost jen v rovinaté části kraje, kdežto kočovné kmeny kočující v bezvodém horstvu a v rozeklané oblasti rifské jen čas od času skoupým poplatkem přiznávaly svou závislost na něm a žily jinak volně podle svých starých, kmenových řádů. Země neměla řádných silnic ani poštovního spojení, vláda, vrcholící v dvorském sboru t. zv. maghzenu, obmezovala se většinou na neplodné vymáhání daní a poklesla na vážnosti poddaných zvláště od roku 1894, kdy sultánem se stal šestnáctiletý hoch Abd-el-Aziz, zženštilý plod haremového ovzduší, který se odcizil úplně bojovným i náboženským tradicím svého lidu a utrácel svůj čas většinou rozličnými hračkami z Evropy mu dodávanými, jako byly fotografické přístroje, bicykly a podobné. Proto měli na něho vliv někteří cizí dobrodruzi, jako anglický poddůstojník kaid Maclean nebo žurnalista W. Harris, kdežto úřední zástupci dvorů evropských sídlieli zpravidla mimo přímý dotek s dvorem sultánským ve vzdáleném pobřežním Tangeru.

Marokko
a Francie.

Státní nezávislost Marokka byla již od delší doby zjevně ohrožena především tím, že na ni takřka se všech stran narážely vlny koloniálního rozpětí francouzského v Africe tím účinněji, ježto nitrozemská hranice mezi Alžírem a Marokkem od roku 1845 byla sporná a nevázané kmeny marocké často Francouzům dávaly svými loupežnými nájezdy příležitost k vojenskému zakročování. Ovšem také se španělskými „presidios“ v Melille dostávali se rifští berbeři, marockému sultánovi aspoň podle jména poddaní, občas do krvavých sporů, takže na příklad roku 1894 proti nim byl vyslán maršálek Martinez Campos dokonce s dvěma sbory armádními.

Španělsko
a Rif.

Opravdu chránila samostatnost Marokka proti francouzské a španělské převaze především žárlivost ostatních mocí evropských, zvláště Anglie a Italie, mezi nimiž zejména v osmdesátých letech došlo nejednou k jednání, jež prozrazovalo, že ta i ona mocnost jest odhodlána, veto své položití proti tomu, kdyby Francie chtěla sáhnouti na Marokko, jež ostatně svým položením naproti Gibraltarů vzbuzovalo nemálo i anglickou žádostivost. Pro obchodní vztahy všech evropských mocí k šerifské říši důležitá ustanovení přinesla ze-

jména mezinárodní konference, jež se konala roku 1880 v Madridě, a na základě tom rozličné státy evropské uzavřely s Marokkem smlouvy obchodní, na příklad Německo roku 1891.

Madridská
konference
r. 1880.

Přes to přese všecko byla na snadě domněnka, že dříve nebo později země, neschopná opravdového pokroku vlastní silou, se stane přece kořistí svých nejbližších evropských sousedů tím spíše, ježto zvýšený zájem obchodní i kapitalistické horlivosti, která nemínila ponechat žádnou část světa mimo přímý dotek světového hospodářství, také k marockým břehům a nerostným pokladům obracel zraky rozličných podnikavých firem. Nadto nalezal tu i důmysl diplomatů evropských vhodný předmět pro své rozličné kombinace, a proto nebylo nikterak podivno, když roku 1897 lord Salisbury nadhodil možnost, že by Německo právě tu mohlo nalézt příležitost k ukojení své vzrůstající touhy po zámořských državách. Roku 1899 opakoval také Chamberlain narážku tu, v Berlíně viděli v ní však tehdy jen anglickou léčku k zostření rozporů francouzsko-německých a nepřistoupili vůbec na podrobné jednání o věci té; neboť, ač přiznávali, že Marokko jest opravdu důležité jakožto „ein Nervenknoten unseres Erdballs“, nevěnovali mu přece dotud valného zájmu, což se jevílo také tím, že říše německá neměla již od roku 1896 ani stálého zástupce diplomatického v Tangeru.

Německo
a Marokko.

Poněkud větší zájem vzbudila věc ovšem, když na jaře 1900 Francie v důsledku pohraničních sporů obsadila v marocké oblasti část oasy Tuatské a sáhala i po oase Tafiletu; tehdy, v dubnu 1900, snažil se německý vyslanec, hrabě Hatzfeldt, jednati s londýnskou vládou o případných kompensacích německých i anglických k vyrovnání francouzských zisků, v Londýně byli však právě ještě příliš zaujati vrcholnou chvílí války boerské, a ježto zároveň i Francie, v čas varovaná, od dalšího postupu upustila, nerozvinulo se jednání o věci podstatně. Nyní však, na počátku roku 1901, vrátil se k ní Chamberlain zpět a snažil se otázku marockou učiniti stupněm k dosažení všeobecného sblížení mezi říší britskou a Německem.

Tuat a
Tafilet.

Šlo o to, jak bude podnět v Berlíně uvítán. Tam došlo krátce před tím k význačné změně osobní v říšské vládě tím, že 18. října 1900 přestárlý kancléř Hohenlohe konečně odstoupil a jeho místo v nejvyšším úřadě říšském zaujal dotavadní státní tajemník věcí zahraničních, Bernard von Bülow. Pro zahraniční politiku německou to ovšem mnoho neznamenalo, neboť nový kancléř řídil ji dále jako již dotud, opíraje se především o odborný věhlas Holsteinův a snaže se zároveň s ohebností dvořana uvést myšlenky, jež tento

Bülow
kancléřem
(18. října 1900).

hlavní inspirator německé diplomacie spřádal v nepřístupném zátiší své pracovny, ve shodu s podněty a glosami Viléma II.

Nový náběh Chamberlainův byl zcela podobně jako náběhy předchozí kancléřem i Holsteinem pojat se zřejmou nedůvěrou a nechutí, vzdáti se pro souvěké Německo domněle nejvýhodnějšího postavení velmoci, jež nemá zatarasenu cestu ani do Londýna, ani do Petrohradu závazky obecného rázu a může proto ve světové politice tu od té, ondy od oné strany kladné výhody vymáhati. Holstein trval s veškerou svou autoritou na tom, že druhá alternativa, o níž Chamberlain mluvil, totiž dohoda Anglie s Francií a Ruskem, jest vpravdě zhoła nemožná a proto planý strašák, kterým by Anglie ráda bez zaplacení poctivé ceny Německo dostala do svého vleku, proti Rusku je poštvála a jeho vojenskou mocí z ohně světových soupeřstev své kaštany dala vybírati. Jsa přesvědčen, že v kterékoliv vážné chvíli Anglii opravdu nezbude, než, aby hledala oporu vždy především v Německu a to i za dražších podmínek, než k jakým by nyní snad byla ochotna, tvrdil, že není ještě dosti „bündnissreif“ a shrnoval svůj soud ve výrazných slovech: „Angedrohte Verständigung mit Rußland-Frankreich vollständiger Schwindel! Wir können warten, die Zeit läuft für uns, England muß erst seine „Zwangslage“ deutlich fühlen.“

K zdrženlivosti vůči anglickým podnětům měl ostatně i rozličné jiné motivy. Bylo dlužno míti ohled na osobní závazky, jež na sebe vzal Vilém II. vůči Rusku svým úsilím o obnovení intimních styků s cářem Mikulášem II. a svým vstupem do východoasijské politiky po jeho boku. Také byla obava, aby příliš těsným sblížením se s Anglií neutrpěla popularita císařova v Německu samém, kde zejména krutý epilog boerské války, podobně jako i jinde v Evropě, velmi zesiloval protianglické proudy ve veřejném mínění i těch vrstev, jichž se jinak všenněmecká a kolonialní propaganda přímo nedotýkala. Trvala ostatně i pochybnost, je-li Chamberlain opravdu spolehlivým tlumočnickem vlastních úmyslů vznešeného šefa britské vlády, tím spíše, ježto lord Salisbury, když roku 1900 ze zdravotních důvodů se vzdal osobního řízení politiky zahraniční, důležitý resort ten nesvěřil jemu, nýbrž dotavadnímu ministru války, lordu Lansdownovi, ač stejně jako Chamberlain nebyl školeným diplomatem. Zdálo se tedy, že se neztotožňuje s příliš impulsivním postupem někdejšího birminghamského radikála, a Holstein nebyl proto nikterak ochoten, vzdáti se vůči kabinetu lorda Salisburyho nedůvěřivé podezíravosti. Jako důvod této své obavy před napálením s anglické strany uváděl pak zejména osud smlouvy o osadách portugalských z roku 1898.

O smlouvě té doufali v Berlíně totiž, že Anglie urychlí její příznivé důsledky tím, že zavře Portugalsku zásadně svůj peněžní trh a tak je donutí k zástavě afrických osad. Vskutku lord Salisbury však neměl takový chvat za vhodný; nezabránil nikterak sanaci portugalských financí a naznačil tím, že v smlouvě s Německem nevidí především prostředek k beztrastnému znásilnění slabšího souseda, nýbrž záruku klidné likvidace portugalského majetku osadního, kdyby vláda lisabonská dobrovolně se ho vzdáti chtěla. Ježto však vláda ta nejevila sklonů takových, necítil se Salisbury nikterak zavázán nutiti ji k tomu, a neváhal ani na jaře 1899 při osobní návštěvě portugalského krále ve Windsoru obnoviti staré smlouvy, Portugalsku přátelskou ochranu anglickou zaručující. V Německu zvěděli sice teprve roku 1912 o této „windsorské smlouvě“, než již skutečnost, že Anglie činně nevynucovala na Portugalsku zcizení jeho osad, postačila Holsteinovi, že vinil vládu lorda Salisburyho z nepřímé úskočnosti a uváděl kancléři Bülowovi věc za důvod k tomu, aby si vůči londýnským nabídkám podobného rázu, jako byla na příklad nabídka hledící k případné dělbě Marokka, velmi ostražitě vedl.

Nedoporučoval sice nikterak zásadní odmítnutí vyjednávání, ale jeho, v podstatě přece zcela zamítavé stanovisko bylo více než jasně vyjádřeno v dopise z 21. ledna 1901, kde psal: „Alles kommt darauf an, weder die Engländer zu entmutigen, noch sich vorzeitig festlegen zu lassen, kein Empressement zeigen. Es wäre ein Meistercoup, wenn die Engländer die Hoffnung behielten, wir uns aber nicht festlegten.“ A takový smysl měla opravdu také instrukce, kterou již den před tím, 20. ledna, Bülow německému zástupci v Londýně poslal. Než zdrženlivý a více než opatrný postup ten byl v zápětí povážlivě zkřížen okolnostmi, jež způsobila smrt královny Viktorie 22. ledna 1901.

Vilém II. měl totiž za vhodné, projevit se ve chvíli té plnou měrou vnukem slovně stařeny. Přichvátal horlivě k jejímu smrtelnému loži a zdržel se pak v Anglii až do 4. února, ucházeje se o vděk anglického národa okázalostí svého smutku i pozornostmi, jako bylo udělení řádu černého orla vítězi nad boery, maršálovi Robertsovi. Císař, který tehdy naopak přijal s radostí hodnost britského polního maršálka, věřil, že nicotnostmi těmi kupuje trvalý závazek anglického národa k vděčnosti; vskutku mu bylo od chvíle té čeliti především nové osobnosti na trůně anglickém, Eduardovi VII., jehož nebylo lze tak levně získati. Byloť obecné tajemství, že mezi oběma panovníky není valného přátelství. Anglický strýc nemiloval německého synovce nikdy, již pro surovost, s jakou Vilém II. nakládal se svou vlastní matkou, sestrou Eduardovou.

Holsteinovy úvahy.

Windsorská smlouva.

Bülowova zdrženlivost.

Vilém II. a Eduard VII.

Snášel těžce také nejen povýšenost, kterou mu mnohem mladší císař dával pocitovati za života královny Viktorie, nýbrž i rozličné netaktnosti osobní a jarmareční okázalosti, v nichž si Vilém II. zejména za svých návštěv v Anglii liboval. Střetl se tu sebevědomý vkus insulární s berlínským parvenuovstvím a došlo nejednou i k výměně pichlavých slov, zejména, když princ walesský s vypiatým vědomím britské převahy v zámoří sarkasticky se vyjadřoval o německém úsilí v tomto směru, označuje je jako pouhý „koloniální sport“ a zbytečnou marnivost kohosi, kdo prý umíněně sbírá démanty, ale nemá peněz, aby si koupil dosti velké kousky.

Přes to přese všechno byl nyní jakožto zodpovědný panovník Eduard VII. ochoten podati synovci přátelsky ruku, když londýnská vláda hledala dobré styky s Německem; neboť nový král dbal velmi toho, aby sloužil své říši přesně v rámci svých ústavních závazků. Projevoval vůbec od vstupu na trůn obratný takt a zdrženlivost osobní v politických věcech, vynasnažuje se zejména, aby změna na trůnu v očích národa nebyla provázena žádným rušivým příznakem. S jeho strany tedy snahy Chamberlainovy nenalezaly překážek a také Vilém II. jevil pro ně ve chvíli té větší pochopení než před tím, v náladě svého smíru s anglickým národem u smrtelného lože staré královny a za dozvuků podráždění, jež mu způsobila „perfidie“ Ruska vůči čínské misi Walderseeově.

Hlásily se nadto u něho zřejmě i správné úvahy o tom, že by si Německo věčným kolísáním mezi Petrohradem a Londýnem mohlo přece jen sednouti mezi dvě židle. Než z Berlína působili na něho Bülow i Holstein neúnavně všemi prostředky a kouzly, varujíce jej, aby se nedal ničím zmásti v zásadní zdrženlivosti vůči anglickým podnětům, a docílili opravdu, že se vrátil z Londýna bez jakýchkoliv určitých závazků. Státníci angličtí se tím ovšem nedali odraditi od dalšího vyjednávání tím spíše, ježto právě tehdy v čínských věcech více než kdy jindy spoléhali na oporu německou proti Rusku.

Dotkli jsme se již nahore toho, jak se společnému nátlaku obou velmocí, horlivě podepřených Japonskem, tehdy, v lednu a únoru 1901, opravdu podařilo zabrániti zvláštní dohodě rusko-čínské, jež měla cářské moci zaručiti skutečnou nadvládu v Mandžusku. Při jednání o věci té došlo sice mezi německou a anglickou diplomacií opět k zjevným neshodám o výklad dosahu smlouvy z 16. října 1900, integritu Číny zaručující, skutečně však Německo tehdy vystoupilo proti ruským plánům spolu s ostatními velmocemi aspoň na tolik, že to v Petrohradě vykládali za neloyální odklon od starších slibů

Viléma II. Mikulášovi II. ve východoasijské politice učiněných, a ruský tisk bil pod vedením knížete Uchtomského do Německa velmi podrážděně. Ruská vláda zvýšila nadto dojem zřejmého napětí mezi Berlínem a Petrohradem okázalým ohlášením nové návštěvy ruského loďstva v Toulonu, kdežto Vilém II. měl 28. února při zasvěcení nových kasáren pro pluk cáře Alexandra II. v Berlíně dokonce podrážděnou a takřka bojovnou řeč, zjevně proti Rusku namířenou.

Zcela vážně to ovšem nebylo míněno ani na té, ani na oné straně, ale při dobré vůli bylo lze v tom viděti aspoň výhodný příznak pro další důvěrné vyjednávání německo-anglické, které v zápětí nabylo opravdu poněkud určitějších rysů než dotud. Neboť 18. března britský ministr věcí zahraničních, lord Lansdowne, přistoupil k baronu Eckardsteinovi s novým podnětem dlouhodobé aliance a německý chargé d'affaires vytýkal ve své zprávě o věci té, že podle jeho přesvědčení anglická vláda stanula opravdu na rozcestí, jež ji může vésti k důležitým krokům na tu neb onu stranu. V Berlíně uznali to aspoň zdánlivě a vyslovili tentokrát poněkud určitěji svou ochotu, přistoupiti na jednání o smlouvu, jež by však nesbližovala Anglii jen s Německem, nýbrž zároveň s celým trojspolkem, a o níž by se ihned také s Vídní vyjednávalo.

Smlouva měla zajišťovati především vzájemnou obranu, kdyby některý ze signatářů zároveň dvěma nebo více protivníky byl napaden, a Bülow vyslovil nadto požadavek, aby byla podepsána nejen vládami, nýbrž schválena i parlamenty. Uvažovalo se dokonce i o tom, že by k ní mohlo přistoupiti také Japonsko, s jehož londýnským vyslancem, baronem Hayašim, Eckardstein byl vstoupil v důvěrný dotek. V interních úvahách německého úřadu kancléřského ozývala se ovšem i myšlenka, že by bylo žádoucím, aby jednání o smlouvu alianční provázelo ihned také zajištění některé okamžité výhody pro Německo, na příklad značné zvýšení válečné náhrady od Číny právě vymáhané, aby německé mínění veřejné nepodlehlo dojmu, že říše běže na sebe zcela zadarmo tíživou ochranu mnohonásobných zámořských zájmů britských.

Nedůvěra k osobě lorda Salisburyho tu ostatně stále ještě nebyla překonána, kdežto naopak v Anglii jevili od počátku značnou zdrženlivost v obou důležitých bodech německého podnětu, jak v otázce parlamentního schválení smlouvy, tak v pojetí celého trojspolku do nové kombinace alianční. Proto jednání vážlo zvláště, když lord Lansdowne na začátku května výslovně

Vilém II.
v Anglii.

Lansdownův
podnět
(březen 1901).

Japonsko.

Anglické
hledisko.

Čína a Rusko.

přiznal, že při parlamentním jednání o smlouvě s celým trojspolkem by byly patrně mnohem větší potíže, než při úvaze o smlouvě s Německem samým. Jistě by prý se tu ozvala námitka, že Anglie běře na sebe nejen povinnost, krytí Itálii třeba v případném jejím sporu s Francií a Španělskem o otázku marockou, nýbrž že se zaplétá také do svízelných otázek možného rozkladu monarchie rakousko-uherské, „der nach menschlicher Berechnung nach Ableben des Kaiser Franz Josef nicht mehr lange ausbleiben dürfte.“ Neboť krise rakouské by asi užilo Rusko k ráznému zakročení, a kdyby zároveň snad i Turecko žádalo vrácení Bosny, nastal by snadno casus foederis pro zájmy anglické velmi nevídaný. Veřejnému mínění anglickému jest prý vůbec mnohem snáze učiniti stravitelným spojení se solidním a pokrevně blízkým Německem, než závazné sblížení s tak pochybnými veličinami románské nebo slovanské oblasti, jako jest Itálie a habsburská monarchie.

V Berlíně trvali naproti tomu pevně na tom, že Německo nemůže vejíti ve spolek, jenž by Anglii nezavazoval k případné pomoci, kdyby Rakousko s dvojí strany ohrožené německé ochrany se dovolávalo. Holstein vytýkal nadto, že povinností Německa jest ukázati vůči české agitaci, až do Anglie zasahující — měl tu hlavně na mysli asi Kramářův francouzský článek, o němž později bude řeč — plnou důvěru v schopnost života podunajské monarchie a že nikterak netouží po jejích německých provinciích. To se prý nejlépe dokáže, bude-li právě Rakousko-Uhersko posunuto do popředí při jednání o spolek s Anglií: „Deshalb legen wir so großes Gewicht darauf, daß Wien gewissermaßen der Mittelpunkt der Bündnisverhandlungen werde.“

Jinak byl vyslanec, hrabě Hatzfeldt, jenž se do Londýna z dovolené vracel, znova napomínán k velmi zdrženlivému postupu a odmítalo se zatím jakékoliv jednání o určité smlouvy speciální, ať v otázce marocké či východoasijské, bez předchozího vyřešení věci v širokém rámci dohody Anglie s celým trojspolkem. A zároveň snažila se berlínská diplomacie přesouvatí také veškeren závazek dalších formálních návrhů na Anglii, ač tu ovšem byli i stoupenci méně upjatého postupu, na příklad vedle Eckardsteina také hrabě Wolff-Metternich, vyhlédnutý za nástupce churavického Hatzfeldta.

Diplomat ten dokazoval v delším memorandu z 1. června 1901 jednak, že není opravdu vážné naděje na získání Ruska pro kombinaci zájmům říše německé trvale příznivou, zejména za vyhlídek na opravdový rozklad Rakouska, a dovozoval dále, že možnost dohody Anglie s Ruskem a Francií naproti tomu není nikterak tak zcela vyloučena, jak Holstein za to měl. Uka-

zoval také, že závazek spojenecké ochrany zámořských zájmů moci britské není ve chvíli té vůbec valně tíživý, ježto se Rusko neodvází útoku na ni, ani bude-li ve východní Asii donuceno k ústupu, kdežto odpor přátel boerských republik v říšském sněmu německém prý bude možno překonati jednak odkazem na nutné zajištění Rakouska i Itálie, jednak výhodami, které německému vývozu vzniknou z přátelského sblížení s Anglií. Proto doporučoval Wolff-Metternich větší vřelost a ochotu při jednání s Londýnem a také s japonské strany zahájil v červnu 1901 vyslanec Hayaši opět kroky, směřující k dosažení obranného spolku své země s Anglií i Německem.

Než bez úspěchu. Hrabě Bülow couval stále před výší sázky, již znamenalo rozhodné spálení mostů k Petrohradu, a Holstein vracel se znova a znova k svému starému tvrzení, že Anglii nejde než o to, aby Německo za ní vybíralo na pevnině horké kaštany z ohně. Zejména příbrání Vídně k závaznému jednání jevílo se mu zcela nezbytným, ježto prý tím bude dáno určitě na jevo „daß weder wir, noch England den Bestand der habsburgischen Monarchie durch die tschechische Agitation als erschüttert ansähen.“

Tak psal aspoň v pamětním spise svém z 14. června. Opravdu v pozadí všech těchto úvah trvalo především a bránilo upřímnému kroku vůči Anglii přesvědčení, že pro Německo zatím jest ve světové politice zachování zcela volné ruky a obratné užívání dvojího železného postupu nejlepším a nejnižším. S upřílišnou obavou před nebezpečím, jež by mohlo vyplynouti ze zjevného spolku s Anglií, pojilo se rovněž upřílišené přesvědčení, že silné Německo zatím vůbec nemá potřeby „sich nach Anlehnung umzusehen“. Proto zůstalo při tom, že Hatzfeldt v Londýně má „sich bis auf weiteres ganz reserviert und als Sfinx zu verhalten“ a že nesmí zejména v určitých, právě aktualních otázkách možnou dohodu zásadní v žádném směru předbíhati.

Methoda anglickým státníkům žádoucí byla však tomu dokonale protivná. Tvrdili, že společný postup právě v takových otázkách byl nejlepší přípravou pro chystané sblížení na celé čáře, a záleželo jim na věci tím spíše, ježto je vážně znepokojovala jednak nová návštěva cíře Mikuláše II. v Paříži, pro podzim téhož roku okázala ohlášena, a také marocká otázka znova dala podnět k vážným obavám. Neboť Francie vystupovala od května 1901 opět rázněji proti sultánu marockému a donutila jej konečně k podepsání protokolu z 20. července, který upravoval nově některé poměry marocko-alžírského pohraničí a byl dokladem rostoucího vlivu francouzského v šerifské říši. Ohrožený sultán obracel se proto důvěrným poselstvím do Londýna, nabízející tak-

Možný rozvrat
Rakouska.

České hlasy
v Anglii.

Hledisko
Wolff-Metternichovo.

Berlín, Vídeň
a „česká
agitace“.

Německá sfinx.

Zostření
marocké otázky.

řka Anglii protektorát, a poselství jeho zaklepalo také v Berlíně, zatím co anglický jednatel v Tangeru, sir Arthur Nicolson, do Londýna zvláště zajel s poplašnými zprávami o francouzských plánech a snažil se tu německé zástupce přesvědčiti o výhodách, jež by mělo společné vystoupení Německa i Anglie proti nim.

V Německu snažili se sice také někteří kolonialní politikové, na případ geograf Theobald Fischer, probuditi mocnější zájem pro věci marocké, v kancléřském úřadě a zahraničním ministerstvu však jevílo se vše to předčasným a povážlivým. Proto jednání alianční stagnovalo beznadějně a neposunula je v před ani osobní schůzka Eduarda VII. s císařem Vilémem II. v Homburce v srpnu 1901, ač anglický král jeví horlivý zájem na věci a vytykal ochotu Anglie k přátelským ústupkům vůči Německu v rozličných drobných sporných otázkách, jako byla třeba náhrada škod německých příslušníků z boerské války nebo prodloužení bagdadské dráhy k zálivu Perskému. Německá diplomacie nejevila ústupnosti v žádné ze svých zásadních výhrad a výsledek byl, že také v Anglii právem nabývala převahu pochybnost o tom, myslí-li Berlín vůbec vážně na spolkové sblížení či předstírá-li pouze jednání, za jehož zástěnou by mohl dále vésti svou ramenářskou a po drobných ziscích beze sázky na všech stranách se honící politiku. Již 13. června pravil Chamberlain rozmrzele k Alfredu Rothschildovi, že asi není pomoci lidem, kteří nedovedou pochopiti váhu jednání, na němž záleží veskrze nová konstelace světová, „the whole new world system“. Po schůzi hamburské vzdal se pak opravdu všech zbylých nadějí, zvláště, když cíř z Paříže se vracející 11.—13. září spolu s ministrem Lamsdorffem německých manévrů námořních se účastnil a anglické diplomacii neušla snaha císaře Viléma II. a jeho důvěrníků o dokonalé uhlazení předchozích neshod s Ruskem, jež vedla opět k důvěrným, byť zcela nezávazným a v podstatě neplodným rozhovorům o možnosti pevninného spolku, jehož hrot byl zřejmě proti Anglii obrácen.

Diplomatická vyjednávání londýnská o německo-britskou alianci nebyla sice formálně zakončena výslovným přiznáním nezdaru, byla však opravdu pochována, a význačným epilogem tohoto pokusu, před plným rozvitím uvdělého, byla řeč, kterou měl Chamberlain v Birminghamu 25. října 1901. Nedošlo se v ní ovšem ani slovem zmíněného jednání aliančního, jež bylo veskrze tajné a důvěrné, ale vítanou příležitostí k nevládnému projevu vůči Německu, které jako vypiaté naděje tak trpce bylo zklamalo, dala mu zmínka o stížnostech na postup britský vůči boerskému odporu, které se s rozličných stran

Eduard VII.
v Homburce.

Cíř v Německu.

Birminghamská
řeč Chamberlainova.

ve veřejném mínění evropském stále ještě ozývaly. Neboť zprávy o soustavném pálení burgherských farem, o nelitostných honech na transvaalské odbojníky a o utrpení žen i dětí v koncentračních táborech nebouřily jen domácí odpůrce militarismu a imperialismu v Anglii, nýbrž byly předmětem prudkých výtek veliké části evropského tisku a přetřásány v nejednom veřejném shromáždění na pevnině. Zvláště v Německu družila se k výtkám těm prezírává kritika britských vojinů vůbec jako neschopné a loupeživé čeládky placených žoldnéřů, která nejednou prozrazovala původ svůj ze zpráv vojenských přidělců německých a nebyla ani vládou udržována v slušných mezích.

Proti těmto hlasům postavil tedy Chamberlain v birminghamské řeči tvrzení, že tvrdost anglického válčení v Jižní Africe naprosto nedosahuje tvrdosti, kterou rozvinuli Rusové na Kavkazu, Rakušané v Bosně, Francouzové v Tonkinu a zejména Němci ve Francii roku 1870. To bylo ovšem přijato v Německu jako svatokrádež a bídná urážka posvátného statku národního, německé armády. Tisk pěníl se podrážděnými odpovědmi a příkrost nechuťtenstva, děličího od několika let národní citění německé od anglického, vypukla tu opět tak hlasitě, že v Petrohradě k tomu připjali dokonce určité naděje a ruská diplomacie se v posledních dnech října 1901 v Berlíně opět ohlásila s otázkou, nebyla-li by nyní vhodná chvíle k tomu, aby pevninné moci přece se ujaly prostřednictvím ve válce, v níž se patrně valně nedbá zásad humanních, na nedávné konferenci mírové smluvených, takže zástupci boerští se proto nedávno obrátili na mezinárodní soud v Haagu s prosbou o ochranu.

V Berlíně ovšem pochopili, že by takový krok jen na výsost podráždil národní hrdost a vzdor anglický bez zřejmého prospěchu pro zájmy německé. Proto nepřistoupili na podnět ruský, který tím padl, a zdálo se, že přehánka mine bez vážných následků tím spíše, ježto se i v Anglii o to snažili a Chamberlain dodatečně sám dával výroku svému mírnější výklad, kdežto lord Lansdowne o vánocích 1901 vůči německým zástupcům také vytykal cenu dobrého přátelství obou velmocí. A naopak Vilém II. v dopise králi Eduardovi VII. 30. prosince 1901 zaslaném, plném pochlebých slov pro velikost říše britské, vracel se k tvrzení, že stejně Angličané jako Němci jsou příslušníci téhož germánského plemene, které jediné ze všech plemen Bůh vyvolil k tomu, aby na zemi provedlo jeho vůli a vytvořilo pravou kulturu; proto mají se spojit k vzájemnému uznání a součinnosti přes všechny ošklivosti, jež páše nezodpovědný tisk na té i oné straně.

Dojem
v Německu.

Vilém II.
a germánská
kultura.

Z toho všeho vznikl dojem, že navázání nových jednání mezi Londýnem a Berlínem není přece ještě zcela vyloučeno. Tu však přirazil zvláště důrazně dveře vedoucí k takové možnosti kancléř Bülow, jenž z ohledu na veřejné mínění německé a svou popularitu měl za nutno také v říšském sněmu v lednu, 1902 vrátiti se k Chamberlainově urážce německého vojska, ač věc zatím byla již zcela vychladla a z diplomatických kruhů byl varován před jejím ohříváním. A učinil tak dokonce způsobem, jenž byl pln naduté přezíravosti průšácké a pro anglického ministra zjevně urážlivý, zejména slova: „Laßt den Mann laufen, regt euch nicht auf, er beißt auf Granit!“

Takový byl závěr jednání, jež mohlo snad opravdu vyrůst v důležitou složku dějinného vývoje, skončilo se však naopak jen vzájemným rozladěním a zůstalo epizodou, zatím pečlivě utajenou v diplomatických archivech. Teprve po světové válce, když se Anglie osvědčila jako soupeř Německa nejzáhubnější a zároveň archivy německé se pootevřely, vznikla tam hlučná váda novinářská i vědecká o to, byl-li nezdar trojího jednání o spolek německo-anglický v letech 1898—1901 podstatnou příčinou pozdější veliké katastrofy německé politiky světové, neučinil-li Vilém II. se svými hlavními rádci, Bülowem a Holsteinem, odmítnutím ruky z Anglie podávané osudnou chybu, bez níž se mohl proud dějin bráti zcela jiným, německým nadějším mnohem příznivějším řečištěm. Rozsouditi věc tu dokonale jest z poměrně krátkého odstupu věru neskutné. Jisto jest, že prozíravější státník na straně německé mohl tehdy aspoň podstatně znesnadniti vznik dohody, jež konečně takřka všecek svět postavila do pole proti Berlínu a jeho vasalům. V ohledu tom diplomacie řízená Bülowem stěží se ubránit výtce zmeškané příležitosti, i když uznáme, že vážná příčina nezdaru jednání tkvěla také v zásadní nechuti Anglie, spoutati své osudy s celým trojspolkem a vykupovati německé přátelství ochranou spuchřelých útvarů, jako byla monarchie habsburská nebo Turecko, německým zájmům sloužících a britskému postupu na blízkém východě opravdu již nepohodlných.

V parlamentu anglickém by byl se jistě ozval aspoň značný odpor proti závazkům takovým tím spíše, že již samo překonání nechuti k německé rozpínavosti hospodářské i politické, jež se v národním prostředí anglickém mocně vzrážela, tu ukládalo vládním přímluvčím přátelského spolku britsko-německého patrně úkol velmi nesnadný. Než přes to přese všecko jest jisto, že mnohem větší vinu na nezdaru jednání měla podivná metoda berlínská, jež pedanticky trvala na nejnesnadnějších bodech zásadních a přípravu konečného

sblížení soustavou drobnějších dohod speciálních drsně odmítala, ač druhy do jednání přece mísila své malicherné žádostivosti a potřebu předběžných, jaksi zálohových zisků. Tím vzbuzovala po právu dojem neupřímnosti málo gentlemanské a zálučné hry, v jejímž pozadí stála snaha po zachování volné ruky na tu i onu stranu a laciném sbírání smetany se všech hrnců. Opravdu osudné slovo, pronesené v Berlíně roku 1898, že císař německý cestou takovou může nejspíše zachovati „arbitrium rerum“ ve světové politice, působilo stále svým kouzelným svodem a bránilo jakémukoliv upřímnému stočení osy ať směrem k Londýnu, ať směrem k Petrohradu, takže vážný německý historik souvěký (P. Herre) mohl postup ten charakterisovati výrazně slovy: „Das systemlose Bemühen, jeden weltpolitischen Konfliktsfall zu einem Versuche zu benutzen, für sich selbst irgendetwas, wenn auch noch so kleinen Gewinn herauszuschlagen und zwar ohne Wahl heute dieser und morgen jener Macht gegenüber, wie sie jeweils im Begriffe war, sich zu bereichern, stempelte Deutschland für alle gleichmäßig zum Störenfried.“

A nebyla to jen tak často vytykána náladavost Viléma II. a impulsivní vrtkavost jeho rozbíhavého ducha, které svědčila taková nespoutanost a volnost loktů na všechny strany, spojená s nadějí, že může do nekonečna měniti karty své hry a to vždy bez oběti a beze ztráty, byť i s výhrou druhdy zcela nepatrnou. Také Holstein se svou nezlomnou vírou v zásadní nepřekonatelnost rozporu Anglie s Francií i Ruskem, i Bülow se svým růžovým optimismem řečníka, který jest přesvědčen, že ve světě vše jest dobré, jen když se mu podařilo vzdušným mostem vtipných aforismů překlenouti zející propasti tvrdé skutečnosti, oba zapomínali, že příznivé postavení Německa ve středu světové politiky jest opravdu jen cosi dočasného a že předpoklady jeho nemají na proužku záruk věčné trvalosti. A nepochopili zejména také, že státníkům anglickým po zkušenostech let nedávno minulých jest zvláště nemilé právě to kolísavé postavení říše německé jako jazýčku na váze mezi mocí britskou a skupinou rusko-francouzskou a že hlavní snahou jejich jest, dostati světovou politiku na půdu poněkud pevnější a určitější, než jest stav, v němž o veliké moci, jako jest Německo se svým trojspolkovým pozadím, tak často nelze napřed uhodnouti, půjde-li tím či oním směrem.

Podnět Chamberlainův měl právě vyvésti politiku světovou z této přílišné vratkosti na bezpečnější půdu určité rovnováhy sil, a ježto se nezdařil, bylo na snadě, že politika anglická se s tím nespokojí a dříve nebo později bude hledati řešení přece jen jinou cestou. Toho si nebyli v Berlíně roku 1901 dosti

Bülowův výpad
(leden 1902).

Dějinné
zodpovědnosti.

Zmeškaná
příležitost.

Německé
ramenařství.

Britské snahy
konsolidační.

dobře vědomi a brali proto nezdar jednání o spojeneckou smlouvu s Londýnem na lehčí váhu, než věc zasloužila, zapomínajíce vážného výroku Bismarckova: „Irrthümer in der Politik großer Mächte strafen sich nicht sofort, aber unschädlich sind sie nie. Die geschichtliche Logik ist noch genauer in ihren Revisionen als unsere Oberrechnungskammer.“

V.

ROZCHOD ANGLIE S NĚMECKEM A ALLIANCE BRITSKO-JAPONSKÁ.

Skutečnost, že rok 1901 přes opětovné jednání nepřinesl obranného spolku britsko-německého a že průběh jednání zanechal u vůdčích státníků dosti nemilé pocity, neznamenal ovšem, že by mezi oběma velmocemi byl ihned zavládl stav přiznané nepřízně. Naopak, zatím zdálo se, aspoň po některou dobu, že vzájemné sblížení jejich pokračuje zvláště, když rok 1902 přinesl konečné urovnání otázky boerské, jež v Německu zvláště dávala vhodnou příležitost k hlučné agitaci proti Anglii.

Na počátku roku toho boj v Transvaalu sice ještě dohořoval a to namnoze v událostech dosti vzrušujících, jako bylo, když De la Rey 7. března 1902 u Tweebosche překvapil oddíl generála Methuena a zajal jej, zraněného, s 600 muži a 5 děly. Než epizody takové nedovedly zvrátiti nepoměru válčících sil. Soustavný tlak tvrdého postupu Kitchenerova, přirozená únava a vědomí, že ani Evropa ani Unie americká nezakročí přes všechny zdvořilosti, jichž se tu Krügrovi a jiným zástupcům boerských republik dostávalo, vykonaly své dílo a Kitchener naopak ukázal obratně ochotu k jednání se statečnými protivníky, když bylo z části usnadněno i důvěrným prostřednictvím královny hollandské. V dubnu 1902 došlo v Pretorii k předběžným poradám a v květnu sešlo se na jejich základě 54 zástupců boerských houfců v čele s Bothou a Schalk-Burgrem ve Vereenigingu na Waalu s Kitchenerem i Milnerem, aby tu 31. května podepsali mír, přes odpor některých nesmiřitelných, jako byl De Wet, kteří chtěli dále vésti drobný boj.

Přemožení uznali britské panství a vydali zbraně, pokud jim nebyly nutny k osobní obraně proti nebezpečím divokého kraje. Hollandský „taal“ měl zůstat zachován ve školách i soudech tam, kde by si toho obyvatelstvo přálo; britská vláda vzdala se nároku na zvláštní daně válečné a slíbila naopak příspěvek tří millionů liber k zbudování vypálených usedlostí boerských. Zajistila amnestii účastníkům boje v republikách a slíbila i smírný postup vůči vzbouřencům v osadě kapské. Byly to čestné podmínky a Anglie ukázala i v dalším postupu svém obratnou ruku tím, že dovedla záhy v rámci vývoje Jižní Afriky jako samosprávného dominia učiniti z někdejších svých zapřísáhlých protivníků loyální občany britského imperia. Vyšla tedy konec konců šťastně z krise,

Dozvuky války
boerské.

Mír
s Transvaalem
(31. května
1902).

Výsledek války.

kteřou boerská válka pro ni opravdu byla, ovšem nikoliv bez obětí; neboť válka vyžádala s její strany 21.842 mrtvých a 75.536 raněných i nemocných a stála 223 millionů liber, jež z valné části zvýšily státní dluh britský.

Salisbury
odstupuje.

Cecil Rhodes se ovšem konce toho již nedožil; zemřel v březnu 1902 uprostřed pustin kraje po něm nazvaného, a také Salisbury, jehož vládě válka přinesla největší napětí, nepřežil ji valně. Již v červnu 1902 odešel pod tíhou stáří na odpočinek do soukromí a zemřel 1903. S ním zmizel z života anglického státník osobní vážnosti takové, že lidový vtip londýnský mu přivěsil označení „Veličenstvo Salisbury“, a jakousi dynastickou příchutí měla i okolnost, že nástupcem jeho v ministerském předsednictvu stal se jeho synovec Arthur Balfour, čtyřiapadesátiletý muž značného vzdělání filosofického, který svými spisy se snažil podepřít konservativní tradici ve škole i ve státu, při tom však ukázal, zejména jako místokrál irský, pevnou ruku i politickou obratnost.

A. Balfour.

Mír s boery i odstoupení lorda Salisburyho, proti němuž v Berlíně byli ode dávna zaujati, vše to působilo nepochybně příznivě na zevní poměr mezi Anglií a Německem, a veřejnost neznalá diplomatických nezdarů z roku předchozího věřila dosti obecně, že obě velmoci se navzájem sblíží, zejména, když v září 1902 císař Vilém II. pozval lorda Robertse i ministra války, sira Brodricka, k německým manévřům a zároveň brzy potom okázale odmítl přijmouti někdejší boerské generály, kteří přišli do Evropy sbírat příspěvky pro své ožebračené krajany, nebudou-li mu předvedeni anglickým velvyslancem. V listopadu Vilém II. navštívil nadto opět krále Eduarda VII. v Sandringhamu při příležitosti jeho narozenin a neskrblil pozorností svou vůči novému šéfu anglické vlády. A dojem přátelského sblížení mezi vládou britskou i německou vzrostl pak ještě více, když v zářetí potom obě vystoupily ruku v ruce v zámořské otázce, která, ač sama o sobě nevelikého významu, způsobila přece značný rozruch.

Vilém II.
a Anglie.

Venezuela.

Šlo opět o Venezuelu. President tohoto neklidného státu, Castro, byl v neustálém boji s domácími spiklenci, kteří nalézali oporu v sousední Columbii. Vedl si však tvrdě i proti britským příslušníkům, vytýkáje, že podporují odboj dodávkami zbraní i půjčkami. V červnu 1901 zmocnil se dokonce v pobřežních vodách ostrova Trinidadu čtyř obchodních lodí anglických a odmítal jakoukoliv náhradu škody tím způsobené. Věc přiosťřila se pak zejména, když na počátku roku 1902 loď zvaná Ban-Righ, vystrojená v anglické loděnici zdánlivě pro Columbii, opravdu však pro odpůrce Castrovy, z Antwerp jim zbraně i náboje přivezla, a zachovávajíc aspoň dočasně britskou vlajku, bojů

ve vodách venezuelských se účastnila. Castro zesílil proto represalie proti britským příslušníkům, zabavil opět lodě anglické a proti nárokům na odškodné stavěl tvrzení, že jemu samému byla především vinou britských úřadů učiněna křivda. Po marných krocích v Carácasu chystala se tudíž anglická vláda chrániti svou vážnost blokadou venezuelských přístavů.

President
Castro.

Než také Německo bylo v podobné situaci; vymáhaloť od roku 1901 marně na Castrovi náhradu za své poškozené příslušníky. Chystalo se rovněž k námořním represaliím proti Venezuele a na podzim 1902 shodlo se s londýnskou vládou o společném postupu ve věci té; 7. prosince podali německý i britský zástupce v Carácasu společné ultimatum, po němž následovala nejen blokáda, k níž i Itálie dodatečně přistoupila jednou lodí, nýbrž také drobná flotila venezuelská byla v přístavu La Guayra zničena a přístav Puerto Cabello bombardován.

Společná akce
britsko-
německá.

Rozhodné vystoupení mělo úspěch. Castro projevil ochotu k smírnému jednání, a ježto jak v Anglii, tak v Německu viděli, že by opravdové rozvinutí válečné moci v středoamerických vodách způsobilo nevoli veřejného mínění ve Spojených státech, užili prostřednictvím presidenta Roosevelta k vyrovnání sporu. S jeho pomocí bylo smluveno, že určení oprávněných nároků jejich se má státi mezinárodním soudem v Haagu, který pak opravdu v průběhu několika měsíců věc vyřídil svým nálezem.

Dojem
v Spojených
státech.

Byla to tedy v celku podružná epizoda, jež ukazovala, že Anglie a Německo mohou také v Novém světě navzájem se podepřít podobně, jako se stalo před tím v Číně; věci dostalo se však zcela jiného, úplně opačného významu způsobem, jakým ji přijala značná část veřejného mínění anglického. Již při listopadové návštěvě Viléma II. v Anglii měly novinářské zprávy, že zároveň prý se tu jednalo o podepsání tajné aliance britsko-německé, v anglickém prostředí ohlas tak nevlídný a podrážděný, že Balfour se cítil nucen pověst výslovně dementovati v řeči na obvyklém slavnostním banketu lordmayorském v Guildhallu. Následující společný postup obou mocí ve vodách venezuelských stupňoval pak tyto projevy nechutí k sblížení s říší Viléma II. v jadrné protesty, jaké zaslali listu „Times“ obšírnými dopisy na příklad lord Charles Beresford, někdejší ministr námořnictví, nebo vynikající národní hospodář sir Robert Giffen, a také redakce tohoto věhlasného denníku, který již od delší doby soustavně registroval všechny protianglické projevy německého tisku, vytýkala vládě ostře, že, sblížujíc se s Německem, nedbá dosti skutečné nálady národní. I lord Rosebery mluvil podobně 2. března 1903 v horní sně-

Odpor
v Londýně
proti sblížení
s Německem.

movně, a zvláště ostře psal pak v duchu protiněmeckém laciný, do velkoměstských mas londýnských nejhloběji pronikající tisk denní v čele s Harmsworthovým „The Daily Mail“, vítaje s pochvalou projevy, jako byl básnický protest Tirtaja britského nacionalismu, Rudyarda Kiplinga, proti spolenectví s „nestoudnými Huny“.

Bylo zjevné, že dračí setba, která se začala depeší Krügrovi a v níž v Němcích za boerské války zejména všenněmecká agitace tak horlivě byla pokračovala, nyní v Anglii nese bohatou úrodu, které by vládní kruhy britské asi byly mohly s úspěchem čeliti jen tehdy, kdyby plný zdar byl provázel jejich předchozí tajná jednání o spolek s Německem. Po neúspěchu jeho neměly však ani dostatečných prostředků, ani valné ochoty k práci jistě nepřiliš vděčné, a tak jevila se od roku 1902 ještě více než kdy před tím ostrá, protiněmecká nálada význačnou složkou veřejného mínění anglického. Nálada ta brala pak na sebe právě proto rysy zvláště výrazné i nápadné, ježto vyrůstala z široké základny obecného znepokojení, které v průběhu války boerské se stalo vůbec význačným pro anglické prostředí národní a příkrou protivou jeho někdejšího bezpečného vědomí neochvějně převahy.

Znepokojení to vytvořilo v nejvyšším kruhu vládním, jak jsme viděli, především pevný úmysl, vyvésti říši britskou z její dotavadní osamocenosti ve světové politice a nalézt jí i za cenu podstatných obětí silného spojení. U širokých vrstev národa týž pocit vybíjel se jakýmsi nervosním neklidem, jenž se stupňoval chvílemi v hotovou paniku obav před hrozcím, velikým nebezpečím, živých rozličnými přehnanými pověstmi. Pesimistický výhled do budoucnosti, jenž se na předělu 19. a 20. věku hlásil u mnohých prozíravých duchů anglických, přeléval se tu totiž do lidu v prostší formě úvah o možném útoku zvenčí na podstatu dotavadního blahobytu britského občana, a bylo význačné, že nebyli to již tolik staří nepřátelé, Rusko a Francie, k nimž se strach především připínal, nýbrž o Německu se začalo tvrditi, že chystá úskočné přeapadení ostrovní říše.

Příčiny zjevu toho byly rozličné. Jednak působil tu v kruhu stále širším tlak průmyslové i obchodní soutěže německé, který rostl rok od roku stále zjevněji a dotýkal se míst pro Angličana zvláště citlivých. Roku 1903 výroba železa v Německu převýšila po prvé výrobu anglickou a zároveň dovoz německého zboží do Anglie předhonil rovněž hodnotou svou dovoz anglických tovarů do Německa. Krátce před tím, roku 1902, vznikl v Anglii poplach, že anglický primát i v obchodní plavbě a dopravnictví mezinárodním jest vážně

Protiněmecká nálada.

Neklid anglického prostředí.

ohrožen přesunem těžiška věcí těch do Nového Yorku a Hamburku, když americký železniční a bankovní magnát, miliardář John Pierpont Morgan, který nedávno před tím provedl obrovskou koncentraci amerického ocelářství, vstoupil s vůdčím mužem německého rejdářství, šéfem „Hapagu“ Albertem Ballinem, v dohodu o obrovský „pool“, jenž měl ovládnouti transoceanskou paroplavbu, a snažil se s úspěchem aspoň částečným do velikého koncernu toho dostati i anglické společnosti, z nichž některé byl sám koupil. Veřejné mínění anglické bouřilo se proti tomu a vytykalo vládě, že nečiní dosti pro ochranu národní paroplavby, kdežto Vilém II. osobním jednáním s Ballinem a okázalým pozváním Morgana ke kielským lodním slavnostem ukazoval zcela jinou pozornost. Vláda byla donucena k tomu, že opravdu do jednání s „Morgan-trustem“ zasáhla a zejména poskytla značnou subvenci společnosti „Cunard line“, jež k němu nepřistoupila, takže společnost ta mohla zejména novými, obrovskými parníky, jako byla „Mauretania“, s americko-německým „poolem“ v soutěž vstoupiti; ale osten obavy uvízl přes to v prostředí britském hluboko.

S trpkou kritikou nedostatečné výkonnosti anglického průmyslu a obchodu, který prý příliš ulpívá na zastaralé tradici a nedbá náležité koncentrace ve větší celky, naprosto nutné v prudké soutěži hospodářství světového, ruku v ruce šel strach takřka poverčivý před mnohem větší schopností německého prostředí, užívati k hospodářskému výboji všech nových pokroků vědeckých, dokonalého umění organisačního a zejména sil státu. Železná racionalisace všeho podnikání, která zajišťovala Němcům zvýšenou výkonnost jejich původně mnohem chudšího a zaostalejšího prostředí, vyrůstala před zrakem anglického pozorovatele v celé své povážlivosti. Jevila se mu takřka jakousi nečistou magií, jejíž kořeny sahají do vlastní hloubi národní bytosti německé, zvyklé otrocké disciplině tam, kde Brit nemůže pohřešovati plné svobody individuální. Bylo v tom jaksí pudové citění zásadního protikladu mezi pruským podřizováním jednotlivce zájmům státu i militaristicky naladěné třídy v něm vládnoucí a západní představou státu, jenž vyrůstá ze svobodných jednotlivců a slouží jejich individuálnímu vývoji. A protikladu tomu odpovídal ovšem hned jiný, totiž rozdíl německé výchovy, spějící především k účelnému vědění, a výchovy britské, jež klade váhu spíše na vytvoření osobitého charakteru.

Ostrý hrot německé piklhaubny počal se děsivě zjevovati na obzoru britského občana nejen proto, že německá říše nyní mnohem častěji než kdy před

Morganův „pool“ a Ballin.

Obava o národní výkonnost v Anglii.

Rozdíl britské a německé výchovy.

tím zdvihala svůj hlas ve světové politice a mísila se důrazně do rozličných otázek, jež jí před tím bývaly cizí. Boerská válka ukázala tolik slabých stránek anglické soustavy vojenské, že ztichly mnohé někdejší úsměšky britské nad přečehováním důstojníka i šikovatele v Německu a mimoděk se vnucovalo srovnání s hrozným strojem válečným, který tam vyrostl důsledným užitím obecné branné povinnosti. Stroj ten byl zákony z let 1896 a 1899 znova zdokonalen a nespokojoval se již jen s domácími cvičišti, nýbrž snažil se převahu svou osvědčiti i v dálném zámoří, jak to ukazovala hlučná epizoda Waldersseeova poslání do Číny. Prusko překvapilo všecek svět již jednou, v letech 1864—1870, vojenskými výkony, jež nikdo před tím neměl za možné, a změnilo jimi dokonale tvář souvčké Evropy. Nepomýšlel snad na podobné překvapení v širším rámci politiky světové nyní ten neklidný císař, který roku 1902 opět mluvil v Čáchách o „světovém imperiu německého ducha“ a jehož kancléř zároveň prohlašoval, že Němci se nespokojí již s podružným postavením pouhých „dělníků lidstva“, aniž hodlají dále hráti mezi národy ubohou úlohu skromného domácího učitele, na něhož ostatní urozené panstvo se shora se dívá? Angličané cítili dobře, že všechna ta slova a vášnivé projevy siláka, jenž dlouho stál lenivě stranou, nyní však pojednou hlučně se tlačí do přední řady, jsou především proti nim a proti britské převaze ve světě namířeny; proto počínali přijímati znenáhla to, čemu se dotud byli posmívali jako plané fanfáře zbrklého panovníka, za nebezpečí tím vážnější, ježto v jeho pozadí stálo cosi nového a jejich pojetí života bytostně cizího, podivná síla, která snad není zcela „fair“, ale má mnohem nedočkavější a znepokojivější „crescendo“, než síla kteréhokoliv staršího soupeře britského.

Na nebezpečí to a na možnost, chrániti se proti němu včasným dorozuměním s Ruskem a po případě i s Francií, ukazovaly již od roku 1901 články některých vážných revuí, jako byl „Fortnightly Review“ nebo „Spectator“ a „National Review“. Tam nalezaly místo i výstražné hlasy slovanských znalců všenečmeckých žádostivostí, jako byl K. Kramář, Rus Veselickij-Božidarovič, předseda „Foreign Press Association“ v Londýně, korrespondent „Nového Vremene“ v Londýně, někdejší diplomat Tatiščev, nebo Olga Noviková, vdova po bratru známého ruského diplomata, jejíž salon byl již od let shromaždištěm kruhu politicky dosti významného. Hesla „German Ambitions“ a „Pan-German Agitation“ stávají se tak i v Anglii věcí, jež počíná vzbuzovati pozornost, a lidovým ohlasem všech těchto složek staly se dobrodružné pověsti o tom, jak německý císař se prý chystá z nenadání přepadnouti nic netušící

Stíny
německého
militarismu.

Strach
z německého
rozpětí.

K. Kramář
v „National
Review“.

Anglii se svým vojskem, jak němečtí sklepníci a řemeslníci tu provádějí ve službách berlínského štábu rozsáhlou špionáž, a podobné.

V ovzduší tom vzbudil pak ovšem zvýšenou pozornost i nový veliký lodní zákon německý, který říšský sněm v Berlíně přes odpor socialistů a části pokrokářů vedených Eugenem Richtrem 14. června 1900 opravdu odhlasoval, a to velikou většinou 201 hlasů proti 103, většinou, jež ukazovala, jak rychle se zásluhou agitace všenečmecké a „Flottenvereinů“ nálada německého národa v otázce nákladů na zbrojení námořní přizpůsobuje ambicím Viléma II. a jeho odborných rádců. U značné části veřejného mínění anglického ztrácejí tu rychle svou uklidňující působnost dotavadní přezíravá slova, „nechte je hráti si s jejich loďčkami“, která kdysi byl pronesl princ walesský při předchozí lodní předloze německé. Vývody, jimiž admirál Tirpitz hájil novou předlohu, když velmi otevřeně dokazoval, že jest nutno, aby německé loďstvo bylo tak silné, aby ani Anglie bez vážné sázky nemohla naň udeřiti, a že jedině tak lze zajistiti i na moři trvalost ozbrojeného míru, dráždily přirozeně sebevědomí britské a jeho pevně vkořeněnou představu, že naopak jedině naprostá a nepochybná převaha anglické moci na moři zaručuje světový mír. Počíná se obecně mluvit o tom, jak Německo všude v zámoří, na příklad také v Jižní Americe nebo v Mexiku, ve spojení se svou účelně řízenou emigrací si připravuje nové základny koloniální i hospodářské moci. Zbrklý telegram, který v srpnu 1902 Vilém II. po schůzce v Revalu poslal Mikuláši II. se slovy „Admirál Atlantiku pozdravuje admirála Tichého oceánu“, vzbuzoval domnění, jako by se Německo již chystalo k dělbě oceánů s Ruskem, a laičtí strategové námořní vyslovovali obavy, aby Německo nenabylo se svým loďstvem, v Kielu a Wilhelmshafenu soustředěným, místní převahy nad loďstvem anglickým, které ráz říše britské nutil k větší roztroušenosti po dalekém zámoří.

Vůči těmto projevům národního znepokojení, spojeným s podrážděnou citlivostí a rostoucí nepřítelí vůči všemu německému, vláda Balfourova zachovávala korektní postoj a nesnažila se nikterak stupňovati je. Cítila však potřebu, aspoň svou součinnost s německou vládou ve Venezuele omlouvat. Lord Cranborne ujistil oposici, že není spolku s Německem, a Balfour sám mluvil o „pouhé náhodné součinnosti s cílem zcela určitým a na obmezený čas.“ A podobně význačným projevem ústupnosti vlády vůči protiněmeckým proudům bylo její jednání v otázce bagdadské, která tehdy po prvé vstoupila poněkud hlasitěji do popředí veřejných úvah.

Nálada paniky.

Lodní zákon
německý
z r. 1900.

„Admirál
Atlantiku.“

Vláda
Balfourova a
veřejné mínění.

Bagdadská dráha.

Pod dojmem císařské návštěvy v Cařihradě snažil se německý kapitál, vedený ředitelem „Deutsche Bank“, Jiřím Siemensem, všemožně urychlití provádění velikých plánů železničních v asijském Turecku a výhodou mu bylo zejména i to, že nabýval rostoucího vlivu na cařihradskou státní banku, pomáhaje jí sanovati po těžkých ztrátách spekulativních. Na základě dohody s ní a s tureckou generální správou drah vymohl Siemens již 25. prosince 1899 u sultána zásadní rozhodnutí o prodloužení dráhy, dotud do Konie v srdci Malé Asie dovedené, přes Bagdad až k Perskému zálivu s náležitým rozvinutím tratí pobřežních. Veliké dílo mělo býti do osmi let s nákladem více než 600 milionů marek provedeno. Prostředky k tomu neměl ovšem poskytnouti jen německý kapitál; prostředkem „Banque Ottomane“ byla také značná účast francouzská na věci zajištěna a také anglickému kapitálu mělo se na tom dostati podílu. Jednání o něm ovšem i o technických podrobnostech stavby, jejích strategických úkolech a výši příspěvku se strany vlády turecké, který podmiňoval zejména i zjednání nových důchodů sultánovi zvýšením říšských cel, kapitulacemi s evropskými státy vázaných, bylo tedy velmi složité a vleкло se po delší dobu. Po smrti Siemensově roku 1901 stál ve středu jeho nový ředitel „Deutsche Bank“, Artur Gwinner, a ukázala se tu nejedna potíž politického rázu.

Ruské překážky.

Zejména Rusko, ač si jakožto kompensaci vymáhalo u sultána koncesi na stavbu drah v černomořské oblasti Malé Asie, tlačilo na to, aby i ruským bankám byl dán podíl na podniku, a snažilo se zároveň dráhu odtisknouti od Tigridu a hranic perských. Projekt dosáhl větší určitosti teprve smlouvou z 21. ledna 1902, kterou se turecká vláda zavázala společnosti bagdadské dráhy dáti příspěvek 4500 franků za kilometr stavby a záruku 12 tisíc franků za kilometr provozu. Dráha měla jíti z Konie přes Adanu, Mosul, Bagdad do Basry s odbočkou do Halebu, kde by na ni navazovala „svatá“ dráha hedžáská; i do Urfy, Mersiny a syrské Tripolidy měla se rozvětčovati. Koncese obsahovala nadto výhradné právo otvírati doly na dvacet kilometrů po každé straně tratí, zřízení přístavů v Bagdadě a Basře, správu navigace na Eufratu a Tigridu. Tím dotýkala se ovšem mocně i zájmů anglických v oblasti zálivu Perského.

Mesopotamie.

V Anglii hleděli od počátku na čilost, s níž se německý kapitál ujímal vybudování železniční sítě v Turecku, s nevelikou přízní. Se zřetelem k projektu bagdadskému nemohl britský svět zapomenouti, že myšlenku tu vyslovil po prvé již v šedesátých letech Angličan Chesney a že po něm slavný cesto-

vatel V. L. Cameron rovněž studoval možnost železničního spojení oblasti středozemské s krajem Perského zálivu. Než získáním Egypta a průplavu Suezského zájem anglický ve věci té byl převeden na jiný směr, a když roku 1899 se začalo jednati o součinnost anglického kapitálu s německým a francouzským k provedení Siemensova návrhu, nebyla anglická vláda proti tomu. Chamberlain vyjádřil se vůči Vilémovi II. přímo, že vítá německou iniciativu jako protiváhu francouzského i ruského vlivu v Turecku.

Anglie a bagdadský projekt.

Než záhy ozvaly se v Londýně také hlasy jiné. Sir William Willcocks, vynikající stavitel zavodňovacích děl v Indii i v Egyptě, rozvířil roku 1900 znova zájem anglický o Mesopotamii jakožto kraj, který by britskou technikou zavlažovací mohl býti přiveden k novému rozkvětu. V kruhu imperialistických politiků anglických sílí zároveň představa, že Anglie, ovládající Suez a Perský záliv, nemá strpěti, aby možná pozemní souvislost těchto bodů, mířící dále přes Persii k Indii, byla přetržena německým rozpětím, které by pronikalo přes Bagdad k Perskému zálivu a nadto drahou z Damašku do Mekky podél Rudého moře vedoucí dokonale zkřížilo britské naděje na ovládnutí Arabie a vůbec jižních částí turecké říše. Opět se tu srazily dvě významné směrnice geopolitické, a zejména kdož v Anglii s lordem Curzonem prohlašovali, že nejen Persie, nýbrž i Arabie jest nedotknutelné zevní „glacis“ ústřední posice britské moci v Asii, počali ostřeji než před tím vytýkati nebezpečí, které se skrývá pod německým protektorátem nad Tureckem.

Britské a německé směrnice v Turecku.

Všenecká literatura přičinila se ostatně rovněž náležitě o to, aby na veliký dosah věci upozornila. Tak ve spisech Pavla Rohrbacha nebo v knize „Asia“ Fridricha Neumanna byl již zcela jasně vysloven plán, kterým se mělo Německu, uvedenému s říší rakousko-uherskou v těsné společenství hospodářsko-politické, dostati náležitého zázemí nejen na Balkáně, nýbrž v celé přední Asii, takže by sevřený pás držav podléhajících vedení Berlína sahal od břehů moře Severního a Baltu až k Perskému zálivu a Indickému oceánu.

Všenecké výhledy.

Tyto smělé vyhlídky narážely přirozeně na odpor kruhů, jimž šlo o zachování anglické převahy na blízkém východě a které proto v bagdadskému podniku vůbec viděly nebezpečí, proti němuž se britská vláda má brániti, a nikoliv podružnou účastí anglického kapitálu při něm zájmy německé rozpínavosti podporovati. Agitovalo se i tvrzením, že Německo má tajnou dohodu s Ruskem k vytlačení Anglie z oblasti Perského zálivu. Na pověsti bylo ovšem jen tolik pravdy, že císař Vilém II. v dopise z 3. ledna 1903 cáři Mikuláši skutečně vykládal, jak cennou zbraní bagdadská dráha se ukáže zejména

proti britské posici v Koveitu, odkud prý bude po jejím dostavění snadno několika pluky z Oděsy vypravenými Angličany vypuditi. Byla to jedna z obvyklých planých vějíček císařových, jež měla zlákat Rusy, aby upustili od svých námitek proti podniku bagdadskému, a žádné určité jednání ji neprovázelo; ale v Anglii pozorovali ovšem s nevolí, jak si německá politika v turecké oblasti i jinak ruskou přízeň zajišťovala.

V září 1902 dovolil totiž sultán na nátlak z Petrohradu, že některé ruské torpedovky směly úžinami, jejichž strážcem Turecko bylo, proplouti z Egejského do Černého moře. Anglie protestovala proti tomu, tvrdíc, že ani sultán nemá práva dovolovati věc, jež se přičí mezinárodním dohodám předchozím. Z Berlína podporovali však hledisko ruské, jež obmezovalo zákaz na případy, kdy by cizí loď válečná proti vůli sultánově úžinami chtěla proplouti. Bylo tudíž přirozeno, že v Anglii obecná nedůvěra proti projektu dráhy bagdadské rostla a znesnadňovala vládě, dáti souhlas k účasti anglického kapitálu na tomto díle, jež se stále zjevněji stávalo takřka zosobněním německé podnikavosti na blízkém východě. Ještě 8. dubna dovozoval sice ministerský předseda Balfour v dolní sněmovně, že účastí tou bude mezinárodní ráz podniku lépe zajištěn; stoupající odpor veřejného mínění dovedl jej však k tomu, aby 23. dubna dal prohlášení nové, oznamující, že jednání ztroskotalo, ježto nedošlo k dohodě ani o bodu, kde by dráha v Perském zálivu měla vyústiti, ani o výši britského podílu na kapitálové základně bagdadské dráhy, takže mezinárodní ráz její není dosti zřejmý.

To bylo přiznání, že se v otázce pro osudy turecké říše nad jiné důležité, podobně jako kdysi v otázce arménské a krétské, cesty německé a anglické politiky zásadně rozcházejí, a v zápětí potom byl počet bodů, v nichž se neshoda mezi Berlínem a Londýnem zjevně hlásila, rozmnožen ještě o bod další, rázu sice především hospodářského, ale těsně souvislý s životními problémy britského imperia.

Dotkli jsme se již nahoře toho, že roku 1897 dominium kanadské poskytlo mateřské zemi celní preferenci, nejdříve 25, pak 33 procent. Proti tomu ohradili se v zápětí vedle Belgie především Němci tvrdíce, že věc se přičí zásadě nejvyšších výhod, obchodními smlouvami kanadského dominia s jinými mocnostmi zajištěné. Hrozili tedy celní odvetou nejen Kanadě samé, nýbrž i celé říši britské. Spokojili se pak ovšem v letech 1898—1903 s tím, že provedli celní boj opravdu jen proti Kanadě; když se však dominium roku 1903 bránilo zavedením celní 10% přírážky na německý dovoz, zjitřil se tím spor

značně. Německo prohlásilo, že zásadně zakročí podobně proti každému britskému dominiu, jež by Anglii celní výhody dávalo, kdežto v Anglii ukazovali na to, že jiné moci podobných důsledků nečiní, a vytýkali, že vztahy samosprávných osad britských k mateřské zemi jsou přece poněkud jiného rázu než jejich vztahy k ostatním státům. Spor nebyl sice při značném zájmu obchodním na té i oné straně zatím doveden do krajních důsledků, zanechával však v Anglii kvas roztrpčenosti proti Německu zvláště v těch kruzích, které právě celní vztahy zámořských osad k Anglii chtěly učiniti základním kamenem k zpevnění říše britské. V jejich čele pozoruhodnou činnost rozvinul roku 1903 Chamberlain.

Dotkli jsme se opětovně toho, jak vývoj světové politiky činil pro říši britskou žádoucím, aby z chaotické mosaiky rozličných útvarů, z nichž některé s celkem a zemí mateřskou souvisely takřka již jen osobou panovníkovou, se stala tělesem účelněji organisovaným a k společným cílům národním i k společné obraně vydatněji než dotud všechny své síly soustřeďujícím v době, jež v hospodářském i politickém ohledu byla pravým opakem někdejších pacifických nadějí manchesterského liberalismu. A zmínili jsme se již také o tom, jak nejen z Kanady byla opětovně šířena myšlenka, že účelu tomu nejlépe poslouží soustava preferenčních cel, jimiž by jednotlivá dominia britská spolu se zemí mateřskou sobě navzájem dávaly cenné výhody.

Myšlenka měla totiž i v Anglii samé od dlouhých let stoupence. Již roku 1881 vznikla tu t. zv. „National Fair-Trade League“, spolek, který propagoval heslo, že Anglie nemá zájmy své obětovati dogmatu svobodné tržby, nýbrž podobně jako pevninné státy chrániti národní výrobu ochrannými cly. Roku 1897 většina zástupců obchodních komor anglických na schůzi v Mid-dlesboroughu vyslovila se rovněž pro hledisko to a doporučovala preferenční dohody s dominiemi. Na osadní konferenci, jež se konala 1902 v Londýně, věc přišla znova na přetřes a vedle Kanady důrazně se zasazovaly zejména západoindické osady s Jamaikou v čele o to, aby jejich třtinovému cukru v mateřské zemi se dostalo celních výhod proti těžké soutěži řepného cukru pevninného, podporované namnoze premiemi, jimiž některé státy evropské vývoz svého cukru usnadňovaly. Ukazovalo se na to, že již finanční zájem nutně vede Anglii k tomu, aby slevila s důsledného zachování zásad svobodné tržby, ježto ke krytí nákladů války boerské finanční ministr Hicks-Beach roku 1901 opravdu zavedl, ovšem jen dočasně, fiskální clo vývozní na anglické uhlí a dosti vysokou dávkou z dováženého obilí, skrytou pod jménem registračního poplatku.

Rusko a
cařihradské
úžiny.

Anglie proti
bagdadské dráze.

Kanadská
celní politika.

Její spor
s Německem.

Říšská
preferenční
celní.

Cukerní otázka.

Tábor
svobodné tržby.

Naproti tomu měli ovšem odpůrcové jakéhokoliv ochranářství velmi silné postavení, ježto se mohli opírat o dvojí veliký tábor ideologický. Jednak byli tu svobodomyšlní optimisté, kteří tvrdili, že přes všechny vojenské a imperialistické náběhy solidarita vzdělaného lidstva jest přece na postupu a že nemají se pokroky její, dosti stížené již upřílišeností národního citění, ještě více ztěžovati novými celními hranicemi. Anglie má při svobodné tržbě proto stůj co stůj vydržeti, ježto se konec konců ukáže, že pevninové ochranářství, roku 1879 Bismarckem podnícené, jest pouze přechodný zjev. Než také z tábora socialistického a z kruhů odborových středisek dělnických hlásil se tuhý odpor proti jakýmkoliv novým clům, motivovaný rovněž zásadním odporem proti imperialisticko-nacionálním směrům, zároveň však také hlediskem, že ochranná cla by vedla k zdražení životních potřeb chudého člověka a vydala jej ještě více na pospas kapitalistickému vydírání.

Německý tarif
celní z r. 1902.

Odpor z toho i onoho tábora vycházející byl vůbec tak silný, že myšlenka preferenčních cel říšských na osadní konferenci 1902 neučinila vážných pokroků; vláda postarala se v zájmu osadního cukru jen o to, že mezinárodní konference, svolaná do Bruselu, učinila přítrž poskytování vývozních premií na řepný cukr pevninný. Boj o zásady celní politiky anglické však pokračoval dále. Stoupenci celní ochrany národní výroby ukazovali zejména na to, jak v souvěkém Německu kancléř Bülow dovedl obratným kompromisem, jehož výsledkem byl nový tarif celní, uzákoněný 14. prosince 1902, poskytnouti vydatnou ochranu před cizí soutěží jak zemědělské, tak průmyslové výrobě národní. Zvláště důležité bylo pak, že nejvýraznější zástupce imperialistické myšlenky, ministr Chamberlain, s celou vahou své silné osobnosti se ujal plánu, provésti říznou reformu celní, jež by stanovením podstatných cel zvláště na potraviny a suroviny vytvářela proti cizině účinnou hráz, ale se širokými branami preference pro britské samosprávné osady i dominia.

Chamberlainova
„fiscal reform“.

Pouto hospodářské vzájemnosti mělo je svázati těsně se zemí mateřskou, znemožniti tak, aby se opakovalo podobné odcizení, jaké vedlo kdysi k odluce Spojených států amerických a zesilovati vůbec na tomto, poněkud materialistickém základě říšské vlastenectví všebritské jako výraz skutečnosti, že ohromné imperium jest hospodářským organismem, všestranností a soběstačností svou od ostatního lidstva výrazně odlišným. Zejména velikou řečí v Birminghamu 15. května 1903 Chamberlain vystoupil okázale s podnětem, aby vláda tuto „fiscal reform“ vzala vůbec za hlavní bod svého dalšího programu, do-

vozuje, že Anglie nemůže nadále zůstati hospodářsky bezbranná ve společnosti ostatních států, u nichž ze všech z kapes čouhá revolver celních represálií. Na pevnině, zejména v Německu, ale i jinde, z výchovných cel ochranných stala se prý opatření trvalá, s jejichž brzkým zrušením ani největší optimista nesmí počítati, ježto celní hradbou státy se změnily opravdu na pevnosti, z nichž se snáze než z otevřených míst dějí pak na rozličné strany výpady výbojné soutěže a „dumpingu“. Proto má anglický konsument, dříve než bude pozdě, přinést oběti, kterých stanovení nových cel od něho žádá, tím spíše, ježto jedině tak lze zachovati soudržnost a sílu imperia britského při konečné dělbě světa na veliké říše, v nichž jedině, nikoliv v drobných státech, budoucnost lidstva spočívá.

Zvýšená
soudržnost
britského
imperia.

Vývody ty narazily však na prudký odpor, a to nejen u zásadních liberálů, kteří k boji o zachování svobody tržní zřizují zvláštní „Cobden Club“ a přijímají ochotně pomoc dělnického tábora; také v konservativně-unionistické straně nepodařilo se Chamberlainovi pro svůj plán získati většinu vůdčích osob. I z kruhů továrnických zaznívala námitka, že při nové politice celní nejen zdražení potravin a surovin ohrozí postavení anglického výrobce v soutěži světové, nýbrž že cizina oplatí britské ochranářství tužším zavíráním svých dveří a účinnými překážkami dovozu anglických tovarů. Z toho a zároveň z poklesu anglického komisionářství a reexportu, jež rovněž budou citelně trpěti, vznikne prý domácí rozvaze hospodářské škoda, kterou nikterak nevyváží zvýšený odbyt anglického zboží v dominiích. Neboť dominia ta, ač plochou ohromná, jsou dotud slabě zalidněna, takže Anglie vyváží do nich jen zboží v ceně 109 millionů liber, kdežto vývoz její od ostatní ciziny činí přes 175 millionů.

Odpor
stoupenců
volné tržby.

V unionisticko-konservativním kabinetě postavil se proti Chamberlainovi zejména vévoda z Devonshire, obávaje se, aby impulsivní ministr osad v souhlase se svou radikální minulostí nesvedl vládní politiku vůbec na dráhu pokusů reformních, v sociálním ohledu povážlivých, a také ministr financí Ritchie projevil svůj zjevný odpor proti celnímu ochranářství tím, že provedl zrušení válečné dávky na dovoz cizího obilí. Tímto bojem uvnitř vládního tábora byl uveden předseda ministerstva Balfour do značných rozpaků; než i on přidal se na stranu těch, kdož se obávali „skoku do tmy“ novou politikou celní, tím spíše, ježto doplňovací volby, při nichž odpůrci vlády hlavně proti Chamberlainovi a jeho plánu mobilisovali voličstvo, pro stranu konservativní končily namnoze s neúspěchem, kdežto strana liberální naopak v nich uka-

Odpor ve
straně
konservativní.

zovala větší jednotnost a tím hojila rány, které jí doba války boerské byla zasadila.

Výsledek byl konečně, že v září 1903 oba hlavní zástupci protivných názorů, Chamberlain i Ritchie a s nimi pak i vévoda z Devonshire a státní sekretář pro Indii, lord George Hamilton, z kabinetu vystoupili a ministerstvo bylo Balfourem vůbec ve svém složení poněkud změněno. Opravdu byla to porážka Chamberlainova, oslazená ovšem poněkud tím, že jeho syn Austen mohl v novém kabinetě přijmouti obor financí. Starý bojovník tvrdil pak zároveň, že šel z vlády především proto, aby mohl tím volněji pro svou základní myšlenku celní reformy rozvířiti mocnou agitaci v národě.

Snažil se o to opravdu se vším napětím a způsobil, že boj o ochranná cla, osadní preferenci a rázně imperialistickou politiku říšskou prostředím anglické dále jitril a národ více než kdy před tím do dvou příkře protikladných táborů štěpil, namnoze bez zřetele k dotavadnímu stranickému vyhranění. Neboť sama skupina unionistická roztrhla se ve dvě tmy, že kolem Chamberlaina vyrůstá ochránářský „New Liberal-Unionist Council“, kdežto vévoda Devonshire stojí v čele společnosti „Unionist Free-Trade Club“. Při tom zůstalo však té i oné skupině společným vědomím, že jest to především hrozná soutěž německá, která vrhá anglické prostředí do takových rozkolů a krisí, nutíc je namnoze jíti zcela jinou cestou, než jakou vedl dotavadní vývoj anglický. Proto roste nechuť a nedůvěra k německví v prostředí tom nezadržitelně dále, a k zmírnění věci té nepřispělo ovšem nikterak, když roku 1903 vláda předložila parlamentu návrh na nákladné přeskupení válečných lodí pro zlepšení služby v domácích vodách a na zbudování nové základny přístavní pro tento účel v Rosythu, v zátocě Firth-of-Forthské. Bylo tím zjevno, že i vláda má nedávné zesílení námořních příprav vojenských se strany Německa za dosti významné, aby proti němu britskou převahu v Severním moři lépe zabezpečila, zatím co zároveň také diplomacie anglická se nikterak netajila svou snahou, vyprostiti říši z dotavadní osamocení dohodou s některou z cizích mocí, jež by byla náhradou za to, co s Německem samým zjednati se nepodařilo.

V ohledu tom přinesla léta 1902—1904 řadu jednání diplomatických, velmi podstatných pro vytvoření zcela nového seskupení mocí ve světové politice. Byla to především spojenecká smlouva Anglie s Japonskem a počátek sblížení britsko-francouzského, provázeného zároveň částečným odklonem Itálie od trojspolku. Vedle těchto významných přesunů, jež v následujících kapito-

lách budou podrobně vylíčeny, pro další vývoj dějinný značné důležitosti byla však i skutečnost, že sporné otázky trvající mezi Anglií a Spojenými státy americkými byly vyrovnány a vzájemný poměr obou anglosaských velmocí upraven tak, aby nebylo se obávati jejich střetnutí.

* * *

Již v předchozím svazku dotkli jsme se toho, jak na sklonku 19. věku anglická politika vůči Spojeným státům americkým prozrazovala povolnost mnohem význačnější než vůči kterémukoliv jinému svému sousedovi, a že tento postup vládních kruhů byl zejména za španělsko-americké války provázen také v širších vrstvách britského národa přízní pro zápasící Unii a projevy anglosaského cítění, zahrnujícího obě velmoci v jedno veliké součtenství rasové. Hledisko to, které již dávno před tím zejména veliký theoretik britského imperialismu, Ch. Dilke, byl vyslovil a které mužové jako známý filantrop Walter Besant, romanopisec Conan Doyle a lord Coleridge se snažili účinně propagovati založením spolku „Atlantic Union“, nalézalo i v Josefu Chamberlainovi výmluvného přívržence.

Přes to přese všechno nebylo nebe vzájemných vztahů mezi říší britskou a Unii ani tehdy bez povážlivých mráček. Spor o hranice britské Guayany, do něhož president Spojených států byl tak drsně zasáhl v duchu doktriny Monroeovy, byl sice roku 1899 konečně úplně urovnán rozhodčím soudem, který se sešel v Paříži za předsednictví ruského právníka F. de Martense. Byl tu však ještě jiný vleklý spor o právo rybolovu v úžině Behringově a zejména neshoda o hranice mezi dominiem kanadským a Aláskou. Od roku 1897 stalo se totiž toto, dotud téměř liduprázdné území v povodí řeky Yukonu, zejména Klondyke, nenadále cenným hojnými objevy zlata, a návrh anglické vlády, aby otázka, komu z obou sousedů oblast ta vskutku náleží, byla rovněž rozhodčím soudem řešena, nenalezl v červenci roku 1899 nikterak souhlasu Unie. Věc vážla proto, mnohem povážlivější bylo však, že v boji, který se v zápětí potom rozpoutal v Jižní Africe mezi říší britskou a boerskými republikami, veřejné mínění americké stálo více na straně boerů a ve Washingtonu, zejména se strany demokratické, se ozvaly hlasy, aby vláda Spojených států v jejich prospěch zakročila jako prostředník.

Státní tajemník věcí zahraničních ve vládě presidenta Mac Kinleye, John

*

Spojené státy
a Anglie.

Spor o
Klondyke.

John Hay.

Demise
Chamberlainova.

Protiněmecká
opatrění
námořní.

Hay, jenž byl krátce před tím americkým vyslancem v Londýně, nepřál tomu sice a sympatisoval spíše s Anglií; vskutku bylo však nebezpečí britským zájmům odtud hrozící odvráceno teprve, když londýnská vláda projevila v čas náležitou ústupnost v otázce jiné, pro Spojené státy zvláště důležité. Byla to otázka průplavu středoamerického, která uvázla na mrtvém bodu zejména, když od roku 1891 úpadkem podniku Lessepsova technické práce, na převlase Panamské konané mezinárodní společností převážně francouzským kapitálem živou, vážně byly ohroženy.

Průplav středoamerický.

Vítězství nad Španělskem zesílilo ve Washingtonu velmi snahu, otázku tu, pro maritimní moc Unie tak velmi důležitou a o níž se bylo již tolik jednalo, konečně řešiti způsobem, jenž by hospodářským i vojenským zájmům Spojených států dokonale vyhovoval; zejména byl roku 1899 kongresu předložen návrh, který zmocňoval presidenta, aby od republik Costarica a Nicaragua získal panství nad pruhem území, na němž by bylo možno americkými penězi průplav vybudovati a zároveň učiniti opatření k opevnění jeho i přístavů na něm položených. Než samostatnému postupu Unie ve věci té bránila stále ještě stará smlouva s Anglií, 19. dubna 1850 podepsaná s americké strany státním tajemníkem J. M. Claytonem a se strany anglické vyslancem Henry Lyttonem Bulwerem. Smlouva zavazovala totiž obě velmoci, že nepřistoupí k stavbě kanálu ve Střední Americe oba oceány spojujícího tak, aby z toho jedné z nich vznikla zvláštní práva nad oblastí průplavní a jejím opevněním; jen za vzájemné dohody a se zachováním rovnosti práv pro Anglii i Spojené státy mělo se k dílu tomu přikročiti. Proto bylo třeba vymoci na Anglii nejprve, aby ustoupila od tohoto Shyllokovy úpisu, a postavení, v němž se vláda lorda Salisburyho octla po prvních neúspěších ve válce boerské, usnadnilo washingtonským politikům, že mohli na ni ve věci té učiniti úspěšný nátlak.

Clayton-Bulwerova smlouva.

Opravdu došlo k tomu, že 5. února 1900 státní tajemník Hay a anglický vyslanec sir Julian Pauncefote podepsali smlouvu, kterou se Anglie vzdávala svých práv a souhlasila s tím, aby Unie sama zřídila průplav a měla nad ním trvalý dozor. Mělo se to však státi podobně jako v Suez, totiž průplavem neutralisovaným a neopevněným, který by byl všem národům za rovných podmínek přístupem. Ústupkem tím dosáhla Anglie opravdu, že naděje boerských zástupců na zakročení americké byly zklamány a Unie nevystoupila se svým prostřednictvím v Londýně zcela nevitáným. Než věc tím nebyla nikterak vyřízena. V senátě washingtonském podmínky smlouvy Hay-Pauncefotovy setkaly se s příkrou kritikou, zejména závazek neutralisace a neopev-

Smlouva Hay-Pauncefotova (5. února 1900).

ňování průplavu. Senát odmítl ratifikaci smlouvy a přiměl vládu, aby k Anglii přistoupila s novými požadavky. Když pak v Londýně nebylo chuti k ústupu tak naprostému, obnovila se roku 1901 ve Spojených státech opět agitace, vytykající krutost válečných method Kitchenerových proti boerům, a prostředek neminul se opět s cílem. Právě ve chvíli, kdy jednání Chamberlainovo s Německem o přátelské sblížení konečně ztroskotalo, učinila Anglie smlouvou z 18. listopadu 1901 ve věci průplavu středoamerického nové, podstatné ústupky. Od zásady neutralisace neodstoupila sice úplně, ale aspoň od mezinárodní záruky neutrality té, takže se spokojila s pouhým závazkem Spojených států, že průplav zůstane svobodně přístupným obchodním i válečným lodím všech národů. Ježto pak zároveň přistupovala na to, aby Unie sama mohla jej spravovati a chrániti náležitými prostředky jeho bezpečnost, dávala opravdu dílo zcela do rukou vlády washingtonské a umožňovala jí tak nabýti rozhodující posice v Střední Americe vůbec.

Odpor senátu washingtonského.

Tuto změněnou smlouvu ratifikoval ovšem senát washingtonský ochotně 16. prosince 1901 a kniha ústupků britské říše před Uníi byla o kapitolu bohatší. Odklizení vleklého sporu bylo pak tím závažnějším, ježto právě v té chvíli vstupovala v čelo Spojených států osobnost zvláště výrazná pro jejich vzrostlé sebevědomí. Anarchistickému útoku padl totiž 14. září 1901 za obět president Mac Kinley a jeho nástupcem stal se dotavadní vicepresident Theodor Roosevelt.

Další ústupky britské (18. listopadu 1901).

Vražda Mac-Kinleyova (14. září 1901).

Byl to týž muž, který jako podsekretář námořnictví urychlil podstatné opatření náležité výzbroje loďstva Unie a ve válce 1898 jako vůdce „drsných jezdců“ dal zvláště okázalý výraz bojovnému nadšení, které republikánské prostředí americké tehdy zachvátilo. Po válce rozvinul pak pozoruhodnou činnost jako guvernér důležitého státu newyorského; ježto se však svým vypiatým sebevědomím a prudkou svérázností stal nepohodlným některým vůdcům své republikánské strany, byl při volbě roku 1900 odsunut na velmi čestný, ale prakticky podružný úřad vicepresidentský. Nyní vynesla jej náhlá smrt Mac Kinleyova na presidentský stolec.

Teprve třiadvacetiletý muž byl takřka zosobněním rozpínavé svěžesti amerického prostředí, v němž vítězila především smělá odvaha a schopnost, projevití osobní sílu v jakémkoliv styku s životem. Roosevelt měl sílu tu v míře nadobyčejné a s ní ovšem i sebevědomí rozeného bojovníka. Syn zámožné, starousedlé rodiny newyorské snažil se od jinošských let vyniknouti v nejruznějších oborech. Jako odvážný lovec a jezdec ochutnal kouzlo divočiny,

Theodor Roosevelt.

dovedl je však také jako spisovatel živě vylíčiti; v úřadu policejního presidenta newyorského ponořil se hluboko i do ponurých džunglí velkého města, vynikl však i jinak svou rázností v správních úřadech. Rychlý úspěch svůj v politickém životě děkoval při tom namnoze ovšem i schopnosti, stavěti svou osobnost s vtíravostí poněkud hereckou širší veřejnosti na obdiv, a nebojácné odvaze, s níž dovedl vyslovovati hodně hlasitě řízné úsudky o jakékoliv věci. Nebylo takřka oboru, v němž by nebyl pozdvihl svého mentorského hlasu a po případě i silné pěsti. Cítil se přirozeným vůdcem všude, kde si umínil působiti, a americké ovzduší, kde od jaktěživa pevná vůle platila více než přesné odbornictví, dávalo jeho žízňivé ctižádosti bohatou příležitost k sensationálním úspěchům.

Zejména dravý proud výbojného vlastenectví, který v devadesátých letech v republikánské straně vyvrcholil v imperialistické náladě a touze, vzrostlou vnitřní moc ohromné republiky náležitě projevit také na venek, ve světové politice, měl v něm nadšeného stoupence, nešetřícího ani rázným úderem, ani honosným gestem. Anglosaský živel zámořský našel v něm proto podobně reprezentativní osobnost, jakou měl v mateřské zemi v Rhodesovi nebo Chamberlainovi.

Nastupuje v hodnost presidentskou Roosevelt prohlásil, že chce pokračovati v politice svého předchůdce, od něhož převzal i Hays jako sekretáře věcí zahraničních i jiné členy kabinetu. V zápětí ukázal však, že ctižádost jeho spěje k vyšším metám. Mac Kinley byl především zástupcem strany, jež jeho volbou zvítězila; za ním stál mocný „boss“ Mark Hanna a veliký kapitál, jenž dosáhl právě tehdy, roku 1901, nejvyššího výrazu své moci spojením jedenácti největších železáren, v čele s železárnami Andrewa Carnegie, v ohromném trustu „United States Steel Corporation“, jehož osnovatelem byl Morgan a který vládl kapitálem vyšším miliard dolarů. A podobné úspěchy měl soustředný proces, podmaňující výrobní prostředky a schopnosti země stále více kontrole několika jedinců mocných ve Wall-Streetu, také v jiných odvětvích, zejména v oboru dopravním.

Roosevelt se nechtěl však jevit loutkou v ruce této hospodářské feudality, nechtěl býti jen presidentem své strany, nýbrž celého národa. Proto již v prvním poselství svém útočí na zlořády trustovní a přemíru moci finančního kapitálu, zneklidňuje železniční společnosti vyšetřováním jejich podvodů se státní půdou a poklesků proti Shermanovu zákonu protitrustnímu, stihá i korupci v poštovníctví. V říjnu 1902 při dlouhé stávce uhlokopů donutil vlastníky dolů k vyjednávání s Johnem Mitchellem, hlavou odborových sdružení

hornických, a projevoval vůbec mnohem svéráznější a všestrannější pochopení úkolů úřadu presidentského, než bylo vítáno zvláště řemeslným politikům jeho vlastní strany i vládcům bursy newyorské.

Pohlížel-li proto veliký kapitál americký v ohledu tom s nepochybným zklamáním k novému pánu Bílého domu washingtonského, mohl naopak, aspoň pokud šlo o rozpětí na venek, míti plnou důvěru k němu i jeho energii. Ukázalo se to zejména v otázce průplavu středoamerického. Ježto bylo zjevno, že k provedení velikého díla úžina Panamská vsutku jest mnohem výhodnější trasy Nicaraguou vedené, snažil se Roosevelt přes odpor mnohých vážných činitelů domácích nejen navázati na opuštěný podnik Lessepsův, nýbrž učiniti tak za podmínek, které by mocenským zájmům Unie byly nejprospěšnější. Stát, jemuž oblast panamská náležela, Columbia, nejevil v ohledu tom ovšem dostatečné ústupnosti a jednání s ním o trvalý nájem územního pásu šest mil širokého vleklo se bez konce. President neváhal tedy, ukázati jihoamerické republice prostě právo silnějšího. Z návodu agentů Spojených států odtrhlo se 3. listopadu 1903 obyvatelstvo úžiny Panamské od Columbie a prohlásilo se samostatným státekem. Vláda washingtonská pak nejen, že uznala bez rozpaků hned krátce potom nový útvar, nýbrž poskytla mu ihned vojenskou pomoc napřed již přichystanou, aby se mohl uhájiti proti pokusu vlády columbijské o zdolání odboje.

Nová, miniaturní a o sobě úplně bezmocná republika panamská stala se pak pohodlnou zástěnou, za níž mohla Unie zcela podle svých potřeb přikročiti k budování průplavu, jenž by především jí sloužil a v její moci se nalézal, a Roosevelt neváhal tento mezinárodně jistě velmi povážlivý postup ve svém poselstvu ke kongresu 10. listopadu 1903 hájiti velmi otevřeně slovy, v nichž účelnost, souhlasící s potřebou silnějšího, byla příkře postavena proti zásadnímu právu slabšího.

V ostatním světě bylo jednání to ovšem dosti rozličně posuzováno, zejména republiky románského jazyka ve Střední i Jižní Americe staly se ještě nedůvěřivějšími než před tím proti imperialistické rozpínavosti Unie, zvláště když brzy potom Roosevelt pod záminkou finančního dozoru pod vrchní vládu Spojených států přivedl i prodluženou a rozháranou černošskou republiku San Domingo. Než důležitějším všeho toho byla skutečnost, že Anglie, která v otázce panamské především mohla rušivě vystoupiti, nejen toho neučinila, nýbrž i jinak dávala na jevo, jak mnoho jí na tom záleží, aby s Uní zachovala styky nejlepší.

Tak bylo snahu tu možno zcela určitě pozorovati při srážce britské moci

Jeho imperialistické sklony.

Vrcholky amerického kapitalismu.

Roosevelt proti trustům.

Spor s Columbií.

Vznik republiky Panamské (listopad 1903)

San Domingo.

Venezuela.

s Venezuelou na sklonku roku 1902. Neboť ještě dříve než podala presidentovi Castroví své ultimatum, vláda londýnská zajišťovala si shovívavost presidenta Roosevelta a jeho státního sekretáře ujištěním, že nikterak nezamýšlí ze sporu s Venezuelou nabýti územních zisků. To bylo nepřímým, ale účinným uznáním doktriny Monroeovy, jak ji ve Washingtonu pochopovali, a Anglie šla ve své ústupnosti vůči nedůtklivosti tamních kruhů ještě dále. Jakmile námořní demonstrací vynutila ochotu Venezuely k urovnání sporu smířím nálezem, žádala Roosevelta přímo, aby nález takový vynesl. Z ohledu na možné důsledky ve veřejném mínění americkém president sice nabídky nepřijal a rozhodnutí bylo přeneseno, jak víme, do Haagu; věc ukazovala však zřejmě, jak mnoho záleží anglické vládě na tom, aby dobrá vůle mezi říší britskou a Uníí byla stůj co stůj zachována. A v zápětí opakoval se zjev ten i při řešení vleklého sporu o hranici mezi Alaškou a kanadským dominiem. Neboť, když se roku 1903 president Roosevelt s obvyklou svou drsností vyjádřil, že, nebude-li spor v brzku rozřešen přímou dohodou, prostě provede delimitaci hranic z vlastní moci podle nároku Spojených států, couvla londýnská vláda přes nářky Kanaďanů také tu a vstoupila nadto se státním tajemníkem Hayem v jednání o zásadní úmluvu, podle níž by se všechny sporné otázky mezi Anglií a Spojenými státy, pokud se nedotýkají cti, hranic a vůbec zájmů životního dosahu, v budoucnosti řešily příkázáním jich rozhodčímu tribunálu v Haagu.

Sblížení anglo-americké.

A také v duševním životě britském rozličné zdvořilosti prozrazovaly vědomé úsilí o přátelské sbližení s americkým prostředím na základě jazykové pospolitosti, jež měla překlenouti všechny hořkosti doby minulé a přispěti k tomu, aby při vytváření dalších osudů světa mezi imperialismem britským a americkým nedošlo k bratrovražedné vádě. Byla to nepochybně politika prozíravá, jež cenila opatrné zajištění budoucnosti více než plané předsudky národní ješitnosti, a prozíravost podobnou osvědčila vláda Balfourova také ve vztazích k jiné zámořské mocnosti, Japonsku, s nímž vešla dokonce v poměr spojenecký.

* * *

Japonské zbrojení.

Po těžkém zklamání roku 1895 Japonsko nesložilo rukou v klín, nýbrž připravovalo se k možným zápasům budoucím především úsilovným zbrojením. Mírový stav armády byl roku 1896 zvýšen na 145 tisíc s možností, postaviti za války do pole více než půl milionu mužů. Stavby lodí válečných a jejich

objednávky v Evropě byly upraveny tak, aby do desíti let Japonsko mělo 67 bitevních lodí a obrněných křižáků o souhrnné nosnosti 258 tisíc tun, provázených 115 torpédovkami a 11 torpédoborci. Také ostatní materiál válečný byl seřizován tak, aby říše mohla čeliti soupeři silnějším než byla Čína; pomocí velikých půjček na londýnském trhu byly horečně vybavovány přístavy i železniční síť, zatím co zároveň také industrialisace země pokračovala tempem mnohem prudčím, než před tím.

Vláda mikadova narážela při tom ovšem ve vnitřním životě na rozličné obtíže, zejména na vzrůst demokratických hesel, vymáhajících důslednou parlamentarizaci vládní soustavy a zlomení mocného vlivu oligarchických skupin, jež ovládaly vskutku korunní radu „genro“, vojsko, námořnictvo i vyšší byrokratický aparát. Roku 1898 dostala parlamentní oposice s Okumou v čele na několik měsíců dokonce vládu do svých rukou a zároveň počalo se i v Japonsku hlásiti dělnické hnutí podle evropských vzorů se stávkami a počátky odborových družstev, zatím co i ve vyšší společnosti se znenáhla jevíly stranické rozpory mezi stoupenci hledisek mírně liberálních a neústupnými konservativci, kteří nechtěli slyšeti vůbec o ústupcích demokratickému proudu, kladouce všecku skutečnou moc do rukou panovníka a jeho vládních orgánů.

Opravdu zachoval podobně jako kdysi v Prusku, tento směr zatím největší váhu v životě veřejném tím spíše, ježto se mohl opřít o úspěchy, jako bylo setřesení vši závislosti na cizině zrušením posledních zbytků někdejších kapitulací a konsulárních pravomocí, dovršeném roku 1899. Zejména posilovalo však panství konservativních směrů obecné vědomí, že jest třeba sílu národní pevně soustřediti k zažehnutí nebezpečí, jež životním zájmům ostrovní říše hrozilo z venčí. Byl to především zvýšený tlak moci ruské v oblasti dálného východu, který udržoval vůdčí kruhy japonské v trvalém napětí.

Ohniskem sporu zůstávala stále Korea, kde kondominium upravené smlouvou z 9. května 1896 zjevně sloužilo více ruským než japonským zájmům. Když na počátku roku 1898 Rusko získalo v Port Arthuru a na poloostrově Kvantungském vůbec novou, silnou posici, která spolu s mocí nad železnou drahou východočínskou, v Mandžusku budovanou, mu zajišťovala přístup k teplému moři, zdálo se ovšem, že ruský zájem na Korei povoluje. Neboť novou smlouvou z 25. dubna 1898 cářská vláda uvolila se odvolati odtud své vojenské instruktory a upustila od vymáhání ruských stanic lodních v korejských přístavech. Japonsko doufalo proto, že bude moci vliv svůj na poloostrově Korejském volně rozšířiti až k pohraniční řece Jalu bez podstatné

Demokratické náběhy.

Konservativní úsilí.

Korea.

Ruské ústupky.

soutěže ruské. Než naděje ukázala se brzo klamnou a v následujících letech napětí mezi říší císařskou a Japonskem jen ještě vzrostlo a rozšířilo svou základnu.

Rusové
v Mandžusku.

Viděli jsme již nahoře, jak užívajíc boxerských zmatků Rusko obsadilo roku 1900 téměř celé Mandžusko a snažilo se trvale ovládnouti tuto bohatou provincii, zatím co s největším úsilím opevňovalo nejen svou vojenskou základnu v Port Arthuru, nýbrž budovalo bez zření k nákladnosti věci v sousední zátoce Talienvanské veliké obchodní středisko Dalnij. Tu snažila se ovšem vláda japonská ve spolku s Angličany a jistou měrou i s Němci zabrániti tomu, aby toto ruské obsazení Mandžuska zůstalo stavem trvalým, výslovnou dohodou s říší čínskou zaručeným, a zájem její na zmaření tak značného vzrůstu ruské moci na dálném východě byl tím větší, ježto zároveň také na Korei Rusové počali úsilí své znovu zesilovati. Neboť nejen, že se vraceli k myšlence, získati koncesi k zřízení doků a uhelné stanice v korejském přístavě Masampo, nýbrž ruský kapitál počal zejména v severním pohraničí korejském povážlivou činnost rozvíjeti.

Bezobrazov.

Již před tím nabyl tam totiž kterýsi vladivostocký obchodník od korejské vlády právo k exploitaci velikých lesních ploch na levém břehu řeky Jalu. Koncesi tu od něho nyní získal politický dobrodruh Bezobrazov, který, zřídív veliké pily na půdě korejské, založil v Rusku k podpoře svých podniků „Východoasijskou průmyslovou společnost“ a dovedl zaujmouti pro ni dvorské kruhy petrohradské a některá velkoknízata. Přes varovný hlas ministra Witte a ruského vyslance v Tokiu, barona Rosena, přiznal císař společnosti té subvenci dvou millionů rublů a ministr věcí zahraničních, hrabě Lamsdorff, byl nucen proti svému nejlepšímu přesvědčení spekulaci tu podporovati opětovným vytčením ruských nároků na vliv v severní Korei, kde společnost Bezobrazovova začala k ochraně lesů zřizovati sbor ozbrojených hlídačů, opravdu vojensky organisovaný jako předvoj ruského rozpětí.

Ruské nároky
na Jalu.

Vše to působilo ovšem v Japonsku mnoho zlé krve a zesilovalo hlasy, jež tvrdily, že životní zájem říše žádá toho, aby se vystoupilo se zbraní v ruce proti Rusku, dokud se nestane dokončením sibiřské dráhy a vybudováním pevností v Mandžusku opravdu nepřemožitelným. Tito stoupenci války byli v nadějích svých upevňováni zejména také tím, že za boxerských zmatků v Číně ruské vojsko u srovnání s japonským kontingentem osvědčilo podstatně menší výkonnost a vyškolenost odbornou. Než také z důvodů vnitřní politiky přáli si mnozí předáci konservativní strany, která měla v důstojnickém

Válečná strana
Japonsku.

sboru převahu svých stoupců, brzké srážky s Ruskem, ježto si od ní slibovali vzpružení vlasteneckého ruchu a zatlačení demokratických proudů. Proto již na počátku roku 1901 přiznával se japonský vyslanec v Londýně vůči německému zástupci, že takřka všichni vůdčí lidé v jeho vlasti jsou rozhodnuti, „Rußland gegenüber das Praevenire zu spielen und baldmöglichst loszuschlagen.“

Hledání
spojenců.

Nutným předpokladem veliké sázky jevílo se při tom ovšem diplomatické zajištění, aby v případě vítězství ostrovní říše nebyla o jeho plody snad znova připravena, podobně jako roku 1895, zakročením jiných mocí evropských. Bylo proto třeba v jejich středu nalézt spojence, jenž by Japonsku kryl v ohledu tom tyl, a spojencem takovým jevíla se především Anglie. Neboť v Tokiu uvítali již roku 1898 s potěšením tehdejší rozhodnutí vlády anglické, zabráním čínského přístavu Vei-hai-vei vytvořiti v Žlutém moři protiváhu ruskému Port Arthuru, a již několik měsíců potom hovořil tehdejší japonský vyslanec v Londýně, baron Kato, s ministrem Chamberlainem o možnosti britsko-japonské aliance. S myšlenkou tou pak přišel do Londýna i jeho nástupce, hrabě Hayaši, bývalý viceministr věcí zahraničních, známý svými anglofilskými sklony, a dotkli jsme se již nahoře toho, že roku 1901 mezi ním a německým zástupcem v Londýně přišel na přetřes i plán, vytvořiti širší útvar spolkový, jenž by vedle Anglie a Japonska pojímal i Německo a byl silnou závorou ruskému postupu na asijském východě.

Hayaši
v Londýně.

Japonsko bylo za takovou cenu ochotno zapomenouti na těžký insult, který mu roku 1895 právě Německo svým drsným vystoupením proti míru v Šimonoseki podepsanému způsobilo, než následující nezdar jednání o sblížení mezi Německem a Anglií přivodil s sebou i zjevnou zdrženlivost německé politiky, svázati se proti Rusku jakýmikoliv smluvními pouty s Japonskem. S anglickými státníky však Hayaši pokračoval i pak v důvěrném jednání o případnou dohodu a na podzim 1901 byly rozpravy ty již značně pokročilé.

Zdalo se ovšem i tu, že budou zkříženy jinou možností. Proti vojenské straně, která viděla v boji s Ruskem nezvratnou nutnost osudovou, byli totiž v Japonsku přece jednotliví význační státníci, kteří se hrozili před trpkou zkouškou války a neviděli zároveň šťastné budoucnosti svého národa ani v naprosté převaze konservativních živlů, bojovnou náladu rozdmýchujících. Také těsné spojení s Anglií zdalo se jim nebezpečným osidlem, zejména pro maritimní vývoj japonský. Proto tlačili na to, aby byl učiněn pokus o slušný kompromis s mocí císařskou na základě tom, že by Japonsko přestalo klásti

Strana míru
v Japonsku.

překážky rozvoji ruského panství v Mandžusku, upustí-li Rusko naopak od všeho zasahování do severní Korey, přenechávajíc celý poloostrov až k řece Jalu v oblasti vlivu japonského.

Stoupencem hlediska toho byl zejména vynikající státník, tvůrce ústavy japonské, kníže Ito. Byl v červnu 1901 sice nucen ustoupiti předsednictvo vlády svému konservativnímu soupeři, vicomtovi Katsurovi, horlivému straníku válečného postupu. Přes to přese všecko rozhodla se však i nová vláda, o kompromis s Ruskem se pokusiti, nebo po případě užítí jednání s ním aspoň jako nátlaku k urychlení úmluv s Anglií, a právě Ito byl vyhlédnut k této úloze. Vyhnuv se Londýnu jel přes Paříž do Petrohradu a měl tu zejména 30. listopadu 1901 rozhodný hovor s hrabětem Lamsdorffem. Než bez úspěšného porřízení. Na dvoře cářském vítězila úplně strana, jež tvrdila, že Rusko nesmí cizí velmoci ponechati severní Koreu, která, ležíc mezi Vladivostokem a jižním Mandžuskem podobně jako severní Italie mezi Terstem a francouzskou Provencí, byla příliš lákavým doplňkem budoucího ruského panství na dálném východě. Ostatně v Petrohradě dvorské kruhy u vědomí vlastní převahy podceňovaly náležitě drobné Japončičky a nevěřily nadto ani upřímnosti jejich nabídky.

Proto ztroskotala mise Itova v Rusku dokonale a zkušený státník obrátil se tedy do Londýna, aby tu započaté jednání ukončil. Mohl opravdu v zápětí podati zprávu o jeho příznivém výsledku a na základě usnesení rozšířené rady korunní, jež se konala v Tokiu 7. prosince, bylo vyslanci Hayašimu možno 30. ledna 1902 podepsati alianční traktát s Anglií, první smlouvu politickou, kterou zástupce žluté rasy se zástupci vůdčí velmoci evropské jako rovný s rovnými podpisoval.

Smlouva byla označena jakožto dohoda, „agreement“; opravdu byla to obranná aliance, určitě vymezená. Měla šestnácte článků. Anglie a Japonsko vytýkaly v ní sice jakožto žádoucí nezávislost Číny i Korey, přiznávaly však, ježto prý Anglie má zvláštní zájmy v Číně a Japonsko v Číně i Korei, že si vyhrazují k ochraně zájmů těch plnou volnost a právo činiti veškerá nutná opatření, ať již proti útočnému postupu jiných mocí, či v případě vnitřních nepokojů čínských nebo korejských. Kdyby pak opatření ta vedla Anglii nebo Japonsko k válce s kterýmkoliv státem, slibovaly si navzájem přesnou neutralitu; kdyby však k nepříteli tomu se měla přidružiti mocnost jiná, nastával závazek vzájemné pomoci válečné a společného postupu při jednání mírovém. Trvání smlouvy bylo stanoveno na pět let; pak měli signatáři možnost

zřít se jí s roční lhůtou výpovědní, nikoliv však před uzavřením míru, kdyby právě tehdy snad byl stav válečný.

Byla to tedy aliance obmezená na otázky východoasijské, která na příklad Japonsko nezavazovala nikterak k záruce britských držav v Indii, jak se během jednání na to původně také pomyslelo. Než i tak měla smlouva význam značný. Byl to po dlouhé době první spolek toho druhu, k němuž se Anglie odhodlala, a bylo význačné, že jej uzavřela s mocí asijskou, do nedávna ještě kapitulacemi svázanou. Japonsku spolek dával vedle naděje na usnadnění dalších půjček na londýnské burse zejména výhodu, že mohlo v souboj s Ruskem vstoupiti bez obavy před zakročením jeho francouzského spojence, ježto mu pak byla anglická posila zaručena. Anglie zase nabývala naopak v čínské politice žádoucí protiváhu vůči ruské rozpínavosti a možnost zmenšiti své loďstvo v Tichém oceánu, aniž se v jiných otázkách vázala. Účinnost smlouvy byla nadto zvýšena i tím, že nebyla tajná. Podstata její byla veřejně prohlášena již 12. února 1902.

V Berlíně viděli tedy, že Lansdowne a Chamberlain dosáhli u Japonska toho, čeho se marně snažili dosáhnouti od Německa, když s ním vyjednávali roku předchozího o možnost speciální dohody hledící k dálnému východu nebo k Marokku; uvítali věc tu však bez zklamání a spíše s povděkem. Zdálo se jim, že smlouva jen ještě prohlubuje propast zející mezi Ruskem a Anglií, na jejímž trvání Holstein především založil své odmítnutí spolku britsko-německého, a doufali, že cářská moc tím bude jen ještě více nucena vyhledávati přátelství německé.

Opravdu způsobil spolek britsko-japonský, že se ruská diplomacie hned v únoru 1902 v Berlíně přihlásila s nabídkou spolku, ovšem spolku obmezeného také jen na ochranu zájmů obou říší na východě asijském, k němuž měla býti i Francie za třetího účastníka přibrána. Němci rozpakovali se však vázati si ruce takovou smlouvou, jež by je zjevně s Anglií znepřátelila a při tom neukládala ani Rusku, ani Francii žádných závazků pro evropské otázky. Dali proto přednost dalšímu zachování výhod volné ruky a odmítli nabídku ruskou, omlouvajíc se zejména obtížemi, které by prý německým zájmům obchodním v Japonsku vznikly. Vilém II. při tom ujišťoval ovšem opět cáře, že musí zachovati volnost také proto, aby mohl Rusku pro případ jeho boje s Japonskem v Evropě krýti týl; určitých závazků však nechtěl ani v této věci na sebe bráti, zejména nikoliv písemných, ani když mu Mikuláš II. připomněl jeho někdejší sliby a horoucí projevy proti žlutému nebezpečí. Ruská

Ito
v Petrohradě.

Smlouva
britsko-
japonská
z 30. ledna 1902.

Podmínky
alliance.

Její význam
pro světovou
politiku.

Dojem
v Německu.

Ruské nabídky
v Berlíně.

Jejich nezdara diplomacie marně se pokoušela po celý měsíc zvyklati toto rozhodnutí a byla nucena spokojiti se pouhými planými slovy. V Berlíně doufali tak, že výhodná úloha jazýčku na váze ve světovém závodění mezi Anglií na jedné straně a Ruskem i Francií na straně druhé jim zůstane i v následujícím vývoji událostí zachována, počet jejich byl však podstatně zkřížen dalším krokem anglické vlády, totiž jejím sblížením se s Francií.

VI.

POČÁTEK SBLÍŽENÍ ANGLIE I ITALIE S FRANCIÍ.

Sblížení mezi Anglií a Francií dosažené v letech 1903—1904, událost veliké důležitosti pro další vývoj dějin světových, bývá často přičítáno osobním vlivům krále Eduarda VII. a jeho náladě, od jakživa více sklonné k Francii a Paříži, než k prostředí německému. Složka ta jistě usnadnila věc, nesmíme ji však přeceňovati a zejména jest dlužno vytknouti, že myšlenka, ulehčiti postavení britské říše v světové politice přátelským vyrovnáním dotavadních sporů s Francií, působila v Anglii mocně i u jiných vůdčích mužů. Zejména Chamberlain vystihl její nutnost hned, jakmile na sklonku roku 1901 poznal nemožnost kladné dohody s Německem o společném postupu v rozličných palčivých otázkách souvěkých, a již v průběhu tohoto jednání s Berlínem nebylo mu tvrzení, že v případě nezdaru k Francii a Rusku se obrátí, pouhou planou hrozbou, jak němečtí diplomaté za to měli. Byloť mu jasno, že v změněných poměrech světové politiky Anglii nezbyvá než, aby buď získala velmi silného spojence, nebo aspoň zmenšila počet svých případných nepřátel v kruhu velmocenském.

Ostatně přetřásala i anglická publicistika v letech 1900—1903 velmi horlivě otázku, s kým by bylo záhodno na pevnině se sblížit, a hlasy pro Francii nebyly řídké. Proto již v lednu 1902 německý vyslanec v Londýně mohl svou vládu zpravovati o úmyslu vlády anglické, s Francií se dohodnouti o hlavních sporných otázkách. Obtíže, které se snaze té stavěly v cestu, byly tehdy ovšem velmi značné a souvisely nemalou měrou i s neklidným vývojem vnitřních poměrů francouzských, jehož jest třeba tu také několika slovy se dotknouti.

Vláda Dupuyova, jež nastoupila na podzim 1898, marně se snažila obratným užitím střední cesty uklidniti vražednou vřavu, kterou aféra Dreyfusova ve francouzském prostředí byla způsobila. Nepochybný sklon trestního senátu k zrušení osudného rozsudku rozpoutal agitaci nacionalisticko-konservativní do krajnosti. „Ligue des patriotes“ pořádá proti tomu manifestace stále hlučnější, jsouc podporována novou „Ligue de la patrie française“, k níž podnět vyšel hlavně z akademických kruhů. Národní ovzduší vzrušují pověsti o tom, jak generalita se chystá spasiti ohroženou vlast státním převratem, který by smetl zhoubný režim parlamentní, pověsti, které také v cizině, zejména Vilémem II., byly brány za vážné, kdežto v radikálních a socialistických kruzích

Eduard VII.
a sblížení
s Francií.

Chamberlainovo
hledisko.

Vnitřní poměry
francouzské.

Boj o Dreyfuse

se jedná o volbu zvláštního výboru na obranu ohrožených demokratických a republikánských řádů.

Na vládu ve smyslu revise procesu zřejmě nepříznivém působil tajně i sám prezident Faure; jemu se zejména přičítalo, že způsobil odnětí konečného rozhodnutí o revisi trestnímu senátu a jeho přidělení plenu dvora kasačního. Než právě proto byla pro další vývoj věci důležitá náhlá smrt presidentova 16. února 1899. Byla obestřena jakýmsi příděchem tajemství a šuškal se i o tom, že Flaure byl dreyfusardy zavražděn, ač opravdu jeho skon byl nemile sdružen jen s osobním galantním dobrodružstvím. Volba nástupce stala se proto vážným příspěvkem k zvýšení vášní stranických, když byl 18. února zvolen Emil Loubet, základními sklony svými sice republikán velmi umírněný, který se však stal terčem nenávisti konservativního tábora, ježto byl zvolen pomocí hlasů levice a neodporoval revisi. Předseda ligy vlastenců, starý Pavel Déroulède, pokusil se dokonce 23. února, v den pohřbu Faurova, v kasárnách v Neuilly a při návratu vojska z pohřbu strhnouti posádku k revoltě a útoku na palác Elisejský. Ovšem jen s tím úspěchem, že vláda byla nucena stíhati jej a některé jeho stoupence pro ohrožování republiky, což přilévalo oleje do ohně vášní, vzrostlých ještě více, když kasační dvůr 3. června 1899 opravdu zrušil platnost odsouzení Dreyfusova a umožnil obnovení procesu, zatím co plukovník Picquart byl z vazby propuštěn a Zola se vrátil z Belgie do Paříže.

Nacionalisté obrátili svůj útok zejména na Loubeta, viníce jej z účasti na někdejší skandálu panamském; na dostihách v Auteilu byl 4. června president dokonce monarchistickým šlechticem, baronem Christianim, udeřen a hlučné demonstrace neustaly ani v následujících dnech. Nyní vzchopila se levice k ráznému boji proti hnutí, jež, jak se zdálo, ohrožovalo základy republiky. Vláda Dupuyova padá 12. června a nové ministerstvo, označené jakožto vláda „de défense républicaine“, sestavil Waldeck-Rousseau, politik značné váhy, který byl ministrem vnitra již ve vládě Gambettově roku 1882, potom delší dobu veřejného života se stranil, ale roku 1894 vystoupil opět do popředí jako protikandidát Faurův při volbě presidentské. Byl podobně jako Loubet z řad umírněných progressistů, agitace konservativně-nacionalistická, jež prozrazovala zejména hlubokou roztržku mezi duchem většiny vyššího důstojnictva a smýšlením věrně republikánským, přesvědčila jej však o nutnosti, opřít se pevněji o levice a přivést i její socialistické křídlo ke kladné spolupráci. Přijal proto do vlády vedle Caillauxe, stoupence rázné progressivní

daně příjmové, i socialisty, Milleranda jako ministra obchodu a Baudina jako ministra veřejných prací.

Tomuto výkyvu doleva byli ovšem protiváhou někteří umírnění členové kabinetu, zejména nový ministr války, generál Gallifet, řízný muž, jemuž socialisté nezapomenuli, že roku 1871 pomáhal krvavě trestati komunu pařížskou. Gallifet byl však zároveň stoupencem revise procesu Dreyfusova a snažil se osobními změnami ve vyšším důstojnictvu povznést republikánského ducha, zatím co vláda dala senátem souditi některé vůdčí podněcovatele nacionalistické a protižidovské agitace, prohlašujíc, že zabrání stůj co stůj „spojení ducha vzpoury s armádou“.

Úsilí její provázely ovšem nové vzrušující epizody, jako bylo dvouměsíční obléhání vůdců antisemitské ligy v rue Chabrol, a obtíže, které působil konservativní duch v armádě, ukázal také obnovený soud nad Dreyfusem, který se počal 7. srpna v Rennes. Došlo tu k scénám, jež zviřily pozornost celé země, a 11. září Dreyfus byl opět uznán vinným, tentokráte však s polehčujícími okolnostmi, a odsouzen k devítiletému vězení. Vláda, upouštějíc zatím od přímého boje s vojenskou justicí, zřejmě stranickou, hledala východiště v tom, že udělila odsouzení milost, amnestovala však zároveň nejen Zolu a Picquarta, nýbrž v létě 1900 i barona Christianiho. Přes odpor krajních stran zprava i zleva byl postup ten schválen sněmovnou, jež 317 hlasy proti 211 vyslovila vládě důvěru.

Bylo zřejmo, že vrchol napětí jest překonán, a k uklidnění přispěl i ohled na světovou výstavu pařížskou roku 1900, jež millionům návštěvníků ukázala, že Francie přes politickou vádu a domnělou rozervanost vnitřní pilně a úspěšně pracuje. Nacionalisté vzdávají se naděje, že by mohli pouličními demonstracemi porazit vládu pevně opřenou o většinu, již se dostalo názvu „le bloc républicain“. Název souvisel s výrokiem, který učinil Clemenceau již roku 1891, že dědictví, které Francie přijala od veliké revoluce, tvoří nedílný celek a má býti „accepté en bloc“, bez přiznávání zásadního rozporu mezi rokem 1789 a 1793, to jest, mezi zásadním přiznáním svobod ústavních a jejich demokratickými důsledky.

Blok byl zjev důležitý. Znamenal nebývalé upevnění státní autority ve Francii na základně republikánské a umožnil vládě poměrně dlouhé trvání. Přispěla k tomu ovšem i některá technická opatření v životě parlamentním, na příklad vyhrazení pouze určitých dnů pro interpelace, aby ministerstvo nebylo bez přípravy vydáno nenadálým útokům. K uklidnění přispěl i vývoj

Smrt presidenta
Faure
(16. února 1899).

Volba
Loubetova.

Vláda Waldeck-
Rousseauova.

Změny
v armádě.

Proces
v Rennes.

Republikánský
blok.

socialismu francouzského. V táboře tom, stále ještě rozděleném na několik frakcí a skupin, obecných i místních, jež v jakousi jednotu spínaly jen občasné kongresy, způsobilo vstoupení Millerandovo do vlády po boku „vraha“ Gallifeta značný kvas. Proti tvrzení, že socialisté mají podepřít republiku proti reakci a že mohou kladnou účastí ve vládě získati proletářům postupně cenné úspěchy dílčí, stálo hledisko, že zásadně revoluční rys socialistického hnutí nesmí podlamovati splátkový oportunist a spokojení se s poměrně podružným postavením ve vládě, jinak zřejmě buržoasní, že vývoj jest hesly třídního boje vésti důsledně k shroucení měšťanské společnosti bez kompromisů a bez ústupu od ideálu dokonalého převratu.

Byl to podobný rozpor, jaký v souvěkém Německu vyvolal boj revisionismu Bernsteinova proti pravověří oddaných žáků Marxových, a věc dala podnět k vzrušenému jednání i na obecném kongresu socialistické internacionály, konaném v Paříži v září 1900. Výsledek byl, že socialistické hnutí francouzské se roztrhlo ve dva tábory, intransigentní „Parti socialiste de France“, v němž vůdčí úlohu zachoval Guesde i někdejší blanquisté, a „Parti socialiste français“, příznávající možnost součinnosti s jinými stranami republikánskými, byť jen jako výjimku, a bylo důležité, že v tomto táboře zůstala většina poslanců, v čele s vynikajícími řečníky, jako byl Jaurès, Viviani, Briand. V očích občanské společnosti tímto odklonem od revoluce k evoluci, jež bojuje raději hlasovacím lístkem než krvavou vzpourou, socialistické hnutí ztratilo mnoho z někdejší děsivé příchuti a dělnictvu přinesla činnost Millerandova ve vládě opravdu nejednu výhodu; na příklad zákon o desetihodinné práci, zlepšení dozoru na hygienu tovární, zřízení zvláštního oddělení pro ochranu práce v ministerstvu obchodu, usnadnění vývoje odborových syndikátů a pracovních burs.

Bylo tedy možno říci, že socialistická skupina ve sněmovně nepodporovala zadarmo vlády Waldeck-Rousseauovy. Vláda ta přešla ostatně rychle od pouhé obrany řádů republikánských k výraznému útoku proti hlavní tvzři reakce, církvi katolické a jejímu působení v národním životě francouzském. Od roku 1900 stal se, podobně jako v letech předchozích zápas o revisi procesu Dreyfusova, prudký boj mezi církví římskou a většinou řídící stát hlavní složkou neklidu a rozruchu ve vnitřním životě francouzském na dlouhou dobu. Vyšlo se od srážky vlády s poměrně nevelikou kongregací assuntionistů, které se vyčítalo, že štvavými články svého denníku „La Croix“ proti zednářům i židům, vášnivou agitací při volbách a shledáváním tajných

informací k soustavnému skandalisování politických protivníků stanula v boji proti republice více v popředí, než bylo lze snésti. Byla vládou rozpuštěna a protesty, které to vzbudilo, zbystřily vůbec zrak pokrokových stran pro škody, jež republika vznikaly působením starších i novějších kongregací a řádů duchovních.

Ukazovalo se zejména na to, že tyto příliš četné skupiny duchovních řádových, odlišné od světského kléru svou zvýšenou závislostí na Římu a cizích představených, ovládají nesmírné množství škol, a to nejen škol ženských, kde měly naprostou převahu, nýbrž i škol středních, takže proti 86 tisícům žáků laických ústavů veřejných stálo 91 tisíc žáků soukromých středních škol a malých seminářů, duchovními řízených, v nichž výchova stála ve znamení konfesní zaujatosti a myšlenek republika zásadně nepříznivých. Tak vyrůstala, jak Waldeck-Rousseau důrazně vytýkal, v zemi, jejíž silou měla býti mravní jednotu, dvojí mládež, sobě duchem navzájem cizí a vedená v zcela rozličném názoru na svět i život. K tomu přistupovala skutečnost, že kongregace, jejichž počet ve Francii byl vzrostl v letech 1877—1900 ze 14 na 75 tisíc, hromadily valem jmění nejen dary a odkazy, nýbrž i spekulací bursovní, podnikáním obchodním i průmyslovým, jako byla třeba fabrikace čokolády a likérů; mluvilo se o miliardě, kterou prý vládnu jako „nástrojem vlivu dnes a válečným pokladem zítra“, užívající peněz těch zejména k podpoře konservativního tisku i volební agitace. Kongregace byly viněny i z toho, že vytiskují z péče o duše rozumné a smířlivější duchovenstvo světské a zmocňují se kazatelny i zpovědnice, aby mohly šířiti v národě ducha protireformace, jehož zhoubnost Francie tolik pocítila již na sklonku 16. věku v době „svaté ligy“.

Proti této záplavě „ligistických mnichů“ a „výchove dvojí, navzájem si cizí mládeže v národě“ zahájila tedy vláda Waldeck-Rousseauova boj zásadní, který ovšem v táboře pravice byl přijat jako hanebný projev snahy Francii odkřesťaniti, vydati ji do rukou židů i zednářů a podkopati veskrze starou tradici, ryzí podklad národního štěstí a svéraznosti. Zástupcové tohoto konservativního názoru vytýkají, že vlastním cílem zločinné kampaně, ideově opřené o staré bludy osvícenské a zpozdilou důvěru v rozumové schopnosti jednotlivce, jest úplné rozrušení osvědčených řádů společenských a vši mravnosti. Waldeck-Rousseau a mnozí z jeho politických přátel opravdu nemínili rozpoutati kulturní boj s Římem na celé čáře, aniž toužili po důsledné odluce církve od státu, která ovšem byla heslem opakovaným v kruzích francouzského radikalismu od dob Gambettových; snažili se především jen zdolati

nebezpečí, jež hrozilo budoucnosti republiky se strany kongregací, a podrobiti je vlivu i dozoru státní moci, doufajíce, že politická pružnost Lva XIII. jim to usnadní. Kurie nedovedla však odolati tlaku francouzských konservativců, zjitřených předchozím bojem o Dreyfusa, zvláště když po Gallifetovi v červnu 1901 ministerstvo války převzal André, generál republikánského cítění a smýšlením positivistů, který snažil se horlivě čeliti klerikálně-monarchistickým vlivům v armádě a při „vyčistění“ důstojnického sboru pod tímto hlediskem nevyhnul se osobním protekcím z kruhů republikánské levice. V kruzích těch pak někteří politikové hnali boj s katolickou hierarchií vědomě do krajnosti, na příklad radikální předseda senátu Emil Combes, bývalý seminarista a doktor theologie, později lékař, muž utkvělý v dosti těsném kruhu myšlenek a vášní, který již roku 1896 jako ministr kultu měl s Římem spory o výklad konkordátu.

E. Combes.

Zákon proti kongregacím.

Základnou rozhodného postupu proti kongregacím stal se zákon z 1. července 1901, který obecně sice rozšiřoval svobodu spolčovacích, vůči duchovním kongregacím, jakožto společenstvům, kde svoboda jednotlivce jest pevně svázána autoritou představených, namnoze cizinců, vytýkal však požadavek státní autorisace a právo vlády, rozpustiti kongregace, jež by jí náležitě nedosáhly. Právo udělovati státní autorisaci celkům řádovým bylo položeno do rukou sněmovny; pokud šlo o jednotlivé ústavy, měla je vykonávati vláda. Běželo ovšem především o skutečnou praxi ve věci té, a zdálo se nejprve, že prudkost boje bude aspoň poněkud zmírněna snahou Waldecka-Rousseaua po kompromisu s Římem a částečnou povolností Lva XIII. Novou hořlavinu přinesly však volby do sněmovny v květnu 1902. V nich blok vyhrál sice tak, že počítal 368 hlasů proti 220 hlasům pravice, v táboře vítězů zůstalo však prudké rozhořčení proti agitaci, kterou právě kongregace za voleb rozvinuly, aby zmařily „vítězství tyranie jakobínské, zednářské a socialistické, jež ohrožuje svobodu náboženské, občanské a hospodářské.“ Nadto odstoupil z důvodů zdravotních Waldeck-Rousseau a nové ministerstvo sestavil právě Combes jako vládu vítězné levice, v níž radikální skupina měla rozhodnou většinu.

Volby v květnu 1902.

Vláda ta nemínila opravdu prováděti překotně hospodářské body radikálního programu, jako byla třeba progressivní daň příjmová. V ohledu tom zárukou zdrženlivého postupu bylo svěření oboru finančního Rouvierovi, odpůrci důsledné reformy finanční, spřízněnému s domem Rothschildů. Za to se zřetelem k „nebezpečí klerikálnímu“ prohlašoval Combes otevřeně, že přišel „den spravedlnosti“, kdy jakýkoliv kompromis s Římem by byl omylem zhoubným; a také v osobním ohledu netajil se s tím, že hodlá štědrými rukou

Vláda Combesova.

stoupencům pokrokových hesel poskytovat „důkazy přízně, jimiž republika vládne“.

Dochází k sumárnímu odpírání autorisace značné části kongregací, k jejich rozpouštění i soudnímu zabírání a likvidaci řádových majetků, což vše se ovšem neobešlo bez hlučných demonstrací, zejména v případech, kdy k provedení nálezů vládních bylo proti mnichům a jejich stoupencům třeba užiti četnictva a dokonce i vojska. Scény, jako dobývání Veliké kartouzy nebo obrana kostelů a kaplí kongregačních, zejména v Bretoňsku, zvyšovaly fanaticism té i oné strany, a opakovaly se namnoze i při zavírání četných škol duchovních, jimž vláda nedala autorisace, stavíc si za cíl konečný úplnou laicisaci školství francouzského, v němž také změna osnov učebných na středních školách a zostření státní inspekce nad soukromými ústavami znamenaly hlubokou změnu. Na 2500 ústavů kongregačních bylo opravdu zrušeno a boj prohluboval se zároveň trestáním duchovních a biskupů, kteří vedli agitaci k obraně kongregací, zastavováním jejich platů, zákazy přechodu členů zrušených klášterů do řad kleru farního a jinými opatřeními, které zanašely boj až do nejdolejších končin země.

Boj s duchovenstvem.

Bylo přirozeno, že vše to nemohlo zůstat bez vlivu na poměr Francie k svatému stolci, jehož nuncius v Paříži marně protestoval. Zhoršený poměr obou mocí jevil se pak zvláště při jmenování nových biskupů, když kurie namnoze odmítala potvrditi kandidáty vládou navržené a oživovala tak starou otázku závaznosti t. zv. organických článků, konkordát doplňujících. A za poměrů tak znesnadněných zemřel nadto 20. července 1903 Lev XIII.

Smrt Lva XIII. (20. července, 1903).

Tento obratný diplomat na stolci papežském měl za důležitý úkol životní, smířiti církve s republikou francouzskou. Byl k tomu veden nejen přirozeným oportunistem svým, kterým se vůbec lišil od tuhé neústupnosti svého předchůdce a jenž jej vedl k tomu, že se snažil do služeb Říma svěsti i zcela novodobé proudy, na příklad sociální hnutí v dělnictvu. Dospěl pozorným sledováním vývoje k určitému poznání, že monarchisté ve Francii bojují za věc zcela ztracenou, a věřil proto, že církve zachová tam žádoucí vliv jen, smířil-li se tu s řádem republikánským i rozličnými novotami společenského vývoje. Smír s Francií jevil se mu pak tím důležitějším, ježto v republice viděl nejúčinnější oporu proti Itálii, které stále ještě nedovedl odpustiti zrušení světského panství papežského v Římě. V názoru tom upevňoval jej v posledních letech zejména také jeho státní sekretář, kardinál Mariano Rampola, marchese di Tindaro, vášnivý Sicilec, který svůj odpor proti království italskému pře-

Poměr papežův k Francii.

M. Rampolla.

nášel také na jeho spojence, trojspolek, jakožto útvar, který dynastii savojské zaručuje Řím a její moc v Evropě vůbec podpírá. Nechtěl k protestantským Hohenzollerům, jejichž nové císařství přineslo Římu v Německu kulturní boj, mísila se k tomu rovněž, i když na oko kurie s Berlínem zachovávala dobrou vůli, kdežto naopak na dvoře berlínském stejně jako ve Vídni nesli velmi těžce nejen nadbílání Lva XIII. třetí republice francouzské, nýbrž i jeho vládnosti vůči Rusku a to, že nechtěl zejména ani na Balkáně, ani v Polsku církev katolickou stavěti do služeb zájmu habsburského a hohenzollerského. Tak zazlivali kurii, že napomínala katolický klerus v kongressovce k poslušnosti vůči moci cářské a zároveň si vymohla roku 1895 obnovení ruského vyslanectva při Vatikánu.

Věc souvisela ovšem z části také s illusemi, jež měl Lev XIII. o možnostech dohody katolictví s východními církvemi, a jeho nadějí, že i v slovanském prostředí Římu kynou touto cestou podobně veliké úspěchy, jakých za jeho pontifikátu bylo opravdu dosaženo na západě, zejména v prostředí anglosaském. V ohledu tom staříčkový papež šel v nadějích svých jistě mnohem dále, než střízlivá skutečnost dovolovala, a také jeho francouzská politika končila se opravdu s povážlivým nezdarem, když ve věku 93 let zemřel.

Šlo o to, jakého názoru bude v těchto všech věcech jeho nástupce, a proto se pojal značný zájem evropské diplomacie ke konklave vatikánskému, z něhož měl vyjít. Zástupcům trojspolku záleželo mnoho především na tom, aby jím nebyl Rampolla. Proto sáhla Vídeň dokonce k zastaralé zbrani exklusivy a dala krakovským kardinálem Puzynou vysloviti své veto proti nepohodlnému Sicilci, jehož vyhlídka ostatně byly opravdu značné. Následkem toho padla volba na benátského kardinála Josefa Sarto, který přijal název Pia X. a již tím ukázal, že chce nastoupiti podstatně jinou cestu, než byl ohebný oportunist jeho předchůdce. Tím přišel na stolec Petrův opravdu muž poměrně těsného rozhledu, zejména pokud šlo o věci zaalpské, při tom však nezdolně odhodlaný v duchu syllabu Pia IX. čeliti veškerému novotářství v církvi i společnosti lidské a zároveň hájiti stůj co stůj všech prerogativ své moci v pevné víře, že božské právo konečně přece jen zvítězí. A stejně naladěný byl jeho nový státní tajemník Merry del Val, čímž vším od sklonku roku 1903 rostla znamenitě vyhlídka, že kulturní zápas ve Francii rozvířený tak snadno se neuhasí, nýbrž v následující době ještě více se rozhoří.

* * *

Poměr kurie
k Rusku.

Konklave po
smrti Lva XIII.

Pius X.

Vnitřní život francouzský byl tedy v prvních letech nového století prudce rozvlněn a pessimisté viděli v něm nejedno nebezpečné úskalí pro koráb republiky; oku nepředpojatému bylo však zjevno, že přes všechny tyto bouře znenáhlym přesunem na levo základna, na níž republika stála, se opravdu stále zpevňuje a naděje na hluboký převrat státních řádů, ať již přicházely z tábora monarchistické reakce či z tábora společenského radikalismu, opravdu se menší rok co rok více. Zpětný pohled na dějiny třetí republiky od doby Thiersovy a Mac Mahonovy až k počátkům 20. věku ukazoval přes všecku měnivost politického povrchu vůbec jakousi neodolatelnou směrnicí vývoje takřka zákonitého, že pouze zcela umírnění konservativci mohli ještě doufati v návrat starých řádů. Pro poměr Francie k ostatním mocnostem bylo pak zvláště důležité, že bouřlivá účast národa na nitropolitických a obecně lidských otázkách značně zeslabovala zájem na věcech zahraničních i u řemeslných politiků. Zahraniční motivy, jako byla na příklad Fašoda, boerská válka nebo návštěvy cářské, vzrušovaly sice i v Paříži nejednou hlučně veřejné mínění, při parlamentních zápasech o moc ve státě byl však vliv jejich opravdu mnohem menší, než na příklad v Anglii. Francouzské prostředí hledělo vůbec na zahraniční politiku, složitým aparátem byrokratickým obstarávanou, spíše jako na arcanum, které vyžaduje od ministra jím pověřeného mnohem větších znalostí odborných než jiné portefeuilly. Proto bylo možno, že opětovně jeden a týž muž zůstával jakožto ministr věcí zahraničních v kabinetech zcela rozličného přístřihu, přecházeje z jednoho do druhého. Od polovice devadesátých let byl zjevem takovým Gabriel Hanotaux až do roku 1898, a po něm nabyt podobného postavení zase Theofil Delcassé.

Základním rysem politiky tohoto obratného státníka byla větší ostražitost a zdrženlivost vůči Německu, než jakou druhdy projevoval jeho předchůdce. Delcassé vystříhal se sice jakéhokoliv zbytečného jitržení vztahů německo-francouzských a nekladl v cestu překážek ani příležitostné součinnosti v otázkách hospodářských, jako byl podnik bagdatský. V Berlíně cítili však dobře, že mají co činiti s mužem, který mnohem méně byl ochoten i v mimoevropské politice zájmy francouzské opírat i o dorozumívání se s německou diplomacií, a zároveň byl velmi bedliv toho, aby alianci s Ruskem podle možnosti oživoval. Opravdu dosáhl Delcassé osobní návštěvou v Petrohradě nejen opětovně okázalé návštěvy ruského loďstva v Toulonu; v září 1901 mohl uvítati i cáře Mikuláše II. na námořní revui v Cherbourgu a následující třídní pobyt

Vývoj
republiky
francouzské.

Odborné řízení
zahraniční
politiky.

Delcassé
a Německo.

v Compiègne dal cíři příležitost, aby znova vytkl svazky, jež pojí Rusko k Francii jako „nation amie et alliee“.

Rusko těžilo ze vztahů těch ovšem pro sebe nejen dalšími půjčkami na pařížském trhu peněžním, nýbrž snažilo se opřít o ně i ve své asijské politice, zejména po uzavření spolku britsko-japonského. Opravdu dosáhlo toho, že smlouvou z 20. března 1902 Francie spolu s ním prohlašovala svou ochotu, přičiňovati se o to, aby na dálném východě byl zachován status quo a nezávislost Číny i Korey; kdyby pak útok některé moci na Čínu nebo vnitřní zmatky v končinách těch ohrožovaly zájmy francouzské i ruské, hodlaly obě moci „dospěti případně k prostředkům, jež by zajistily jejich ochranu“.

Smlouva ta, ač byla vskutku mnohem méně určitá a závazná než předchozí smlouva britsko-japonská, tlačila Francii tedy zdánlivě v politice světové stále více do tábora protianglického, než bedlivému pozorovateli neunikalo při tom naopak, že právě Delcassé, který v trapné otázce fašodské kdysi našel smírné východiště, ani za napiatých chvil války boerské se nedal strhnouti ke kroku, jenž by propast mezi Francií a Anglií zející nenapravitelně prohluboval. Zejména nečinil překážek tomu, když nový vyslanec francouzský v Londýně, Pavel Cambon, zdvořilostmi, jako bylo okázalé pozvání obchodních komor britských k obeslání světové výstavy pařížské, všemožně se snažil napětí to zmírňovati a opětně do popředí sunul myšlenku přátelského dohovoru o četných sporných otázkách, mezi Francií a Anglií trvajících. Myšlenka ta těšila se ostatně také podpoře důležitých osobností z finančního světa pařížského, které měly za to, že by cestou tou se dalo zároveň otevřítí i londýnskou bursu pro ruské půjčky, Paříž již značně zatěžující, a tím postaviti zlatý most mezi Londýnem a Petrohradem, který by pomáhal odvracetí nebezpečí srážky britsko-ruské a tím zvyšoval bezpečnost francouzských půjček Rusku. Ovšem, dokud v Londýně rozhodující státníci s Chamberlainem v čele doufali v možnost těsného sblížení s Německem, byla půda v ohledu tom málo schůdná, a zejména lord Salisbury vytykal nadto nejednou, že také neustálenost vnitřních poměrů francouzských a vratkost tamních vlád veškerým pokusům o sblížení jest vážnou překážkou. Když však jednání s Berlínem ztroskotalo a zároveň ve Francii vláda Waldeck-Rousseauova pevnou ruku osvědčovala, počal se v Londýně vítr zjevně obracetí a již 8. února 1902 postřehl tamní německý zástupce se znepokojením, že Chamberlain při hostině u krále s Cambonem cosi velmi důvěrně hovořil o Marokku a Egyptu.

Opravdu byla především egyptská otázka úhelným kamenem v poměru mezi Francií a Anglií. Pro další vývoj britského imperia měla posice na Nilu a při průplavu Suezském důležitost stále větší. Zde byl jeden z jejich základních svorníků, který zajišťoval nejen nadvládu ve východní části moře Středozemního a spojení s Indickým oceánem, nýbrž i východisko k dalšímu pronikání do nitra Sudánu i směrem k východu, do Arabie a Mesopotamie. Zejména lord Cromer, pod jehož obratnou správou s pomocí anglického kapitálu Egypt dospíval k pokrokům stále zjevnějším, vytykal neúnavně, že rozhodující postavení anglické ve správě země i dluhu egyptského lze zachovati trvale jedině buď dohodou se zástupci trojspolku, s Německem v čele, nebo zmírněním odporu, který Francie ve věci té anglickým držitelům moci stále ještě při každé příležitosti osvědčovala.

Vskutku došlo v průběhu roku 1902 mezi Cambonem a lordem Lansdownem, ministrem věcí zahraničních, k důvěrnému jednání o věci té, než věc měla značné obtíže pro veliké množství jiných bodů, které znesnadňovaly zlepšení vzájemných vztahů obou velmocí. Byla tu především otázka t. zv. French-Shore na Novém Foundlandu, totiž spor o rozsah francouzských výsad na pobřeží ostrova toho s rybolovem spojených, která se vlekla vlastně již od roku 1713, od míru utrechtského. V Asii v oblasti siamské přes smlouvu uzavřenou roku 1896 trvaly rovněž rozpory o hranice francouzského panství na horním Mekongu a podobně ani v západní Africe dohoda z roku 1898 neodstranila všech hraničních třenic mezi francouzským a anglickým panstvím. Na Madagaskaru opírali se Angličané důrazně uznání celního režimu, který tu francouzská správa osadní zaváděla po vítězstvích roku 1896, a také na Nových Hebridách dávalo francouzsko-anglické kondominium od roku 1887 příležitost k rozličným neshodám. Problémem, který však vedle egyptské otázky všechny ostatní dosahem svým převyšoval, byl problém marocký.

Ve věci té učinila právě tehdy osadní správa francouzská nepochybně nové pokroky, užívajíc neustálých zmatků v šerifské říši, které zašlehovaly rušivě na hranici alžírskou a stupňovaly se druhdy tak, že sultán byl i ve vlastní residenci svými soupeři, jako byl praetendent Bu Hamara, ohrožován. Dvojí smlouvou z 20. dubna a 7. května 1902 vymohla Francie na maghzenu nejen podstatné ústupky při úpravě trhů pohraničních a celních otázek s nimi souvislých, nýbrž sultán marocký slíbil, že při pacifikaci neklidných normádkých kmenů pohraničních v případě potřeby vyžádá si pomoc vlády francouzské „z důvodů jejího sousedství“. Francouzské vojsko nabývalo tím

Smlouva
s Ruskem
20. března 1902.

Poměr
k Anglii

Pavel Cambon
a Chamberlain.

Egypt.

Sporné otázky
zámořské.

Marokko.

právo jakéhosi dozoru také na sousední půdě marocké a mělo poskytnouti i instruktory k řádnému seřízení armády sultánovy.

Francie zajišťovala si tak znenáhly postupem vrchní moc v marockém kraji, který přirozeně uceloval její africkou državu, a uvidíme ještě později, jak zároveň i diplomatickým jednáním s Itálií se snažila odstraniti překážky ve věci té v cestě stojící. V Anglii však, i když roku 1902 vláda Balfourova ustoupila od myšlenky na zabránění značné části marockého pobřeží, jež se byla před tím zejména v jejím jednáním s Německem opětovně vyskytla, nechtěli se přece ještě úplně rozloučiti s plánem, zajistiti britský dozor nad úžinou gibraltarskou aspoň získáním Tangeru. Proto Lansdownovo a Chamberlainovo jednání s Cambonem vázlo dlouho a Delcassé obrátil zatím své úsilí k tomu, aby se opřel proti možné soutěži anglické v tangerské oblasti nejen o dohodu s Itálií, nýbrž i se svým druhým románským sousedem, Španělskem.

Ve Španělsku působila porážka roku 1898 a ztráta starých osad zámořských mocně na vývoj života národního. Ve vzdělaných vrstvách probudila namnoze ducha kritiky, který, přiznáváje upřímněji než dotud hospodářskou a kulturní zaostalost španělského prostředí, snažil se vládu podnítiti k větší čilosti v rozvíjení domácího průmyslu i zemědělství a učiniti vůbec trpkou krisi pokořeného sebevědomí národního prostředkem k všestranné obrodě hmotné i duchovní. Vůdčí vrstvy dvorské a vojenské nemínily se však spokojiti s touto zevně málo okázalou úlohou tím spíše, ježto jejím důsledkem mohla býti snadno větší demokratisace národního života, než byla milá konservativním kruhům. Hledaly proto nový úkol, který by zájem národa obrátil více na venek, a tak vzniká myšlenka, nalézti náhradu za ztracené osady zámořské na protějším břehu africkém, jež se jevil jaksi přirozeným prodloužením Španělska a kde říše již měla ode dávna některé pobřežní pevnůstky, zejména Melillu.

Na snahu tu navázala tedy diplomacie francouzská a podařilo se jí opravdu s vládou, v jejíž čele stál liberál Sagasta, ujednati 10. listopadu 1902 smlouvu, podle níž měla severní část Marokka s Tangerem a Fezem zůstat vyhrazena španělskému zájmu, kdežto Francii byl jako oblast výhradního vlivu zajištěn ostatní větší zbytek panství sultánova s Marrakešem a pobřežím Atlantským. Španělsko vyhrazovalo si při tom, jak se zdá, zároveň i právo, část své zóny, zejména Casablancu nebo Rabat, kdyby v Berlíně o to stáli, Německu pronajmouti. Tím získala Francie jaksi kartu, kterou mohla proti Anglii vyhoditi; než před ratifikováním smlouvy padla vláda Sagastova, a jeho nástupce,

konservatívec Silvela, couvl před nebezpečným dědictvím svého předchůdce zejména, když anglická diplomacie v Madridě se svým odporem proti smluvenému dělení Marokka nikterak se netajila.

Tu poznal Delcassé jasněji než před tím, že bez vyrovnání s Anglií v otázce marocké sotva bude možno vážný pokrok učiniti, zejména, když po překonání války boerské postavení britské říše bylo zase nepochybně upevněno. Tím dostalo se jednání Cambonovu v Londýně nové vzpruhy a naděje na jeho úspěch vzrostly také nemálo tím, že na anglické straně v publicistice přibývalo vážných hlasů pro přátelskou dohodu s Francií a zároveň rostoucí odklon veřejného mínění britského od Německa se stával den co den zjevnějším. V tomto, psychologicky důležitém okamžiku zasáhl do věci osobně Eduard VII.

Na jaře 1903 chystal se navštívit postupně některé dvory evropské se slavnostní obřadností. První návštěva jeho platila Portugalsku, kde pobyl několik dní na začátku dubna; odtud jel do Říma, tedy ke dvoru, jehož vztahy k Anglií rovněž bývaly velmi těsné a kde mohl přirozeně očekávati nadšené přijetí. Obecné překvapení způsobilo však, když se zvědělo, že další stanicí jeho okružní cesty má býti Paříž a že král míní učiniti osobní návštěvu presidentu republiky. Jako korunnní princ byl ovšem Eduard VII. na Seině návštěvníkem častým a ve francouzském prostředí oblíbeným. Fašoda a rozčilení boerské války zkazilo však poměr tento tak dokonale, že princ roku 1900 nemohl ani světové výstavy pařížské navštívit. A ještě nyní, když jako král vyslovil vůči francouzské vládě přání, aby byl v Paříži obřadně přijat a uvítán, měly tu zodpovědné kruhy zpočátku vážné obavy, aby obecnost francouzské chladem nebo snad i projevy nepřívětivě králi neukázalo, že Francie nezapomněla svých palčivých rozporů s ostrovní říší.

Než Eduard VII. podstoupil směle tuto možnost, a když 1. května opravdu přijel do Paříže, odzbrojil veškeru upjatost tamního prostředí velmi rychle obratnou roztomilostí. Výslovně vytýkáje, že podle jeho přesvědčení dny nepřívětivě mezi Francií a Anglií náležejí minulosti, tvrdil, že není dvou zemí na světě, jejichž blahobyt by by tak závislý na vzájemných dobrých stycích, a prohlášoval, že jeho „trvalou péčí“ jest, dobré přátelství mezi nimi zjednati. Opravdu srdce Francouzů otvírala se jeho slovům a podobně působilo pak na změnu veřejného mínění i velmi okázalé přátelské přijetí, jehož se dostalo presidentu Loubetovi v Londýně, kdež v červenci králi návštěvu opětovně. Zase tu vytkl Eduard VII. svou naději, že mezi oběma

Anglie
a Tanger.

Španělské
nároky.

Sagasta
a smlouva
z 10. listopadu
1902.

Silvela.

Eduard VII.
a Francie.

Eduard VII.
v Paříži
(květen 1903).

Loubet
v Londýně.

státy zavládnou „nejdůvěrnější vztahy a nejhlubší přátelství“, a podobně přátelským způsobem vyzněly i následující návštěva zástupců francouzského parlamentu v Londýně i návštěva skupiny anglických politiků a obchodníků v Paříži na podzim 1903.

Kladným projevem skutečného sblížení byla ostatně i smlouva, kterou Francie a Anglie se zavazovaly, že všechny spory, vyjímajíc otázky životního dosahu a cti národní, kdyby nebylo lze diplomatickým jednáním je srovnati, předloží stálému rozhodčímu soudu v Haagu podle 16 článku konvence haagské. Smlouva 16. července francouzským zástupcem vládě anglické předložená a 14. října podepsána byla sice vskutku jen důsledkem jednání mírové konference z roku 1899, význačné bylo však, že právě nyní k ní došlo, a předseďa sněmovny pařížské Deschanel mohl ji velebiti jako záruku, že mezi vlastní „habeas-corpus-acty“ a vlastní „lidských práv“ nebude již nikdy války, nýbrž že oba národy, kterým svoboda a pokrok lidského plemene tolik děkují, k svorné součinnosti dozrály. Zároveň nezůstalo diplomatickému světu v Londýně tajemstvím, že důvěrné vyjednávání mezi Cambonem a lordem Lansdownem za pomoci sira Eldona Gorsta, finančního „advisera“ egyptské vlády, horlivě pokračuje.

Pro velký počet otázek, jež bylo zároveň míti na zřeteli, a jejich spojitost bylo jednání to ovšem dosti svízelné a ještě v srpnu tvrdil německý vyslanec, že zejména otázka marocká jest stále těžkým kamenem úrazu jeho konečnému úspěchu. Než v zápětí zdařilo se i tuto nesnáz aspoň zásadně překonati, když Anglie za slib francouzské povolnosti v Egyptě projevila ochotu, vzdáti se všech nároků na Tanger, ovšem s podmínkou, že tamní oblast nepřipadne nikdy Francii, nýbrž bude Španělsku zajištěna. Tím vracelo se jednání k východisku, jež Delcassé byl roku předchozího hledal svou smlouvou se Sagastou, a již v září 1903 prozradila španělská královna ve Vídni kancléři německé říše, Bülowovi, že dohoda mezi Francií a Španělskem ve věci té jest na dobré cestě a to tenkrát za souhlasu Anglie, která pro sebe podílu neřádá, nýbrž jen neutralisace Tangeru.

Podrobnosti technické, nezbytné při řešení tolikerych složitých nároků té i oné strany, způsobily pak ovšem ještě další průtahy, takže teprve na počátku roku 1904 byla většina sporných otázek zralá ke konečné dohodě, zásadní rysy její vystupovaly však již nepochybně na obzor a bylo zjevno, že rok 1903, který přinesl tak okázalé ochladnutí vztahů mezi Německem a Anglií, naopak připravil možnost nové „entente cordiale“ mezi Francií

a Anglií, jaké od dob Ludvíka Filipa a války krymské nebylo vidáno. To byl obrat pro postavení třetí republiky francouzské ve světové politice stejně významný, jako návštěva kronšadská roku 1891, a věc byla tím závažnější, ježto zároveň se stalo zřejmým, že republika i s druhým sousedem svým, s Itálií, vstoupila ve vztahy mnohem přátelštější, než jaké vyznačovaly předchozí desetiletí.

* * *

Poměr mezi Francií a Itálií, který býval za vlády Francesca Crispiho velmi nepříznivý, zlepšil se zřejmě po pádu jeho a na sklonku devadesátých let, ovšem spíše znenáhly zmírňováním předchozího napětí než náhlým obratem. Zásluhu o to měl z části také obratný vyslanec Camille Barrère, který od roku 1897 Francii v Římě zastupoval a sblížení obou rozvaděných sester latinských sobě učinil životním úkolem. Prvním úspěchem jeho byla obchodní smlouva, jež v listopadu roku 1898 skončila dlouhou celní válku mezi oběma státy. Pro vývoj poměrů v Itálii pak zvláště důležitým obratem byla změna na trůnu.

Král Umberto byl 29. července 1900 v Monze zabit anarchistou Angelem Brescim a vláda přešla na jeho syna, Viktora Emanuela II. Mladý král se setkával s vnitřními poměry z míry nesnadnými. Nezdar plánů habešských, trpký pro národní hrdost, krise hospodářského života a státních financí, zatížených náklady nešťastné války i značné pohotovosti vojenské, kterou veřejné mínění spojovalo především se závazky trojspolkovými, úpadek politické mravnosti vinou řemeslných politiků a nedostatky místní správy, vše to vytvářilo ovzduší, v němž zejména v průmyslově pokročilé Itálii severní úrodnou půdu nalézala hesla republikánská, socialistická a anarchistická.

Marxistický socialism, jehož hlavním předákem byl Filippo Turati, vydavatel časopisu „Critica sociale“, odříkal se sice od anarchistické propagandy zásadně již na sjezdu v Janově roku 1892, kde se byl pevněji ustavil s heslem „kollektivismu a třídního boje“, vznětlivost národní povahy a staré tradice romantického spiklenectví živily však v masách nespokojeného dělnictva stále ještě víru v účinnost náhlých převratů revolučních. Ukázalo se to zejména v květnu 1898 v Miláně, předním průmyslovém a intelektuálním střediskem, jež jen nevolky neslo politickou a byrokratickou centralisaci z Říma vládoucí. Dělnictvo milánské srazilo se tehdy s vojskem v krvavých

Nová „entente cordiale“.

C. Barrère.

Vraždy krále Umberta (29. července 1900).

Italský socialism.

Bouře v Miláně.

Rozhodčí smlouva britsko-francouzská.

Španělský podíl v Marokku.

šarvátkách, došlo tu i k stavění barikád, a bouře, způsobené hlavně drahotou a hospodářskou tísní, měly hlučný ohlas také v sousedních provinciích, kde zejména bída zemědělského proletariátu činila vůbec místní revolty dělnické zjevem častým.

Vláda, v jejíž čelo byl postaven generál Pelloux, cítila se nucena sáhnouti k drsnému užití vojenské moci i vojenských soudů. Ve více než třiceti okresech byl vyhlášen výjimečný stav, stávky zřízenců poštovních a železničních byly potlačeny dočasnou militarisací těchto odvětví, opět byly rozpouštěny nejen socialistické svazy, nýbrž také katolicko-sociální sdružení odborová, která od roku 1895 s úspěchem šířil zejména pokrokový kněz Romolo Murri. Ministerstvu dala pak i vražda rakouské císařovny Alžběty, spáchaná 18. září 1898 v Ženevě Vlachem Lucchenim, příležitost, zostriti i jinak opatření proti anarchistickému hnutí.

Proti této vládě pevné ruky, jež se opírala zejména o vydatné užívání dekretů dočasně vstupujících na místo řádných zákonů, stavěla se ovšem ve sněmovně v prudký odpor oposice složená z „populárních“ stran, radikálů, republikánů a socialistů, které uzavřely „akční kartel proti reakci“, a volajíce po volbě ústavodárného shromáždění, bránily se tuze zejména změně jednacního řádu, vládou navrhované. Ani volby konané na začátku června roku 1900 a provázené leckde hlučnými výtržnostmi nedaly vládě dosti pevné většiny; bylo zvoleno zejména 23 socialistů a vraždou krále Umberta, jež v červenci následovala, bylo napětí vyvrcholeno.

Nový král, jenž od počátku osvědčoval obratnou umírněnost a střízlivou rozvahu ve všech svých činech, hledal záchranu ohroženého řádu monarchického ve větší ústupnosti vůči oposici. Dokladem toho byla nejen změna ministerstva, v jeho čelo vstoupil v březnu 1901 starý předák liberální levice Zanardelli, nýbrž také větší zdrženlivost státní moci v zasahování do boje mezi prací a kapitálem, takže v následující době Itálie se stala zemí, kde zejména rozličné stávky byly na denním pořádku. K uklidnění lidu mělo sloužiti i obmezení tíživé daně z meliva, za niž správa finanční hledala náhradu v progresivní dani dědické. Ministr vnitřní, Giolitti, snažil se zároveň zanedbaný jih italský uklidniti některými správními novotami, a výsledek tohoto posunu osy státního života na levo byl, že, podobně jako v souvěké Francii stoupenci Millerandovi, také v Itálii socialističtí členové sněmovny neodmítli vládě příležitostné podpory při hlasováních.

Turati, jenž nyní jako vrchní redaktor „Avanti“, vůdčího deníku strany,

měl v táboře socialistickém rozhodující vliv, prorazil na sjezdu roku 1902 dokonce s resolucí, jež výslovně slevovala z revolučních zásad, vytýkajíc, že každá reforma, která povznáší proletariát k lepším podmínkám, má býti vítána jako krok k dosažení konečného cíle kolektivistického. Bylo zjevno, že anarchistické přízvuky, které provázely sociální nespokojenost, ztrácejí účinnost a že těžká krise, jež otrásala národním životem v Itálii v touž dobu, kdy Francie byla zmítána horečkou aféry Dreyfusovy, znenáhla povoluje. Přispěla k tomu ovšem i okolnost, že nové století přineslo zároveň průmyslu italskému neočekávaně příznivou konjunkturu a urychlený rozvoj.

Pro evropskou politiku bylo důležitější, že s posunem vnitřního vývoje italského do leva dostavil se i částečný odklon Itálie od trojspolku. Také tato věc byla spojována se změnou na trůnu, s tvrzením, že nový král, od roku 1896 manžel černohorské princezny Heleny, není militaristickému prostředí berlínskému tak blízek, jako býval jeho otec, především vojensky vychovaný a v době největší prestiže Bismarckovy vyspělý. Důležité bylo však také, že Zanardelli, jakožto muž, který měl za nutný podstatný pokrok Itálie na dráze k větší demokratisaci, měl přirozený sklon k Francii, kde rovněž levice zvítězila, a to tím spíše, ježto sympatie ty zesiloval i boj vlády Waldeck-Rousseauovy s Vatikánem, italskému státu zásadně nepřátelským. Tvrđilo se dokonce, že sblížení obou románských národů na této základně podporují zejména zednářské organizace, v Itálii a Francii vlivem svým ne zcela bezvýznamné, proti nimž právě tehdy Lev XIII. zahájil hlučné tažení, opřené ovšem v části o mystifikace zcela plané. Nadto měl v kabinetu Zanardelliho obor zahraniční muž rovněž Francii příznivě naladěný, Giulio Prinetti.

Státník ten, jenž nevyšel z odborné diplomacie, nýbrž ze světa velikého průmyslu, netajil se ani ve svých veřejných projevech s názorem, že Itálie, třebaž zůstává věrna svým trojspolkovým závazkům, může proto přece míti srdečně přátelské vztahy k Francii, a návštěva italského loďstva, vedeného strýcem královým, vévodou Janovským, v Toulonu v dubnu 1901, kde byla uvítána samým presidentem Loubetem, ukazovala, že časy jsou zcela jiné než za Crispiho, kdy v Římě měli za možné i zákeřný útok francouzské námořní moci na vlašské přístavy a k Francii hleděli vůbec jako k hlavnímu soupeři.

Pozadím tohoto zlepšeného poměru bylo především postupné dorozumění vzájemné o věcech severoafrických. Neboť již 14. prosince 1900, kdy v římské consultě seděl ještě starý diplomat Visconti Venosta, došlo k výměně

Generál
Pelloux.

Spojená oposice.

Viktor
Emanuel II

Zanardelli.

F. Turati.

Zlepšení
poměru
k Francii.

Giulio Prinetti.

Tripolis
a Marokko.

důvěrných not, v nichž Francie prohlašovala, že její územní snahy v Africe se nevztahují na Tripolsko, které bylo starým cílem italského rozpětí, kdežto Itálie ubezpečovala, že nemíní činiti překážky případnému postupu Francouzů v Marokku. Delcassé rovnal si tak krok za krokem cestu k úspěchu, který se mu jevil zvláště cenným, a svorné vymezení oblastí vlivu obou mocností v severní Africe zmirňovalo zřejmě napětí, které dvacet let před tím francouzské obsazení Tunisu v Itálii bylo vyvolalo, takže vyslanec Barrère mohl dokonce v pozoruhodném projevu novoročním 1902 vytknouti, že nepřátelství mezi oběma sesterskými národy latinskými jest v budoucnosti úplně vyloučeno.

Vše to vzbuzovalo právem vážné obavy zejména v Německu, kde se také veřejné mínění, ač o podrobnostech těch ovšem nemělo vědomosti, netajilo se svou vzrůstající nedůvěrou k italskému spojenci. Bülow ve svém nasládlém optimismu snažil se chmury ty ovšem rozptýliti 8. ledna 1902 v říšském sněmu žertovným aforismem: „In einer glücklichen Ehe muß der Gatte auch nicht gleich einen roten Kopf bekommen, wenn seine Frau einmal eine unschuldige Extratour tanzt.“ Zároveň zazněla však i v jeho řeči lehká pohružka do Říma poznámkou, že pro Německo trojspolek není nikterak naprostou nezbytností.

Vskutku záleželo berlínské diplomacii ovšem velmi mnoho na tom, aby si zajistila další trvání spolku toho, jehož závazná platnost roku 1903 opět dobíhala. Otázka nového prodloužení trojspolku stála proto v popředí její péče a jevila se dosti svízelnou zejména také proto, že souvisela těsně s ne dosti uspokojivým vývojem vzájemného poměru mezi Itálií a mocnářstvím habsburským.

Dotkli jsme se již v předchozím svazku toho, že ve velmi choulostivém bodu tohoto poměru, otázce albánské, na sklonku roku 1897 došlo k důvěrné dohodě, podle níž obě moci měly se vynasnažiti o zachování statu quo v Albanii, a kdyby rozklad říše turecké to činil nemožným, zaručovaly kraji tomu autonomii, ovšem s náležitým zřetelem k zachování rakouských i italských zájmů. Ústní dohoda ta, při schůzce hraběte Goluchowského s Visconti Venostou v Monze smluvená, byla později (20. prosince 1900) také písemně ověřena a v únoru 1901 dokonce i vlastnoručním listem Františka Josefa I. rakouskému vyslanci v Římě, baronu Pasettimu, jaksi ratifikována. Neměla však opravdu ani žádoucí jasnosti, ani pravé upřímnosti, zvláště když v Albanii dále trvala zřejmá soutěž obou velmocí v oboru školském i církevním, ježto

rakouským vlivům u katolických Albánců tam dále razili cestu bosenští františkáni, kdežto Itálie konala horlivou propagandu své věci zejména zřizováním vlášských škol v zaostalém kraji.

Dohoda byla tedy spíše jen skromnou zástěrkou latentního soupeřství a poměr mezi Římem a Vídní horšil se v následující době nepochybně zejména také tím, že vláda Zanardelliho spolu s obecným uvolněním národního života přinesla i zjevné uvolnění policejních opatření proti hnutí irredentistickému, které znovu ožilo a vybíjelo se zejména drobnými demonstracemi proti rakouským zastupitelstvím v Itálii. Vídeňský dvůr dráždily však i jiné povážlivé příhody; na příklad, když za manévru v Udine před králem italským směli v slavnostním průvodu vystoupiti i delegáti národního spolku vlášského z Terstu se smutečným praporem „neosvobozené části Itálie“, zatím co vládou podporovaný loďní spolek italský ve svém listě „Mare nostro“ zjevně hlásal, že celá Adrie přísluší podle práva národnímu státu vlášskému.

Vše to činilo jednání o prodloužení trojspolku z míry nesnadným zejména také proto, že se Zanardelli na podzim 1901 všemožně pokoušel ve věci té nejdříve jen odděleně s Německem se smluviti, aby vůči Rakousku tak silnějšího postavení dosáhl. V Berlíně na to ovšem nepřistoupili a vlastní jednání všech tří spojenců začalo se až v lednu 1902. Prinetti přinášel k němu řadu postulátů. Vedle vymáhání nové obchodní smlouvy s oběma spojenci, jež by zejména clo na italská vína zrušila, žádal, aby do traktátu všechny tři moci zavazujícího byla pojata ustanovení o Balkánu a Albanii před tím mezi Rakouskem a Itálií smluvená, takže by i Německo dávalo záruku, že rakouská politika v otázkách těch o své újmě ničeho nepodnikne. Přál si však také výslovného souhlasu spojenců s případným postupem vlášským v Tripolsku a zejména žádal, aby do předmluvy přišla nová věta o tom, že Itálie trojspolkem nevzala na sebe závazky, jež by Francii útočně ohrožovaly.

Ve Vídni a Berlíně trvali však na tom, aby smlouva spolková byla prostě prodloužena na šest bez jakýchkoliv změn, a konečně po dlouhém jednání a osobní schůzce Prinettiho s Bülowem v Benátkách v březnu 1902 také Itálie se tomu podvolila. Prinetti slíbil již na začátku května závazně, že nezměnou smlouvu podepíše; vymínil si jen odsunutí formálního podpisu na některou dobu, aby mohl oposici v komoře uklidniti tvrzením, že trojspolek ještě není obnoven, a dosáhl nadto od Rakouska slibu, že zvláštní notou rakouskou se dostane souhlasu vlášským nárokům na Tripolis.

Tak došlo opravdu 28. června 1902 k obnovení smlouvy trojspolkové bez

Bülow
a vlášská
„Extratour“.

Budoucnost
trojspolku.

Dohoda
o Albanii.

Irredenta.

„Mare nostro“.

Prinetti
a trojspolek

jakékoliv změny jejího předchozího znění, skutečná změna postavení Itálie vůči dotavadním spojencům byla však při tom přece vyznačena aspoň okolností, že Prinetti, ještě dříve, než smlouvu trojspolkovou podepsal, dal 4. června 1902 francouzské vládě písemné ujištění, že smlouva nemá tajných dodatků, které by měnily její výlučně obranný ráz, a že neobsahuje ničeho, co by Francii ohrožovalo a Itálii zavazovalo k případnému útoku na ni. Na základě tom mohl Delcassé 28. června v komoře pařížské učiniti projev velmi uklidňující pro veřejné mínění francouzské, z něhož ovšem vznikal obecný dojem, jakoby Itálie byla právě své závazky v rámci trojspolku se zřetelem na Francii podstatně zmenšila.

Vskutku se tak stalo aspoň vůči Německu nepochybně tím, že zároveň z dlouhého důvěrného jednání mezi šefy generálních štábů německého a italského, hrabaty Schlieffenem a Salettou, vyšla roku 1902 nová konvence vojenská upravující strategickou součinnost v případě války s Francií a měnící podstatně ustanovení, jež v tom ohledu byla konvencí z roku 1886 učiněna. Itálie se v ní totiž vymkla ze závazku, postavit ve válce pomocný sbor na Horním Rýně po boku vojska německého. Změna byla v Římě sice chlácholivě označována jen za věc dočasnou, kterou další konvence v brzkou odčiní, a motivována především opět snahou Prinettiho, aby mohl v komoře vůči opozici dáti uklidňující prohlášení o případných vojenských závazcích své země, ukazovala však nepochybně, že Itálie trojspolku se stává stále více mrtvou přítěží než živlem opravdové posily, a že zejména její postavení vůči Francii nikterak nemá již někdejší rozhodnosti.

Německo ztrácelo ve vlašském prostředí vůbec půdu, z části také ne dosti taktickým způsobem, jakým mnozí z jeho zástupců politických i vědeckých v prostředí tom si vedli, příliš okázale prozrazující, že vidí ve vlašském národě poněkud zaostalého žáčka, jenž teprve školou prušácké zdatnosti k správnému rozvíjení svých sil může býti přiveden. Také císař Vilém II. stával se nejednou Vlachům z míry nepohodlným svými příliš častými návštěvami i nevalně zdařilými pozornostmi, takže, když na příklad městu Římu vnutil velmi náročnou sochu Goethovu, správa městská si přichvátala, aby mohla tento německý dar ihned vyvážit podobným darem francouzským, sochou Viktora Huga.

Proti příliš vtíravé patronanci Německa, která v mnohém připomínala doby středověkého císařství římského, staví se tak zlepšený poměr k Francii podle staré politické maximy vlašské „Isolati mai, independenti sempre“,

kteřá zejména se shodovala s více než pružnou politikou Prinettiho. Politika ta učinila ostatně na podzim roku 1902 ještě další krok ve svém přibližování se k Francii tajnou smlouvou, podepsanou 1. listopadu, která, zaručujíc opět Francii v Marokku a Itálii v Tripolsku volný postup, zavazovala obě moci k přísné neutralitě, kdyby ta neb ona byla kterýmkoliv nepřítelem napadena a k obraně donucena. Při tom byl však pojem obrany a napadení velmi rozšířen klausulí, že za napadenu lze považovati i moc, „jež následkem přímé provokace jest nucena k ochraně cti a bezpečnosti své sama válku vypověděti“. Smlouva vymíňovala ovšem zároveň, že v případě tom jest třeba napřed věc si navzájem ohlásiti, aby druhá strana mohla posouditi, jde-li opravdu o provokaci; možnost však, že by při válce francouzsko-německé, při níž Německo aspoň formálně nebylo útočником, Itálie přes to zůstala neutrální, tím nepochybně vzrostla. Francie a Itálie ujistily se zároveň navzájem, že nemají vojenských konvencí, jež by byly v rozporu s těmito závazky, a že jich neuzavrou.

To byl tedy traktát velikého dosahu, který sice, podobně jako kdysi Bismarckův „Rückversicherungsvertrag“, výslovně nerušil závazků přijatých Itálií ve smlouvě trojspolkové, stěžejší však byl slučitelný s vlastním duchem smlouvy té a znamenal pro Francii značné zlepšení její bezpečnosti, kdežto opora, kterou Německu spolek s Itálií v evropské politice dával, jím podstatně se zeslabovala. Proto bylo pochopitelné, že Itálie smlouvu před Berlínem i Vídní pečlivě utajila. Jinak však její postupné přibližování se k Francii nalezlo zjevný výraz hned roku následujícího návštěvou krále Viktora Emanuela II. v Paříži, kterou sám král označil za „přirozený následek šťastné dosažené sblížení obou zemí“ a jež mohla býti s hlediska zlepšeného postavení francouzské republiky v Evropě se stejným uspokojením uvítána, jako nedlouho před ní návštěva krále anglického.

Poměry změnil se ovšem v zápětí potom poněkud, když 21. října 1903 Zanardelli pro chorobu veřejný život opustil, podobně jako to učinil o něco dříve také Prinetti. Novou vládu utvořil tehdy obratný Giolitti, umělec parlamentního tržiště a zkušený znalec lidských slabostí, bez velikých cílů, ale muž plný podivné sugestivnosti. Osobními zájmy dovedl rozdrobiti strany ve sněmovně a otrásti jejich ideovou podstatou tak, že brzy pojmy pravice i levice stávaly se v Itálii již docela prázdnými hesly a nad programy vítězila čilá dovednost a volební macha. V celku znamenala však vláda Giolittiho posun směrem na pravo a odklon od podpory socialistů, kteří marně se pokusili

osvědčiti svou sílu nezdařeným náběhem ke generální stávce v Římě. Také v zahraniční orientaci kladla, jak se zdálo, nová vláda poněkud větší váhu na oporu, kterou v evropské politice Itálii dávalo příslušenství k trojspolku, a Giolitti čelil rázněji i irredentistickým agitacím. Než po boku jeho stál jako ministr věcí zahraničních Tommaso Tittoni, diplomat velmi ohebný, jenž dovedl virtuosně přizpůsobovati svou politiku kolísavému poměru mezi obojí skupinou mocenskou. Ve veřejném mínění italském ztrácel pak trojspolek půdu nezadržitelně tím více, čím bolestněji se myslí národa dotýkaly křivdy, jež rostoucí útočnost německého nacionalismu v Rakousku také tamním Vlachům působila, zejména drsným vystupováním německého studentstva proti vlašským kolegům ve Vídni i v Inšpruku, aniž vláda rakouská tomu dovedla učiniti přítrž.

V celku bylo tedy na počátku roku 1904 zjevno, že silné postavení mezinárodní, s jakým Německo opřené o monarchii habsburskou do nového století bylo vstoupilo, podstatně zesláblo, a chvíle, kdy Vilém II. se cítil jako „arbiter mundi“, zjevně minuly, kdežto Francie, přátelsky se dohodující s Anglií i Itálií, mohla s rostoucí sebedůvěrou hleděti do budoucnosti. Bülow snažil se sice i tyto přesuny vyličovati tak, jako by z nich Německu mohl prospěch vzniknouti. Tvrdil, že sblížení Francie s Anglií přivede Rusko k větší ochotě, hledati opět přátelství Německa a návrat ke spolku tří císařů, který při konservativní základně moci cářské jest prý přirozený, a že naopak Anglie ve vlastním zájmu nedopustí toho, aby ve Francii, s ní nově spřátelené, duch revanše proti Německu příliš zpychnul a opravdovým nebezpečím se stal. Bylo zjevné, že stále ještě hleděl na vzájemný poměr evropských mocí příliš pod těsným hlediskem minulosti a nebral dosti v počet širší obzory nové politiky světové. Než právě v té chvíli veškerá situace politická byla podstatně změněna velikým otřesem, přicházejícím z dálného východu, totiž válkou rusko-japonskou a zmatky, jež válka ta způsobila v říši cářské.

T Tittoni.

Přesuny
velmocenské
rovnováhy.

VII.

VNITŘNÍ KRIZE RUSKÁ A SPOR O KOREU.

Po ohlášení spolku britsko-japonského na počátku roku 1902 zdálo se některou dobu, že moc cářská zmírní ostražitě svůj rozběh na dálném východě. Aspoň uzavřela s vládou čínskou 8. dubna 1902 dohodu, kterou se zavázala v době 18 měsíců odvésti své vojenské sbory z Mandžuska ve třech přesně stanovených etapách, když se jí dostalo záruky, že Čína se postará o bezpečnost ruských podniků hospodářských v této oblasti. Opravdu opustila první část ruských vojsk v říjnu 1902 jižní část země, než když v dubnu 1903 přišel okamžik k vyklizení dalšího pruhu, ustoupila sice posádka ruská z Mukdenu, utábořila se však v blízkosti města a bylo zjevné, že ochota vlády petrohradské, dodržeti smlouvu z roku předchozího, valně poklesla. Rusko klade Číně ve věci té nové, tíživé podmínky a dovoluje zároveň, aby na Jalu, v pohraničí korejském, společnost zřízená Bezobrazovem k vykořistění tamních hvozdů mohla pod záminkou ochrany svých zájmů přikročiti k zabírání kraje ozbrojenými oddíly.

To způsobilo ovšem hlučné protesty Japonska a zápletka mandžusko-korejská vstoupila mocně do popředí světové politiky; obecný zájem počíná se pojiti k otázce, nedojde-li přece v nejbližší době na asijském východě k veliké srážce válečné mezi Japonskem a říší cářskou. Opravdu vřel tehdy především na dvoře cářském prudký boj o to, má-li se trvati na zabezpečení a rozšíření ruských zájmů v severní Korei i za cenu veliké sázky válečné. Hlavním stoupencem politiky, jež stála o zachování míru a nikterak nepodceňovala Japonska, britskou aliancí zesíleného, byl vedle ministra věcí zahraničních, hraběte Lamsdorffa, ministr Witte. Byl si jasně vědom těžké krise, již právě prožívala říše a která osudně křížila jeho úsilí o urychlené rozvinutí ohromných mohoucností hospodářských cářského panství.

Úsilí to vykazovalo ovšem již na sklonku 19. věku velmi pozoruhodné úspěchy. Zcela nové tempo života výrobního a prudké podnikavosti hlásilo se na rozličných místech říše, ať šlo o těžbu nafty v Pokavkazí nebo o bavlňářství v Turkistánu, o těžbu hornickou na Urále, v sibiřském Barnaulu, v Rjazani a donecké pánvi, o stupňování textilní výroby v oblasti moskevské, vladiměřské nebo v Lodži, o veliké podniky kovodělné a strojnické v Petrohradě, Tule, Rostově, v Krivém Rogu, Jekaterinoslavi a jinde, o cukrovar-

Vyklizení
Mandžuska.

Rusko a Korea.

Witte.

Pokroky
ruského
průmyslu.

nictví a pivovarnictví jihoruské, průmysl kožařský a co jiného více. Ruské železářství váhou své celkové výroby roku 1899 předhonilo již výrobu Francie, zdokonalování sítě železniční a přístavů umožňovalo rostoucí měrou vývoz zemědělských plodin i jiného přírodního bohatství, nová průmyslová střediska vyrůstala v několika málo letech na veliká města. Měna byla pevně založena na kovové základně; roku 1901 zlatá záloha cářské banky činila 648 millionů rublů při papírovém oběhu 630 millionů.

Měna.

Než obraz měl zároveň těžké stíny. Zrychlené industrialisace a komercialisace bylo dosaženo za příliš podstatné účasti cizího kapitálu, zejména francouzského, ale také britského, německého, belgického a hollandského. Cizinci jako byli Němec Knoop, Angličan Hughes, Švéd Nobel, byli vedle mezinárodních firem, na příklad domu Rothschildova, vlastníky největších podniků. Ze 17 vůdčích továren donecké oblasti jen dvě byly založeny ruským kapitálem a plody ruské práce odtékaly tak namnoze do ciziny, kam ovšem odcházela zároveň větší část úroků státního dluhu, který jen na pařížském trhu v letech 1893—1901 vzrostl o $2\frac{1}{4}$ miliardy.

Cizí kapitál.

Tato závislost na cizině mstila se pak zejména ve chvílích, kdy mezinárodní trh peněžní se stával upjatým; tak roku 1899, kdy jej zneklidnilo napětí vzniklé o Fašodu a pak i válka boerská. Zdražení úvěru způsobilo tehdy v Rusku těžkou krizi. Mnoho továren zastavuje z nedostatku provozních prostředků práci, akcie jejich klesají katastrofálně, rozličné banky se hrouť a otřes byl tím větší, ježto uměle poháněná podnikavost let předchozích byla provázena obvyklými zjevy nesolidního gründerství a příliš těsného spojení průmyslu s bursovní spekulací, zasahující až do nejvyšších kruhů společenských, takže na příklad jen akciových společností bylo v Rusku v letech 1895 až 1899 založeno na 927 s nominálním, ovšem jen z části splaceným kapitálem vyšším dvou miliard rublů. Ministr Witte snažil se otřesu své umělé budovy ovšem čeliti, pokud bylo možno, státní pomocí; říšská banka v letech 1900 až 1902 poskytla ohroženým závodům na 250 millionů záloh, tím se však jen ještě stupňovala jiná závada, význačná pro ruský život průmyslový a obchodní, totiž jeho příliš těsné spění se státem.

Krise průmyslová.

Stát se svými monopoly a ohromným strojem vojenským, jako vlastník drah, přístavů, dolů a nesmírných latifundií, byl v Rusku vůbec největším podnikatelem, který zároveň nejen svými objednávkami mocně podněcoval rozvoj průmyslu, zejména železářského, nýbrž přímo se stával mnohdy i podnikatelem soukromých podniků. Při známém sklonu činovnictva i nejvyšší spo-

Stát vůdčím podnikatelem.

lečnosti dvorské ke korupci a finančnímu zneužívání veřejného hospodářství vytvářelo vše to ovzduší z míry nezdravé tím více, ježto vrstva vzdělaného a podnikavého měšťanstva, která na západě především byla nositelem hospodářských pokroků, v Rusku stále ještě byla nedostatečně vyvinuta, a naopak příkrým protikladem uměle stupňované amerikanisace průmyslového podnikání jevila se tu zaostalá massa mužictva, tonoucí ještě namnoze v řádu životním zcela středověkého přístřihu. Na tuto vlastní základnu ruského státu doléhal pak nový režim ministra Witte dosti tíživě.

Zaostalost venkova.

Venkov naříkal, že zavedení zlaté měny značně zhoršilo účinnost zadlužení z dob špatné měny a že zároveň rozvoj tovární výroby ničí domácí kустarstvo, které bylo ode dávna nutným doplňkem agrární produkce zejména v méně úrodných končinách. Ukazovalo se na to, že přehnaná ochrana celní, která měla povznést průmysl, většinou cizinu obohacující, způsobuje neslýchanou drahotu všech tovarů v ruském nitrozemí. Opravdu platil ruský občan na příklad cukr nebo bavlněné látky $2\frac{1}{2}$ krát, železné výrobky pak dokonce $4\frac{1}{2}$ krát draž než souvěký občan německý; monopol lihový, hlavní opora státního rozpočtu, vyssával rovněž z venkova mnoho peněz. Tlak daňový nutil sedláka, aby prodával více obilí, než snesla řádná výživa jeho rodiny, nedostatek vzdělání nevedl jej však při tom k náležitému zvýšení výnosů pracovních tím spíše, ježto konservativní kruhy stále ještě se snažily, zachovati na velkoruské vsi starodávné zřízení mírové, individuálnímu pokroku nepřiznivé. Mužik upadá do rukou lichvářů a lačný zrak jeho obrací se stále žádostivěji k panské půdě, zvláště tam, kde mu bylo za užívání dílců jejich k doplnění vlastního, nedostatečného statku platiti dosti značné nájemné.

Stíny celní ochrany.

Agrární otázka, tak osudná pro veškeren vývoj novodobého Ruska, zůstává tím vším stále palčivou, stejně jako otázka, snese-li opravdu ruský venkov trvale rostoucí zatížení daňové, zvláště když také přírodní poměry druhy jej podrobovaly krutým zkouškám. Tak způsobilo sucho roku 1899 opět v mnoha guberniích východních krutý hlad, jehož následky, zejména ztráta dobytka a všech záloh hospodářských, se vlekly pak i v letech následujících. A stát dovedl jen z malé části zmírniti katastrofu tu svou pomocí, ježto zdokonalená organisace obilního obchodu neustávala vyvážeti za hranice přebytky gubernií neúrodou nepostížených, zatím co se jinde, zejména v Povolží, hladem mřelo. Za poměrů těch bylo pochopitelno, že nebyly řídké hlasy, které vinily novomerkantilistický racionalism ministra Witte jako neštěstí pro Rusko a velikou šalbu, která s účinným doprovodem novinářské reklamy řší jen vy-

Tiseň mužictva

Hlad.

krádá ve prospěch cizích i domácích spekulantů a podkopává nejjistější pilíře
cářské moci potemkinovskými vesnicemi domnělého pokroku zcela proti záko-
nům řádného vývoje, nutíc ruského člověka do něčeho, co mu vždy bude cizím.

Witte sám nebyl slep vůči těmto nebezpečím. Snažil se zejména odleh-
čovati agrární krizi v evropských guberniích podporou mužického vystěho-
vaectví do úrodných částí Sibíře a snahou, aby povznesl na příklad také
tamní mlékařství a vývoz másla; zřizoval státní špýchary a podporoval do-
mácký průmysl objednávkami státními pro vojenské potřeby. Roku 1902 zří-
dil při finančním ministerstvu zvláštní gubernské a krajské komise, jež měly
soustavně vyšetřovati poměry ruského venkova a hledati prostředky k účinné
nápravě jeho béd. Komise ty, s nimiž žárlivě soutěžily jiné podobné podniky,
se strany ministerstva vnitra zřízené, hromadily však jen do únavy statistický
materiál, který byl pak v 76 svazcích shrnut a vynikajícím činovníkům k po-
souzení předložen.

Ukázalo se tu přesvědčivě, že opravdu výnosnost drobného zemědělství
ruského klesá v stejném poměru, jako rostou tíživé nedoplatky daní na ven-
kově; rychlou odpomoc však naléztí nebylo snadno, a státnímu stroji nezbylo
namnoze než obmeziti se na policejní a vojenské potlačování bouří selských,
které zejména v březnu 1902 vypukly nejprve v poltavské a charkovské gu-
bernii, odkudž se pak přenesly i do Povolží a Donské oblasti, jsouce prová-
zeny leckde divokým plněním a vypalováním šlechtických dvorců. Zjev
takové byly v ruské minulosti ode dávna dosti obvyklé, důležito bylo však,
že neklidu toho opět počala užívatí pro své zásadně podvrtné cíle agitace
revoluční.

Organisace její byla za Alexandra III. sice tvrdým tlakem vládního stroje
skoro úplně rozbita a jen její trosky zachovaly v zahraničí jakýsi pokoutní
život. Nyní, zejména od roku 1897, činnost sociálně revolučních skupin při-
hlásila se však znova a znova připínají se její naděje k ruskému mužikovi,
jakožto ryzímu projevu ruského „narodničevstva“, který ve své nespokojen-
osti konečně nalezne zázračnou sílu, aby rozmetal zdi ponurého vězení, do
něhož cářská zvůle národ ruský ukovala, a rozžehl lidstvu pochodeň nové
společenské obrody.

Na sjezdu jihoruských skupin revolučních ve Voroněži roku 1897 tito
nástupci někdejších „narodovolců“ dali si název „sociálních revolucionářů“
a na sjezdu v Charkově 1900 vypracovali obšírný manifest programový. Tehdy,
v době velikého hladu, začíná se zase, jako kdysi v sedmdesátých letech, mno-

žiti chození mladých intelektuálů v lid, do něhož ostatně povážlivý kvas při-
nášeli i vesničané, kteří, jak v Rusku zvykem bylo, na kratší nebo delší dobu
do měst putovali, aby tam našli zaměstnání v továrnách, pak se však zase
domů vraceli.

V nově se ustavujících tajných sociálně revolučních komitétách, v jejichž
čele stanuli mužové jako Geršuni, Černov, Eugen Azev, vedle pevné víry
v možný úspěch živelného výbuchu, opřené o rozpoutanou nespokojenost
nižšího, zejména venkovského lidu, oživilo ostatně i přesvědčení, že zvláště
účinným prostředkem k urychlení revoluce té a k zhuštění bouřlivého ovzduší
může býti terroristická akce, připravující násilné atentáty proti vůdčím oso-
bám vládnoucího režimu. Ovšem vedle těchto „maximalistů“, hlásajících
nutnost politické vraždy a násilných expropriací vládnoucí vrstvy, byli v tá-
boře sociálně-revolucionářském i odstíny umírněnější, a vedle revolučního
kvasu, který měl z minulosti nejeden romantický rys a zejména živou víru
v národní svéráznost ruské duše, zrál zároveň na Rusi i jiný důležitý zjev,
totiž hnutí sociálně-demokratické, jež nechtělo býti projevem výrazné indivi-
duality národní, nýbrž opíralo se o obecně třídní základnu dělnického prole-
tariátu a přijímalo s marxistickou ideologií typické západní způsoby boje mezi
prací a kapitálem.

První stoupenci hledisek těch vytvořili sice již roku 1883, ve chvíli, kdy
v Anglii Karel Marx právě umíral, výraznou skupinu, k níž přistoupili ze-
jména členové t. zv. černého peredětu v čele s Jiřím Plechanovem, Věrou
Zazuličovou a P. Axelrodem. Dlouho však byla jejich činnost obmezena na
cizinu a zásadní theoretické polemiky se zástupci hesel národních nebo
se sociology, jako byl Michajlovskij, kteří proti prosté recepci marxistického
pravověří stavěli jiné základní poučky společenského vývoje. Od počátku de-
vadesátých let pokoušeli se sice také proniknouti tajně se svými hesly do
kruhu ruského dělnictva, zejména v Petrohradě, než opravdový úspěch za-
svitl jejich tajné propagandě teprve, když horečné úsilí ministra Witte o kvapné
zprůmyslnění ruského národního hospodářství projevilo své následky v spo-
lečenském složení vůdčích měst ruských.

Města poutala k sobě v Rusku sice ještě roku 1900 jen asi 13 procent všeho
obyvatelstva a jejich váha v celku národního života zůstávala proto stále mno-
hem menší než v zemích západních. Vzrůst velikého průmyslu přinesl však
přece v některých střediscích rostoucí zmožení průmyslového proletariátu,
takže roku 1897 počet továrního dělnictva velikých měst ruských byl odha-

dován již na 3 milliony osob. V rámci říše, jež tehdy měla na 130 millionů obyvatelstva, z něhož na evropské Rusko s Pokavkazím připadalo 115 millionů, byl to ovšem zlomek neveliký, ale soustředění proletariátu toho v několika hlavních bodech průmyslových oblastí činila jej znenáhla přece živlem, s nímž bylo třeba počítati, zejména, když se počalo ukazovati, že má v mzdových zájmech svých účinné pouto třídního uvědomění a ve stávce zbraň aspoň někdy působivou.

Stávky.

Již roku 1892 vzbudila značný rozruch veliká stávka textilního dělnictva v Lodži, kde se tehdy podvratné myšlenky počaly šířiti hlavně přičiněním tajné skupiny židovských socialistů „bunt“ zvané, a kde r. 1894 vznikla ruskopolská dělnická strana socialistická. Vážnější úspěchy měli však Plechanov a jeho soudruzi o několik let později zejména v Rize a Petrohradu. Tam podařilo se jim v květnu 1896, v době císařské korunovace moskevské, uchystati okázalou stávku v 19 největších továrnách, které se účastnilo již na 42 tisíc dělníků s heslem snížení práce z 12 na 10 hodin. Vláda byla nucena hnutí věnovati pozornost, a zejména Witte vytýkal, že by bylo třeba revolučním proudům v dělnictvu čeliti prozřavějším zákonodárstvím ochranným. Opravdu bylo roku 1897 uloženo továrnám, aby snížily nejvyšší dobu pracovní na 11½ hodin, práce děti do 12 let zakázána vůbec a omezena při dětech mezi 12—17 rokem.

Ochranné zákonodárstvo.

Nevalné ústupky ty nebyly ovšem příliš účinnou zbraní proti agitaci skupiny marxistické, která roku 1898 na tajné schůzce v Minsku si dala název „ruské sociálně-demokratické strany dělnické“ a snažila se strhnouti na sebe vedení dělnictva průmyslového zejména, když hospodářská krise roku 1899 a nezaměstnanost jí způsobená vnesly do jeho řad mnoho bídy. V ruských poměrech ukázalo se ovšem záhy nemožným, aby sociálně-demokratické hnutí se vytvářelo na legální základně spolkové jako ve státech západních; policejní tlak odsuzoval tu veškeré radikálnější proudy k spiklenecké „podzemní“ činnosti. Při tom pokusily se vládní kruhy nadto i o to, aby čelily propagandě opravdu socialistické organisacemi policií nastrojenými a jejímu vlivu zcela přístupnými. Zejména moskevský vrchní policejmistr hrabě Dimitrij Trepov užil ve věci té jakéhosi S. Zubatova, kdysi revolucionáře a pak zřízence tajné policie, který pomocí dělníků z vazby propuštěných a agentů, jako byl pop Gapon, horlivě zakládá v dělnictvu organisace zdánlivě k obraně třídních zájmů určené, opravdu však umožňující policii, aby dělnické hnutí lépe mohla střežiti.

Zubatovština.

Tím byla ovšem myšlenka strany dělnické legálním postupem za práva proletariátu bojující v Rusku jen ještě více kompromitována a také marxistickému táboru nezbyvalo, než aby vliv svůj na dělnictvo vytvářel tajnou agitací živěnou z ciziny, kde zejména v Ženevě Plechanov od roku 1900 v listu „Iskra“ vytvářel nejdůležitější orgán strany. Při tom ve straně té, podobně jako v socialistickém táboře souvěkém v Německu i ve Francii, trvaly prudké boje vnitřní o zásadní otázky taktické. Proti těm, kdož s tvrzením, že Rusko musí přirozenou evolucí kapitalistické soustavy znenáhla dožrati pro velikou změnu společenskou, odsuzovali zásadně jakýkoliv terror a ukvapené naděje na násilný převrat, stála skupina, která, ač byla rovněž vášnivou vyznavačkou sociologických thesů Marxových, vykládala je revolučněji a tvrdila zejména, že jest nutno užiti každé příležitosti k tomu, aby třídně uvědomělé dělnictvo bojovnou „diktaturou proletariátu“ na sebe moc strhlo, a že k tomu především jest nutno zrak massy obracet a nikoliv vychovávatí ji k tupému fatalismu.

„Iskra“.

Taktické rozpory.

Křídla ta srazila se navzájem zejména ostře na sjezdech v Bruselu a v Londýně v létě 1903. V čele těch, kdož hájili rázně revolučních method a zároveň hlediska, že strana pevně centralisovaná má se skládati jen ze členů s hnutím cele srostlých a nikoliv z vlašných opatrníků, stál zejména Vladimír Uljanov, zvaný Lenin, narozený 1870 v Simbirsku jako syn školního inspektora, který se již jako studentík v Kazani účastnil nihilistické agitace. Jeho starší bratr byl pro spiknutí popraven a Lenin sám poznal vězení v Sibiři, než se mu povedlo do ciziny uniknouti. Na londýnské schůzi podařilo se jeho skupině zvítěziti při volbách do ústředního komitétu a do redakce „Iskry“, což jim vyneslo název „většinářů“ (bolševiků), ač opravdu v celku strany jinak byli v menšině, ježto proti nim stanul i židovský „bunt“ i 12 organisací oblastních v čele s Plechanovem, Martovem a Axelrodem.

Lenin.

Bolševici.

Vše to mělo pro budoucí osudy ruského národa veliký význam, zatím však nebyli uvědoměli marxisté v negramotném dělnictvu ruském svým počtem složkou vůbec valně významnou a naděje jejich na rozhodující vliv nejevily se pro brzkou dobu nikterak příliš bezpečnými. Věcí mnohem závažnější zdála se skutečnost, že většina vzdělané společnosti ruské byla naplněna zjevnou nespokojeností a duchem císařské monarchie v podstatě nepřítivným. Neboť trpké zklamání, které jí přinesl počátek vlády Mikuláše II., stupňovalo se jen ještě v průběhu vlády panovníka, který stále více se jevil vratkým nástrojem v rukou dvorské oligarchie, opřené o všemocný stroj vojenský i byrokratický a tarasící cestu jakýmkoliv ústupkům ústavním.

Zpátečnický režim Mikuláše II.

Opravdu vyvrcholila v prvních letech Mikuláše II. theokratická ideologie Pobědonoscevova do krajnosti, nenalézajíc odporu u cáře, osobně propadlého silnému vlivu pověry a mystických sklonů. Pobožnůstkářství a horlivost ve službách ruského pravověří staly se namnoze ještě více než za Alexandra III. podmínkou úspěšné kariery dvorské; stavba kostelů a kaplí, zejména v oblasti jinověrecké, jest oblíbeným prostředkem, kterým si průmyslníci a finančníci získávají přízeň vládní, v stihání rozkolníků měl nejvyšší prokuror svatého synodu stále volnou ruku a docházelo při něm k projevům ducha zcela středověkého, jako když na Kavkazu úředně byly z hrobu vykopány kosti dvou rozkolnických biskupů a slavnostně upáleny. Pobědonoscev zabránil roku 1899 zavedení kalendáře gregoriánského na Rusi, ač se za ně petrohradská akademie všemožně přimlouvala. Uvěznění slavného spisovatele Lva Tolstého, jehož propaganda křesťanství, oproštěného od církevního stroje, mu byla zvláště trnem v oku, si sice netroufal, dal jej však roku 1901 aspoň svatým synodem slavnostně z církve vyobcovati. Význačné bylo pak, že církevní nesnášenlivost ta, podporující kde jakou hrubou pověru a vládu mnišstva nad duchovenstvem světským, byla zároveň zesilována i jinými ideology reakčního směru, jako byl Konstantin Leontjev, lékař, který ve svých filosofických spisech hlásal zásadu, že Rusko jest třeba „zmraziti“ úplně věrou v autoritu a zázračnou sílu duševní prostoty, aby nepodlehlo nákaze západního racionalismu.

Mystické zášlehy ruského mesianismu církevního prozrazovala i platonistická filosofie Vladimíra Solovjeva, který se netajil svým obdivem k důslednosti katolického Říma v jeho odporu proti osvícenským hlediskům. Pobědonoscev zůstával neúnavným ve svém boji s odchýlnými názory pokrokovými úsilovnou snahou o získání rozhodujícího vlivu na školství i přísnou censurou, a jeho tvrzení, že veškeren liberalism evropský jest zjev úpadkový, který má jen pomíjející význam, nalézalo u Mikuláše II. tím ochotnějšího sluchu, ježto slabého cáře k témuž přesvědčení tlačily i výmluvné projevy německého císaře Viléma II. i vliv osob v dvorském ovzduší zvláště mocných, jako byl jeho drsný švagr, velký kníže Sergěj Alexandrovič. A ve stejném směru působila i žurnalistika konservativní, v čele s „Moskevskými Vědomostmi“, které po Katkovovi po léta řídil obratný Gringmuth, přihlédaje pečlivě k náladě u dvora vládnoucí, podobně jako to činil namnoze i ohebný vydavatel „Nového Vremene“, A. S. Suvorin.

V ovzduší tom bylo těžko raziti cestu pro myšlenku, že vzdělané vrstvy ruského národa podle vzoru ostatní Evropy nemohou nežádati větší podílu

na řízení života veřejného, než jim dával dotavadní autokraticko-činovnický pořádek. Sám ministr Witte, ač v západní Evropě byl namnoze brán za moderního státníka a rád se tu blýskal v tomto osvětlení, vystupoval v Petrohradě dlouho jako rozhodný stoupenec zásad tuhého samodržaví, které má sice technickými novotami a hospodářským pokrokem povznést říši a její moc i blahobyt, nesmí však nikterak zeslabiti své autority vůči poddaným ústavními ústupky.

Witte byl ovšem v ohledu tom namnoze veden k okázalým projevům ducha konservativního tuhým bojem, který mu bylo postupovati s rozličnými soupeři, v byrokratickém a dvorském prostředí jeho vliv žárlivě ohrožujícími, jako byl zejména ministr vnitra Ivan Goremykin. Z tohoto osobního a resortního boje mezi oběma ministry bylo lze vysvětliti, že, když roku 1899 Goremykin, ač sám tuhý reakcionář, nadhodil myšlenku, aby zřízení zemstev bylo rozšířeno také do západních gubernií, kde ho dotud nebylo, ovšem pod těsným dozorem vládním, Witte naproti tomu podal cáři pamětní spis „Samodržaví a zemstva“, kde ukazoval, jak nebezpečná jsou zemstva opravdu cářské autoritě a jak překáží účelnému pokroku shora řízenému. Vlastním cílem mu bylo při tom ovšem spíše povalení Goremykina, který byl tehdy opravdu nahrazen v ministerstvu vnitra Dimitrijem Sipjaginem; bylo však zřejmo, že při takovém stavu věcí na dvoře cářském, kde nejdůležitější věcí byl osobní zápas několika snaživců a salonních kotterií o přízeň cářskou, nebylo valných nadějí pro zdravý vývoj státní správy k větší součinnosti občanstva vedle všemohoucí byrokracie.

Věc byla nadto valně znesnadněna i tím, že Rusku při urychleném rozvoji průmyslové a obchodní činnosti nedostávalo se, jak jsme se toho již dotkli, potřebně mocné vrstvy vzdělané buržoasie městské, která na západě měla vůdčí úlohu při vymáhání ústavních svobod. Na sklonku 19. věku počítalo se tu v celé říši jen na 342 tisíc „čestných měšťanů“, to jest zámožnějších kupců a průmyslníků, kdežto počet osob dvorjanské šlechty byl odhadován na 1,220 tisíc a z jejich řad pak především pocházela převážná část vyššího činovnictva, jehož souhrn činil na 435 tisíc osob. Proto bylo pochopitelné, že hlavními ohnisky, z nichž vycházel popud k živější účasti občanstva na veřejném životě, byla stále ještě jednak zemstva, pokud v nich vliv měli pokrokovější jednotlivci z místní šlechty a intelligence v zemstevních službách činné, a vedle nich kruhy vědecké, opřené o odborné i popularisační časopisy, jejichž působnost ani tuhý režim censurní nedovedl zcela podvázati.

Pobědonoscev.

Tolstoj.

Leontjev.

Solovjev.

Konservativní listy.

Witte ve vnitřní politice.

I. Goremykin.

Nedostatek vzdělaného měšťanstva.

Zemstva.

Značný vliv měly také odborné společnosti, na příklad „Cárská svobodná společnost hospodářská“, kde od roku 1895 vůdčí slovo měl hrabě Petr Heyden, šlechtický maršálek gubernie pleskovské, nebo „Juristický spolek“ v Moskvě v čele s profesorem S. Muromcevem. K příležitostným projevům kritiky veřejných poměrů možnost dávaly ostatně i vědecké kongresy, hospodářské výstavy nebo valné hromady velikých podniků akciových a nadto docházelo občasně i k poradám zástupců rozličných zemstev o některých otázkách obecného zájmu, jako byl třeba úpadek kустarstva, pojišťování proti živelným pohromám, zemědělské meliorace, veřejná hygiena a podobné věci. Skutečný dosah těchto všech podnětů byl však namnoze dosti pochybný, ježto mnoho zemstev mělo úroveň jen nevyšokou a vládní byrokracie neustávala ani za Mikuláše II. v žárlivém brzdění jejich působnosti. Tak zakázal jim ještě roku 1901 nový zákon Sipjaginem vydaný zvyšovati zemstevní rozpočty o více než 3 procenta ročně.

Vše to zvyšovalo neodolatelně nespokojenost ruské intelligence se státní správou a znemožňovalo přirozený vývoj vlasteneckého citění, které by slučovalo v jedno zájem státu se zájmem národním. Úspěchy, jež měla moc cářská jako světová velmoc o velikou sílu vojenskou opřena a území své zejména v Asii neodolatelně rozšiřující neměly tu dostatečného ozvuku a nevládná nálada vůči státu jevila se zvláště příkře v dorůstající mladé generaci, zejména v studentstvu universitním.

Studentstvo nesmířilo se nikdy se soustavou vládní, jež se snažila jeho pozitivistické sklony a zájem o otázky přítomného života uměle podvazovati přemírou klassických studií. Vřel v něm odpor pro byrokratickému poručníkování a nedostatku svobod akademických, jež divně se křížily s žízňivě pokrokovými sklony ruské mládeže a volným způsobem jejího soukromého života. Sociologické spekulace nalezaly tu stále působivost stejně účinnou jako pováživé vlivy učení Lva Tolstého nebo jiných spisovatelů souvěkých, z nichž zejména hlučný úspěch měl Maxim Gorkij svou uměleckou glorifikací ruského „bosáctví“ a líčením mravní krise národní společnosti. Zejména od února 1899 docházelo opět na universitě petrohradské k hlučným demonstracím proti rektorovi, a když policie proti nim drsně zakročila, odpovědělo studentstvo všech vysokých škol v říší vzrušující stávkou, řízenou tajným komitétem. Vláda zavřela sice dočasně university, zakazovala příkře studentské spolčování, neklid a srážky studentstva s policií zůstaly však na dlouho chronickým zjevem a nově probuzená agitace sociálních revolucionářů

snažila se věci té využiti stejně jako souvěké nespokojenosti ruského venkova.

Vrcholu dosáhlo hnutí to, když 27. února 1901 relegovaný student Karpovič zavraždil ministra školství Mikuláše Bogolěpova. Státní správa pokusila se pak sice o to, aby uklidňovala rozruch také jinými prostředky, zejména částečnými slevami v nenáviděném studiu „mrtvých“ disciplin, zřizováním konviktů pro chudé studentstvo a umělým pěstováním státní loyality v jeho kruhu. Rozhodnějším úspěchu bránila však umíněná setrvačnost Pobědonosceva a jeho druhů v reakční ideologii, a obecný neklid v prostředí větších měst ruských udržovaly zároveň i stále se opakující velké stávky průmyslové, kdežto na venkově od roku 1902 práce komisí, zřízených ministrem Witte k seznání příčin zemědělské krise, otvíraly rovněž do kořán bránu trpké kritice poměrů.

Mluví se hlasitěji než kdy před tím o zlořádech a svévoli činovnictva, o vzrůstu vypovídání nepohodlných osob na Sibiř bez řádného řízení soudního, o tom, že rozpočet na policii od počátku vlády Mikuláše II. opravdu se zečtyřnásobil. Vedle nespokojenosti s drsnou politikou církevní, stupňovanou Pobědonoscevem tak, že často jinověrcům i děti byly odnímány za účelem výchovy v pravoslavné víře a starověrci nalézali možnost konání bohoslužeb jen úplatkem podřízených orgánů státní církve, hlásily se pak v Rusku stále zjevněji i rozličné otázky národní.

Na západě byli vedle pobaltských Němců zejména Poláci těžce zklamáni ve svých nadějích na uvolnění rusifikačního úsilí; počet „ugodovců“ ve Varšavsku se tenčí a naopak vyrůstá tu rychle v „národně demokratické“ straně tábor rozhodně protiruský. V Pokavkazí nesli Arménci těžce podobnou politiku, jež neváhala sáhnouti na jejich nejvyšší národně-církevní svatyni v Ečmiadzinu, a v některých částech Ruska také židovská otázka nabývala rysů národního odporu. Ukrajinské hnutí nalézalo zároveň stále zjevněji oporu v sousední východní Haliči; pod vlivem „radikální partie“ lvovské došlo 1900 v Kijevě k založení tajné „ukrajinské revoluční partie“, v níž se zásadně již uvažovalo i o státní samobytnosti Ukrajiny, kdežto jiné skupiny maloruské činily ovšem jen důslednou federalisaci cářské říše pod hlediskem národnostním zamýšlenou svým programem. Zejména hlučnou pozornost k sobě obracela však otázka finská.

Finsko v rámci moci cářské bylo velkoknížectvím, jež mělo dlouho velmi výhodné, takřka úplně samostatné postavení. Bylo méně zatíženo daněmi,

mělo své vojenské zřízení a aspoň jakýsi život ústavní, opřený o stavovský sněm i senát. Styk s ostatní říší byl prostředkován generálním guvernérem, zaujímajícím místo velkovévody, a zvláštním komitétem pro věci finské v Petrohradě v čele se státním sekretářem. Za Alexandra III. se ovšem přihlásila již od roku 1888 zjevná snaha, oklestiti samostatnost tu rozličnými novotami, z části ovšem věcně odůvodněnými zájmem celku a přežilostí některých místních řádů finských. Byla to jednak unifikace pošty, cla, mince, trestního práva i soudních řádů, při čemž ovšem spolu zaváděna i důraznější censura tisku a zejména šířena působnost ruské řeči v úředním jednání, jejíž znalost byla žádána na státním úřednictvu.

Ve Finsku způsobilo to ovšem odpor tím hlučnější, ježto právě tehdy národní jazyk a uvědomění finské mocně vzrůstalo podobně jako národní citění všude jinde v Evropě a osvobozovalo se zároveň i od předchozí nadvlády švédštiny v životě vyšších kruhů, ovšem za tuhých bojů mezi starými fennomany a mladší generací pokrokovou, se Švédskem těsnější styky udržující. Alexander III. nedbal však odporu toho a podráždil jej naopak ještě více i zrušením zvláštního komitétu pro věci finské v Petrohradě. Za Mikuláše II. vývoj šel pak v podobném směru dále, ježto zejména armádní kruhy stály o to, aby ze strategických důvodů branná moc finská byla lépe včleněna do celku branné moci císařské. Ježto pak změnu nebylo lze provésti se souhlasem finského sněmu, odhodlala se vláda císařská k tomu, že manifestem z 15. února 1899 ústava finská byla vůbec zrušena a přičlenění velkovévodství k říši bylo dovršeno spolu s úplnou změnou místních formací vojenských a se stupňováním porušovacího úsilí. Deputace finského národa s peticí, nesoucí přes půl milionu podpisů, byla cářem odmítnuta a ruská byrokracie snažila se se vším důrazem o to, aby zlomila odpor, který Finové všemožně rozvíjeli proti novým řádům a zejména také proti odvodům k novým plukům. Malý národ naproti tomu trval tuze na svých právech a dovedl obratnou kampaní publicistickou pro svou věc jakožto věc svobody a spravedlivého odporu proti císařské tyranii získati mnoho sympatií v ostatní Evropě a ovšem zejména u soupeřů Ruska.

Tím přirostlo nové důležité ohnisko k ostatním zdrojům národní nespokojenosti v Rusku a také povrchnímu pozorovateli poměrů bylo zřejmé, že za stkvělou fasadou ohromné vojenské a byrokratické moci veliká říše císařská jest jevištěm neobyčejně nebezpečného souboru krisí národních, ústavních, hospodářských i sociálních, kterých všech může revoluční agitace, vyrůstající

ze zcela zvláštní osobitosti a nálady ruského prostředí národního, povážlivou měrou užiti k svému rozvratnému dílu. Zvláště zjevným se to stalo na jaře 1902, kdy v ovzduší krvavých selských nepokojů, jež tehdy vypukly v některých guberniích, sociálně-revoluční terror znova se přihlásil okázale k dílu tím, že 15. dubna úředník Balmašov zastřelil ministra vnitra Sipjagina.

Jmenováním jeho nástupce Mikuláš II. ovšem neprojevil nikterak ochoty k ústupnosti vůči opozičním proudům, neboť nástupcem tím stal se Vjačeslav Plehve, zvláště výrazný zosobnitel jadrně reakčního směru. Jakožto bystrý právník a úředník neobyčejné výkonnosti v oboru papírové práce byrokratické měl Plehve velmi rychlý postup, jsa do dna své šízravě ctižádostivé duše tvrdým šplhavcem, hledajícím bez rozpaků a vši citlivosti osobní úspěch. Proto mohl konati platné služby jako ředitel policejního departmentu ministerstva vnitra, osvědčil však také jako tajemník říšského sovětu značnou obratnost; jako státní sekretář pro věci finské vypracoval právě on manifest, který rušil ústavu velkovévodství. Pobědonoscev měl v něm spolehlivého stranníka, pružnější směr ministra Witte pak rozhodného nepřítele tím více, ježto Plehve viděl ve smělém reorganisátoru ruského hospodářství finančního i národního předního soutěžníka při svém rozběhu za nejvyššími metami dvorského vlivu.

Byv jmenován ministrem vnitra osvědčil Plehve ihned tvrdou ruku proti selským vzpourám, zároveň prozrazoval však také sklon k důraznému zesílení tlaku na ruské židovstvo, jsa spolu s Pobědonoscevem přesvědčen, že z tohoto prostředí revoluční hnutí dostává zvláště účinné podněty i obratné agitatory, kteří jsou spíše než kdo jiný s to, aby mobilisovali nespokojené vrstvy proti vládní soustavě.

Vražda Sipjagina a obecné vzrušení, jež tehdy v Rusku zjevně vzrůstalo, mělo ovšem význačný ohlas také v kruzích inteligence, jejíž činnost měla své středisko zejména v některých zemstvech. Příčiněním vůdčích osobností z tohoto tábora, jako byl zvláště Dmitrij Šipov, od roku 1893 předseda zemstva moskevského, došlo v květnu 1902 v domě Šipovově v Moskvě k důvěrné schůzce zástupců 25 zemstev, kde se ostře mluvilo o vládě i o nutnosti ústavních ústupků. Schůze usnesla se na vytvoření trvalého výboru pro záležitosti zemstev v Moskvě a na vydávání časopisu, jenž by za hranicemi tlumočil jejich opravné požadavky. Witte, který včas poznal, že zemstev, ač proti nim kdysi sám byl vystupoval, nelze v přítomné krisi úplně přezírat, radil k jednání s nimi a také Plehve snažil se na chvíli hledati styk s jejich

Novoty
Alexandra III.

Zrušení
ústavy finské
(15. února 1899).

Finská agitace
v Evropě.

Vražda
Sipjagina
(15. dubna 1902)

V. Plehve
ministrem
vnitra.

Hnutí zemstev

vůdci, Šipovem a M. Stachovičem. Když však u nich narazil na náladu příliš vážnou, které nebylo lze pouhými slovy uchlácholiti, obrátil a zranil zemstva cářským úkazem, který rozpouštěl jejich statistické kanceláře, oblíbené působišťe drobné inteligence opoziční, a dal ve svých orgánech dokonce ohlašovat, že zemstva budou vůbec zrušena.

Důležitý kus reformní doby Alexandra II. jevil se tak vzrostlou reakcí ohrožen a byrokracie cářská ukazovala opět, jak jest neschopna nalézt kompromis s částí národa, jež mohla býti především mostem k překlenutí osudných rozporů a jež dovedla při tom se značnou účinností hledati i sluch ostatní Evropy. Neboť 1. července 1902 vyšlo opravdu ve Štutgartu první číslo časopisu „Osvobožděníje“. Jeho vydavatel, Petr B. Struve, kdysi socialista, jehož však revisionistické názory rozvedly se stranou a převedly do tábora liberálního, ohrazoval se tu sice proti revolučnímu terrorismu a socialistickým utopiím, tepal však prudce režim cářský a stavěl důrazné požadavky ústavní. Časopis měl pak i v Rusku samém rychlý ohlas, přes úsilí vlády, zabrániti jeho kolportáži; neboť podobně jako u jiných absolutistických států zel tu zřejmý rozpor mezi vůlí vládního ústředí a praktickými výkony místních činitelů úředních, jehož opoziční tábor dovedl obratně užívati k šíření svých hesel.

Roku 1903 cítil se proto sám cář nucen vystoupiti proti nespokojenosti z tolika zříděl živě slavnostním manifestem, vydaným 11. března. V něm zmiňoval se o tom, jak před Bohem a svědomím slíbil zesnulému otci, že „svatě zachová staleté základy říše“, a vytýkal, že v práci pro blaho národa, řízené „v duchu věčně památných činů Alexandra III.“, mu bohužel překáží shon po reformách v národě šířený. Vyslovoval sice ochotu k některým novotám, v rámci však již napřed těsně sevřeném; mělo dojíti k opravě správy gubernské, ale se zachováním podstaty moci gubernatorské, poměry selské měly býti zlepšeny, ale se zachováním staroruského občinného míru, náboženská svoboda měla býti uvolněna, ale bez úhony práv státní církve a se zachováním osvědčené mravní základny v rodině, škole i společnosti národní, které mělo zejména právo vlastnické zůstati posvátným palladiem.

Manifest, který svou archaisující a církevní slovanštinu připomínající mluvou prozrazoval svůj původ z duševní dílny Pobědonoscevovy, nemohl vzbuditi valných nadějí pokrokových kruhů, zejména, když k provedení jeho byla dosazena komise, složená ze 111 činovníků pod předsednictvím Plehveho, která počala reformovati správu tím, že zvýšila dosah moci gubernatorů a prove-

dla volební opravu zemstev tak, že vskutku položila jmenování jejich členů do rukou ministra vnitra podle návrhů gubernátorův. Ovzduší, v němž opravdu panovník tonul, osvětlovaly pak povážlivě nejen slechy o tom, jak zhoubný vliv na něho i na jeho choť mají rozliční spiritističtí šarlatáni a pochybní světci, nýbrž i projevy veřejné, tak okázalé, jako bylo svatořečení divotvorce Seraphima, k jehož hrobu do Sarova v tambovské gubernii v červenci 1903 Mikuláš II. putoval s průvodem celého dvora. Za přítomnosti statisíce lidu cář sám nesl tu ostatky světcovy ve stříbrné rakvi a vláda prohlásila čin tento za „největší událost, kterou Rusko 20. století prožilo v duchovním a duševním ohledu.“

Bylo zjevno, že mezi touto náladou dvora a smýšlením většiny inteligence ruské zeje propast velmi hluboká, která se jen ještě rozšiřovala, když pod vlivem náboženského podráždění, ale také namnoze na podnět činovnictva, v jihoruských městech docházelo k protižidovským „pogromům“, jako byly krvavé bouře v bessarabském Kišeněvě o velkonocích roku 1903.

Oposice opřená o zemstva a vzdělané třídy uživala proto i po manifestu cářském kde jaké příležitosti, aby dávala na jevo svou nespokojenost, a hlavní naděje její pojily se k dalším akcím zahraničním.

Na schůzi konané v Šafhúzách v srpnu 1903 byl dán podnět k založení „Svazu osvobození“, v němž pod vedením Petrunkeviche, který již na sklonku sedmdesátých let se byl účastnil opozičního hnutí v zemstvech, navzájem se sblížili sociální revolucionáři, jako byl spisovatel Korolenko a Annenskij, se zástupci liberálního hnutí, mezi nimiž vynikali zvláště knížata Petr a Pavel Dolgorukovi, Mikoláš Lvov, D. Šachovskij, známí pracovníci v zemstevním hnutí Rodiščev a Kokoškin, učenci jako S. Muromcev, P. Miljukov, M. Kovaljevskij, Nabokov, Novgorodcev a jiní. Z kruhu toho a od mužů velikého bohatství, jako byl tchán Petrunkevichův, milionář Malcev, byly opatřeny značné prostředky pro agitaci a k šíření „Osvobožděníje“, kterým Struve působil účinně na veřejné mínění evropské.

Z vůdčích podnětů pro budoucí ústavnost ruskou, které v tomto „sojuzu osvobožděníja“ byly vypracovány, vysvítilo zřejmě, jak liberální kruhy ruské podléhají stále více vlně radikalismu bez ohledu na to, dovoluje-li obecná úroveň národa ruského hledati jeho prospěch v požadavcích, jako bylo všeobecné rovné právo volební, parlament o jediné komoře, kulturní samospráva rozličných národů v říši a podobné myšlenky, k jejichž propagaci svaz hodlal přikročiti pomocí rozsáhlé organizace spiklenecké v téže chvíli, co v kruhu

„Osvobožděníje“.

Cářský manifest z 11. března 1903.

Vliv Plehveho.

Kult sv. Seraphima.

Pogromy.

„Svaz osvobození“.

Liberální radikalism.

ruské strany sociálně demokratické v Bruselu a Londýně došlo k zmíněné již roztržce mezi bolševiky a menševiky.

Ministr Plehve napial ovšem proti tomu všechny své síly a mezi ním i opozicí rozvíjel se hotový souboj, který význačně zašlehoval i do ciziny. Neboť ruská vláda snažila se rovněž získati vliv na tamní noviny a poštvala zejména německé úřady na Struva tak, že byl nucen podnik svůj ze Štutgartu do Paříže přeložiti. V Rusku samém Plehve mimo censury a úporného stíhání nelegálního tisku snažil se ústavnímu hnutí v cestu klásti také odpor negramotných živlů městských. Jeho policie nejen že podporuje vznikání dělnických družin, řízených jejími agenty, jako byl Zubatov, nýbrž spolčuje se také s předměstským huligánstvím a nejpochybnějšími živly periferie, aby jimi mohla v případě potřeby do vůle ovládnouti ulice. Plehve, opřený o Pobědonosceva i velikého knížete Sergěje Alexandroviče, stal se tak nejvýraznějším zosobnitelem neústupného směru, proti němuž naopak ministr Witte stále více se jevil zástupcem postupu mírnějšího a síly revoluční méně vydražujícího.

* * *

Takové bylo ovzduší, v němž vláda Mikuláše II. roku 1903 stanula před závažnou otázkou, má-li se vyklízením Mandžuska a ústupností ve sporu o severní pohraničí korejské vyhnouti hroživé srážce válečné s Japonskem, či má-li setrváním při svých nárocích na dalekém východě podstoupiti nebezpečí boje se žlutým soupeřem. Podobně jako ve vnitřních věcech také tu nabádal především Witte k náležitě obezřetnosti. Podnikl na podzim 1902 osobně inspekční zájezd do východní Asie a poznal tu vedle rozličných vážných nedostatků ruské správy také, jak nesnadná by byla válka s Japonskem, ježto sibiřská železnice v oblasti jezera Bajkalského nebyla ještě dohotovena. Hlavně však upevnilo se jeho přesvědčení, že nový rozmach hospodářský Ruska, o nějž usiloval, jen delším zachováním míru může překonati nebezpečná léta a že Rusko se má proto na asijském východě spokojiti zatím spíše s mírnou penetrací, než bude pro konečný zápas ve světové politice nepochybně připraveno.

K opatrnému postupu radil i ministr věcí zahraničních hrabě Lamsdorff pod vlivem vyslance v Tokiu, barona Rosena, který správně oceňoval vlastenecký rozmach i vojenské pokroky Japonců. Pokroky ty však naopak úplně

podceňovali vojenští a námořní přidělenci ruští v Tokiu a vyslovovali se o schopnosti Japonců, užívati správně technické výzbroje evropské, tím přezíravěji, ježto viděli, že tak činí sám cíř, jenž nepokrytě mluvil o nich jako o „žlutých opičkách“. K tomu přistupovalo úsilí spekulantů, kteří v čele s Bezobrazovem tlačili Rusko k zabránění Mandžuska i severní Korey.

Dobrodruh ten dosáhl dvorskými vlivy, že byl na počátku 1903 vyslán úředně do Mandžuska, aby podal zprávu o tamních poměrech, a snažil se tu zalíbiti družině Pobědonoscevově zakládáním ruských kostelů, získávaje při tom ovšem nové koncese hospodářské a zveličuje naděje na snadnou rusifikaci kraje. Jemu sekundoval nadto i admirál Eugen Alexejev, přirozený syn Alexandra II., velitel loďstva v Port Arthuru kotvícího, který nevěřil, že by Japonsko velikou sázkou války s velmocí ruskou opravdu mínilo postoupiti. Bezobrazov získal ostatně pro své výbojné plány také Plehveho tím snáze, ježto ministr doufal touto cestou zeslabiti vliv hraběte Witte u cíře; a tak se rozpoutal na dvoře petrohradském o věc tuhý zápas, v němž mnoho záleželo na tom, kam se přikloní Pobědonoscev a ministr války, generál Kuropatkin.

Ve slavofilských kruzích, jejichž hlavním orgánem byl „Svět“, vydávaný generálem Komarovem, za něž však také mluvívalo „Novoje Vremja“ Suvorinovo, dlouho se brojilo proti přílišnému zabavení moci cířské na dálném východě. Tvrdilo se, že Rusko tam tlačí především Berlín, který chce je tak odlákati od oblasti balkánské a turecké, aby sám měl volnou dráhu pro své bagdadské plány, a že důležitějším cílem než vzdálené Mandžusko pro moc cířskou jest zachování plné váhy na Balkáně a po případě hledání cesty k teplému moři směrem k Perskému zálivu. Také Kuropatkin, který býval ostře protiněmecky naladěn, hájil dlouho tento názor; obrátil však roku 1903 po návštěvě Mandžuska a vida, že Plehve i Bezobrazov získávají půdy u Pobědonosceva a v dvorských kruzích, takže s nimi ve spojení jest přízeň cířská bezpečnější. Uvěřil zejména také jejich tvrzení, že případná válka s Japonskem může příznivě působiti na vnitřní krizi ruskou tím, že povznese státní vlastenectví a zlomí tak účinnost liberální i revoluční propagandy.

Výsledek konečný byl, že v korunní radě 19. června 1903 zvítězilo rozhodnutí, aby se se slíbeným vyklízením Mandžuska zatím posečkalo aspoň ještě tři leta a zároveň byly nové skupiny vojska ruského posunuty do povodí řeky Jalu, kde střediskem ruských podniků se stávalo zejména Jungamfo, které mělo býti se Seulem spojeno železnicí. S japonské strany byl v zápětí potom sice znova opakován podnět, aby Rusko, v Mandžusku zůstávajíc,

Huligánství.

Poměr k Japonsku.

Witte pro mír.

Bezobrazov.

E. Alexejev

Slavofilské kruhy.

Kuropatkin

Neústupnost na dálném východu.

aspoň výslovně se vzdalo dalších nároků svých na severní pohraničí korejské. Ale pod vlivem Bezobrazovými ani k tomu nebylo upřímné ústupnosti v Petrohradě. Ruská diplomacie vedla si vůči japonským návrhům s přezíravou odkládavostí a zejména vážné rozhodnutí padlo po návratu císařově z pouťi k ostatkům sv. Seraphima 12. srpna.

Tehdy byl Bezobrazov, povýšený za státního tajemníka, přiřazen k hraběti Lamsdorffovi jako předseda nově zřízeného „komitétu pro dálný východ“ a zároveň stal se Alexejev plnomocným místodržitelem v Poamuří i na poloostrově Kvantunském, jemuž byly vedle loďstva podřízeny i všechny vojenské síly ruské, rozložené na východ od jezera Bajkalského až k Jalu a Port Arthuru. To znamenalo vítězství válečné strany, zpečetěné také tím, že Witte, nad nímž Plehve ve vnitřní politice zcela zvítězil, 29. srpna byl ve zjevné nemilosti zbaven ministerstva financí a odsunut na slepou kolej jako předseda komitétu ministerského.

Cařská moc projevila tím odhodlání, nároků svých v Asii hájiti i s mečem v ruce, doufajíc, že Japonsko konec konců buď ustoupí, nebo bude snadno poraženo. Kuropatkin dokonce ve zvláštním spise dokazoval, že jest třeba donutiti Japonce k zmenšení loďní i vojenské výzbroje, aby Rusko, majíc tak na východě tyl zabezpečen, mohlo s tím větší vahou pak vystoupiti v Evropě. Zatím ovšem bylo třeba zabezpečiti se pro případ války s Japonskem ve směru obráceném, a to bylo možné jen dohodou a dobrou vůlí s mocí rakousko-uherskou, hlavním soupeřem Ruska na evropském jevišti. V ohledu tom pak snahám cařské politiky příznivou byla nejen skutečnost, že od smlouvy z roku 1897 napětí mezi Vídní a Petrohradem vůbec bylo poněkud zmírněno, nýbrž pro Rusko jevil se velmi výhodným také souvěký vývoj vnitřních poměrů v habsburském mocnářství.

Pád. min.
Witte
(srpen 1903.)

Zabezpečení
v Evropě.

VIII.

POMĚRY V MONARCHII HABSBUŘSKÉ A DOHODA MÜRZSTEGSKÁ.

Sklonek 19. věku a počátek nového století přinesl habsburskému mocnářství otřesení vnitřních řádů mnohem nebezpečnější než kterákoliv doba předchozí, a napětí, které, sáhajíc k samým základům, nebylo nikterak jen krisí vlády, nýbrž krisí státu. V popředí zůstává otázka česká, jež se stále zřejměji stávala otázkou evropskou. Dotkli jsme se již v předchozím svazku toho, jak hrabě Badeni usiloval, aby opoziční delegaci mladočeskou na říšské radě získal k činné spolupráci se stranami vládními a dosáhl vůbec uklidnění českého prostředí národního. Mostem k tomu jevila se mu především spravedlivější úprava otázky jazykové při veřejném úřadování v Čechách i na Moravě. Neboť zejména t. zv. vnitřní řeč úřední stála již v údobí staročeském v popředí národních požadavků českých a byla vedle věcí školských hlavním kusem s Němci sporným. Úspěchem ve směru tom mohli Mladočeši nejspíše krýti svůj přestup z radikální opozice do vládního tábora, a hlavně Gustav Eim tlačil je k tomu. Výsledkem důvěrného jednání vůdců strany s Badenim bylo pak rozhodnutí, dáti Čechům žádoucí ústupky vládním nařízením, nikoliv zákonem. Neboť úprava zákonem vyžadovala předchozího jednání s Němci, jež bez rušivých kompensací pro ně nemělo valných vyhlídek, a zdálo se nadto nepochybným právem vlády samé, z vlastní moci upraviti úřadování tak, aby základními zákony zaručená rovnoprávnost národů byla opravdu provedena.

Badeni, zajistiv se výslovným souhlasem mocnářovým, vydal tedy 5. dubna 1897 pro království České nařízení jazyková, jež, zachovávajíc zásadně dvoujazyčnost v celé zemi a nedávajíc příležitosti k jejímu trhání na oblast převážně českou a německou, stanovila především, že jak v soudnictví, tak v rozličných oborech správy státní jakékoliv podání česky učiněné v celém postupu řízení úředního má býti v českém jazyce projednáváno. Vzájemný styk rozličných úřadů a zejména jejich styk s Vídní, t. zv. nejvnitřnější úřadování, zůstávalo při tom i pak převážně vyhrazeno německému jazyku, ale ústupek českým stranám učiněný vyžadoval ovšem toho, aby u všech úřadů v Čechách, i v oblastech, kde český živel byl v menšině, znalost češtiny byla lépe opatřena, než dosud. Proto vydal Badeni současně i nařízení, ukládající všem státním úředníkům v Čechách po některé době přechodní závazně znalost

Česká otázka
otázkou
evropskou.

Badeni
a Mladočeši.

Jazyková
nařízení r. 1897.

obou jazyků zemských. Pro Moravu byla podobná nařízení vydána později, 25. dubna.

Proti nové úpravě jazykové zdvihl se ovšem prudký odpor se strany německé. Němci ze zemí českých byli z míry pohoršeni nejen tím, že postavení jazyka českého ve státě novou praxí podstatně se zlepšovalo; viděli, že jim tím uniká naděje na vytvoření uzavřeného území německého v Čechách, a nesli zejména těžce závazek znalosti obou jazyků pro úřednictvo státní, kterým jejich příslušníci byli mnohem tíže zasaženi než Češi, valnou většinou němčiny již před tím znali. Jejich hněv byl ostatně stupňován i tím, že zároveň ztroskotalo jednání o vytvoření nové většiny vládní, v níž by vedle Mladočechů také liberální Němci měli místo; neboť Badeni, nenaleznuv pro myšlenku tu souhlasu Kola polského, opřel se o většinu, jež byla v podstatě obnověním pravice a odtiskovala německý tábor liberální od rozhodujícího vlivu.

Rozpoutal se proto s německé strany prudký boj proti vládě, který nabyl rázu valně odchylného od předchozích zápasů. Ukázalo se v něm totiž více než kdy před tím, jak vzrostlý nacionalism německý svých zájmů hájí bez jakýchkoliv ohledů na zvláštní ráz a podstatu mocnářství. Stanulit v čele bojovného šiku německého za obecného souhlasu zjevně irredentisté všenněmečtí, jako byl Jiří Schönerer a K. H. Wolf, a podařilo se jim naplnit veškeré národní prostředí německé přesvědčením, že nařízení Badeniho jsou těžkou křivdou, pohanou a nesnesitelným útokem na jeho svatá práva. Horečka národní rozvášněnosti byla vzbuzována hromadnými protesty, veřejnými schůzemi a bouřlivými demonstracemi, které se nejednou v místech převážně německých měnily v drsné útoky na české menšiny. V parlamentě pak oposice neobmezila se na vášnivé řeči a návrhy, aby ministerstvo bylo dáno v obžalobu z porušení zákonů; užila soustavně technické obstrukce k maření všeho zákonodárného jednání, při níž nevybrané prostředky ukazovaly jasně, jak hluboko poklesla úroveň sněmovny rozšířením volebního práva a důsledkem demagogických method, jež přivedly do ní mnohé živly rázu zcela pochybného a násilnických sklonů.

Vůle většiny, ač byla skoro o padesáte hlasů silnější oposice, měla být umíněným vzdorem a užitím surové hlučnosti zdolána stůj co stůj, a obstrukce přiměla konečně Badeniho k tomu, že 2. června zasedání sněmovny na několik měsíců uzavřením úplně přerušil. Jeho postavení vůči rozvířené vášnivosti téměř celé německé oblasti v říši bylo však i pak velmi nesnadné. Značná část byrokracie německého jazyka podporovala tajně odboj svých sou-

kmenovců a zejména bylo závažné, že do konce roku bylo třeba zákonem obnoviti hospodářské vyrovnání s Uhry, právě dobíhající, nebo aspoň zatímně je o rok prodloužiti. Vláda budapeštská pak, tajně sympatisující s německou oposicí, nejen že chtěla pro sebe z této tísně vlády vídeňské náležitě těžiti, nýbrž prohlašovala, že přistoupí jen na vyrovnání v Předlitavsku zákonitě projednané sněmovnou, a nikoliv na smlouvu, při níž by se rakouská vláda snad opírala jen o zmocnění § 14.

Tím vznikala Badenimu nutnost, dosáhnouti do 1. prosince proti německé obstrukci dělnosti sněmovny; když však zasedání její 22. září opět bylo otevřeno, ukázalo se, že věc jest velmi svízelná. Neboť nenávisť a sebevědomí německého prostředí v Rakousku byly jen ještě stupňovány ze sousední říše německé. V ohledu tom byl zvláště význačný článek, nadepsaný „An die Deutschen in Oesterreich“, který v říjnu v „Neue Freie Presse“ otiskl slavný historik starověkého Říma, Theodor Mommsen, kde se radilo rakouským Němcům, aby proti neústupným lebkám českým užili bez rozpaků krajního násilí. Německému učenci odpověděli sice výstižně jak polský právní historik O. Balzer, tak český dějepisec J. Pekař, německý nacionalism byl však rozpěněn tak, že věc nezůstala bez vlivu ani na konservativní živly ze zemí alpských, v pravici zastoupené.

Obava před ztrátou voličstva přivedla je k zjevné kolísavosti, takže jejich předák, Dr. Kathrein, dokonce se vzdal předsednictva sněmovny, které po něm přijal Polák Abrahamowicz, maje po boku jako místopředsedy Dra Kramáře a zástupce katolického středu, Dra Fuchse. Německá obstrukce byla však ještě více posílena skupinou sociálních demokratů, které byly volby roku 1897 v počtu sedmnácti do sněmovny uvedly.

Skupina ta, jsouc složena z příslušníků rozličných národů, vytýkala především svůj třídní ráz a stavěla se zdánlivě na stanovisko přezíravé k národnostním zápasům rakouským. Zejména to činili také čtyři čeští členové sociálně demokratického tábora, kteří hned při vstupu do sněmovny 30. března 1897 okázale se ohradili „proti vyhrabávání zaslých historických pergamenů a proti lákání českého národa na fantastické státoprávní bludné cesty“, od ostatní delegace české se tak zásadně oddělující. Jejich němečtí soudruzi však přes to přese všechno neváhali podporovati činně německý boj proti Badenimu, ač právě jim byla jeho volební reforma opravdu cestu do sněmovny otevřela.

Když se takto blížil termín jednáním s Uhry podmíněný a obstrukce ve sněmovně na konec v nedůstojných rvačkách vrcholila, odhlasovala většina

Uherské
vyrovnání

Th. Mommsen.

Nové
předsednictvo
sněmovny.

Sociální
demokraté.

Zákon
Falkenhaynův.

25. listopadu na návrh hraběte Falkenhayna změnu jednacího řádu, jež umožňovala předsednictvu vyloučení a odstranění rušitelů parlamentních prací. Německá oposice, podporovaná účinně sociálními demokraty, zdvihla však proti tomu odpor ještě vášnivější a snažila se mobilisovati také dělnictvo vídeňské k demonstracím proti vládě. Ještě důležitějším pak bylo, že k ní přešel nyní i purkmistr vídeňský, Dr. Karel Lueger, se svou křesťansko-sociální frakcí. Neboť tím stanula celá Vídeň v bojovné frontě proti Badenimu a projevům jejím dodala vážnosti i zřejmá snaha, zahrotiti je proti císaři, který se právě 27. listopadu do Vídně byl vrátil. Také v jiných městech, na příklad ve Štýrském Hradci, rostla vřava německá.

K. Lueger.

Pevnou rukou nebylo ani tehdy sice nemožno stlumiti uměle zvýšený hluk, František Josef I. podléhal však jednak příliš suggestivnosti vídeňského prostředí a vzpomínkám na revoluci 1848, jednak cítil s obavou za demonstracemi těmi trčící veliký blok veškerého německví. Jako již několikrát v životě couvl i tehdy zpět a 28. listopadu došlo náhle k pádu vlády Badeniho. Ještě týž den, v neděli, kdy ve Vídni se čekaly velké srážky, oznámilo to zvláštní vydání novin jásajícím hlavnímu městu spolu s odročením říšské rady.

Pád Badeniho
(28. listopadu
1897).

Tento ústup panovníkův před hrozbou ulice a německé rozvášněnosti znamenal těžké otřesení autority, jež mnohojazyčnou říši v jedno spínala, ježto tu byla zároveň na hlavu poražena i zásada většiny ve sněmovně a krise státní pádem Badeniho nikterak nebyla zažehnána. Ukázaly to zejména hlučné a krvavé demonstrace, jimiž nyní zase český živel v Praze odpověděl na těžké zklamání, byv k nim ovšem zároveň vydrážděn provokacemi německých studentů v Praze samé a násilím, jež se dělo českým menšinám v t. zv. uzavřeném území, zejména v Žatci. Nová vláda, v jejímž čele stanul někdejší ministr školství z kabinetu Taaffova, baron Gautsch, a která měla výrazně úřednický ráz, potlačila sice pražský neklid vojskem a zavedením stanného práva v hlavním městě českém. Otřes měl však na vývoj českého prostředí národního trvalý vliv. Zmnožil tu počet jednotlivců s monarchií citově se zcela rozcházejících, zostril vědomí krivdy, jež Čechům se děje, a zeslabil základnu pro budoucí pokusy o návrat českých zástupců ke kladné práci v mocnářství tím spíše, ježto také mladočeská strana, v níž opportunism politický měl nejvíce zástupců, byla pádem Badeniho zvláště těžce zasažena.

Pražské
demonstrace.

Gautschovo
ministerstvo.

Drobení jednotné fronty národní na množství stran tím jen ještě více pokračovalo. Pokrokářský tábor, na mladočestství zejména útočící, štěpí se stále zřejměji v skupinu sociálně-reformistickou a skupinu radikálně-státoprávní,

třídní zájmy venkova dávají podnět k předzvěkům samostatné strany agrární, proti národní vlašnosti českých sociálních demokratů staví se nová strana národně-sociální. Z Vídně dál se přes to přese všecko znova pokus zachrániti pravici, jež se nemohla bez českých hlasů obejít, a zmírniti aspoň poněkud dojem, že vítězství německé nad Badenim znamená zároveň zcela nepřátelský obrat panovníkův proti Čechům. Vláda Gautschova, která si nejen bez součinnosti sněmovny § 14 sama povolila rozpočtové provisorium, nýbrž zároveň dosáhla touže cestou i prodloužení hospodářského vyrovnání s Uhry na rok, hledala tedy střední cestu tím, že nezrušila výslovně jazykových nařízení Badeniho, nýbrž modifikovala je pouze 4. března 1898 ustanovením, které pro vnitřní věc úřední zavádělo trojí oblast obvodů českých, německých a smíšených a slevovalo něco z předpisů o závazné znalosti jazykové úřednictva podle skutečné případné potřeby. Dalším důkazem snahy panovníkovy nepodrobiti se zcela německému diktátu bylo pak, že v zápětí potom na místo úřednické vlády Gautschovy byl jmenován kabinet nový, v čele s hrabětem Františkem Thunem, jehož poloparlamentní ráz vyznačovalo zjevně jmenování Čecha, Dra Josefa Kaizla, ministrem financí, kdežto ministerstvo obchodu dostal předák německých ústavověrných velkostatkářů ve sněmovně, Dr. Baernreither.

Drobení
českých stran.

Jazyková
nařízení
z 4. března 1898.

J. Kaizl

Frant. Thun.

František Thun byl výrazným zástupcem vysokých kruhů šlechtických, jež věřily pevně v možnost, zachovati říši jako velmoc na základně dynasticko-konservativní vztyčenou nad vádu rozličných národností. Jako místodržitel v Čechách osvědčil tvrdou pěst proti českému nacionalismu a zvláště proti jeho pokrokově průbojným složkám; nyní poznal však, že jest třeba stavěti hráz také vůči německému varu národnímu, nemá-li se monarchie státi lodí bez kormidla, zmítanou všenněmeckými proudy. Měl také pochopení pro skutečnost, že se říše národnostním bojem opožďuje vůbec za ostatními státy a zůstává pozadu ve světové soutěži. Jeho program zněl: „Alle Staaten schreiten vorwärts, wir aber bleiben im Stillstand. Unsere besten Kräfte sind gelähmt; rafften wir uns auf!“ Chtěl proto upravit jazykové spory zákonným kompromisem a vyzbrojiti zároveň Cislajtanií lépe proti Uhrům, kteří těžili z její rozervanosti a přiváděli celek říše příliš do vleku svých zvláštních cílů.

Opravdu byla delegace mladočeská přes varovné poučení z doby Badeniho a přes obtíže, jež jí doma v cestu kladly hlasy radikální, ochotna, podati k tomuto dílu pomocnou ruku někdejšímu „krvavému Albovi“, doufajíc, že má v osobě Kaizlově záruku skutečně dobré vůle nového kabinetu. Věc na-

Trvání
německé
obstrukce.

razila však na důslednější odpor německý. Němečtí nacionálové nebyli ochotni za pouhý pád hraběte Badeniho složit břitkou zbraň obstrukce a spokojiti se vůči nové vládě s pouhou oposicí. Podmínkou jakéhokoliv jednání o kompromis činili úplné odvolání nařízení z roku 1897 a stlačení Čechů v jazykové otázce na zcela nespravedlivou základnu předchozí; vytýkali vládě Thunově nadto zejména vliv, jehož v ní odbornou schopností svou nabyl Kaizl. Vinili ho, že všech svých sil užívá k tomu, aby ve správním i kulturním ohledu české požadavky prakticky fedroval.

Jeich obstrukce pokračovala tedy, sice nikoliv v tak surovém a hlučném způsobu jako za Badeniho, ale stále pod silným tlakem všenněmecké skupiny Schönererovy a Wolfovy, která se již vůbec nerozpakovala hlásati své irredentistické ideály okázale v duchu, jemuž Schönerer později dal zvláště případný výraz slovy: „Die Auflösung eines Staates kann mit der Erlösung eines Volkes verbunden sein.“ A ani stoupenci jiných frakcí, na příklad německé „Volkspartei“, neváhali prohlašovati hlasitě, že nepůjdou-li věci v Rakousku zcela podle jejich vůle, budou hledati své právo za hranicemi v lůně velkého Německa. Všeněmci zesilovali svou protidynastickou agitaci nadto i okázalou propagandou pro církevní odklon německého živlu od Říma, s Habsburky dějinným posláním těsně spjatého, a národní zjitřenost německá stupňovala se tak, že si Dr. Baernreither konečně ani netroufal setrvati dále v kabinetě Thunově.

Veškera parlamentní činnost uvázla i v roce 1898 zcela beznadějně a vláda byla nucena opětovně sáhati k § 14 jako jediné kotvě na udržení hospodářství státního. Velmi působivý obraz tehdejšího tábora německého v zemích rakouských podal německý legační rada princ C. M. Lichnowsky, který zastupoval nepřítomného velvyslance, hraběte Eulenburga, ve své zprávě do Berlína státnímu tajemníku Bülowovi 13. června 1898. Psal tu výslovně: „Herr Wolf ist heute ohne Zweifel der geistige Führer des deutschen Volkes in Oesterreich und keine väterlichen Ratschläge vermögen hieran etwas zu ändern. Außer im klerikalen und feudalen Lager gibt es schon heute wenig Deutsche mehr in der Ostmark, die nicht einsähen, dass ohne die Kampfgemeinschaft des Herrn Wolf und Genossen das Deutschtum unrettbar verloren wäre gegenüber dem Slaventum und seinen weltlichen und geistlichen Helfeshelfern. Die stille Ueberzeugung, daß in der Zukunft nur der staatliche Anschluß an das übrige, in mächtiger politischer, wirtschaftlicher und geistiger Entwicklung an der Spitze der Zivilisation schreitende deutsche

Irredentistické
nálady.

Zpráva prince
Lichnowského
do Berlína.

Volk den Bedürfnissen der neun Millionen Deutschen Oesterreichs vollauf Genüge zu leisten instande sei, gewinnt täglich mehr an Boden, selbst in gemäßigten Kreisen. Nur dieses Anschluß und die Mitwirkung der ganzen deutschen Nation können die Errichtung des tschechischen Staates und den Untergang des Deutschtums in Oesterreich nach Ansicht der meisten denkenden Politiker mit Ausnahme der Hof- und Kirchenkreise verhindern. Nur hinsichtlich des Zeitpunktes und der subjektiven Empfindungen gibt es diesbezüglich Unterschiede und Abstufungen. Raubt man dem deutschen Volke in Oesterreich dieses Ideal, so entzieht man ihm die Kraft, deren es zur Fortführung des Kampfes benötigt. Haben den die gemäßigten, loyalen Parteien etwas erreichen können? Haben nicht die Tschechen, die „sonderbare Gesellschaft“, es durch Anwendung extremer Mittel erreicht, daß man mit ihnen rechnen muß? Wen soll man dem kraftstrotzenden nationalen Staatsgedanken des Tschechentums entgegenstellen, wenn nicht auch ein nationales Ideal? Der völlig blutleere österreichische Staatsbegriff, der nur noch durch einen bedauernswerten Greis und seine ungebärdigen Neffen, sowie durch eine römisch-slawische Priesterschaft vertreten wird, reicht sicherlich nicht aus“.

Jak daleko bylo od těchto vývodů německého diplomata k souvěkým brožurám všenněmeckým, jako byla třeba brožura „Oesterreichs Zusammenbruch und Wiederaufbau“, kde se podrobně uvažovalo o rozdělení monarchie mezi jednotlivé spolkové státy německé, o nutnosti získání Terstu říši německé a podobných věcech? Z Berlína snažil se sice Bülow příliš otevřeného chargé d'affaires ve své odpovědi z 18. června poučiti, že jest třeba větší zdrženlivosti a že by bylo nebezpečno, vzbuditi ve dvorských i vojenských kruzích vídeňských nevoli „durch eine offen zur Schau getragene Parteinahme für die Deutschnationalen“. Jsa dobře zpraven o tom, jakou nenávisť u Františka Josefa I. vzbuzovalo všenněmecké hnutí nejen svým protidynastickým, nýbrž také protikatolickým sklonem, radil k opatrnosti a vytýkal, že zejména v pruském zájmu jest, aby podunajská říše zůstala velmocí. Ale temperamentní glosy, jimiž Vilém II., který již r. 1888 neváhal uraziti hraběte Taaffa pro jeho domnělé nadřzování Čechům, opatroval tehdejší zprávy Eulenburgovy z Vídně, ukazovaly, že národní agitaci německé v Rakousku se podařilo i nejvyšší kruhy berlínské přesvědčiti o zlé křivdě, která se rakouským Němcům děje vládou, Čechům stranící.

Jak ze zprávy německého konsula v Praze z 28. prosince 1898 vysvítá, ne-

Sila
všeněmectví
v Rakousku.

Rozvra
rakouského
cítění.

Zdrženlivost
Bülowova.

Názory
Viléma II.

zůstaly některé velmi povážlivé výroky německého císaře v tomto ohledu nikterak tajny ani dvoru vídeňskému a působily tam tím větší pohoršení, ježto zároveň také říšské noviny o věcech rakouských psaly velmi dráždivě a odpor Němců proti vládě Thunově zjevně podpíraly. Již v březnu 1898 tvrdil Vilém II. vůči Eulenburgovi, že vliv český, Kaizlem zosobněný, jest s to, aby dal Rakousku zcela novou tvářnost, trojspolku je odcizil a zároveň vzdory polské v Německu zesílil; vítězství Čechů v Rakousku znamenalo by prý „finis tripliciae“ a donutilo Německo místo trojspolku v Petrohradě zaklepat „und uns beizeiten eine feste Brücke zu Rußland bereitzustellen“.

Z toho vyplývala snaha Berlína, užiti bez rozpaků každé příležitosti, jež by mohla přinést porážku vlády Thunovy, což ovšem naopak u dvora vídeňského vzbuzovalo trpké rozladění, takže na sklonku roku 1898 věc vyvrcholila v šarvátku, jež všude v Evropě vzbudila pozornost. Podnět k ní dala odpověď, kterou v říšské radě 29. listopadu 1898 Thun, nepochybně z podnětu samého panovníka, učinil na interpelaci poslanců českých i polských o nevládném vypovídání rakouských příslušníků, většinou polské národnosti, z pruského Slezska, a kde pohrozil okázale užitím retorsních opatření. Tu zazněla z Berlína nejtěžší střelba. Německý vyslanec ve Vídni byl nucen vymáhati se vším důrazem pokořující odvolání projevu Thunova; předložil císaři ve věci té i podrážděný osobní list Viléma II., a německá diplomacie snažila se před celým světem dosáhnouti rakouské Canossy, ač Goluchowski výslovně vytýkal, že není možno žádati na Františku Josefu I., velmi rozezléném pro „Justamentpolitik“ rakouských Němců, aby se před nimi pokoril a úplně se vydal v ruce nespolehlivým náladám všenněmeckých „země-zrádných“ živlů.

Eulenburg vyslovil se 8. prosince velmi cynicky o politice, jež hledá v Rakousku smír se slovanským živlem, jako o věci zcela zvrácené, a doporučoval tvář v tvář Františku Josefu I. holé násilí s tvrzením „ein durchgehendes Pferd kann manchmal noch pariert werden, wenn man es stark ins Maul reißt“. A Vilém II. schvaloval úplně, když zároveň varoval císaře před užitím náležitých prostředků proti všenněmecké irredentě, ježto by se tím v Německu vzbudilo krajní pohoršení a trojspolek ohrozil. Rakouská vláda ustoupila tudíž před tímto tlakem aspoň potud, že otiskla 24. prosince v officiosních listech vídeňských uklidňující projev; nálada mezi Vídni a Berlínem zůstala však zřejmě napjatá.

V Berlíně byli zejména velmi podrážděni a znepokojeni článkem „Budouc-

nost Rakouska“, který v březnu 1899 vůdčí poslanec český, Karel Kramář, vydal v „Revue de Paris“ o zahraniční politice mocnářství. V článku se totiž vedle spravedlivé změny ústavních řádů monarchie doporučoval také její dobrý poměr k Rusku, kdežto o trojspolku se tu mluvilo jako o „rozladěném a obehnaném přepychovém klavíru“, který více ze starého zvyku ještě stojí v saloně, na němž se však již dávno přestalo hrát. Srovnání to souhlasilo sice ku podivu s některými výroky berlínských diplomatů. Tak psal sám Bülow 5. prosince 1898 Eulenburgovi, že prý německý národ je zvyklý viděti v trojspolku „einen effektiven Bestandteil des nationalen Inventariums“, jednání vlády Thunovy činí prý však pochybným „ob die unter solchen Umständen erfolgende Fortsetzung des deutsch-oesterreichischen Bündnisses mehr als eine Form bedeuten würde.“

Než to byly důvěrné projevy rozmrzelosti, kdežto článek Kramářův hlásal možnost odklonu Rakouska od trojspolku „urbi et orbi“ a berlínská diplomacie, o něm napřed zpravená, marně snažila se zabrániti, aby vyšel, majíc za to, že byl vládou Thunovou a zejména Kaizlem přímo inspirován. Pravda to sice nebylo, článek byl vládě spíše nemilý a nebyl ani Františkem Josefem I. vlídně uvítán, působil však v diplomatickém světě značný rozruch, stejně jako již před tím okázala pozornost rakouského císaře vůči ruskému velvyslanci, když 18. prosince, u příležitosti svátku cárova, František Josef I. navštívil vyslanectví osobně v ruské uniformě. Vše to zvyšovalo ovšem jen úsilí, vynakládané německou diplomacií v průběhu roku 1899 k povolení vlády Thunovy, jejíž postavení pak zároveň se stávalo stále svízelnějším houževnatým trváním německé obstrukce. Neboť nedělnost sněmovny nutila vládu, aby užívala § 14 k opatřování i takových potřeb, jako byla nová daň z cukru, určená ke krytí nákladů zcela nezbytné, nové úpravy platů úřednických. Oposice nalézala v tom ovšem jen nový motiv k bušení do absolutistického režimu. Němci upevnili svou frontu ostatně k jednotnému postupu také obratným shrnutím svých požadavků v t. zv. svatodušním programu z 19. května 1899. Neboť program ten nevyslovoval nejradikálnější podněty, jako bylo na příklad odloučení Haliče, Bukoviny a Dalmacie, tak na plno, jako činily krajní strany nacionální; přikrýval závaznou nadvládu němčiny vlídnějším slovem „Vermittlungssprache“ a snažil se vůbec obstrukční politice německé vtisknouti obranný nádech co nejnevinnější, aby mohli dvorští přímluvčí němectví u dvora proti české neústupnosti snáze smířlivost německou vynášeti.

Kramářův
článek v „Revue
de Paris“

Obavy
v Berlíně.

Obtíže vlády
Thunovy.

Svatodušní
program
německý
z r. 1899

Ohrožení
trojspolku.

Projev Thunův
z 29. listopadu
1898.

Rozhořčený
Berlín.

Německý
nátlak
na Františka
Josefa I.

Opravdu činili tak nejen členové ústavověrné šlechty, nýbrž také osoby z kruhu vůdčí diplomacie. Sám ministr Goluchowski, ač v očích Viléma II. byl „ein unsicherer Pole“, k němuž Berlín měl vytrvalou nedůvěru, začal se v průběhu roku 1899 zřejmě odkláněti od Thuna, a zvláště účinným obhájcem svatodušního programu stal se velvyslanec petrohradský, baron Aerenthal, který v červnu 1899 císaři podal zvláštní pamětní spis, kde ukazoval nebezpečí spojené s trvalou nespokojeností německého živlu v říši. Thunovi do zad páliło se ostatně i z Říma, neboť italská diplomacie neopomenula rovněž v zákulisí kárati nevelké a spravedlivé ústupky, které vláda činila slovinskému živlu na jihu mocnářství, a podobně jako kdysi za doby Hohenwartovy, přišli opět zejména Maďaři na pomoc německé obstrukci.

Podle důvěrné zprávy německého velvyslance troufal si v březnu 1899 uherský ministerský předseda, rytíř Koloman Szell, v audienci císaři přímo vytknouti, že vyrovnání z roku 1867 stojí na základně „Transleithanien für die Ungarn, Zisleithanien für die Deutschen“, a naznačil, že Maďaři nestrpí podstatné změny tohoto předpokladu. Uherská vláda stála vůbec po celou dobu jako hrozivý stín za vládou Thunovou se svým Shylokovým úpisem hospodářského vyrovnání, pro něž Thun nemohl na sklonku roku 1898 než znova v Budapešti si vyprošovati prodloužení ročního provisoria. Jakýmsi úspěchem jeho bylo sice, že 10. června 1899 vymohl na uherské vládě dohodu, podle níž mu bylo možno uzavřítí pomocí § 14 zatímní vyrovnání celní a obchodní, jež mělo zachovati platnost až do roku 1907 tehdy, kdyby se do roku 1903 nepodařilo smluviti nové, řádné vyrovnání obvyklou cestou zákona, sněmovnou odhlasovaného.

Tím získal Thun žádoucí odklad a větší volnost vůči opozici, Maďaři dali si však věc náležitě zaplatiti v obsahu zatímního vyrovnání; dosáhlit tu nejen značného zvýšení svého vlivu na rakousko-uherskou banku, nýbrž také ustanovení, nedojde-li do roku 1903 k vyrovnání řádnému, že uherská polovice nabude práva, od roku 1907 celní a obchodní společenstvo s polovicí rakouskou vůbec rozvázati. Tímto úspěchem separatistických snah uherských padl v očích všech, kdož lpěli na zachování reálné jednoty mocnářství, těžký stín na vládu Thunovu, která závazky ty podepsala, a již v létě 1899 bylo zřejmým zjevno, že i císař se od ní počíná odvracet.

František Josef I. pochopoval ovšem dobře, že pád vlády pod tíhou německého a zahraničního tlaku nutně vyvolá opět na české straně povážlivý neklid. Na doléhání Eulenburgovo v tomto směru odpověděl již 27. března

1899 tesklivě „Ach, leider werden die Tschechen immer mehr schreien, je mehr man in deutscher Richtung hervortritt“, což ovšem vedlo Viléma II. k výrazné glosse: „Lasz sie nur brüllen, das ist nun mal so ihre Art.“ Rakouského císaře dráždila osobně rovněž neustálá vtíravá hlučnost všeneckeé agitace, ale odpůrcům Čechů bylo možno naproti tomu dokazovati, že i na české straně vedle vládní politiky Kaizlovy a jeho druhů trvají zjevy s hlediska dynastického zájmu povážlivé.

Vytýkali, jak české prostředí, zejména radnice pražská, pěstuje okázale styky s Francií, a srovnávali vlašnost, jakou český národ projevoval při oslavách 50letého panování Františka Josefa I. roku 1898, se spontánním nadšením souvěkých oslav 100letých narozenin Františka Palackého, zejména, když kladení základů k jeho pomníku v Praze dalo příležitost k hlučným projevům slovanského bratření za přítomnosti cizinců, jako byl známý ruský slavofil, generál Komarov. Právě roku 1899 nastalo také mezi vojenskou správou a českým prostředím jitrivé napětí pro užívání slůvka „zde“ při hlášení, jež vedlo k hromadnému odsuzování záložníků a projevům nevládnosti některých českých míst proti vyšším štábům za manévru, což generalita prohlašovala za známku nebezpečného antimilitarismu. Oportunistická politika skupiny Kaizlovy narážela přes některé své praktické úspěchy v oboru školském i v povznášení národního sebevědomí českého úřednictva státního na prudkou kritiku nejen u frakcí radikálních; i mladočeské „Národní Listy“ bily do ní, a konservativním kruhům vídeňským jevil se zjevem stejně nepohodlným, jako německé hnutí „Los von Rom“, i nezadržitelný vzrůst pokrokových proudů v české intelligenci.

V ohledu tom měla význačné místo zejména realistická skupina soustředěná kolem „Času“ a T. G. Masaryka, působící především na mládež a učitelstvo v duchu, který nebyl sice národně chauvinský a státoprávně neústupný, vzbuzoval však obavy vládních kruhů svými sociálně-reformními, důsledně demokratickými a proticírkevními sklony. Vše to zatěžovalo ve Vídni postavení vlády Thunovy; císař žádal od ní s rostoucí netrpělivostí kladné úspěchy na poli národního smíru, což bylo pak ovšem naopak německé opozici jen pobídkou, aby trvala houževnatě na obstrukci a stupňovala své demonstrace. Krvavé srážky v Salcpurku, Linci, Celji, Kraslicích, Aši, Chebu, způsobené soustavnou agitací, vyvolávaly vzpomínku na dobu Badeniho, a František Josef I. kapituloval konečně přece i nyní před „justamentem“ německým. Přijal 2. října 1899 demisi vlády Thunovy a dokonalé vítězství opozice bylo

Aerenthal
proti Thunovi.

Zasažení
K. Szella.

Zatímní
vyrovnání
s Uhry.

Maďarské
zisky

Vilém II.
a česká otázka.

Francouzské
a ruské styky
Čechů.

Obtíže
Kaizlovy
politiky.

Demise
Thunova
(2. října 1899)

zpečetěno tím, že nový kabinet, v jehož čele stál štyrský místopředseda, hrabě Alfred Clary-Aldringen, 14. října odvolal Gautschova jazyková nařízení a obnovil v zemích českých v ohledu tom stav, jaký tu byl před rokem 1897.

Tříletý odboj německý proti vládní autoritě došel svého cíle, ač bylo zjevné, že sám panovník byl tím těžce zasažen ve své vážnosti, a sebevědomí německého radikalismu národního vzepialo se dosaženým úspěchem do výše tím větší, ježto válka boerská, právě tehdy vypuknuvší, všenněmeckým živlům v říši i v Rakousku dala příležitost, působiti na veřejné mínění mocněji než kdy před tím vidinou nezadržitelného vzestupu světové moci německé jak proti britskému, tak slovanskému světu.

V dvorských kruzích vídeňských věděli ovšem dobře, že opětně zklamané prostředí české nepřijme věci bez prudkého odporu a že vůči němu nebude přece jen možno spokojiti se s brutálním receptem Viléma II. „nechte je řvátí“. Když kabinet hraběte Claryho uvázl pak opravdu na úskalí české obstrukce ve sněmovně, ohlížel se císař po kouzelníku, jenž by dovedl vládní koráb uvolniti s obratností větší než jeho předchůdci, byť by to ani nebyl příslušník kruhu vysoké šlechty, jakým dotud po názoru dvora vídeňského jedině příslušelo vedení vlády, pokud nešlo o krátká provisoria. Muž takový našel se v Dru Arnoštu Körbrovi, bystrém úředníku správním, který působil již v úřednických kabinetech Gautschově a Claryho a nyní 18. ledna 1900 sestavil novou vládu, složenou zase veskrze z úředníků, v níž, jakožto doklad vlídnějšího poměru vůči Čechům, bylo obnoveno místo českého ministra krajana. Stal se jím Antonín Rezek, známý badatel historický, který již před tím byl zaměnil universitní stolicí za úřednické místo v ministerstvu školství.

Prostředky jimiž hodlal Körber — podstatou bytosti své nejspíše skeptický epigon josefinského absolutismu, který však dovedl obratným slovem zakrývatí své vlastní sklony — překonati hráz ssutin, nahromaděnou národnostním zápasem let minulých, nebyly bez důvtipu. Budil především dojem, že chce vyvésti správu státní ze zrezivělých kolejí starorakouské zaostalosti a dáti jí nejen svěží tempo, nýbrž také lepší pochopení novodobých úkolů společenských i státních. S uvolněním tisku, censury i policejních řádů ruku v ruce mělo jíti smělejší řešení stěžejných otázek hospodářských, aby monarchie nezůstala příliš pozadu za ostatními velikými státy, duchem hospodářského imperialismu dotčenými.

Staré Rakousko v ohledu tom mělo zmizeti stejně, jako zmizela z jeho parlamentního prostředí někdejší pravice. Za hlučného souhlasu velikého

průmyslu, zejména železářského, stavěl Körber do popředí státního zájmu veliké úkoly technické, zejména nové dráhy a průplavy. Lákavé a září modernosti oblité výhledy na hospodářský rozlet měly překonati státní krizi, vítězná hmota měla zatlačiti přežitou ideologii, zatím co by se rozřešení nezbytně trvajících otázek jazykových hledalo nikoliv vládními nařízeními, nýbrž zákony, smluvenými zástupci obou národů na nových vyrovnávacích konferencích českoněmeckých.

Po některou dobu zdálo se opravdu, že ministruv obratnost nezůstane bez úspěchu, ježto také zástupci českého národa byli vzrůstem průmyslových a obchodních zájmů národního prostředí českého vedeni k tomu, aby k hospodářským otázkám přihlíželi mnohem větší měrou, než v dobách, kdy česká podnikavost živořila jen ve vesnickém nebo maloměstském prostředí. Körber snažil se je nadto chlácholiti a lákati rozličnými sliby a drobnými ústupky. Proto mladočeští poslanci, když byli v červnu 1900 technickou obstrukcí znova ukázali, že také proti jejich vůli sněmovna nemůže úspěšně pracovati, propustili z opoziční karantény aspoň některé předlohy, jako byl kontingent branecký, stavba alpských drah, splavnění řek a přípravy k stavbě průplavů. V květnu 1902 bylo pak s jejich svolením možno ve sněmovně odhlasovati dokonce i rozpočet, po prvé od roku 1897.

Proto tvrdili optimisté, že státní krize rakouská jest překonána a dráha k dalšímu vývoji monarchie uvolněna. V zápětí ukázalo se však, že ani Körbrovi se nezdařilo odkliditi závažné spory národní. Českoněmecké konference neměly výsledku, a jak v českém, tak německém prostředí byl nepochybný další postup národní citlivosti. Hospodářský rozvoj vedl sice k tomu, že v politickém životě stále větší váha připadala třídním heslům. Tak byl v českém táboře zvláště význačný silný vzrůst stavovské strany agrární, od roku 1899 pevně ustanovené. Pro otázky národní to však nepřinášelo valné úlevy, že se ve sněmovně i na jiných jevištích veřejného života, zejména při otázkách celních a daňových, rozličné výrobní skupiny střetaly ostřeji a hlučněji, než před tím. Národnostní boj šel vedle toho dále a jeho účinkům nevyhnuuly se ani strany tak výrazně třídní, jako byla sociální demokracie, která od roku 1899 marně hlásala, že konec rakouské krize přinese jen rozdělení říše, ovšem náležitě demokratisované, na samosprávné skupiny jazykové bez zření k dotavadním historickým útvarům, v nichž by jednotlivé národy své kulturní potřeby samostatně opatrovaly při závazné ochraně menšin a ovšem s němčinou jako říšskou řečí sprostředkovací. Přes tento zvučný program štěpila

Dráhy
a průplavy.

Dočasné ukli-
dění.

Zesílení
třídních hesel.

Sociální
demokracie.

Arnošt Körber.

Nové směrnice
vládní.

se sama sociální demokracie rakouská stále zjevněji na svébytné skupiny národní.

Postavení delegace české ve Vídni, kde od říšských voleb roku 1901 vedle Mladočechů sedělo již 5 agrárníků, 4 národní socialisté a 1 národní radikál, stávalo se stále svízelnějším, ježto veřejné mínění domácí odsuzovalo rostoucí měrou oportunistický postup a uvolňovalo tím klubovní soudržnost i disciplínu. Když se pak roku 1903 ukázalo, že Körber Čechy opravdu klame sliby, jichž nechtěl nebo ani nemohl dodržeti, rozpoutal se mezi vládou a českými zástupci opět prudký boj, provázený vystoupením Rezkovým z vlády a zostřený zejména také tím, že tentokrát Němci za zřejmého souhlasu vídeňské vlády na českou obstrukci v radě říšské odpověděli svou obstrukcí na sněmu českém v Praze. Körber pak, u něhož stále zjevněji se prozrazovala záliba v režimu podstatně absolutistickém a rostoucí shovívavost k postranním vlivům kapitalistického prostředí vídeňského, zakotvil moc svou především na skále § 14, kterým roku 1903 opravdu bylo provedeno i hospodářské vyrovnání s Uhry i nový celní řád, zvyšující podle německého vzoru podstatně ochranu jak agrární, tak průmyslové výroby domácí bez valného zřetele k zájmům spotřebitelů.

Ariadna nit, jež by monarchii vyvedla z bludiště sporu českoněmeckého, nebyla tedy ani v prvních letech nového století nalezena, a obraz souvěkého stavu říše měl nadto i mnohé jiné stinné barvy, ježto také mimo kruh zemí českých palčivost národních otázek stále vtíravěji se hlásila v rozličných částech mocnářství.

Tak v Haliči přinesla již devadesátá léta podstatnou změnu poměrů. Dotavadní převaha oportunistické, šlechtickým živlem vedené strany „stańczyků“, která v těsném spojení s dvorem vídeňským a konservativním táborem pravice ve Vídni dovedla pro sebe i pro polský živel v Haliči mnohé výhody zjednávat, počíná se znenáhla bortiti. Zaostalé a namnoze vykořisťované vrstvy selské nalézají účinné tribuny v agitátorech, jako byl kněz Stojalowski, za doprovodu nejedné místní bouře, namnoze ovšem antisemitsky zbarvené. S jménem polské strany lidové vzniká pod vedením Stapińského politická skupina především o selský živel se opírající, jež do Kola polského ve Vídni zanáší nové, demokratičtější tóny, zatím co v městském dělnictvu činností mužů, jako byl výmluvný Daszyński, i sociální demokracie počíná rychle nabývat půdy. Než také všennárodní cítění polské, jež, nejsouc poutano místními zájmy, nové, všechny větve polské zahrnující cíle si kladlo, začalo zne-

náhla podkopávat vládu stańczyckou. Hlavním střediskem jeho stává se Lvov, kde od roku 1895 Roman Dmowski a Jan Poplawski počínají vydávati svůj „Przegląd wszechpolski“, udržující živé spojení s podobným hnutím v záboru ruském a pruském i se zahraniční emigrací.

Právě Lvov stal se ovšem také nejprudčím ohniskem boje živlu polského s rusínským, který ve východní Haliči s nebývalou hlasitostí se počal brániti proti polskému poručení a dobývat si národních práv. Rusíni mohli se v ohledu tom namnoze opřít o podporu z Vídně, kde zavládlo přesvědčení, že k zeslabení hrozivé moci císařské v Jižním Rusku podstatným prostředkem bude podněcování ukrajinského separatismu jazykového, bude-li mu v rakouské Haliči dána účinná opora kulturní. Proto vláda rakouská od roku 1892 zaváděním fonetického pravopisu do rusínských škol snažila se prohlubovati odstup nářečí toho od velkoruského a otevřením středních škol v Przemyslu a Kolomyji jakož i zřizováním rusínských stolic na universitě v Lvově urychlovala zjevně národní probuzení ruského živlu ve východní Haliči, jež ostatně také v rozšiřování volebního práva na vrstvy lidové nalézalo značnou podporu.

Důsledkem toho bylo však zároveň rozničení národního zápasu Rusínů s Poláky, jehož nejozřejavějším místem právě Lvovská universita se stala, a ozvěna bojů těch zanášela se i na říšskou radu. Podobný zápas zuřil pak i na jihu monarchie, v Tyrolsku, kde živel vlašský se domáhá rovnoprávnosti a správních osobitostí jižních částí země proti tuhému odporu německé většiny, která v Tyrolsku naprosto nechtěla dopustiti to, čeho se Němci v Čechách pod heslem uzavřeného území s mnohem menším právem tak hlučně domáhali. Také v tyrolském sněmu dochází k vlašské obstrukci a k urputným srážkám, zejména, když ministerstvo Köbrovo se snažilo uspokojiti Vlchy, marně vymáhající zřízení italské university v Terstu, aspoň zřízením vlašské fakulty právnické ve Wilten u Inšpruku. Vzrostlá národní osobivost německá nechtěla ani této skrovné splátky vlašských požadavků strpěti, stejně jako se stavěla s tvrdostí stále houževnatější proti národním potřebám živlu slovinského, zejména v Korutanech a Jižním Štýrsku, takže Slovinci, kteří spolu s přímořskými Chorvaty na říšské radě již v devadesátých letech utvořili samostatný klub jihoslovanský, roku 1903 po boku delegace české proti vládě Köbrově obstrukci zahájili.

Parlament vídeňský, na 24 stran roztržštěný, jevil se tak stále více podivným kotlem, v němž rozličné spory národní vřely s prudkostí stále přibý-

Rozhod Čechů
s Körberem.

Halič.

Nové strany
polské.

Rusíni.

Hnutí
ukrajinské.

Tyrolsko.

Slovinci.

Asociace
slovanské.

vající a kde i optimisté ztráceli naději na vytvoření řádně výkonné většiny, jež by mohla veřejnému životu monarchie přinést žádoucí uklidnění.

František Ferdinand a jeho snatek.

Výhledy habsburské říše do budoucnosti zahalovala ostatně i otázka dynastická. Nástupnické právo po zestárlém mocnáři příslušelo jeho synovci Františku Ferdinandu. Ten ztížil však své postavení nemálo nerovnorodým sňatkem s Žofí hraběnkou Chotkovou, k němuž císař dal svolení teprve po těžkém boji s podmínkou, že nástupce se vzdá nároku na plnoprávné postavení své choti při dvoře a na právo svých dětí k nástupnictví. Slavnostní přísaha renunciační, kterou František Ferdinand 28. června 1900 skládal v přítomnosti dvora i nejvyšších úředníků říšských, působila na nejednoho z účastníků, takřka jako pohřební slavnost lesku dynastie, a renunciace sama dávala podnět k těžkým otázkám. Neboť nejen že čeští poslanci se usnesli na výslovném projevu státoprávním, kde vytkli, že renunciace by měla být předložena sněmům jakožto zástupcům smluvního poměru mezi dynastií a zeměmi korunními; také Uhři zaujali k ní postavení velmi význačné. Svou sice k tomu, aby byla zákonitě inartikulována, ale s výslovným vsunutím zmínky, že uherská pragmatická sankce nevytvořila nikterak řádu nástupnického s Rakouskými zeměmi společného, nýbrž že jest zákonem uherským zcela samostatným, čímž se opět dostalo výmluvného výrazu snaze maďarské po dokonalém uvolnění svazku koruny svatoštěpánské s ostatními državami habsburskými.

Uherské odstředivé snahy.

Snaze té dostalo se ostatně značné posily, jak víme, i při sjednávání hospodářského vyrovnání s vládami vídeňskými, které uherské polovici říše přineslo nejen cenné výhody okamžité, nýbrž i vyhlídku na plné právo sebeurčovací v otázkách celních a bankovních. Změněnému postavení v ohledu tom vláda uherská dávala ostatně i na venek nepokrytý výraz, na příklad, když si roku 1902 vymohla, aby směla odděleně podepsati mezinárodní konvenci brusselskou o zrušení cukerních premií.

V tomto zásadním vymáhání úcty před státoprávní svébytností koruny uherské byly za jedno všechny strany maďarské, stejně jako byly za jedno v stupňovaném utlačování ostatních národností na prospěch jazyka maďarského a bez ohledu na papírové záruky zákonů. Jinak však vřel veřejný život i v Uhrách na počátku 20. století stupňovanou měrou tvrdým bojem politických stran, v němž zejména osobní ctižádosti jednotlivců měly podíl tím větší, ježto v zemi zůstávala politika stále ještě výhradou poměrně těsného kruhu společenského, v němž šlechtické kotterie měly rozhodující slovo vedle

Maďarská oligarchie.

židovské plutokracie a několika úspěšných snaživců jiných. Proti vládnoucí dotud straně liberální stála tu především jednak nová, klerikální strana lidová, jejímž předákem byl obratný řečník hrabě Albert Apponyi, jednak strana neodvislosti.

Strana ta hájila zejména hlediska, že Uhrám cennější jest držení úplně samostatnosti v duchu zákonů z roku 1848, než výhody, jež jim přinášela převaha politická v společném soustátí, spočívající na kompromisním vyrovnání z roku 1867. Strana neodvislosti měla v čele svého muže, jehož jméno mělo sílu symbolu, Františka Kossutha, syna slavného diktatora, jenž se po smrti otcově roku 1894 byl vrátil z vyhnanství a nabyt tu rychle vynikajícího postavení politického, ač opravdu byl osobně muž mdlý a nevelikého významu. Jeho jménem se ve straně neodvislosti kryli pak politikové mnohem podnikavější, na příklad Ugron, obratný intrikán, zapletený do rozličných podniků zcela povážlivého rázu, jakož vůbec politický život uherský byl zahalen mnohým zášlehem zřejmé korupce.

František Kossuth.

Strana neodvislosti nespokojovala se ostatně jen tím, že hlučně kritisovala sjednání vlády Széllovy s vládou vídeňskou, vymáhajíc bezokladné provedení celní a bankovní odluhy, na níž ostatně zřejmý zájem jevil i znenáhla rostoucí velký průmysl uherský. Zahájila od roku 1902 prudkou kampaň proti společnému vojsku říšskému, především z Vídně řízenému a německé řeči velící užívajícímu, vytykajíc, že jen zcela národní armáda se může státi účinným nástrojem urychlené maďarisace. Na rozličných místech docházelo zejména k demonstracím proti vojenským kapelám, když hrály rakouskou hymnu, na příklad v Kluži při okázalých slavnostech na paměť národního krále Matyáše Korvina; když pak byli někteří rezervní důstojníci, zejména také poslanec Nessi, pro to vyšetřování, uchystala oposice ve sněmovně bouřlivé projevy, při nichž nešetřila ani vojska, ani koruny.

Strana neodvislosti.

Odpor proti společné armádě.

Odpor její zvýšila zároveň předloha, jež k obsluze nově rozmnoženého dělostřelectva rozšiřovala kontingent branců přibráním několika tisíc náhradních záložníků k pravidelné službě činné. Proti ní odpor oposice vzrostl tak, že vláda byla nucena, předlohu podstatně změnit. Než ani to neuklidnilo strany neodvislosti, která užila dokonce obstrukce, činíc podmínkou svého ústupu zavedení maďarského velení v plucích uherského původu. Tím se veřejný život v Uhrách zpěnil podobně jako v Rakousku od roku 1897, a František Josef I. přilil jen oleje do ohně, když proti maďarské oposici 16. září 1903 armádním rozkazem, vydaným za haličských manévru v Chlopech,

Císařský projev v Chlopech (16. září 1903)

okázale vztyčil projev své panovnické vůle slovy: „Mein Heer möge wissen, daß ich nie der Rechte und Befugnisse mich begeben, welche seinem obersten Kriegsherrn verbürgt sind. Gemeinsam und einheitlich, wie es ist, soll mein Heer bleiben!“ Trval zejména na tom, že určení velící řeči ve vojsku jest jeho výhradou jako panovníka a nejvyššího pána vojenského, dostal se však tím vůči národní opozici maďarské do postavení stejně nesnadného, jako v Rakousku vydáním jazykových nařízení Badeniových.

Opět jest to jazyková otázka, která ukazuje celému světu hluboké propasti, zející pod velmocenským nátěrem habsburské monarchie. Maďarská obstrukce, podobně jako obstrukce německá a česká, nejevila naprosto ochoty složit zbraně své před sebe hlasitějším projevem vůle mocnářovy, a zároveň ukazovalo se i jinak, že ani uherská polovice říše převahou živlu maďarského není ušetřena těžkých vnitřních rozporů.

Národnostní útisk Slováků, mezi nimiž na sklonku 19. věku založením Československé jednoty a „Hlasu“ se začínaly probouzeti nové proudy myšlenkové, odlišné od romantické ideologie dotavadní, nevzbuzoval sice příliš valného zájmu ciziny, více pozornosti poutaly k sobě však věci charvatské. V Záhřebě moc v rukou měl stále ještě násilnický bán Khuen-Hedervary, jsa opřen o maďaronský tábor unionistů a rozdmýchávaje nevraživé spory Charvatů se Srby tím snáze, ježto jej v té věci podporovaly bojovné živly v katolickém duchovenstvu i skupina Frankovců se svým velkochorvatským programem, zahroceným především proti srbskému živlu. Ještě roku 1902 dochází v Záhřebě ke krvavým bouřím protisrbským. Zároveň sílila však přece zjevně opozice strany nezávislé proti korupci šířené maďarským režimem a na veřejné mínění počínala působiti i skupina pokroková se svým časopisem „Hrvatska Misao“, jež zejména stykem s pražským ovzduším dospěla k demokratičtějšímu pochopení veřejného života a hledala oporu pro národní požadavky více v přirozeném právu, než v historických vzpomínkách.

Myšlenka smíru se Srby a společného postupu s nimi nalezla v ní rovněž příznivější půdu a se všech stran ozývala se stále častěji zejména kritika dualismu, na němž především panství maďarské bylo založeno. O kladném programu národním, k němuž by bylo třeba spěti, byly sice názory chorvatského prostředí valně rozličné a namnoze dosti nejasné; vedle trialistických hesel ozývají se tu plány tak fantastické, jako byl na příklad plán dunajské federace, který roku 1902 přednášel Štěpán Radič ve spise „Slovanská politika v habsburské monarchii“. Protimaďarská nálada vzrůstala avšak nepochybně

i v širokých vrstvách, v nichž ostatně také palčivá otázka agrární udržovala neustále vření. V březnu 1903 došlo v Záhřebě k velikým bouřím proti maďarským nápisům na budovách železničních drah, kteréž se vystupňovaly až ke krveprolití a drsnému zakročování náhlých soudů vojenských v některých okresích, s dalším doprovodem vzrušujících procesů politických. Význačné bylo pak, že se ohlas bouří těch donesl až do Dalmacie a Přímoří, odkud třicet poslanců chorvatských žádalo o audienci u císaře, aby protestovali proti krvavému režimu Khuenovu.

Na nátlak vlády maďarské nebyli sice předpuštěni, stejně jako nebyla předpuštěna deputace Rumunů z Uher, která rovněž chtěla si panovníkovi postěžovati na maďarisační násilí, ale veřejnému mínění evropskému všechny tyto věci výrazným způsobem odhalovaly aspoň poněkud záslonu, zakrývající neklidný skutečný stav věcí v zemích koruny sv. Štěpána.

Stávalo se obecně zjevným, že dualistický základ monarchie, opřený o nadvládu Němců v Předlitavsku a Maďarů ve východních částech říše, jest ve své hloubi otrášen rostoucím uvědomením a požadavky ostatních národů říše a že vyrovnání z roku 1867 přineslo opravdu jen krátké příměří a nikoliv konečné rozřešení velikého problému. Poznání, že vzájemný boj národů se stal takto jaksi stálou institucí habsburského mocnářství působilo pak ovšem, že se i ve vzdálené cizině množily hlasy plné pochybnosti o tom, neshroutí-li se říše rakousko-uherská pod tíhou tohoto vnitřního boje, jakmile by se v ní smrti Františka Josefa J. poněkud oslabila dynastická autorita.

Viděli jsme již, jak v Anglii roku 1901 pochybnosti ty při jednání o spolek s Německem byly vyslovovány s míst politicky nejzkušenějších, a mnohem hlasitěji byly obavy ty vyslovovány ve Francii, kde v kruhu, jenž s ostražitým okem sledoval zejména povážlivý vzrůst všenněmeckých snů i agitací, nikterak nebrali na lehkou váhu projevy, jako byly výkřiky Schönererovy „Hoch und Heil Hohenzollern“ v říšské radě. Již roku 1899 jednal o věcech těch Delcassé v Petrohradě a také předseda sněmovny francouzské, Pavel Deschanel, dotkl se ve veřejném projevu přímo nebezpečí, jež hrozí rovnováze evropské možným rozkladem Rakouska a kořistí, jež z jeho trosk může Německo uloviti.

Ve Francii působily v ohledu tom ovšem i přímé vlivy s českým prostředím, jehož frankofilskou náladu opět sokolský slet roku 1901 byl výrazně ukázal, a účinek jejich jevil se zejména také spisy, které se problémy rakouskými počaly vážně obírat, jako byl na příklad spis André Chéradama z roku 1901

Slováci.

Charvatské strany.

Š. Radič.

Hnutí v Dalmacii.

Rumuni

Cizí hlasy o rakouské krizi.

A. Chéradame.

„Evropa a rakouská otázka na počátku 20. věku“ nebo brožura, kterou brzy potom vydal René Henry s názvem „Otázky rakousko-uherské“.

Zdalo se tak, jakoby opět ožívala zapomenutá prorocství Mazziniho nebo Danilevského o hippokratických rysech v tváři habsburské monarchie a o její bytostné podobnosti s říší osmanskou, rovněž odsouzenou k tomu, aby nesla nárazu svěžích sil a rozpětí novodobého nacionalismu. Skeptické hlasy ty podceňovaly sice nepochybně zásobu skutečné moci, zaručující proti odštědivým silám a vnitřnímu kvasu jednotu habsburské monarchie, kterou opravdu netvořila jen stará tradice, dynastie, šlechta i vojenský a úřednický stroj, nýbrž také mocné zájmy hospodářské, zesilované právě v poslední době rozvojem průmyslu, obchodu i úvěrnictví. Pro cizího pozorovatele byly však skutečnosti ty méně nápadné, než hluk vnitřního boje, jenž se ozýval takřka se všech stran podunajské říše a její řádný život ústavní valně ochromoval, takže pro postavení její v kruhu ostatních velmocí věc ta nemohla zůstatí bez povážlivých následků.

* * *

Za vnitřních poměrů, jaké jsme načrtli, bylo přirozeno, že zahraniční politika rakouská, řízená hrabětem Goluchowskim, měla zjevný sklon k opatrné zdrženlivosti, takže italský vyslanec hrabě Nigra ji charakterisoval roku 1899 vůči německému kolegovi jako „Politik des vollkommensten Effacement und Enthaltens jedes aktiven Auftretens auf internationalem Gebiete“. Základním rysem jejím zůstávalo především setrvání při trojspolku, jakožto podstatné směrnicí; zároveň pojila se k tomu však i snaha, zachovati v balkánské otázce slušný a možnost brzkých srážek zmírňující poměr jak vůči Rusku, tak vůči Italii.

V důsledku Thunovy epizody ozvaly se ovšem v diplomatickém prostředí evropském leckde dohady o tom, že říše habsburská se znenáhla odklání od spolku s Německem a že trojspolek, také politikou Italie zviklaný, stává se opravdu Kramářovým „obehraným klavírem.“ Pravda to nebylo. Vůdčí politik český mohl ve svých člancích i v bystrých úvahách přednesených v delegacích proti trojspolku sebe účinněji vytýkati i výbojnou politiku hospodářskou Německa na Balkáně i nebezpečná dobrodružství, do nichž Berlín vtahuje své spojence imperialistickým postupem k Bagdadu. František Josef I., ač z duše nenáviděl všenněmecké hnutí, netroufal si opustiti základnu smlouvou

z roku 1879 vytvořenou. Strach před Maďary a domácími Němci poutal mu ruce stejně jako příliš hluboce vkořeněná nechuť k pravoslavnému Rusku. Trojspolek byl 1902 opět obnoven a téhož roku 17. dubna byla obnovena i tajná smlouva obranná, Rumunsko k němu poutající, jejíž protiváhou ovšem byla zase tajná smlouva a vojenská konvence, kterou v červnu 1902 ruský cář uzavřel s Bulharským, zaručuje mu smlouvou tou výslovně integritu územní.

Zevním náznakem tohoto, zřejmě proti Rakousku zaměřeného spolku byly pak i okázalé slavnosti rusko-bulharské, které se konaly v září 1902 na Šipce k oslavě pětadvaceti letí bulharské svobody; opravdu však ani ve Vídni, zabavené vnitřními nesnázemi, ani v Petrohradě, kde se zraky dvora stále určitěji obracely k otázkám dalekého východu, nebylo tehdy valného sklonu k útočnému postupu na Balkáně, jenž by rušil vzájemnou dohodu z roku 1897. Šlo jen o to, nebudou-li obě velmoci proti své vůli přece jen staženy do nových sporů otázkou, která vlastní tíhou balkánské prostředí neustále jitřila, totiž otázkou makedonskou.

Nešťastný kraj tří vilajetů, soluňského, bitoljského a kosovského, byl trvalým ohniskem povážlivého vření a drobných srážek, jež tu podněcovala bídná správa turecká svými útlaky křesťanského obyvatelstva a které ovšem zároveň stupňovala i rozvratná činnost komitských tlup bulharských, srbských i řeckých. Zvláště čilé bylo v ohledu tom obojí revoluční ústředí bulharské, jak „vnitřní organisace makedonská“, řízená tajně ze Soluně Goče Delčevem, tak makedonský komitét, který pod vedením Borise Sarafova a jiných předáků z Bulharska působil a v Sofii zcela okázale národními sbírkami i veřejnou mocí byl podporován. Na věc tu stěžovalo si opětovně nejen Turecko, nýbrž roku 1901 vedla proti ní i řecká vláda stížnost u velmocí, což pohnulo zejména vládou londýnskou k tomu, že jednak napomenulo bulharského knížete k větší zdrženlivosti, zároveň však připomněla i Vysoké portě nutnost, čeliti zlepšením státní správy v Makedonii tamnímu revolučnímu neklidu.

Než bez úspěchu. V Sofii spokojili se s výmluvami, že makedonský komitét opravdu pečuje jen o zájmy bulharských škol i církve v tureckých vilajetech a dali mu na oko klidnější přístřiž tím, že v čelo jeho vstoupil generál Zončev. Opravdu řídil Sarafov dále pronikání revolučních skupin na tureckou půdu, kdežto v Cařihradě Abdul Hamid rovněž se nedovedl vzhopiti k reformám opravdu účinným. Proto, když v červnu 1902 znovu se obrátil k velmocem s žádostí, aby vymohly na Bulharsku skutečné rozpuštění makedonského komitétu, jemuž opravdu jen neshody s vnitřní organizací soluňskou tehdy za-

Prvky
soudržné.

Zdrženlivost
zahraniční
politiky
Goluchowského.

Trojspolek.

Smlouva
s Rumunskem.

Bulharsko
a Rusko.

Makedonská
otázka.

Turecko
a reformní
požadavky.

bránily rozpoutání obecné revoluce v Makedonii, odpověděli mu stejně z Petrohradu jako z Vídně, že především jest nutno, aby turecká správa neklidného kraje se zlepšila, zvláště důkladnou reformou soudnictví a ponecháváním daní v zemi vybraných k úhradě naléhavých potřeb místních. Také francouzský generální konsul v Soluni Steeg přiměl tehdy svou vládu k předložení určitého projektu pacifikačního pro Makedonii.

Hilmi paša.

Sultán slíbil opravdu nápravu a svěřil její provedení Hilmi pašovi jako generálnímu inspektorovi, jenž se byl před tím v podobné úloze v Jemenu osvědčil; jmenoval po jeho boku zároveň dvojí komisi reformní, ale nedal mu dosti bezprostřední moci nařizovací vůči místním úřadům. Proto nemělo ani toto opatření žádoucího účinku, ježto zároveň bulharská vláda, spoléhajíc na nedávnou tajnou smlouvu s Ruskem, nepřestávala shovívavě si vésti vůči úsilí makedonského komitétu, který nabýval takřka rázu jakési vedlejší vlády v národě bulharském. Opravdu neměla však vláda ruská nikterak za radno, strpěti vzplanutí nového nebezpečného požáru na Balkáně, a také ve Vídni byli téhož mínění, zejména proto, že tajný pakt s Rumunskem zavazoval monarchii, aby Rumunsku vymohla náležitou kompensaci, kdyby snad Bulharsko území své nově zvětšilo a rovnováhu balkánskou tím porušovalo. Jedině tímto slibem zdržela totiž vídeňská politika Rumunsko již roku 1900 od uzavření zvláštní dohody se Srbskem, proti Bulharsku zahrocené; ale vyhlídka, že by slib ten měla opravdu plniti, nebyla jí ovšem valně lákavá.

Ruská politika na Balkáně.

Mezi hrabětem Goluchowskim a Lamsdorffem došlo proto v prosinci 1902 k dohodě o svorném postupu společném. Ruský nátlak v Sofii přiměl vládu Danevovu k tomu, že v únoru 1903 rozpustila komitét a zatkla dokonce některé jeho vůdce. Zároveň obrátili se oba ministři, ruský i rakouský, k vládě londýnské, jež byla krátce před tím rovněž vyslovila přesvědčení o nutnosti ráznějšího zasažení velmocenského areopagu do makedonské otázky, 17. února se společným návrhem reformním, spojujícím předchozí podnět Steegovy s návrhy, jež učinil rakouský vyslanec v Cařihradě, baron Calice. Podle něho měl správu celé Makedonie převzít generální guvernér, po tři léta nesaditelný, leda se souhlasem velmocí. Spolu s vyhlášením obecné amnestie pro politické zločiny mělo tu býti seřídáno nové, spolehlivé četnictvo, složené z moslemů i křesťanů, pod vedením cizích evropských důstojníků, kdežto pod dozorem ottomanské banky měla býti finanční správa všech tří vilajetů úplně nově upravena na základě řádných rozpočtů, bez pronajímání daní a odvážení jejich výnosu do Cařihradu.

Dohoda rusko-rakouská o Makedonii.

Reformní návrhy.

Sultán byl opravdu tímto „únorovým programem“ donucen slavnostním iradé z 25. února 1903 slíbiti provedení žádaných oprav. Než ani toto zakročení velmocí nepřineslo valného uklidnění. S jarem 1903 začaly se v Makedonii znova krvavé bouře. Z části přispěly k tomu loupežné vpády nespokojených Albánců do Starého Srbska, kde byl v Mitrovici dokonce ruský konsul zastřelen, aniž si sultán troufal proti těmto svým moslemským poddaným náležitě zakročiti; zároveň pokračoval však i makedonský komitét z Bulharska ve své jitrivé činnosti. Dynamitové útoky na státní banku v Soluni a vyhození do povětří mostu před východním expressem vzrušovaly divoce prostředí makedonské a napětí mezi Bulharskem a Tureckem vzrůstalo tak, že ta i ona strana hromadila vojsko k hranicím. Vrcholu dostoupilo vzrušení, když v červenci, v den sv. Eliáše, společným úsilím obou revolučních organizací v Makedonii bylo rozpoutáno opravdu veliké povstání proti Turkům, na němž bylo účastno přes dvacet tisíc odbojníků a k jehož potlačení pak porta se cítila nucena vyvinouti nejen značnou sílu vojenskou, ale i obvyklé ukrutnosti nepravdělných sborů bašibozuckých. Ty způsobily ovšem naopak hlučné rozhořčení v Bulharsku a prohlášení sofijské vlády, že bude nucena sáhnouti ke zbrani, nezastaví-li velmocí tureckého řádění.

Bouře makedonské r. 1903.

Válečné nebezpečí.

Zdálo se, že Balkán stojí nezadržitelně v plamenech, a nebezpečí pro evropský mír z toho bylo tím větší, ježto zároveň i v Srbsku právě tehdy vývoj vnitřních poměrů se octl na povážlivém srázu. Byly to především věci dynastické. Král Alexander, nervově rozvrácený mladý muž bez vlastní vůle, dostal se do vleku dobrodružné ženy, ovdovělé Dragy Mašinovy, kterou r. 1900 pojal za manželku. To znamenalo však zároveň konečný rozchod jeho s otcem, někdejší králem Milánem, který byl dotud, byť i s přestávkami, neblaze zasahoval do vlády svého syna. Nyní opustil však Srbsko nadobro, aby roku 1901 ve Vídni zemřel.

Srbsko.

Jeho odchod znamenal pak zároveň značné zeslabení vlivu rakouského v Bělehradě a vzrůst vlivu císařského, ježto ruská diplomacie se snažila získati novou královnu tím, že při jejím sňatku cíř byl výslovně zastoupen vyslancem Manzurovem. Král Alexander roku 1901 zároveň snažil se sblížit s vlivnou stranou radikální a dal zemi novou ústavu, uvolňující opět poněkud svobodu tisku a stavějící vedle skupštiny senát, z dvou třetin králem jmenovaný. Klidný vývoj vnitřní tím však nešťastné zemi nebyl nikterak zajištěn. Mezi skupštinou a králem, úplně ovládaným přibuzenstvem své choti, dochází k hlučným sporům, zejména o nové půjčky; opětovně se střídající vlády jeví se v očích

Ústavní zmatky

národa jen nástrojem dvorské kotterie, až roku 1903 král, rozpustiv sněmovnu i senát, provedl opět svémocnou změnu ústavy v duchu zřejmě absolutistickém. Nespokojenost obecná byla nadto vydrážděna jeho úmyslem, jmenovati bratra své choti, mladého, osobivého důstojníka, nástupcem trůnu, ježto nebylo naděje na potomstvo z vlastního sňatku králova. Odpor proti tomuto zrušnému soumraku rodu Obrenovičů nalezl hlavní ohnisko v důstojnictvu, kde zavládlo přesvědčení, že Srbsko spěje k úplné zhoubě, nebudou-li jeho dynastické věci lépe opatřeny. Dochází k spiknutí, jehož výsledkem byla vražda Alexandra i Dragy v bělehradském konaku 11. června 1903. Mimořádná skupština povolala pak na trůn srbský Petra Karadorděviče, nejstaršího člena rodu, na který v zemi byly lepší vzpomínky než na poslední dva Obrenoviče a od něhož si vlastenci srbští slibovali úspěšnější péče o věci národní.

Vražda krále
Alexandra
a Dragy
(11. června 1903).

Král Petr.

Nový král byl muž, který za svého exilu opravdu osvědčil nepochybnou důstojnost osobní, stín vraždy předchůdcovy ležel však na jeho vládě a působil, že některé moci, zejména Anglie, váhaly s jeho uznáním. Jiné však, zejména Rusko i Rakousko-Uhersko, rozpaků takových neměly a konec konců zůstala změna dynastie vnitřní věcí srbskou bez jakéhokoliv zakročení ciziny. Trvala však obava, aby nový král z obavy o svou popularitu v národě nezasáhl příliš rázně do makedonské otázky na ochranu srbských zájmů i proti bulharskému rozpětí i proti albánské loupeživosti.

Ze všeho toho hrozilo vážné nebezpečí pro evropský mír a opětovný důraz, s kterým zejména anglická vláda v Cařihradě i v Sofii k rozvaze radila, mohl se snadno minouti s cílem, kdyby zároveň v Petrohradě i ve Vídni nebylo opatrné zdrženlivosti. Právě tehdy, v polovici září 1903, navštívil císař Vilém II. dvůr vídeňský a kancléř Bülow měl s Goluchowskim vážné porady. Rakouský státník vytýkal při nich, že rakouská politika při možném shroucení moci turecké by se smířila s úměrným vzrůstem moci bulharské, řecké i rumunské, kdyby zároveň byla zaručena nezávislost oblasti albánské, nemohla by prý však snésti podstatného zvětšení moci Srbska a Černé Hory pro nepříznivé následky věci té v oblasti jihoslovanské, Habsburky ovládané. Goluchowski připouštěl však, že by mu zachování dobré vůle s Ruskem bylo vítáno, a ve smyslu tom ve Vídni a v Petrohradě působil zároveň i rakouský vyslanec Aerenthal.

Goluchowski
a Balkán.

V Rusku ozývaly se sice naproti tomu rozličné hlasy, jež vytýkaly, že povinností císařské politiky jest ujmouti se ubíjených Slovanů pravoslavných

v Makedonii a Starém Srbsku i za cenu možné srážky s jejich rakouskými i maďarskými rdousiteli, hlasy ty byly však příliš slabé proti vlivům dvorským, které obracely ruskou politiku především na dálný východ asijský a stály o to, aby v hrozící srážce s Japonskem o Koreu a Mandžusko Rusko nebylo zároveň zabaveno na balkánské frontě. Směrnice ta zvítězila opravdu u Mikuláše II. tím spíše, ježto se zdálo zjevným, že v případném zápase o Balkán by Rusko ani s pomocí Itálie nemohlo určitě počítati. Neboť právě tehdy pouhé ohlášení císařovy návštěvy dvoru římskému způsobilo u italských sociálních demokratů tak prudkou kampaň proti cíři, jakožto zosobniteli reakčního útisku a protizidovských pogromů, že návštěvu bylo nutno odřící.

Ruský postup.

Za to navštívil k snazšímu dorozumění s domem vídeňským cíř provázený Lamsdorffem císaře Františka Josefa I. ve dnech mezi 30. zářím a 3. říjnem. Na loveckém zámku v Mürzstegu došlo tehdy opravdu k dohodě obou velmocí a k „punctacím“ o jejich společném postupu ve věcech makedonských. Myšlenka, opětovně nadhozená zejména diplomacií anglickou, aby z Makedonie byl vytvořen nový, autonomní státec, nedošla tu souhlasu. Turecko tam mělo zůstatí pánem a zachovati tu i vojsko, ovšem jen vojsko řádné a nikoliv nepravdělnou, pustošivou čeládku pomocných formací. Generální guvernér Hilmi-paša měl pak prováděti žádoucí reformy správní i soudní, jež by zaručovaly rovnoprávnost křesťanů i novou úpravu okresů podle jazykových poměrů, za součinnosti zvláštních civilních agentů ruských i rakouských, oprávněných hájit zájmů křesťanského obyvatelstva. Zřízení sboru četnického mělo se při tom svěřiti cizímu generálovi a cizím důstojníkům jemu podřízeným, smíšené komise moslemsko-křesťanské měly nestranně vyšetřiti zločiny spáchané za nedávných bouří a umožniti beztravný návrat uprchlíků; k znovuzbudování spálených vsí, kostelů a škol za dozoru ruského a rakouského konsula slibována pomoc a zrušeným končinám měly se sleviti daně. Anglická vláda, které tento program byl rovněž předložen, přijala jej s některými výhradami a všechny tři velmoci učinily 24. října v Cařihradě kroky, aby také sultán k tomu dal svůj souhlas. Po některém zdráhání Abdul Hamid tak opravdu učinil 24. listopadu, a také Bulharsku nezbylo, než, aby se zatím smířilo se zklamáním svých makedonských nadějí. Italský generál Di Georgis byl v prosinci jmenován velitelem mezinárodního četnictva v Makedonii a napětí, které po celý předchozí rok v Balkáně bylo trvalo, povolilo aspoň poněkud.

Mürzstegská
dohoda
(říjen 1903).

Makedonské
reformy.

VÁLKA RUSKA S JAPONSKEM A DOHODA FRANCOUZSKO-ANGLICKÁ.

Dohodou mürzstegskou pojistila si cářská vláda tyl v Evropě, pokoušela se však zároveň i o to, nebylo-li by možno získati tu přímo spojence pro hrozící srážku s Japonskem. Ovšem bez skutečného úspěchu. Neboť vláda francouzská, u níž Lamsdorff ve věci té především byl zaklepal, odpověděla 28. září 1903 více než zdrženlivě, naznačujíc, že není ochotna jíti o nic dále, než k čemu jí v asijských otázkách vázala velmi volná smlouva obranná z roku předešlého. A podobně vedlo si i Německo s náležitou opatrností ve věci té. Při osobní schůzce, kterou měl Vilém II. s Mikulášem II. 4. listopadu 1903 ve Wiesbadenu, došlo ovšem k výměně velmi vřelých projevů vzájemného přátelství a zásadních úvah o tom, jak nutná jest soudržnost konservativních monarchií, při čemž Mikuláš II. se netajil nikterak se svou nespokojeností nad úspěchy demokratických a proticírkevních hesel v souvěké Francii. Vilém II. mu v tom ovšem horlivě přitakával a vyličoval cáři, jak prý Anglie a Francie zase chystají „krymskou kombinaci“ proti Rusku. Dějiny se prý vždy opakují a mohou přinésti jen nové pikle demokratických „by parliamentary majorities governed“ krajů proti „imperial monarchs“, kteří proto mají setrvati ve svorné soudržnosti. Pro hrozící válku na východě asijském ovšem ani on nemínil cáři poskytnouti spojenecké pomoci, dodával mu však zřejmě odvahy, aby před válkou tou necouvl. Naopak, vyličoval mu i v pozdějších dopisech svých válku tu jako svatou povinnost Ruska vůči žlutému nebezpečí, Anglií zrádně podporovanému, věda dobře, že nebude to k neprospěchu Německa, zabaví-li cář moc svou daleko od Evropy a pozná-li při tom zároveň, jak malou cenu pro Rusko v zámořských otázkách má spolek s Francií.

Jsouc takto uklidněna se zřetelem na své západní sousedy nejevila ruská diplomacie nikterak vážné vůle, chopiti se opravdově možnosti, jež ještě zbývaly, aby srážka s Japonskem byla přece zažehnána. Kompromisní návrhy japonské přijímala především se snahou, aby uměle provlékaným jednáním o nich získala času; neboť žádala nejprve přenesení jednání z Petrohradu do Tokia, a když pak Japonsko opravdu s tím souhlasilo, aby věci byli pověřeni admirál Alexejev a vyslanec Rosen, opakoval ruský ministr věcí zahraničních jen zase staré požadavky o postoupení severní Korey jako neutrální zony až k 39° se-

verní šířky. Nadto mínilo Rusko ve zbytku Korey připustiti japonskou převahu jen s vyloučením strategických opatření a odmítalo japonský nárok na vybudování železničního spojení odtud do Mandžuska. Zatím však společnost Bezobrazovova pokračovala ve svých podnikcích na Jalu a zřídila v Jungamfo přístav nazvaný přístavem Svatomikulášským, zatím co Pobědonoscev vymohl pro vystavění ruského kostela v Seulu velikou podporu cářskou. Pod záminkou lepší bezpečnosti mandžuské dráhy před loupežnými tlupami obsadilo nadto 28. října ruské vojsko znovu i Mukden.

Jednání vleklo se sice i pak ještě dále, ježto ruský zájem byl, aby nepřátelství nevypuklo v zimě, spojení Evropy s dálným východem nepříznivé, a dříve než na sibiřské dráze nejnnutnější práce budou dokončeny. Na straně japonské pak rovněž nebylo zájmu o to, aby srážka nastala dříve, než budou skončeny přípravy, jež vláda v Tokiu horečně stupňovala pomocí půjček v Anglii získaných a zejména také urychleným vyzbrojováním nových obrněných křižníků v italských loděnicích.

Proto z té i oné strany vyjednávání dalo se se zřejmou neupřímností a bylo těžko říci, nejsou-li opětovně japonské podnět k dohodě pouhou zástěrkou vrozené asijské úskočnosti. Zatím však v Japonsku vlastenecká agitace, řízená inteligencí v čele s profesory university tokijské, která se snažila zároveň i Čínu strhnouti do boje proti Rusku, dosahovala vrcholného bodu varu. Ve sněmovně japonské 11. prosince 1903 došlo k hlučným bouřím proti vládě, které byla odhlasována důtka, že váhavostí svou ohrožuje vlast, kdežto by měla válku proti Rusku bez odkladu prohlásiti. Vláda ovšem sněmovnu rozpustila a její zástupce v Petrohradě, hrabě Kurino, jednal dále s cářským dvorem; průtahy ty měly však patrně již vůbec jen strategické pozadí a nikoliv skutečnou naději na možnou dohodu.

Mikuláš II. v novoročním projevu svém 1. ledna 1904 rovněž ujišťoval o svých mírumilovných snahách, vytkl však zároveň vůči japonskému vyslanci dosti příkře, že ústupnost Ruska má určité meze. Doufal, jak se zdá, v duši své, při tom ovšem, že Japonsko posléze přece couvne. Strana, jež chtěla aspoň zadržeti hrozivou katastrofu, nabývala tehdy v jeho okolí poněkud více vlivu také proto, že i z Washingtonu se dostalo ruské politice velmi nevlídné výstrahy před dalším výbojným postupem na východě asijském, který by tam Spojeným státům byl na újmu, takže se v Petrohradě mluvilo podrážděně o protiruské frontě japonsko-britsko-americké v Tichém oceánu. Zcela jiné hlasy zaznívaly naproti tomu ovšem z Berlína. Zejména v dopise svém

Rusko a Francie.

Vilém II.
a Mikuláš II.Vyjednávání
s Japonskem.

Korea a Mukden.

Japonské
zbrojení.Cářský projev
z 1. ledna 1904.

Spojené státy

z 3. ledna 1904 vyčítal Vilém II. cíři přílišnou slabost a povolnost, dovozoval mu, že Rusko musí mít i Mandžusko i Koreu a že by cíř měl z moskevského Kremle vyzvat slavnostně ruský národ k svaté válce proti žlutému nebezpečí. Při tom užíval císař slov tak nadšených, že kancléř Bülow mu proto činil předhůzky, maje obavu, aby věc v Rusku nezpůsobila nedůvěru ke skutečným úmyslům Německa.

Konečně Japonsko, vidouc, že přišla pravá chvíle k dílu, změnilo ráz svého naléhání; 26. ledna dalo své žádosti za konečnou odpověď Ruska přízvuk skoro ultimativní a vážnost chvíle prozrazovalo i to, že mikado svolal „genro-in“, korunní radu státních notablů, k mimořádné poradě. Tu snažil se cíř v poslední chvíli osudné rozhodnutí zdržeti; obrátil se zejména k Anglii s žádostí, aby jako spojenec Japonska prostředkovala další jednání, v němž by Rusko snad mohlo k podstatným ústupkům přistoupiti. Bylo však pozdě. V Tokiu rozhodli se k válce a britští státníci viděli, že by svého asijského spojence jen pohněvali, kdyby mu svým prostřednictvím chystanou ránu zdrželi. Těšili se ostatně sami na možné zeslabení Ruska válkou, a proto dostalo se tokijské vládě z Londýna jen telegrafické výstrahy, aby jednala dříve, než dojde nová ruská nabídka. Opravdu zahraniční ministr japonský Komura, nevyčkav ruské odpovědi, 5. února nařídil svému zástupci v Petrohradě, aby vládě cířské ohlásil přerušeni diplomatických styků. Zároveň byla v Japonsku ohlášena obecná mobilisace branných sil vojenských i loďstva.

* * *

Rozhodnutí Japonska k válce s obrovskou říší ruskou zdálo se mnohým souvěkvcům takřka sebevraždou, jak to také za jednání diplomatického některé listy ruské hlasitě vyslovovaly. Státníci v Tokiu odhadovali však při tom správně mnohé výhody, jež byly na jejich straně. Především podařilo se jim přesvědčiti národ japonský, že válka jest nezbytná pro jeho životní zájmy, ježto Rusko přelidněné říši ostrovní na všech stranách odnímá možnost budoucího rozvoje: na severu překáželo jí v Sachalinu těžiti z darů moře, v zálivu Pečilském tarasilo jí přístup k Číně, v Korei i Mandžusku stálo rovněž neústupně v cestě, a při tom páliho národní hrdost japonskou ovšem zcela nesnesitelně, že právě Port Arthur, místo zkropené roku 1894 proudy japonské krve, bez jakýchkoliv obětí přešlo do ruských rukou. A národní hrdost

spojená s tvrdými hesly obětavého vlastenečství byla význačným rysem vyšší společnosti japonské, dovolávající se bojovné tradice samurajské, stejně jako v ní hořela touha, ukázati přezíravé Evropě, že Japonec nezůstává za ní ve schopnosti, užívati účelně technických pomůcek novodobého válečnictví.

Mimo to měla vládnoucí společnost japonská za to, že vlasteneckým ruchem doprovázejícím válečnou srážku nejlépe přehluší vtíravé volání obávaných agitátorů z pokrokového tábora po zrychlené demokratisaci společenských i politických řádů v zemi. K válce připravilo se Japonsko ostatně velmi důkladně. Po leta studovaly japonské štáby podrobně vojenské zkušenosti evropské; zejména pruská strategie jim byla cennou školou. Bez zření k obětem peněžním snažily se získati dokonalou výzbroj na suchu i na moři; branná soustava dávala říši 180 tisíc činného vojska se zálohou první třídy asi 200 tisíc mužů silnou, k čemuž přistupovalo 470 tisíc zeměbranců z dalších ročníků. Proti celku vojska ruského to ovšem nebylo mnoho, rozdíl vyrovnávaly však aspoň z části místní poměry, pro Rusko zvláště nepříznivé.

Asijský východ byl s evropským Ruskem spojen jen sibiřskou dráhou, od Čeljabinska do Vladivostoku pevninu přetínající, od níž v Charbinu se odělovala dráha východočínská, přes Mukden k Port Arthuru spějící. Sibiřská dráha měla však jedinou kolej, nádražní a dílenské zařízení její bylo jen z části vyhovující a zela v ní nadto veliká mezera, totiž ohromné jezero Bajkalské. Po něm konaly parníky převoz, který v zimě dál se po saních, byly však doby tání a zámru, kdy bylo nutno cestující i zboží po ose převážeti po neschůdném horstvu, jezero lemujícím na prostoře delší 100 km. Nebylo tedy nikterak snadno, z Evropy po této cestě vrhnouti veliké vojsko rychle do oblasti Tichého oceánu a pak je zaopatřovati vším nutným.

Ve chvíli, když se válka začínala, mělo Rusko na východě od Bajkalu na ohromné ploše rozděleno asi 130 tisíc mužů, z nichž ovšem mnoho pohlcovala služba etapní a posádky obou pevných míst, Vladivostoku a Port Arthuru. Ježto bylo zjevno, že počet ten teprve po měsících bude lze podstatně zvýšiti, kynula Japonsku naděje, že dosáhne snáze než Rusko číselné převahy na bojišti korejském i mandžuském. K tomu potřebovalo však nezbytně bezpečné převahy na moři, aby nebyly vyložené síly japonské od mateřské země odříznuty a loďní transporty ohrožovány. To znesnadňovala skutečnost, že od sklonku let devadesátých Rusko vedle zamrzajícího Vladivostoku mělo v Port Arthuru spolehlivou námořní základnu, v níž soustředilo své nejlepší loďstvo. Na počátku roku 1904 mělo tam sedm mocných obrněnců, pět křižáků první,

*

Vilém II.
tlačí Rusko
do války.

Anglie
odmítá
prostřednictví.

Japonské
rozhodnutí
(5. února 1904).

Nálada
v Japonsku.

Vlastenecká
horlivost.

Vojenská
pohotovost.

Sibiřská
dráha.

Námořní
síly.

dva druhé a šest třetí třídy vedle menších jednotek bitevních i pomocných. Proti tomu mělo Japonsko tehdy šest obrněnců první a jeden druhé třídy, šest křižníků první, 12 druhé a 13 třetí třídy, kdežto dva velké křižníky, právě koupené u Ansaldo v Janově, kde se původně pro Argentinu stavěly, byly teprv na cestě do japonských vod.

Rusko mělo tedy aspoň v jednotkách tonáže jakousi převahu a vše záviselo na tom, podaří-li se jeho soupeři zlomiti ji hned prvním nárazem. Bylo to možné především náhlým útokem na nepřítele nevystihujícího dosti vážnost chvíle. Proto ještě týž den, co Petrohrad teprve zvěděl o přerušení diplomatických styků, 6. února, vyplul japonský admirál Togo s jádrem svého loďstva bez jakéhokoliv opovězení války k Port Arthuru, zatím co se druhá eskadra japonská obrátila ke korejskému přístavu Čemulpo, kde zakotvil ruský křižák Varjag s dělovým člunem Korjajecem. Opravdu podařilo se Togovi v časných hodinách ranních 9. února ruské loďstvo bez náležité obezřetnosti zakotvené na vnější rejdě v Port Arthuru překvapiti torpedovým útokem a těžce poškoditi dva obrněnce, Cesareviče a Retvisana, jakož i křižník první třídy, Palladu. V dělostřeleckém boji, který se na to rozpoutal, byly převahou japonské střelby značně poškozeny další čtyři válečné lodi ruské, takže zeslabené loďstvo bylo nuceno hledati ochranu ve vnitřním přístavu portarthurském, zatím co zároveň druhá eskadra japonská před Čemulpem zničila oba ruské koráby, a vylodivši ihned čtyři prapory vojska, Seul obsadila.

Tímto neočekávaným úderem, který nestál vítěze více než šest životů a 45 raněných, stalo se Japonsko náraz pánem mořské oblasti, o niž mu především šlo, a mohlo bez překážky vrhnouti několik divisí vojska do rozličných přístavů korejských, takže se stalo v málo nedělích pánem rozsáhlého poloostrova, jehož císař byl nucen, prohlásiti se za spojence japonského a japonský protektorát nad Koreou uznati. V druhé polovici března přední hlídky japonské pronikaly již do severní oblasti korejské a srážely se tu s ruskými jízdními strážemi, zatím co tam generál Kuroki se jal soustavnými transporty vytvářeti jádro armády na 50 tisíc mužů silné, s nimž hodlal ve vhodné chvíli pohraniční řeku Jalu překročiti a do východního Mandžuska vpadnouti.

Před Port Arthurem hlídal pak Togo neúnavně ztenčené jádro ruského loďstva, snaže se, ovšem bez plného úspěchu, zabrániti jeho vyjížděním minovou blokádou a potápěním zatížených vraků lodních. Ruské loďstvo, v jehož velení se uvázal rázný admirál Makarov, činilo přes to občasné výpady, aby

znepokojovalo vojenskou dopravu protivníkovu; 13. dubna však admirálská loď „Petropavlovsk“, vracející se s Makarovem do přístavu, najela na minu a byla se vši posádkou svou pohlcena hlubinou, zatím co také jiná loď válečná, „Poběda“, jinou explozí byla těžce poškozena. Japonci, kteří téhož dne druhou svou eskadrou zničili na Kamčadce ruskou pevnost Petropavlovsk, cítili se odtud nepochybnými pány námořního bojiště, neboť ruských čtvero křižáků, v dalekém Vladivostoku zakotvených, mohlo sice po rozmrznutí tamních vod znepokojovali poněkud svými výpady plavbu japonskou na východě od Korey, nikoliv však v oblasti strategicky důležité. První období boje mělo tedy průběh pro Rusko velmi neblahý. Byla to ovšem teprve předehra zápasu rozhodného, následky její byly však ihned velmi důležité a to zejména také v politice evropské.

* *
*

Viděli jsme, jak podstatně se sblížila Francie s Anglií v průběhu roku 1903, takže se hlásily již slechy o zrající „entente cordiale“. Válka rusko-japonská vnesla do jednání toho palčivou otázku. Nevystoupí Francie přece snad ve východní Asii po boku svého ruského spojence? Vláda francouzská nanařčila sice již před vypuknutím války, že se k tomu smlouvou z února 1902 necítí nikterak vázána, neočekávaná pohroma loďstva ruského hned na začátku boje ukazovala však k tomu, že srážka nebude pro říši cářskou nikterak jen podružným, koloniálním podnikem, nýbrž těžkou zkouškou, při níž zejména dojde snad k vyslání ruských loďstev, ve vodách evropských kotvících, na asijský východ a k zvýšenému tlaku ruské diplomacie na Francii, aby jim při tom neodepřela přece své pomoci. Životní zájem velel Anglii, aby ji od toho zdržela, neboť jinak bylo podle znění smlouvy britsko-japonské na snadě, že bude také britská moc stržena do boje s Ruskem i Francií a že se tím Německu přece dostane, po čem toužilo, totiž „arbitrium rerum“ ve světové politice, vzájemným bojem dvou ohromných skupin zvířené.

Proto žádal zájem britský toho, aby přátelské vztahy k Francii navazované bez prodlení byly co nejvíce utuženy a tím zvýšena naděje, že francouzská politika odolá přece všem svodům spletité situace. A ježto ve Francii zejména ministr Delcassé byl naplněn týmiž myšlenkami, nebylo nesnadno jednání o rozličných sporných otázkách, od polovice roku 1903 důvěrně vedené, urychlit tak, že již 8. dubna 1904 v Cloudu u Londýna v zámku mi-

Náhlý útok
japonský.

Port Arthur.

Čemulpo.

Korea.

Admirál
Makarov.

Námořní
převaha
Japonců.

Francie
a válka
rusko-japonská.

Anglické
obavy.

Smlouva
z 8. dubna 1904.

nistra Geoga Wyndhama mohla býti Balfourem, Lansdownem a Cambonem podepsána konvence, provázená několika deklaracemi, která sloužila cíli tomu a zároveň byla dokladem opravdu přátelského sblížení obou velmocí ve světové politice.

Nový
Foundland.

Řada otázek touto smlouvou urovnaných byla neobyčejně dlouhá, obsahujíc vedle kusů hlavních, také ne jeden podružnějšího významu. Tak byl především spor o t. zv. French-shore na Novém Foundlandu, od roku 1713 se vlekoucí, vyřízen v ten smysl, že Francie zachovala sice právo rybolovu v tamních vodách, vzdala se však ostatních výsad pobřežních. Náhradou za to dostávala v západní Africe ostrůvky Los, ovládající francouzský přístav Konakry, a zlepšení hranic v oblasti nigerské i čadské proti smlouvám z let 1890 a 1898; získala tak zejména část kraje Sokoto a Kamo s rozšířením navigačních práv na jezeře Čadském. Dále ustupovala Anglie od svých námitek proti francouzským řádům celním na Madagaskaru; také na Nových Hebridách byly spory osadníků francouzských a anglických urovnány a přesněji upraveny vzájemné hranice v horní oblasti siamské, roku 1896 stanovené, takže Francii mělo zůstatí východní, Anglii západní povodí Menamu se zajištěním samostatnosti zbývajících částí říše siamské.

Africké
kompensace.

Siam.

Vše to byly otázky, jež po léta jitřily vzájemný poměr obou zemí, a jejich konečné řešení bylo zjevným dokladem dobré vůle té i oné strany. Mnohem důležitější byly však deklarace, jež se dotýkaly poměrů egyptských a marockých. Jimi upustila Francie zejména od své zásadní nepřízně proti britskému obsazení Egypta a slíbila, že nebude vymáhati určité lhůty jeho zakončení. Přistoupila také k tomu, aby egyptská vláda nabyla větší volnosti ve správě finanční, ovšem se zárukou řádného splácení dluhů svým věřitelům; zejména směla volně naložiti s přebytkem 5¹/₂ milionu liber, uložených v Caisse de la Dette. Anglie, vytýkajíc, že nemíní nikterak měniti politický stav Egypta, zaručila naproti tomu, že bude i ve válce zachovávatí smlouvy z roku 1888 o neutralitě průplavu Suezského, vůči nimž dotud byla činila částečné výhrady. Slíbovala také, že zachová rovnoprávné postavení francouzských důstojníků v armádě egyptské i učenců francouzských ve správě tamních starožitností, jakož i svobodu francouzských škol v Egyptě. Francouzským poddaným měla tam býti vůbec na třicet let zajištěna rovnoprávnost s poddanými britskými v otázkách hospodářských, zejména celních i tarifních, a nebylo-li by ustanovení to výslovně zrušeno rok před vypršením třicetileté lhůty, mělo zůstatí v platnosti na dalších pět let.

Egypt.

Marokko

Podobné závazky brala pak i Francie na sebe hledíc k Marokku, o němž se ve smlouvě výslovně vytýkalo, že jeho územní rozsah a politický stav nemá býti měněn; při tom přiznávala však Anglie, že Francii, na tak dlouhé čáře hraničící z říší šerifskou, přísluší zvláštní péče o zachování pořádku v říši té a právo, poskytovatí jejím vládcům podporu k žádoucím opravám správním, vojenským, finančním i hospodářským. Proto zavazovala se Anglie výslovně, že nebude francouzským opatřením toho druhu klásti v cestu žádné překážky, ovšem s podmínkou, že jimi neutrpí nikterak smluvní a zvyková práva britská v oblasti marocké, zejména právo pobřežní plavby zajištěné traktátem z roku 1901, a že na újmu svobody úžiny Gibraltarské nebudou stavěna opevnění na pobřeží marockém od Melilly až k pravému břehu řeky Sebu.

Španělský
podíl v Marokku.

Ustanovení to nevztahovalo se však na tamní „presidios“ španělská, a jak Francie, tak Anglie vytýkaly výslovně, že uznávají zvláštní postavení, jež Španělsko má na marockém pobřeží svou zeměpisnou polohou a svými tamními državami. Proto měla Francie o věcech těch se Španělskem smluviti zvláštní dohodu se závazkem, oznámiti Anglii její znění. Obě vlády slibovaly si nadto vzájemnou pomoc diplomatickou při provedení všech kusů dohody.

Tato ustanovení o Marokku, jež byla spolu s ostatními články konvence i deklarací ihned publikována, provázela tajná dohoda, v níž obě vlády vytýkaly, kdyby stav věcí je snad přinutil k změně postupu v Egyptě nebo v Marokku, že ustanovení o obchodní rovnoprávnosti, volné plavbě průplavem Suezským a zákaz opevnění pobřeží marockého naproti Gibraltarů vždy zůstanou platna. Vyhrazovaly si však právo, zrušiti bez vzájemného odporu po případě dotavadní kapitulace, a stanovily, že za zjevného úpadku panovníkové moci sultána marockého Španělsko může se zmocniti správy pobřežního pasu od Melilly až k ústí řeky Sebu, ale se zárukou obchodní svobody a bez zřizování pevností v něm. Měla se však s ním o tom dříve uzavřiti zvláštní dohoda.

Tajné články
dohody.

Tyto články zůstaly tedy až do roku 1911 tajné, skutečné úmysly smluvních stran se zřetelem k Marokku osvětlovala však dostatečně již nota, kterou lord Lansdowne provázal publikaci smlouvy. Vytýkal v ní, že bez zasažení silné a vzdělané moci poměry marocké se nemohou zlepšiti, a přiznával, že jediná Francie jest určena k tomu, aby na se vzala „úkol, pokusiti se o regeneraci tohoto kraje.“ Nehodlá jej prý sice nikterak anektovati nebo zlomiti vážnost sultánovu; ježto se však musí podjati značných obětí, chce-li vzíti na

Nota
Lansdownova.

sebe tuto zodpovědnost a učiniti konec anarchii při svých alžírských hranicích, nemíní jí Anglie v tom činiti překážek, nýbrž přiznává jí výslovně „a predominant influence in Morocco.“

Z toho bylo zjevno, že, podobně jako to již roku 1900 byla učinila Itálie za cenu uznání svých tripolských nároků, nyní i Anglie se zásadně smiřovala s možným rozšířením vrchní moci francouzské na Marokko, ovšem s podmínkou španělského podílu na kořisti na místě pro zájmy britské choulosti-
vém a s oplátkou se strany francouzské v Egyptě.

Ve spojení s tímto upevněním britského panství na Nilu a s italskými nadějemi na obsazení Tripolska řešila se tedy smlouvou z 8. dubna 1904 velmi důležitá otázka světové politiky, rozděl poručení křesťanských velmocí nad severoafrickou oblastí islámu. Věc bylo proto sama o sobě značného dosahu, ještě významnější byl však duch, v němž dohoda se dala. Lord Lansdowne vyjádřil to v „covering despach“, doprovázejícím souhrn londýnských smluv, kde vytýkal, že jednotlivé dohody, ač významné svou vlastní vahou, zvláštní ceny nabývají jakožto části soustavy, která nově upravuje všecek poměr obou velmocí. Nechutenstva a podezření doby minulé ustupují srdečnému přátelství a proto lze prý se nadíti, že toto vzájemné upřímné uznání spravedlivých potřeb a snah té i oné strany přispěje podstatně k zachování světového míru.

Slova ta nebyla jistě jen holou, pokryteckou frází. S ohledem na další vývoj věcí byl smlouvě z 8. dubna 1904 ovšem zejména s německé strany dáván ráz mnohem méně pacifický; byla naopak vyličována jako úhel-
ný kámen dáblského útočného plánu krále Eduarda VII. k obklíčení Německa ze všech stran nepřátelskými šiky a zadrhnutí všech vývojových možností jeho mladé moci světové. Náзор ten jest nepochybně nejen upřílišný, nýbrž venkoncem mylný. Anglická vláda na počátku 1904 odkláněla se sice nepochybně od Německa, nic nenavědčuje však tomu, že by odklon ten byly provázely útočné úmysly a vědomá snaha po zlomení německé moci. Bylo ovšem nepochybně, že se britská vláda již delší dobu snažila o to, aby vyšla z osamocení, která se jí jevila tíživou zejména od té doby, co se světová politika stala mnohem složitější než dříve vzrostlým počtem jejich nových účastníků; mezi nimi Německo mělo pak postavení zvláště význačné svou netrpělivou snahou, dohoniti na všech stranách, v zámoří i na východě, to, co bylo zameškalo v dobách minulých. Proto, jak jsme viděli, bylo po dlouhou dobu snahou vůdčích státníků anglických, právě s Německem vejíti v přátelské dorozumění o společném řešení důležitých otázek světových. Teprve když

věc neměla zdaru a naopak bylo zjevno, že zájmy britské a německé v nejedné otázce se mohou střetnouti, obrátila londýnská vláda své úsilí k Francii a sblížila se s ní v dubnu 1904 opravdu dohodou, jejíž podstatné kusy jsme právě poznali.

Němečtí historikové srovnávali obrat ten se známým renversement des alliances z roku 1756, jež podobně dotavadní nepřátele, rod habsburský a Francii, na ráz učinilo spojenci. Než podobnost není veskrze přiléhavá. Mezi Francií a Anglií bylo v průběhu 19. věku již před tím několik významných episod přátelské součinnosti, na příklad za Ludvíka Filipa i za Napoleona III., takže vzájemná řevnivost jejich v době po pádu Napoleona I. neměla již ráz trvalého pásma zásadní povahy, jaké před rokem 1756 bývalo mezi Bourbony a Habsburky. Bylo to spíše náhodné nakupení několika určitých otázek, v nichž se zámořské rozpětí britské i francouzské střetlo na konci 19. věku, a žádná z otázek těch nesahala vlastně do životní hloubi potřeb národních. Proto bylo lze při dobré vůli řešiti je kompensací, a jen umíněná krátkozrakost diplomatů, jako byl Holstein, měla rozpor francouzsko-anglický za nepřeklenutelný a budovala na něm jako na pevné půdě své plány. Nadto nebyla smlouva z roku 1904 opravdu smlouvou aliační, jež by vázala státníkům, kteří ji podpisovali, a jejich státům ruce v obecných směrnicích zahraniční politiky a ukládala jim závazky povážlivé bezpečnosti mocí jiných; bylo to spíše odstranění nahromaděných překážek slušného soužití sousedského a hlavním cílem Anglie nebylo při tom, aby získala spojence k určitým kladným cílům, nýbrž aby si setřásla s krku možného nepřítel-
e pro případné těžké chvíle budoucí a zjednodušila tím vůbec poněkud roz-
vahu své světové politiky. Věc vystihl dobře již roku 1903 německý vyslanec v Londýně hrabě Metternich, když psal o chystané „entente cordiale“, že nevěří „daß König Eduard hiemit einen Schlag gegen Deutschland hat führen wollen.“ Anglii jde prý především o to, „einen Gegner weniger zu besitzen“; to jí způsobuje vítaný oddech, „aber die Aussöhnung mit einem Gegner bedeutet nicht notwendig die Feindschaft mit einem Dritten“.

Opravdu útočného hrotu, jež by se byl zvláště proti Německu obracel, v souboru smluv francouzsko-anglických z roku 1904 nelze nalézti. Nebyly sice německé vládě z Paříže zvláště notifikovány, z Londýna však ano, a staly se ostatně ihned „juris publici“ obecným uveřejněním jejich. Nadto oznámil již před jejich podpisem 23. března 1904 Delcassé podstatný obsah dohody německému vyslanci knížeti Radolinovi ústně, ujišťuje jej, i když

Sblížení
britsko-fran-
couzské.

Ráz dohody
a její cíle.

Vztah
k Německu.

Podstata
„entente
cordiale“.

Její neútočný
ráz.

Ohlášení
dohody

Francie bude nucena v zájmu své pohraniční bezpečnosti poskytnouti sultánu marockému pomoc k lepší úpravě jeho státu, že věc učiní tak, aby z ní vzešel zisk pro všechny, kdož v Marokku mají hospodářské zájmy, při zachování úplné svobody obchodní.

Skutečnost, že mezi Francií a Anglií došlo k přátelskému poměru, byla ovšem sama o sobě těžkou porážkou pro ty německé státníky, kteří před tím byli odmítli sblížení s Anglií v naději, že při trvalém rozporu mezi britskou mocí na jedné a Francií s Ruskem spojené na druhé straně Německo ještě na dlouho zachová výhodnou úlohu toho, kdo, nejsa vázán ani k tomu, ani onomu táboru, může s oběma koketovati, od obou vymáhati drobné ochoty a po případě jako rozhodčí v osudných chvílích na sebe strhnouti vůdčí místo ve světové politice a největší zisky. Neupřímná a náladová hra Viléma II. brzy s anglickým přátelstvím proti spolku rusko-francouzskému, brzy však naopak s ideou velkého spolku pevninného proti britskému imperiu namířenou, stávala se dohodou francouzsko-anglickou vpravdě mnohem neseadnější, ale hra ta nepřispívala nikterak k uklidnění světových poměrů a nedůvěra Angličanů vůči ní byla zcela oprávněná.

A stejně nebylo pochybnosti o tom, že k docílení dohody roku 1904 nemálo přispěla nespokojenost anglická s přílišným užíváním výhrušného postupu se strany německé diplomacie i v otázkách, při nichž toho nikterak třeba nebylo; tak přiznal pozdější ministr věcí zahraničních, Grey, zcela otevřeně, že zejména v egyptské otázce dorozumění s Francií britským státníkům bylo hlavně proto vítané, ježto jim vytáhlo hlavu ze smyčky, kterou dotud německá diplomacie, kdykoliv šlo o egyptské věci, podle svého zájmu uvolňovala nebo zadržovala. Anglie nabyla tak vůbec v mnohém ohledu volnější rukou, nic nenasvědčovalo však tomu, že by byla, podpisujíc smluv s Francií, po volnosti té toužila především proto, aby se mohla lépe rozpráhnouti právě na Německo. Mnohem důležitějším bylo jí, jak jsme již nahoře vytkli, aby zabránila rozšíření východoasijské války do Evropy, což bylo nepochybně v zájmu světového míru účelnějším, než horlivost, s jakou krátce před tím Vilém II. cáře vháněl do boje s Japonskem. Důležitá byla pak k posouzení rázu dohody francouzsko-anglické i skutečnost, že jednotlivá ustanovení její v žádném směru nekřížila směrnic a zájmů, které do té doby pro zahraniční politiku německou byly rozhodující.

Dosvědčoval to již sám způsob, s jakým vůdčí kruhy berlínské věc přijaly a vůči ní si vedly, dokud jim podstatná změna evropské rovnováhy, poráž-

kou Ruska o celý rok později způsobená, nedala příležitosti k podstatné změně tohoto původního stanoviska. Tak schválilo jak Německo, tak i jeho spojenci, Italie a Rakousko, bez obtíží novou úpravu finanční správy egyptské a uvolnění její úvěrní zálohy, když je v důsledku francouzsko-anglické dohody khedivův dekret v život uvedl. Německo vidělo sice nerado, jak dráždivá otázka egyptská ustupuje konečně z repertoiru světové politiky, neozvalo se však hlasitě proti tomu, a ani s marockou záležitostí nebylo zatím jinak.

V kruzích všenněmeckých ukazovalo se sice dosti horlivě na to, že by národ německý naléhavě potřeboval vhodného kusu marocké půdy jak pro své námořní zájmy, tak pro vystěhovalcké účely. Některé listy, na příklad „Rheinisch-Westfälische Zeitung“, nařikaly podrážděně, že tam, kde jiní berou plnými rukama, německý Michl vychází zase s prázdnem, a v samém okolí císařově byli zajisté mnozí téhož mínění. Zodpovědné kruhy vedly si však mnohem zdrženlivěji. Již v říjnu 1903, když se španělské strany se německé diplomacii dostalo prvních určitějších zpráv o chystané dohodě mezi Paříží a Madridem o věcech marockých, napsal Vilém II. výslovně, že nebude míti nic proti tomu, zůstane-li pro Německo v Marokku platná zásada „otevřených dveří“ v obchodním ohledu, a vyslovil naopak přání, aby Francie v šerifské říši aspoň 200 tisíce mužů byla zabavena, ježto jí to jinde zeslabí. Také v březnu 1904 podotkl císař při schůzce s králem španělským ve Vigo výslovně, že Německo netouží po území marockém, nýbrž že žádá jen volnosti obchodu a hospodářského podnikání pro své příslušníky v zemi té; a přiznával zároveň, že Francii a Španělsku přísluší přirozeně vůdčí postavení při proměně Marokka ve stát uklidněný, naznačuje při tom ovšem, že by Německo jako náhradu své ústupnosti přijalo jinde drobné zprostitutné, na příklad možnost, získati koupí guinejský ostrov Fernando Po.

Také říšský kancléř Bülow v rozhovoru s anglickým vyslancem Lascellem 8. dubna vytkl, že Německo vítá dohodu anglicko-francouzskou v zájmu světového míru, a officiosní „Norddeutsche Allgemeine Zeitung“ psala o věci podobně, kdežto v „Kreuzzeitungu“ profesor Schiemann, jehož styky s vládou byly velmi těsné, obhajoval takřka právo Francie na pacifickou penetraci v Marokku, zachová-li jen otevřené dveře pro ostatní v hospodářském ohledu. Když pak věc přišla na přetřes v říšském sněmu 12. a 14. dubna, a zejména všenněmecký antisemita hrabě Reventlow vyslovoval lítost nad tím, že jiní bez Německa o Marokko se dělí, odpověděl Bülow, že Německo má tam jen hospodářské zájmy, které se zatím nejeví nikterak ohro-

Německo
a Egypt.

Německo
a Marokko.

Vilém II.
a Španělsko.

Projevy
Bülowovy.

Následky.
pro německou
politiku.

Uvolnění
Anglie vůči
Berlín.

ženy, a naznačoval, že by bylo zpozdilé, sáhati snad k meči pro kus šerifské říše.

Ze všeho toho bylo zřejmo, že dohoda anglicko-francouzská, ač ovšem v Berlíně způsobila nepochybně trpké zklamání, nebyla tu zatím nikterak přijata jako věc, v níž by Německu bylo nutno viděti zjevnou křivdu nebo hrozící nebezpečí. Zejména nedávala diplomacie německá na jevo, že by v ní viděla podnět k zhoršení svých vztahů k Anglii, a také schůzka krále Eduarda VII. v Kielu s německým dvorem, k níž došlo v červnu 1904, měla okázale přátelský ráz. Mnohem více než proti Anglii obracela se nedůvěra a nakvašenost Viléma II. tehdy proti Francii, které dával za vinu, že odmítá soustavně ruku k smíru, z Německa jí znova a znova podávanou, a že dává naopak i za cenu těžkých obětí sblížení s Anglií přednost před císařovou myšlenkou, vytvořiti „v obecném zájmu pevninný blok dosti silný, aby se mohl státi úzdou žádostivostem britským“.

Zejména vůči belgickému králi Leopoldovi II. vyslovil se proto císař již v lednu 1904 velmi podrážděně a mluvil dokonce o tom, že mu nezbude, než aby preventivní válkou Francouze zkontroloval; vyzíval tu dokonce belgického krále přímo k tomu, aby šel s ním a vykrojil si z poražené Francie náležitou náhradu. A ještě více podráždil Viléma II. pak v zápětí nezdařilý pokus o osobní schůzku s francouzským prezidentem Loubetem, jež měla býti jaksi protiváhou současného sblížení anglicko-francouzského. Věc tu umlouval v Paříži kníže Monacký a k schůzce mělo dojíti v dubnu 1904 v Itálii, kde Loubet právě učinil králi italskému okázalou návštěvu ve chvíli, kdy také Vilém II. se svou jachtou křižoval v tamních vodách. Loubet k počátku nebyl k tomu neochoten a také italský ministr věcí zahraničních, Tittoni, schvaloval schůzku; pro odpor ministra Delcassé a vyslance v Římě, Barréra, sešlo s ní však, a tato důsledná upjatost francouzská zvýšila jen ještě podrážděnost císařovu, takže po urychleném návratu z Itálie měl v Karlsruhe 28. dubna řeč, kde opět vůči Francii poněkud mečem zařinčel. Byl to však jen jeden z jeho obvyklých náladových projevů a v podstatě nebylo možno tvrditi, že by dohoda podepsaná 8. dubna svou vlastní podstatou napětí evropské byla jakkoliv stupňovala.

Šlo ovšem také o to, jak bude přijata v obou zemích, jež měla navzájem smířiti a sblížiti. V anglické sněmovně dostalo se jí příznivého uvítání nejen vládní většinou, nýbrž také liberální opozicí, vedenou Campbellem-Bannermanem a Eduardem Greyem. Jen lord Rosebery vyslovoval obavu, ne-

utrplí-li marockými ústupky britské postavení v Gibraltaru. Ze všeho bylo tedy zřejmo, že v anglickém prostředí dohoda s Francií byla po náladové stránce dobře připravena. Ve Francii měl naproti tomu Delcassé postavení poněkud těžší pro přísné kritiky z kruhu osadních odborníků. Freycinet nemohl ozeleti francouzských nadějí na Egypt a dal tomu důtklivý výraz ve své knize „La question d’Egypte“; také předseda sněmovny Deschanel vytýkal, že Anglie neučinila Francii vlastně žádných ústupků, jež by jí stály určité oběti, a že nebylo vhodné tolik rozličných otázek v jediný celek smluvní vtělovati. Hanotaux vyslovoval se podobně v předmluvě k publikaci bývalého guvernéra alžírského René Milleta o zahraniční politice francouzské, a zejména nadšenci francouzského rozpětí v Africe, kteří stále ještě stáli ve stínu fašodské porážky, na příklad Jean Darcy, autor cenné knihy o francouzské Africe, varovali před přílišnou důvěřivostí vůči anglickým slibům.

Také někteří přátelé Ruska, jichž bylo značně zejména mezi upisovateli cářských půjček, vyslovovali obavu, aby sblížení s Anglií nebylo zapláceno ztrátou ruské aliance. Než naproti tomu větší část politického světa pochopovala i v Paříži dobře, jak značným úspěchem pro Francii bylo, že mohla bez rozvázání svého spolku s Ruskem vejíti i s Anglií v přátelský poměr, jímž se její postavení v Evropě nepochybně upevňovalo, takže kterýsi pařížský list mohl napsati, že teprve nyní se vlastně končí doba Bismarckova. Mnohým jevila se nová „entente cordiale“ s Anglií nadto zároveň i vítanou zárukou, že nebude Francie tak snadno zatažena do války rusko-japonské. Proto schválila komora v listopadu 1904 konvencí s Anglií 443 hlasy proti 105 a senát 215 hlasy proti 137. Ve chvíli té ovšem válka na východě asijském pokročila již k vrcholnému období, jehož význam byl i pro evropské poměry velmi značný.

* * *

Na pozemním bojišti východoasijském přinesl teprve měsíc květen první významné srážky. Velitelem ruského vojska stal se tu Alexander Nikolajevič Kuropatkin, šestapadesátiletý generál, který již v turecké válce 1877 a později v Turkistánu byl osvědčil své taktické schopnosti a později jako ministr války si nadto získal pověst dobrého organisátora. Veřejnost ruská viděla v něm nejlepšího žáka Skobelevova a důvěřovala mu. Zasvěcení měli ovšem od počátku pochybnost, nebude-li jeho činnost trpěti dvojí stinnou stránkou;

Eduard VII.
v Kielu.

Leopold II.
Belgický.

Plán schůzky
Viléma II.
s Loubetem.

Dojem dohody
v Anglii.

Francouzské
kritiky.

Schválení
sněmovnou
pařížskou.

Kuropatkin.

jednak malou odolností a opatrností vůči náladám dvora císařského a pak sklonem Kuropatkinovým, hromadit příliš mnoho práce ve vlastních rukou, a to i úkolů podružnějších. Ještě důležitější bylo však, že jeho postavení bylo od počátku stíženo součinností s admirálem Alexejevem, jenž jako svrchovaný správce ruských držav na východě asijském si činil nárok na vrchní velení nad loďstvem i pozemními silami.

Jeho obranný plán.

Kuropatkin, který přijel do Mandžuska na konci března 1904, kdy se námořní předehra války pro Rusy tak neblaze vytvářela, byl přesvědčen, že nejen jest třeba vzdát se dočasně obrany Korey, nýbrž chtěl i v Mandžusku zatím jen zcela zdrženlivě si vésti. Jeho úmysl byl, útočné skupiny japonské obecným ústupem vlákat do nitra hornatého kraje a zasadit jim rozhodnou ránu teprve, až Rusko tu shromáždí vojenskou přesilu. Vzpomínka na ruské vítězství nad Napoleonem I. roku 1812 na něho patrně mocně působila. Ponechal tedy na korejském pomezí jen pozorovací sbor generála Zasuliče, asi 19 tisíc mužů silný, a svěřil obranu poloostrova Kvantunského posádce v Port Arthuru, kdežto hlavní skupinu vojenských sil soustřeďoval mnohem dále na severu u Liaojanu, ležícího na dráze východočínské jižně od Mukdenu.

Proti tomuto plánu, který nechával značnou část jižního Mandžuska zatím otevřeno japonskému vpádu a smířoval se s dočasným odříznutím Port Arthuru, byl však Alexejev zřejmě zaujat, maje za to, že by bylo lépe hned od počátku překaziti ráznější obranou pronikání Japonců, jejichž bitevní schopnost zřejmě podceňoval, do mandžuského pohraničí. Následkem toho, když na konci dubna japonský generál Kuroki se značnou převahou číselnou se jal usilovati o přemostění a přechod pohraniční řeky Jalu, dal se tu Zasulič svésti k tuhým bojům obranným. Jeho příliš mělká fronta byla však 1. května u Tiurenčinu rychle prolomena a Japonci zatlačili pak jeho sbor snadno do hornatého zázemí.

Srážka, v níž Zasulič ztratil na dva tisíce mrtvých i raněných, zároveň však i 600 zajatých a 21 děl, byla o sobě nevelikého dosahu strategického, význam její tkvěl však v tom, že nepochybným úspěchem při prvním boji s evropským vojskem sebevědomí japonského mužstva bylo povzneseno, kdežto na ruské straně padla illuse o vojenské inferioritě drobných Asiatů. Japonci tu ukázali naopak, že vlastenecké vzrušení jim dodává i v dešti kulí naležitou míru útočné obětavosti, provázené obezřetným vedením taktickým i strategickým důmyslem.

Opravdu, zatím co Kuroki velmi opatrně postupoval za poraženým před-

vojem ruským k značně vysokým horským přechodům, jalo se vrchní vedení japonské 5. května vyloďovati druhou skupinu, vedenou baronem Oku, u Pitseva na poloostrově Kvantunském, kde dobytí Port Arthuru se jevílo především nutným cílem a závazkem národní cti. Skupině té podařilo se opravdu bez valných ztrát odříznouti pevnost od ostatního poloostrova a 26. května zmocnili se Japonci i ruských opevnění na zúženém místě u Čencou a Nanšanu, takže jim v zápětí padl do rukou přístav Dalnij se značným množstvím válečných zásob. Tento postup jejich byl pak tím odvážnější, ježto právě v polovici května loďstvo Togovo ztratilo dva obrněnce najetím na minu a jeden křižník druhé třídy srážkou v mlze. Kdyby bylo ruské loďstvo, v Port Arthuru se z předchozích škod zotavující, tehdy včas zasáhlo, mohlo snad vážně znesnadniti dodávání posil vojenských z Japonska na poloostrov Kvantunský. Veřejné mínění japonské dovedlo však se vzácnou kázní vlasteneckou utrpené ztráty utajiti a příležitost minula Rusům bez užitku.

Za to snažil se Alexejev na souši přiměti Kuropatkina k tomu, aby vrhl své síly k jihu na Kvantunský poloostrov a vzal sbor generála Oku do dvojího ohně dříve, než se vytvoří souvislá fronta japonská v jižním Mandžusku. Kuropatkin bránil se však tomu, trval na nutnosti, soustřediti větší síly v zázemí k ráně nepochybně rozhodné, a teprve na výslovný příkaz z Petrohradu vyslal generála Stackelberga na jih, aby se pokusil o vyproštění Port Arthuru. Dal mu však jen 36 tisíc mužů, obávaje se, že by zatím sám mohl býti s příliš slabými zálohami překvapen buď postupem Kurokiho z východu nebo třetí skupinou japonskou, nedávno vyloďenou pod velením generála Nodzu na jižním pobřeží mandžuském u Takušanu, jejíž sílu neprávem přeceňoval. Naproti tomu Oku, zanechav před Port Arthurem zatím jen slabší, pozorovací sbor, vrhl se na Stackelberga a porazil jej u Vafanku tak, že Rusům z nešťastné operace vznikly opět jen zbytečné ztráty a Japoncům zvýšená sebedůvěra.

Další průběh tažení byl pak, že v oblehání Port Arthuru se uvázal zvláštní sbor, jemuž velel generál Nogi, kdežto ostatní tři armády, v jejichž čele stáli Kuroki, Oku a Nodzu, soustřednými pochody navzájem spojení hledající, se snažily těsným kruhem sevřít hlavní postavení ruské u Liaojanu podle vůdčího hesla pruské strategie Moltkeovy „getrennt marschieren, vereint schlagen“. Jednotného velení nad touto velikou operací ujal se maršál Oyama, jenž byl dotud válku z Japonska řídil, a postup armád dál se s methodickou opatrností poměrně zvolna, z části také proto, že převaha japonského loďstva na moři ve chvíli té opět nebyla tak naprostá, jako před tím.

Japonci na Kvantunském poloostrově.

Výpad Stackelbergův.

Vafanku.

Strategie japonská.

Bitva na Jalu (1. květen 1904).

Námítky Alexejevovy.

Námořní operace.

Čtvero rychlých křižníků ruských, jejichž přístavem byl Vladivostok, rozvinulo totiž pod vedením admirála Skrydlova neočekávaně značnou útočnost. Uniknuvše dozoru japonské eskadry admirála Kamimury pronikly v polovici června až do úžiny korejské, bombardovaly dokonce Jokohamu a potopily tu značný počet dopravních lodí japonských, takže spojení vojsk bojujících v Mandžusku s mateřskou zemí jevílo se ohroženo zejména, když také admirál Witthöft, velící v Port Arthuru, 23. června vyjíždkou na volné moře se šesti obrněnci, čtverem křižníků a značným počtem menších jednotek ukázal, že se mu podařilo aspoň z části opravit škody předchozích měsíců.

Zápasy v Mandžusku

Togo byl proto nucen rozvíjeti zvýšené úsilí i ostražitost. Přes to neustály armády japonské v Mandžusku ve svém postupu a Kuropatkin stále nedovedl se rozhodnouti k tomu, aby užil výhod vnitřní čáry a převahou se vrhl na některou z nich dříve, než dojde k jejich spojení. Duch pravé vojenské odvahy mu patrně chyběl; byl v zajetí svého obranného plánu, při tom nedovedl však naopak odolat tlaku Alexejevovu a nervosním příkazům z Petrohradu, aby si ve věci té vedl zcela důsledně. Připustil, že dílčími útoky na tu onu japonskou skupinu se staly přece pokusy o zastavení nepřátelského postupu, a ovšem opět s nezdarem, ježto obava před odříznutím ústupu bránila velitelům ruských oddílů v krajním užití bojových záloh a také pozorovací služba jejich byla zřejmě nedostatečná. Tak odrazil Oku 24. července u Tatiščaj vítězně nápor generála Zarubajeva a několik dní potom zmařil i Kuroki pokus ruské skupiny, vedené generálem Kellerem, zatlačit ho zpět na Motienském průsmyku.

Japonský postup.

Se značnými ztrátami a s otřesenou důvěrou v úspěch konečný ustupovaly tedy předsunuté sbory ruské zpět na liaojanskou základnu, kolem níž se kruh japonských vojsk stále zužoval. Zatím však došlo na moři k důležitému rozhodnutí. Na konci července počal generál Nogi s vojskem rozmnoženým na 60 tisíc s rozhodným útokem na Port Arthur, když byl se před tím postupně zmocnil dvojího kruhu opevnění, zřízených před vlastní pevností. Ruská posádka čítala asi 40 tisíc mužů, byla však zesílena několika tisíci vyloděnými námořníky. Pevnost nebyla při počátku války sice ještě zcela vybudována, měla však silnou polohu přírodou a opevnění její doplňovala soustava zatímních náspů bitevních. Duší technické obrany byl schopný generál Kondratěnko, kdežto vrchní velitel, generál Stěselj (Stössel) nedovedl tou měrou, jako on, vzbuditi důvěru vojska, a jen rychlé obklíčení pevnosti způsobilo, že nebyl vystřídán jiným velitelem.

Útok na Port Arthur.

Hned první útoky japonské na t. zv. Vlčí vrch, důležitý bod hlavního opevnění, na konci července způsobily v Petrohradě prudkostí svou obavou před rychlým pádem Port Arthuru. Proto bylo přikázáno admirálu Witthöftovi, aby se pokusil stůj co stůj o záchranu loďstva do Vladivostoku. Admirál vyplul opravdu 10. srpna z přístavu, ve srážce s loďstvem Togovým padl však hned na počátku boje a loďstvo ve zmatek uvedené smrtí jeho i dobře soustředěnou palbou nepřátelskou bylo takřka zničeno. Jediný obrněnec, dva křižníky a čtvero torpédoorců probilo se do čínských přístavů a bylo tam internováno; zbytek byl s těžkými ztrátami vržen zpět do Port Arthuru a čtyři dni potom podařilo se Japoncům nadto i vladivostocké křižníky Skrydlovovy zaskočiti a zničit.

Zničení ruského loďstva (10. srpen 1904).

Tím bylo Rusko ve vodách východoasijských konečně opravdu bezbranné a japonské vrchní velení chtělo úspěch dovršiti v zápětí také vzetím Port Arthuru. Ve dnech 18.—29. srpna vedl Nogi opětovně prudký útok na pevnostní úseky, položené namnoze na srázných kopcích, a uváděl svět v úžas obětmi na životech s tím spojenými. Přes to však, že počet japonských mrtvých a raněných převyšil 15 tisíc, neměly útoky pro tuhou obranu ruskou podstatného úspěchu, a když se totéž i v září opakovalo, byli Japonci nuceni přejíti k soustavnému obléhání pevnosti rozmnožením těžkého dělostřelectva a značným přísouváním zákopů.

Boje o Port Arthur.

Zatím co takto na Kvantunském poloostrově válka nabyla vleklejšího rázu, stahoval maršál Oyama před hlavním postavením ruským v Liaojanu čela svých tří armád k rozhodnému úderu. Souhrnný počet jejich bojového mužstva činil ovšem pouze na 135 tisíc, kdežto Kuropatkin měl tehdy po ruce již vojsko o dvacet tisíc mužů silnější a opatřené v hlavních pozicích dlouhými čarami zákopů, které v této válce ve vzájemném boji pýchot opět nabyly zcela nezvyklého významu jako nutná ochrana proti vzrostlé účinnosti rychlopalné výzbroje. Přes to odhodlal se Oyama k útoku, věda dobře, že číselná převaha vojska ruského bude v dalším postupu neustálými posilami z Evropy jen ještě vzrůstati, nepodaří-li se nepříteli nyní rozhodnou porážkou zeslabiti. Opravdu mohl několika krvavými šarvátkami ve dnech 24. až 28. srpna uceliti kruh svého vojska a zatlačit ruské přední skupiny na hlavní obrannou čáru Kuropatkinovu. O toto jádro liaojanského postavení začal se pak 30. srpna hlavní boj na polokruhu mnoho kilometrů širokém. Do 3. září byl boj ten opravdu nerozhodný, když tu Kuropatkin dal rozkaz k obecnému ústupu ruského vojska na Mukden. Měl sice ještě zálohy, jež mohly s nadějí na ús-

Bitva u Liaojanu (24. srpen — 3. září 1904).

Ruský ústup.

pěch zasáhnouti do boje, váhal však vsaditi vše na jedinou kartu, tím spíše, ježto se obával, aby sbor generála Kurokiho, z východu ruské postavení v týle obchvacující, přefíznutím dráhy východočínské, jediné tepny, jež jej spojovala s Ruskem, celku vojska ruského nepřipravil nový Sedan.

V japonském důstojnictvu tkvělo opravdu heslo to v myslích všech jako konečný ideál a proto bylo pro ně těžkým zklamáním, když Rusové boj přerušili a v spořádaném ústupu bez valné ztráty válečného materiálu k severu couvli. Neboť, ač mravní úspěch zůstával Japoncům, kteří podrželi bojiště, ztráty jejich byly při tom asi o sedm tisíc vyšší ztrát ruských a při současně tuhé obraně Port Arthuru unikala jim naděje na rychlé vítězství konečné do nejisté dálky. Ta i ona strana napjala pak síly své seč byla. V Japonsku změna branného zákona umožnila vrchnímu velení, aby užilo pro polní válku i ročníků, dotud jen k službě ve vlasti určených, kdežto v Rusku hlavní péče se kupila kolem všemožného stupňování výkonnosti sibiřské dráhy, aby na bojiště včas došly nutné posily i zásoby. Zároveň rozhodl se cář k pokusu, zachrániti Port Arthur i Vladivostok výpravou námořní, pro niž loďstvo v baltských přístavech, zejména v Libavě a Revalu, chvatem bylo připravováno, ač odborníci vážně pochybovali o možnosti úspěchu touto cestou jednak pro obtíže daleké cesty a také proto, že baltské loďstvo ruské bylo jakostí svou po většině horší, než loďstvo na dalekém východě Japonci zničené. Spíše byla naděje, že Port Arthur podaří se zachrániti přece jen úspěchem vojska pozemního, když urychlené dodávání posil Kuropatkinovu armádu v několika nedělích na 220 tisíc mužů rozmnožilo a její číselná převaha nad nepřítelem byla nepochybná.

Sám Kuropatkin uvěřil tomu a ohlásil okázalým provoláním 2. října vojsku svému, že dotud byl sice s krvácejícím srdcem válku vedl jen obranným způsobem, nyní však že povede armádu k rozhodnému útoku. Opravdu počal síly své v nejbližších dnech posouvat zase k jihu. Na Japonce, jejichž počet nepřevyšoval 160 tisíc, přišla nyní úloha obranná, a od 9. října rozvinula se v údolí řeky Šaho bitva velikého rozsahu. Ještě více než před tím vstoupil tu v život nový ráz zápasu. Bojiště přes 90 kilometrů rozlehlé unikalo vládě pouhého oka a dovolovalo vrchnímu velení řídit bitvu a seznamovati se se stavem jednotlivých úseků pouze telegrafem nebo telefonem; užívání rýče a nepřímá střelba dělostřelectva činily na výcvik mužstva nebývalé nároky a obraz boje měnil se také podstatně tím, že hlavní pohyby útočné se daly především v noci anebo za ranního šera. Při tom provlekla se bitva opět na dlouhou řadu dní

a proměnila se vlastně v nesouvislý souhrn rozličných akcí místních, příznivých zde té, onde druhé straně, takže žádná neměla v celku převahy nepochybně.

Podobně jako před tím u Liaojanu byl však Kuropatkin, když ani pátý den nepřinášel úspěchů rozhodných, opět pojat obavou o zajištění týlu, zejména, ježto bylo zjevno, že ruská křídla namnoze nevykonala se zdarem nařízených obchvatných posunů, při tom však ztratila dotek s těžce zápasícím centrem. Kuropatkin jal se proto stahovati síly své zpět na severní břeh řeky. Ústup neměl sice opět nikterak ráz porážky; vojsko ruské zachovalo ve své moci značnou část bojiště, okopalo se tu a dobylo dodatečně znovu i důležitého pahorku, nazvaného po generálu, jenž útok vedl, kopcem Putilovským. Teprve 19. října skončil se zápas s tímto nerozhodným výsledkem, vyžádav na zabítých a raněných přes šedesát tisíc, a souvěkovci zažili po prvé nezvyklý obraz dlouhé fronty zákopové dvou velikých armád do sebe ztrnule zakousnutých.

Na ruské straně bylo to vyhlášováno za úspěch a Kuropatkinovi dostalo se zadostiučinění, že Alexejev, jenž mu byl dotud podle jména nadřizen, konečně byl odvolán. Nestranná úvaha ukazovala ovšem pravý opak úspěchu, ježto vlastního cíle těžkého boje, úlevy stísněnému Port Arthuru, nebylo naprosto dosaženo a další vyhlídky války byly povážlivě zachmuřeny také událostmi, které se byly zatím v Rusku samém sběhly.

Na počátku války probudil se také tu dosti čilý ruch vlastenecký. Hlásilo se mnoho dobrovolníků do služby sanitní, zemstva i městské správy přispívaly obětavě na činnost Červeného kříže a zdálo se, jakoby válka opravdu mohla vzmužiti národní cítění, otrávené nespokojeností s cářským režimem. V trapném rozporu mezi Kuropatkinem a Alexejevem i v neúspěchu, který měl za následek, vidělo však veřejné mínění záhy zhoubné následky dvorské kamarilly; přezíralo veliké výkony technické sibiřské dráhy, umožněné především úsilím ministra železnic, knížete Chilkova, kritisovalo výběr pluků pro bojiště a nápadné šetření gardových sborů. Všude se šířily pověsti o veliké korupci v dodávkách výzbroje i vykrádání dárků pro vojsko. Zprávy o nedostatečném odborném výcviku důstojníků a o rozmařilém životě štábů v etapě působily stejně tísnivě, jako pověsti o sporech a intrikách jednotlivých generálů, jež ochromovaly jednotnost velení a vedly k nezdaru nejedné operace válečné, a rovněž bylo záhy zjevno, že ruský mužík, ač udatný k obraně, přece není tak proniknut vědomím veliké věci, za niž bojuje, jako japonský voják, a proto druhdy selhává, zejména v útoku.

Napětí sil
válčících stran.

Nerozhodný
výsledek.

Baltské loďstvo.

Ruské
nevýhody.

Bitva
na řece Šaho
(9.—19. října).

Nálada
v evropském
Rusku.

Projevy
proti válce.

Značnou pozornost vzbudil i výmluvný projev proti válce, který v červnu 1904 vydal s věšteckým pathosem Lev N. Tolstoj, a zlověstná myšlenka, že porážka na dalekém východě Rusku vlastně více poslouží než vítězství, ježto otrěse prohnilým samodržavím podobně, jako kdysi válka krymská, počala působiti hlodavě v inteligenci ruské ve chvíli, kdy Japonsko stupňovalo své úsilí krajním nadšením vlasteneckým; a zvláště trpce působilo, že činovníká správa v čele s nenáviděným Plehvem dále dusila všechnu volnější kritiku a netajila se svou nedůvěrou k zemstvům, i když šlo o jejich zřejmou obětavost. Proto oddychla si vskutku veliká část vzdělaných vrstev, když tento zosobňovatel reakčního směru byl 28. července 1904 poblíž varšavského nádraží v Petrohradě roztrhán pumou, kterou po něm hodil revolucionář Sazonov. Doufalot se, že smrt Plehveho znamená žádoucí obrat tím spíše, ježto brzy potom, 25. srpna, došlo splnění toužebné přání cářských manželů zrozením dědice trůnu, prince Alexeje.

Nastal tu nepochybně okamžik, kdy Mikuláš II. mohl rozumným uvolněním přepiaté struny dáti vývoji nový směr; cář osvědčil však i tu svou malou schopnost k účelnému jednání. Dal jednak minouti vhodné příležitosti, aby rozsáhlou amnestií napravil mnohé křivdy let minulých, a teprve po dlouhém váhání, způsobeném tuhým zápasem dvorských stran, dal 8. září říši nového ministra vnitra v knížeti Svjatopolku-Mirském.

Ministr ten, muž vzdělaný ze šlechtické rodiny litevského původu, který jako generální guvernér ve Vilně byl získal pověst poctivého administratora, klonil se ovšem zřejmě k svobodomyšlnému tábora. Přijav zástupce tisku, žádal je o větší důvěru veřejného mínění k vládě, zrušil tělesné tresty a pronášel se — ovšem dosti obecně a nezávazně — o možnosti ústředního zastupitelstva národního, uvolnění censury i církevních řádů, a dokonce i o zlepšení postavení židů. Umírnění stoupenci liberálních hesel v zemstvech a jejich listy, jako byla „Pravda“, viděli v něm svého muže, a dokonce i pružný Suvorin začal v „Novém Vremeni“ psáti v novém, volnějším duchu. Než od slov k činům bylo daleko a zejména Pobědonoscev se svými věrnými rozvíjel u dvora všecko úsilí, aby znemožnil činnost nového ministra, který podle jeho pevného přesvědčení přinášel jen zhoubu samodržaví i říši. A zároveň všecek radikální tábor, od rozhodných liberálů „sojuzu osvobození“ až k sociálně revolučním teroristům i sociálně demokratickým bolševikům byl pevně rozhodnut, nespokojiti se s jakous takous splátkou reformní, nýbrž radil se doma i za hranicemi horlivě o tom, jak by bylo lze nálady nešťastnou válkou zvířené

Vražda mnistra
Plehve
(28. července
1904).

Svjatopolk-
Mirskij.

Jeho zápas
s reakčním
táborem.

užití k dokonalému převratu věcí ruských. Stav říše, zle zatížená rostoucími obětmi válečnými, nebyl tedy nikterak utěšený a k tomu přistupovaly opětovně hrozivé chmury v politice evropské.

* *
*

Při vypuknutí války rusko-japonské všechny velmoci evropské ohlásily svou neutralitu. Troušily se ovšem v zápětí pověsti o tom, že rakouská politika chce na Balkáně kořistiti z ruských nesnází a stahuje vojsko své k Mitrovici, což zejména Itálii znepokojilo. Goluchowski uklidnil však Petrohrad a osobní schůzkou v Opatii v dubnu 1904 přesvědčil i italského ministra Tissoniho o planosti jakýchkoliv obav. Opravdu zůstali ve Vídni věrní zdrženlivé politice zahraniční tím spíše, ježto ministerstvo Körbrovo bylo vážně ohroženo rostoucími útoky české delegace, zatím co v Uhrách nový ministerský předseda Štěpán Tisza se marně snažil jak věcnými ústupky, tak i tvrdou rázností osobní přemáhati obstrukci strany neodvislosti. František Josef I. obával se nadto zejména, že neklidný vývoj poměrů v Itálii, kde hnutí irredentistické rostlo a zároveň autorita vlády byla zle otrěsena opětovnými velikými stávkami, ohrozí jih monarchie habsburské. Proto, když vláda cářská mu důvěrně nabídla jednání o novou tajnou dohodu, projevil k tomu ochotu. V říjnu 1904 došlo mezi ním a Mikulášem II. k uzavření smlouvy, kterou si obě říše slíbily vzájemnou neutralitu pro případné zápletky válečné; ze závazku toho byly ovšem vyňaty věci balkánské, pro něž zůstávala v platnosti úmluva z roku 1897. Následkem toho mohlo Rusko obnažiti svou haličskou hranici bez obavy před nebezpečím odtud hrozcím.

Rakouští Němci, Maďaři, Poláci i socialisté netajili se při tom ovšem se svým jásosem nad úspěchy Japonců a podobně chovalo se valnou většinou i veřejné mínění v říši německé, kde zejména sociální demokraté neúnavně vyčítali hříchy carismu a pomáhali pašování revolučních letáků do Ruska. V úředních kruzích berlínských chování bylo ovšem zcela jiné. V dubnu 1904 vyslovil šef generálního štábu, hrabě Schlieffen, císaři důvěrně mínění, že by snad bylo vhodné, užiti zabavení Ruska na východě k zlomení vzrostlé vojenské moci francouzské; Vilém II. šel však jinou cestou. Uznával, že těžký zápas Ruska v Asii jest pro Německo výhodou tím, že zmírní tlak cářské moci na západě a učiní ji závislejší na dobré vůli říše německé; chtěl však věci

Nadějeradikál.

Zdrženlivost
rakouské
politiky.

Tajná smlouva
rusko-rakouská.
(15. října 1904).

Nálada
v Německu.

Plány Viléma II. užítí buď k tomu, aby odtrhl Rusko od Francie, s Anglií tak okázale se sblížující, nebo přiměl čáře k součinnosti při vytvoření veliké, kontinentální aliance s Německem v čele, k níž by i Francie byla nucena přistoupiti a jejíž hrot měl zejména britskému imperiu čeliti.

Pozdější pověsti německé o t. zv. obkroužení Německa králem Eduardem VII. mají v těchto plánech Vilémových protiklad mnohem určitější. K tomu bylo ovšem třeba ujistiti Petrohrad, že přes veškeré nadšení, s nímž německé prostředí vítalo úspěchy japonské, Rusko nemá ve světě lepšího přítele nad říší německou, a Vilém II. staral se o to velmi horlivě. V jeho dopisech Mikuláši II. potkáváme se opět s emfatickým vynášením Ruska jakožto bojovníka za kříž Kristův proti žlutému nebezpečí, a s projevy pevné důvěry v jeho konečné vítězství. Byly snad chvíle, kdy císař sám věřil ve vážnost tohoto žlutého nebezpečí; aspoň i v důvěrných glossách svých dotkl se ho nejednou a tvrdil dokonce, že, nepostačí-li Rusko, „ganz Europa als États-Unis de l'Europe sich unter deutscher Führung zusammenschließen sollte und müsse zur Vertheidigung unserer heiligsten Güter“. Jisto jest, když v červnu 1904 při schůzce v Kielu král Eduard VII. vůči němu naopak vytýkal, že Rusko války již asi nevyhraje a že by proto mělo raději uzavřítí brzký mír, ustupujíc z Korey i Mandžuska, na kteréžto základně by Anglie byla ochotna smírné jednání sprostředkovati, Vilém II. byl mínění zcela protivného a užil věci jen k tomu, aby mohl v Petrohradě podnět anglického krále vydatně podezřívati a zároveň vynášeti tím svou ryzí lásku k Rusku.

Lásku tu dal si ovšem ihned náležitě platiti aspoň tím, že přinutil vládu ruskou 28. července k uzavření obchodní smlouvy, jež německému vývozu byla velmi výhodná, uvolňujíc cla na průmyslové tovary německé, ač Němci naopak zachovali své zvýšené sazby na ruské obilí. Proto dívali se v Petrohradě na to namnoze jako na zneužívání ruské tísně, a sám Witte prohlásil později, že Rusko nepříznivou smlouvou tou zaplatilo více než nejvyšší válečnou náhradu. Vůbec bylo mínění tamních vlasteneckých a zejména slavjanofilských kruhů naplněno hlubokou nedůvěrou k německému císaři, o němž dobře vědělo, jak horlivě štvál čáře do nešťastné války, v níž pak německá veřejnost tak škodolibě ruské porážky oslavovala. Úřední kruhy ruské byly však nuceny míti dobrou vůli s Vilémem II. tím spíše, ježto jim aspoň v některém ohledu věc ta slibovala cenné služby. Tak našly některé válečné lodě ruské po nešťastném výpadu 10. srpna útulek právě v německém Tsingtau a zároveň jednalo se především s německými firmami o zásobení ruského loď-

stva baltského hodnotným uhlím pro chystanou jeho výpravu na daleký východ, stejně jako i v jiných potřebách válečných německý trh Rusku byl cenným zásobištěm.

Věc se ovšem neobešla bez vážných obtíží se strany anglické; 25. srpna varoval anglický ministr věcí zahraničních, lord Lansdowne, výslovně Německo, aby nezatěžovalo straněním zájmům ruským příliš neutralitu, ježto by Anglie, kdyby Japonsko pro to konečně proti Německu vystoupilo, smluvně byla vázána svého asijského spojence podporovati, čímž by boj pak nabyl obecného rozsahu. Přes to dal se Vilém II. svým kancléřem jen stěží zadržeti, aby své protijaponské nálady otevřeně neprojevoval, a světový mír byl v druhé polovici roku 1904 vůbec velmi vážně zatížen také rostoucím napětím mezi Ruskem a Anglií.

Za pobytu v Kielu i později v Kodani prohlašoval sice král Eduard VII., že by jeho říše nebyla neochotna vyříditi rozličné otázky, jež kalily její poměr k moci cářské, podobně přátelskou dohodou, jako učinila nedávno vůči Francii. Skutečně však právě tehdy otázek těch spíše přibývalo. Znamenitě k tomu přispívala zejména sebevědomá politika indického místokrále, lorda Curzona. Bylť Curzon neúnavný v tom, aby čelil rozličnými výpady ruskému tlaku v oblasti, kterou označoval za předpolí veliké pevnosti indické; všemožně snažil se zejména připoutati k anglické klientele nového emira afganského Habibulla, staví dráhu z Quetty až do Nasratabadu ve východní Persii a upevňuje zároveň důsledně britský vliv v Perském zálivu. Tak vzbudila již v listopadu 1903 obecný rozruch slavnostní projížďka jeho do tamních vod v čele značné eskadry, zejména když na palubě „Argonautu“ při slavnostním uvítání náčelníků pobřežních státeků arabských své hosti ujišťoval, že Anglie, která pečuje od dávných dob o bezpečnost zálivu, musí trvati na tom, aby její vliv tam zůstal „supreme“, což ostatně souhlasilo i s předchozím výrazným projevem lorda Lansdowna v komoře poslanecké, že by Anglie považovala usazení kterékoliv jiné velmoci v zálivu za „velmi těžkou pohružku britským zájmům“ a opřela se mu všemi prostředky.

Čelilo to především myšlence, že by Rusko mělo směrem k zálivu Perskému hledati námořní vyústění svých středoasijských držav, a podobně rozvíjela anglická politika nepochybnou ráznost také v otázce tibetské. Když totiž vyjednávání vlády indické s tibetskými a čínskými zástupci vedené v listopadu 1903 v Khamba Jongu o úpravu pohraničního a obchodního styku s Tibetem naráželo opět na překážky a vytáčky, za nimiž angličtí jednatelé tušili přede-

Německé
dodávky Rusku.

Anglické
protesty.

Curzonův
postup v Indii.

Perský záliv.

Tibet.

vším účinky ruského vlivu v Lhasse, rozhodl se lord Curzon vynutiti britský úspěch ve věci té násilím. Opravdu došlo roku 1904 k výpravě anglického plukovníka Yunghusbanda se značnou skupinou indického vojska do Tibetu.

Výprava ta dosáhla opravdu 3. srpna Lhasy a vynutila na Tibetu 7. září smlouvu, kterou se říše dalajlamova zavazovala, že nedá cizím státům žádné možnosti do tibetských věcí zasáhati, aniž přijme jejich zástupce. Anglická vláda prohlašovala sice, že úmyslem jejím není Tibet sobě podrobiti a jeho samostatnost jakkoliv ohroziti, dokud jiná moc tam nebude šířiti své panství, bylo však zjevné, že chvátá, aby svůj vliv v končině té zabezpečila, dokud jest Rusko zabaveno válkou s Japonskem, a v záruku za zaplacení válečné náhrady, na Tibetu vynucené, vzala ihned aspoň údolí řeky Šambi. V Petrohradě věřili nadto, že námořní akce japonská v zálivu Pečilském se těší podpoře z britského Vei-hai-vei, a vzájemné napětí obou starých soupeřů vzrůstalo zároveň i z jiných okolností. Anglie protivila se především tomu, aby Rusko mohlo užiti svého černomořského loďstva proti Japonsku, tvrdíc, že toho mezinárodní smlouvy nedovolují, ani kdyby sultán dal svůj výslovný souhlas, aby loďstvo ruské prošlo Bosporem a Dardanellami. Když pak opravdu dva křižníky t. zv. dobrovolného pomocného loďstva ruského přece touto cestou pod obchodní vlajkou propluly a v Rudém moři i Indickém oceánu se jaly zastavovati anglické lodi, aby bránily dodávkám válečného kontrabandu do Japonska, došlo o věci té v červenci 1904 k podrážděné přestřelce diplomatické.

Při ní císař Vilém II. nabádal cáře opět k neústupnosti a měl jej v září pak dokonce i k tomu, aby prostě dal loďstvu svému v Černém moři rozkaz k proplutí úžin a společné výpravě s loďstvem baltským na daleký východ. Cář vystříhal se ovšem uposlechnouti rady té, jež by byla nepochybně vedla k válce s Anglií; zastavil dokonce i činnost ruských křižníků v Indickém oceánu a spokojil se s urychlením výpravy svého baltského loďstva z Asie. Než právě to dovršilo krizi.

Loďstvo, v jehož čele stál admirál Rožděstvěnskij, opustilo opravdu 15. října, tedy ve chvíli, kdy právě zuřil nerozhodný boj na řece Šaho, baltské přístavy. Úsudky znalců o účelnosti výpravy byly ovšem dosti skeptické. Stav lodí i výcvik jejich mužstva a nálada jeho nebyly valné; byly také pochybnosti o tom, jak se podaří, zajistiti jim ohromné spousty uhlí, nutné pro dalekou plavbu. Nadto zavládlo v loďstvu hned po jeho vyjetí trapné vzrušení po-

věstmi, šířenými hlavně z Kodaně, že prý japonské torpédovky, ukryté v britských přístavech, již v evropských vodách na ně čekají. Hned v Baltu pálii proto Rusové na kterousi norvěžskou a pak i na švédskou loď, majíce je za japonské torpédovky, a nervosita jejich vyvrcholila, když v noci z 21. na 22. října na t. zv. Doggerské mělčině poblíž Hullu se loďstvo octlo uprostřed roje rybářských člunů anglických a za nimi se objevily opravdu jakési válečné lodě. Byly to ovšem ruské lodě „Dimitrij Donskij“ a „Aurora“ z první skupiny, jež se byla opozdila. Rožděstvěnskij dal do nich páliiti, a než se omyl vysvětlil, byly palbou tou zasaženy i sousední rybářské lodi anglické tak, až z toho bylo dvě mrtvých a šest raněných. Velitelé ruští však, plující dále, neměli za nutno ani věc hlásiti přístavnímu úřadu v Doweru.

Veřejné mínění anglické pobouřilo se tím divoce, vláda ohlásila hotovost loďstva a rozčilení stupňoval jen ještě vzkaz Rožděstvěnského ze španělského přístavu, že pálii prý opravdu na japonské torpédovky, kryté britskými čluny rybářskými. Tvrzení to podporoval ostatně i císař Vilém II. zásiláním divokých pověstí do Petrohradu a vybízel cáře znova, aby posunutím ruských vojsk do Persie připomněl Anglii její zranitelnost v Indii. Mikuláš II. snažil se však srážce s Anglií ujíti rozumnou ústupností, a s pomocí francouzského ministra Delcassé dosáhl toho, že se londýnská vláda, jež původně žádala zatimní internování ruského loďstva ve Vigo, spokojila s vyšetřením případu mezinárodní komisí znalců námořních, jež pak opravdu věc smírně urovnala.

Krise s jednáním tím spojená trvala však do druhé polovice listopadu a Vilém II. snažil se jí užiti k získání Mikuláše II. pro svůj plán pevninného spolku pod vedením Německa. Zejména 27. října telegrafoval cáři, že německé dodávky uhlí, bez nichž by Rožděstvěnskij nemohl dosáhnouti Číny, vzbudí asi nové pohružky anglické i japonské a že by jim Německo sotva mohlo čeliti, kdyby nenalezlo opory ve spolku s Ruskem, k němuž by bylo pak snadno i Francii přivésti. Císař nezapomínal při tom ovšem ani na zájmy německého průmyslu i obchodu, který z válečných dodávek Rusku vůbec značně kořistil; vyzývá cáře i k objednávce nových lodí válečných v německých loděnicích, zatím co v Berlíně baron Holstein rovněž se rozhovořil s ruským vyslancem, hrabětem Osten-Sackenem, o námětu veliké kontinentální aliance. Námět ten podobal se sice v podstatě své dosti ruské nabídce východoasijského souručenstva, roku 1902 v Berlíně odmítnuté, nyní však, při zeslabení Ruska nešťastnou válkou, měla věc vzhled zcela jiný.

Střelba
na Doggerské
mělčině.

Britsko-ruské
napětí.

Pevninný
spolek Viléma I.

Výprava
Yunghusbandova
do Lhasy.

Pomocné
loďstvo ruské.

Loďstvo
černomořské.

Výprava loďstva
baltského.

Povolnost
cářova.

Allianční
projekt
30. listopadu
1904.

Naděje
Viléma II.

Ruský ohled
na Francii.

V Petrohradě naproti tomu dovozoval ovšem hrabě Lamsdorff správně, že jednání může se skončiti jen rozbitím spolku rusko-francouzského a přílišnou závislostí moci cářské na Německu. Mikuláš II., rozehvělý obavou před válkou s Anglií, nedbal však rady té a 29. října ohlásil Vilémovi II. svůj zásadní souhlas, žádaje jej, aby dal načrtnouti znění takového aliančního traktátu rusko-německého, k němuž by pak i Francie byla přizvána.

V Berlíně nelenili tudíž a Vilém II. spolu s Bülowem vypracovali tajný návrh, podle něhož si měli Rusko a Německo se vši mocí svou a s vyloučením zvláštního míru pomáhati, kdyby byly kteroukoliv mocí evropskou napadeny. Francii měly býti zároveň připomenuty její povinnosti jako spojence Ruska a casus foederis měl nastati zejména také, kdyby dodávky uhlí ruskému loďstvu za války Japonskem byly prohlášeny za porušení neutrality.

Posílaje návrh ten do Petrohradu 30. října Vilém II. ve svém dopise vytýkal, že mluví v něm jen o evropských protivnicích z ohledu na Spojené státy a že nepochybuje o dodatečném přistoupení Francie. Radikální a proticírkevní živly tamní, v čele s Delcasséem, kloní se sice k Anglií, nebudou však nikdy mítí odvahy, aby bojovaly po jejím boku ze strachu, který má „bídná republika civilistů“ před svými vlastními generály a jejich za války vzrostlým významem. Jaké naděje císař s tím spojoval, ukazuje glossa, kterou tehdy učinil vůči Bülowovi; tvrdil totiž, že na dopise přes půlnoc pracoval a jej dokončil únavou více jsa mrtev než živ, jen aby mohl „die Grundlage für diese erhoffte neue Phase deutscher Weltpolitik schaffen.“ Cář opravdu neodepřel zásadního souhlasu německému návrhu, žádal však některé jeho změny, zejména přesné vytčení obranného rázu spolku a výslovné ujištění, že Německo nesvolí k žádné mezinárodní konferenci, jež by připravila Rusko o plody jeho vítězství nad Japonskem podobně, jako učinil kongres berlínský roku 1878.

V Německu tomu neodporovali, ale výsledek konečný zklamal přece naděje Viléma II. Když totiž válečné napětí mezi Ruskem a Anglií pro příhodu u Doggerské mělčiny vzniklé poněkud ulevilo, nabyl v Petrohradě opět většího vlivu Lamsdorff a jiní státníci, kteří nebyli ochotni vydati Rusko do rukou pochybného německého přátelství s možností, že věc opravdu není než berlínská léčka na rozbití ruského spolku s Francií. Proto ohlásil Mikuláš II. 23. listopadu, že, ač sám souhlasí s posledním návrhem smlouvy, hodlá před jejím podepsáním přece pojednati o věci dříve s Francií, ježto jinak by v Paříži vznikl nemilý dojem, že se účast republiky na věci již v podstatě hotové jen dodatečně vynucuje.

To bylo veliké zklamání pro Viléma II., zvýšené z míry také tím, že právě tehdy teprve byl Berlín Františkem Josefem I. a Mikulášem II. zpraven o jejich předchozí dohodě, která v Berlíně ovšem budila obavu, aby se Rakousko politicky příliš neosamostatnilo a od trojspolku neodklonilo. Odpovídal tedy Vilém II. 26. listopadu do Petrohradu, že musí trvati na tom, aby Francie byla postavena před fait accompli spolku nejdříve jen mezi Ruskem a Německem uzavřeného; neboť jenom tehdy rozvinou prý francouzští zástupcové v Anglii náležitý tlak k zachování míru. Kdyby byla naproti tomu republika zpravena předběžně, dokud věc není hotova, oznámila by to vláda pařížská nepochybně ihned do Londýna „svému příteli, jenž jest snad již i jejím tajným spojencem“, a Anglie by asi učinila pak bez váhání náhlý útok na německé loďstvo. Než v Petrohradě zůstali v tomto bodu pevní, čili, jak Vilém II. vkusně napsal, cář dostal „kalte Füsse und wurde schlapp“, a jednání uvázlo.

V Anglii ostatně, jak se zdá, měli opravdu aspoň jakési zprávy o úsilí německé diplomacie o pevninný spolek proti nim. Aspoň tam došlo v listopadu k poplachu, způsobenému pověstmi, že prý Německo chystá náhlý útok a že by mělo býti preventivním úderem britského loďstva zkroceno. Pověsti byly sice dílem listů podružných, jako byl společenský žurnál „Vanity fair“, a vláda se o nich vůči německému zástupci vyslovovala zcela přezíravě jako o tlachu soukromých kruhů; opravdu měla věc však ohlas i v „Army and Navy Gazette“ a bylo ji možno pochopovati jako vážný pokyn výstražný.

Německý císař ovšem nepřestal ani po nezdaru svého listopadového náběhu v Petrohradě dále usilovati ve smyslu svých plánů. Když se v zápětí s anglické strany činily nové obtíže zásobování loďstva Rožďestvěnského v Atlantickém oceánu německým uhlím, vyslovil 7. prosince vůči cáři požadavek, aby se jeho vláda, nemají-li německé dodávky zásadně býti zastaveny, aspoň zavázala, že bude se vši svou mocí státi při Německu, kdyby pro ně bylo ohroženo; závazek ten, k němuž by pak i Francie mohla přistoupiti, měl nadto zůstat v platnosti také pro všechny jiné nesnáze, které by Německo stihly v důsledku jeho ochoty vůči válečným potřebám Ruska. Tento přesněji vymezený závazek nemohla vláda cářská při své skutečné závislosti na německém uhlí opravdu odmítnouti a přivolila k němu 12. prosince. Jinak však nemělo úsilí Viléma II. v Petrohradě zatím kladných výsledků a stejně vyzněl na prázdno i pokus Bülowův v únoru 1905, vynutiti na vládě cářské závazný slib, že nesáhne na žádnou slovanskou část monarchie rakousko-uherské, kdyby se mo-

Nezdar
německého
podnětu.

Poplach
v Anglii.

Opětovné
naléhání
z Berlína

Možný rozklad
Rakouska.

narchie ta snad octla v rozkladné krizi, kdežto Německo naproti tomu bylo ochotno, zavázati se k témuž se zřetelem na rakouské kraje německého jazyka. Jednání přes zásadní ochotu Lamsdorffovu nedospělo k podepsání smlouvy konečné a ukázalo jen, že ani v Berlíně nejsou prosti obav o budoucnost svého podunajského spojence při rostoucím vnitřním rozvratu v habsburské monarchii.

X.

POHROMA RUSKA; MAROKKO A BJÖRKÖ.

Zatím co diplomacie evropská byla takto mimořádně napiata rozličnými popluchy a sprádala své složité síť v tíživém ovzduší možného rozšíření válečné srážky i na evropské jeviště, pokračovaly boje na dálném východě dále, a to s průběhem pro Rusy stále nepříznivějším. Hlavní pozornost poutalo tu k sobě na sklonku roku 1904 především obléhání Port Arthuru. Zejména po zprávách o vyplutí loďstva baltského z evropských přístavů zdvojili Japonci své úsilí o dobytí pevnosti, jež se mohla jejich loďstvu státi při příchodu Rožděstvěnského zřejmě nepohodlnou. Od 26. listopadu Nogi nešetřil opět svých pluků, žena je útokem na srázné kopce hlavního obranného postavení ruského, a podobně jako kdysi při obléhání Sebastopole přijímal vzdálený svět s hrůzou zprávy o hekatombách, kterých šturmy ty vyžadovaly.

Rusové bránili se tuze, 5. prosince padl však konečně do rukou japonských 203 m vysoký vrch, jenž byl jádrem hlavního ochranného kruhu a odkud bylo možno celý přístav účinně bombardovati. Naděje obrany hroutily se odtud rychle; 15. prosince byl v kasematě dělovou ranou zabit i generál Kondratěnko, vlastní duše obrany, a 2. ledna 1905 pevnost opravdu kapitulovala, když z původní posádky zbývalo již jen 23.491 mužů a 878 důstojníků a další prolévání krve nemělo smyslu. Vrchní velitel Stěsselj, jenž kapitulaci smluvil, byl sice později vojenským soudem shledán vinným, že nezdržel dalším odporem obléhající armádu aspoň ještě o několik dní, aby nemohla v zápětí zasáhnouti na mandžuském bojišti, v okamžiku kapitulace zazníval však ve světě obecný obdiv hrdinnosti obránců, kteří dovedli Port Arthur 148 dní držeti a způsobiti nepříteli ztrátu 57 tisíc mužů na padlých i zraněných. Zejména Vilém II. měl se za oprávněna dáti citění tomu výraz pro Rusy co nejlichotivější udělením velkého řádu německého generálu Stěsseljovi.

Zároveň obrátil se ovšem obecný zájem zase plně k obojí veliké armádě, která od podzimní bitvy na řece Šaho v zákopech proti sobě stála. Přibíráním nových záloh vzrostl tu počet Rusů na 250 tisíc a byl podstatně vyšší vojska Oyamova, zejména dokud japonský maršál nemohl užiti sborů, pádem Port Arthuru uvolněných. Zabrániti tomu a dosáhnouti rozhodných úspěchů dříve, než jarní tání promění mandžuské pláně v neschůdné bahno, bylo přirozeným příkazem ruské strategie. Kuropatkin neosvědčil však ani tehdy do

Obléhání
Port Arthuru

Kapitulace
2. ledna 1905.

Fronta
mandžuská.

statek rozhodnosti. Pokusil se sice v lednu 1905 o ohrožení týlu protivníkovou výpravou jezdeckého sboru kozáckého pod generálem Miščenkem, než bez úspěchu, a také dílčí útok, který ve dnech 24.-28. ledna na levé křídlo japonského postavení učinila skupina generála Grippenberga u Sandepu na řece Hunho, shroutil se úplně se ztrátou skoro 10 tisíc mužů. Věc měla za následek jen zase vzájemné obviňování se velících generálů ruských z neschopnosti i osobních zájmů a byla žalostným doprovodem zjevně poklesající mravní úrovně ruského vojska, v němž vedle přirozeného nepochopení prostých mužů pro smysl války, vedené v cizím prostředí daleko od otčiny, působila stále účinněji i propaganda nespokojenců s heslem, že jedině porážka donutí cáře k žádoucím reformám. V ohledu tom na vojsko působily ovšem také neblahé zprávy z evropského zázemí o rostoucím napětím vnitřním.

Sandepu.

Na sklonku roku 1904 trval v Petrohradě stále ještě zápas protikladných směrnic ministra vnitra, knížete Svjatopolka-Mirského, a vrchního prokurora Pobědonosceva. Ministr dosáhl sice toho, že směl dáti svolení k sjezdu zástupců zemstev, který se konal v Moskvě 19.—22. listopadu za předsednictví populárního D. Šipova, jehož byl Plehve kdysi odstranil z předsednictví zemstva moskevského; nebyl to však sjezd veřejný, nýbrž pouze trpěná schůzka důvěrná v soukromém bytě, při níž většinu měli umírnění liberálové. Výsledkem jejím byl pamětní spis o 11. člancích, shrnující požadavky ústavních svobod podle západních vzorů. Žádala se tu svoboda svědomí, tisku i osobních projevů, uvolnění školství, zrušení přežitých řádů stavovských a nová úprava samosprávy místní na základě občanské rovnoprávnosti. Rovněž byl tu vysloven požadavek svobodně zvoleného národního shromáždění zákonodárního; o jeho kompetenci však, zejména, má-li býti pro cáře závazné či pouze poradní, mínění zástupců rozličných zemstev značně se rozcházela, ač obecná shoda byla v tom, že národnímu shromáždění má rozhodně příslušet i aspoň kontrola rozpočtu a činovnické správy.

Poměry v Rusku.

Požadavky sjezdu zemstev.

Svjatopolk-Mirský netroufal si sice program ten ani osobně přijmouti z rukou jeho původců, takže mu byl Šipovem jen jako dopis zaslán, zpráva o něm vzbudila však ve většině měst ruských netajený souhlas. Dochází k banketům politickým a schůzkám rozličných skupin občanstva, odkud se zasílají vládě souhlasné telegramy; v Moskvě na velkém banketu odhlasovali přítomní dokonce resoluci zaměřenou proti válce s Japonskem a žádající ústavu s obecným právem volebním. Docházelo také k hlučným demonstracím proti odchodu branců na dálný východ, mobilisovaní branci prchali houfně přes

Vzrostlý ruch politický.

haličskou hranici do Rakouska a počet pokrokových listů vzrůstal. Vlny veřejného ruchu stoupaly takto neodolatelně, ač se vláda snažila brzditi hnutí censurou, zakazováním schůzí, zavřením moskevské university.

Vše to byla voda na mlýn Pobědonoscevův. Jsa opřen o skupinu velkoknížat, vedenou Sergějem Alexandrovičem a Nikolajem Nikolajevičem, přesvědčoval cáře, že každý ústupek jest osudným krokem na šikmé dráze vedoucí nezvratně k pádu samodržaví, a výsledkem vlivů těch byl ukaz cářský z 25. prosince 1904, jenž sliboval sice v mlhavých a úmyslně nejasných slovech některé opravy v soudnictví, správě místní, věcech církevních i tiskových a sociální péči ve prospěch dělnictva, nedotýkal se však ani slovem otázky ústavní a mluvil podrážděně o rozdílu mezi skutečnými potřebami lidu a neklidnými žádostivostmi několika jednotlivců. Vypracování reformních návrhů bylo přikázáno komitétu ministrů a ukaz doprovázel nadto projev vládní, v němž se vytykala nedotknutelnost základny samodržaví a příkře odsuzovala snaha zemstev, hlučnými schůzemi, jejich vlastní pravomoc překročujícími, vnášeti do lidu nenáležitě požadavky, cizí pravému duchu ruskému.

Ukaz z 25. prosince 1904.

To způsobilo ovšem obecně těžké zklamání a neuklidnilo nikterak prostředí národního, které v zápětí bylo zvláště pádem Port Arthuru mocně dotčeno. Vedle tohoto hnutí opravného, které se zemstvy v čele se veřejně projevovalo s požadavky umírněně konstitučními, působil v národě pak dále i příkrý kvas revoluční, živěný hlavně z emigrantského prostředí. Již v září 1904 došlo v Paříži k nové schůzce rozličných stran revolučních, zejména zástupců „sojuzu osvobození“, ruských sociálních revolucionářů, polské ligy národní, finské strany činného odporu, socialistických skupin polských, lotyšských, arménských i gruzinských, a pestrá společnost ta radila se o tom, jak by bylo možno dokonalým převratem na troskách cářské monarchie zříditi důslednou demokracii, přinášející lidu sociální spravedlnost a národním skupinám aspoň částečně jazykovou svéprávnost.

Porady revolučních skupin.

Právě toto rázné zdvižení národnostní otázky v říši cářské a popření jejího výrazně ruského rázu bylo zjevem důležitým, jehož palčivost zároveň prozrazovaly v době té i jiné zjevy. Tak stupňoval se na příklad mocně národní duch ve Finsku, kde již 17. června 1904 mladý úředník, syn senátora, zabil generálního guvernéra Bobrikova jakožto zosobnitele ruského tlaku a zaslal cáři nadšený list o finské otázce. Delegáti polských socialistů a socialistického buntu židovského vyslali dokonce své emisary do Japonska, aby tam podpořovali dokonalou porážku Ruska. Agitace pro národní práva působila jako

Finsko.

Národní
hnutí.

mocná páka revoluční nejen na prostředí polské a pobaltské, nýbrž hlásila se i u východních kmenů v Pokavkazi a byla dokonce pokoutními propagatory vnucována i Voljakům i Čeremisům v Povolží spolu s revolučními hesly všeho druhu.

Sociální
demokracie.

Většina účastníků pařížské schůzky souhlasila ovšem v tom, že k úspěšným pokusům o obecný převrat bude možno přistoupiti až v příštím roce, až válka ruskojaponská důsledky své plnou tíhou projeví. Význačné bylo pak také, že od porad těch zřejmě se odtahovala dělnická strana sociálně-demokratická. Trvajíc při pravověří marxistické theorie, nechtěla věděti o společném postupu s „buržoasní“ revolucí a soustřeďovala činnost svou na probouzení třídního sebevědomí dělnictva ve velikých střediscích průmyslových, zejména v Petrohradě. Zde narážela ovšem na „zubatovštinu“ odborových družstev dělnických, těšících se tajně podpoře policejních orgánů. V jejich rámci v dělnictvu petrohradském zvláštního vlivu nabyl pop Gapon, agitator, který tajně sloužil vládnímu režimu, byl však vskutku příliš ctižádostivý, než aby mu sloužil zcela spolehlivě. Na sklonku roku 1904, kdy rozechvění lidových vrstev rychle rostlo, vstoupil ve styk i s tajnou organizací sociálně-demokratickou, která právě v Putilovských železárnách, plně zabavených válečnými dodávkami, rozdmýchala stávkou s heslem zvýšených platů, osmihodinné práce a jiných požadavků třídních. K tomu družila se pak přirozeně i politická hesla, jimiž souvěké prostředí ruské bylo nabito, zejména volání po ústavodárném shromáždění národním a vládě parlamentní, a vše to bylo shrnuto v petici, kterou Gapon a jeho druzi se rozhodli předložiti v demonstrativním průvodu lidových mas samému cáři.

Pop Gapon.

Lidová
petice

Myšlenka byla zvláště proto působivá, ježto odpovídala prostým představám ruského dělníka, jemuž cář zůstával stále ještě posvátným otcem státu. Tvrdilo se ovšem také, že tajná služba policejní ji vítala jakožto příležitost, která reakci přinese vhodnou záminku k drsnému zakročení a k ráznému zardousení revolučního kvasu. Aspoň policie jistě věděla o přípravách k ní, aniž proti nim náležitě zakročila. Cář sám vyhnul se pak demonstraci v čas odjezdem do Cářského selja. Přes to proudily v neděli 22. ledna 1905 z dělnických čtvrtí petrohradských směrem k Zimnímu paláci ohromné davy lidu, neozbrojené, s hudbou a nesouce namnoze v čele shluků církevní ikony. Většina proudů těch byla však v ulicích vojskem zadržena a násilně rozprášena. Zejména na Něvském prospektu a před Zimním palácem došlo ke krvavému užití střelné zbraně. Lid při tom skoro nikde nesáhl k odporu; jen na Vasiljevském ostrově

Rudá neděle
v Petrohradě
(20. ledna 1905).

došlo k zřízení několika barikád, pop Gapon uprchl do ciziny a po několika hodinách zavládl v místě zase klid.

Policie podporovaná vojskem ukázala tedy, že jest ještě dokonale pánem města, a reakční živly těšily se z toho, že revoluce dostala náležitě na pamětnou. V okolí zastrašeného cáře ještě většího vlivu než před tím nabyl velký kníže Sergěj Alexandrovič, generální guvernér moskevský, perversní muž, obecně nenáviděný. Kníže Svjatospolk-Mirský, jenž byl již od prosince bez skutečné moci, opouští 1. února ministerstvo vnitra, kde moc přechází na dotavadního guvernéra moskevského Alexandra Bulygina a vedle něho pak ještě více na generála Dimitrije Trepova, čestného, ale tvrdého muže ze školy Alexandra III.

Pád
Svjatospolka-Mir-
ského.

Trepov, jmenovaný generálním guvernérem petrohradským a později zástupcem ministra vnitra, doufal, že železnou rukou udrží zjitřený národ na uzdě. Ukázalo se však, že věc není lehká. Bylo sice snadno z Petrohradu vypověděti mnoho stávkujících a předvésti cáři hlouček dělníků policií vybraných, kteří žádali pokorně za prominutí lednové demonstrace. Opravdu byla „rudá neděle“ petrohradská nejen v cizině přijata jako povážlivý příznak hrozícího rozvratu moci cářské; měla nadto veliký účinek na mysl národa ruského. Revoluční agitace užila vydatně skutečnosti, že hosudár dal odpověděti střelbou na nevinný projev lidu neozbrojeného, s naivní důvěřivostí k němu prosebně putujícího; demonstrace a srážky s policií v rozličných městech ruských množily se dále, továrníci odmítali nésti mimořádná břemena mzdová k uklidnění dělnictva, nebude-li zároveň život veřejný náležitě uvolněn. Veliké stávky rozpoutaly se v Moskvě, Vilně, Kovnu, Revalu, Rize, Mohylevě i Saratovu, na drahách vázl provoz dělnickou sabotáží přes zavedení stanného práva vůči železničnímu dělnictvu, většinu universit bylo nutno zavřítí pro demonstrace, které policie jen ještě stupňovala užíváním najatých klackářů proti studentstvu, a účinnost teroristického hnutí jevila se zejména četnými vraždami policejních úředníků.

Trepov.

Stávky.

Na Kavkazu provázely revoluční kvas krvavé bitky tatarských moslemů s Armenci, v polské oblasti i ve Finsku rostl odpor proti ruské řeči úřední a obecné napětí vyvrcholilo, když 17. února 1905 v moskevském Kremle vrženou pumou byl roztrhán velký kníže Sergěj. Neboť skoro veškerá intelligence oslavovala smrt jeho jako spasnou událost a zmatené poměry ruské charakterisovala divně skutečnost, že z předních strůjců atentátu byl Azev, policií placený důvěrník v řadách strany sociálních revolucionářů, která především ve vedení bouří horlivou činnost rozvíjela.

Vražda
velkého knížete
Sergěje
(17. února 1905).

Takový byl stav říše, za niž na vzdálených zamrzlých polích mandžuských Kuropatkinovo vojsko mělo svést rozhodný boj s Japonskem, jsouc vnitřně rozhodáno ozvěnou vření domácího a zlomeno ve své sebedůvěře předchozími neúspěchy, zejména tím, že se nepodařilo zabránit zesílení pravého křídla soupeřova padesáti tisíci muži armády generála Nogiho, uvolněné dobytím Port Arthuru. Vskutku byli i pak Japonci ještě o něco slabší Rusů, jejichž počet vzrostl na 350 tisíc; odhodlali se však přes to 23. února 1905 k útku a v nejbližších dnech rozpoutala se v širokém okruhu kolem Mukdenu, měřícím téměř na 200 kilometrů, bitva, jaké dějiny co do rozsahu a trvání dotud neviděly.

Téměř čtrnácte dní, až do 10. března, zápasilo tu navzájem více než 600 tisíc mužů, velikým počtem děl vyzbrojených a opřených o hluboké okopy i záseky. V pahorkovitém kraji tříštil se boj ovšem opět na složitou směs místních srážek a obchvatných manévřů; chvílemi zdálo se, že výsledek bude přece ve prospěch Rusů, a dvorské kruhy v Petrohradě vyčetly ze zpráv Kuropatkinových již jisté vítězství. V zápětí ukázalo se však, že příliš obranná a slabých chvíl protivníkových dosti nevyužívající taktika ruská nedovede je strhnouti na svou stranu. Japonci zabavili obratně nejprve východní křídlo ruské, než vrhli 1. března hlavní sílu svou na křídlo západní, donutili je k ústupu za Hunho a ohrozili tím ruský týl.

Kuropatkin byl nucen 7. března dáti rozkaz k obecnému ústupu, a v následujících dnech ústup změnil se v některých částech fronty dokonce v útek; panika u jednotlivých oddílů vedla zejména ke ztrátě obozu a dělostřelectva, 10. března padl Mukden do rukou japonských a ústup ruský zastavil se až 170 kilometrů severně od tohoto města. Tentokrát nebyla to bitva nerozhodná, nýbrž zřejmá porážka, jež stála Rusko na mrtvých, zraněných a zajatých 2108 důstojníků a skoro 90 tisíc mužů. Kuropatkin uznal to sám, žádaje, aby byl sprostěn vrchního velení; vymohl si jen, že směl zůstati dále na bojišti jako velitel armádní, podřízený novému veliteli vrchnímu, generálu Liněvičovi.

Při velikých ztrátách a značné vyčerpanosti Japonců, kteří se jen velmi opatrně za ustupujícími Rusy tlačili, a při ohromných zálohách říše ruské válka nejevila se ovšem ani bitvou mukdenskou rozhodnuta. Stále ještě stáli Rusové na cizí, čínské půdě se značným vojskem, které se generál Liněvič snažil ze všech sil seřadit a k novým bojům vzpružiti. Než základna moci cářské byla příliš otřesena zejména neobratností, jakou Mikuláš II. čelil vnitřnímu rozvratu.

Pod vlivem prvních příznivých zpráv o bitvě mukdenské vydal totiž návodem Trepovovým 3. března (18. února s. s.) výmluvný manifest, kde slíboval národu, že jej vyvede „pod praporem samodržaví“ ze všech svízelů k nové, nerozrušitelné moci a žádal všechny, „v pravdě ruské lidi“, aby se srazili v jednotu k boji proti vnitřnímu nepříteli. Ještě týž den přemluvil jej však Bulygin s ostatními ministry, že vydal „cářský reskript k ministerstvu vnitřnímu“ a tam nařizoval, aby zvláštní komitét pod předsednictvím Bulyginovým mu předložil návrhy k svolání nejdůstojnějších a v národě důvěře se těšících, obyvatelstvem zvolených mužů, kteří by se radili o návrzích nových zákonů, ovšem bez přetrhání pout s dějinnou minulostí ruskou. Zároveň dal pak zvláštním „úkazem senátu“ všem samosprávným sborům, jako byla zemstva a městské rady, ale také odborným spolkům a sdružením právo, raditi se o reformních návrzích a zasílati je vládě.

Tím byl učiněn konečně dlouho želaný krok; rozprava o veřejných věcech, po níž násilím umlčované Rusko tolik práhlo, byla legálně připuštěna a důležité bylo ovšem, že se tak stalo právě, když místo vítězných zpráv počala do země pronikat pravda o hrozném porážce mukdenské a vážnost moci cářské tím ještě více utrpěla.

Veřejné mínění, takto uvolněné, počalo tu ovšem názory své vyslovovati zmatenou směsicí hlasů rozličné prudkosti a síly. Zvláště do popředí tlačil se pak požadavek rychlého ukončení války, jejíž původ stále ostřeji byl kritisován stejně jako její nešťastné vedení a dvorské zasahování do něho; 27. března konala se na moskevské bursě schůze průmyslníků, která vyzvala vládu k uzavření míru bez odkladu i za cenu ztráty Vladivostoku a Sachalinu. Hlasy ty byly pak tím významnější, ježto zároveň také zvenčí začaly ke dvoru cářskému podobné podněty doléhati, jsouce provázeny nabídkami mírového prostředkování. Zejména důrazně vystoupil ve věci té president Spojených států amerických Theodor Roosevelt.

Podobně jako v Německu byla také ve veřejném mínění Spojených států vítězství japonská s nadšením oslavována. Působil tu z části vliv jazykového společenství s Anglií, kde ovšem veškerá publicistika stála na straně japonského spojence; důležitým podnětem stranického zaujetí byl však také zásadní odpor demokratického prostředí amerického proti absolutistickému režimu cářskému, který podněcovala v Novém Yorku nade vše jiné četná obec židovských vystěhovalců z Ruska. Z prostředí toho šíří se zkreslený obraz Ruska jako země nejukrutnější poroby, zlověstně ozářený valně přehnanými hrůzami

Bitva
u Mukdenu
(23. února—
10. března 1905).

Ruský ústup.

Liněvič.

Cářský
manifest
a reskript
z 3. března 1905.

Uvolnění
politické
rozpravy.

Protiválečná
náhlada.

Spojené státy
americké
a Rusko.

protižidovských pogromů; než také s japonské strany byla tu rozšiřována představa, že cářská moc jest obrovský polyp, který v chapadlech svých dusí Polsko, Finsko, Balkán, Persii, ohrožuje klid Indie a kříží zejména také zájem Spojených států tím, že chce rozchvátiti Čínu, jejíž zachování při otevřených dveřích obchodních bylo obecně známým požadavkem hospodářské politiky americké.

Američanům jevila se proto ruská moc zakotvená v Port Arthuru před samými branami Pekingu trnem v oku a půdy nalézaly i pověsti o tom, že Rusko, až se stane rozhodujícím pánem v severní části Pacifiku, snad opět bude chtíti sáhnouti na americkou Alasku a obnoviti imperialistické rozpětí, proti němuž kdysi president Monroe především byl zamířil své slavné poselství. Než hlavám politicky vyspělejším znenáhla počalo přece vysvítati, že úplné vítězství Japonska nad mocí ruskou by bylo rovněž velmi povážlivé.

Úspěchy japonského loďstva ukázaly, že jest nutno viděti v něm nového, důležitého činitele v oblasti moře Tichého, který se může americkým zájemcům státi tu velmi nepohodlným jednak tím, že nabude rovněž nevídané převahy v Číně, zároveň však i obecným vzpružením sebevědomí žlutého plemene. A proti rozpínavosti plemene toho měl přirozený odpor nejen dělník americký, který nesl těžce pracovní soutěž čínského i japonského vystěhoválce, nýbrž veškeré národní prostředí států amerických přilehlých k Tichému oceánu, zejména v Kalifornii, počínalo tušiti v přílivu pilných Asijců vážné nebezpečí pro budoucnost bílého člověka. Správa Spojených států narážela na souostroví Filipinském od chvíle, co je po Španělsku převzala do svých rukou, na tuhý odpor domorodců, volajících po úplné svéprávnosti, kterýžto odpor změnil se záhy v skutečné povstání, takže Unii nezbylo, než aby se vzbouřenými Tagaly, vedenými bystrým Aguinaldem, vedla nákladnou válku. Japonsko, které svou rozpínavost do sousedních vod dostatečně již roku 1895 prozradilo zabráním Formosy, mohlo s heslem „Asie Asijcům“ z poměrů těch snadno těžiti.

V tomto osvětlení ztrácelo dokonalé vítězství Japonska veškeren půvab pro americké imperialisty a president Roosevelt byl z prvních, kdož uznali, že úplné vytlačení Ruska z oblasti východoasijské by způsobilo Spojeným státům jen ztrátu možného budoucího spojence proti přílišné moci mikadově. Již na začátku května 1904 vyjádřil se vůči německému vyslanci, baronu Speckovi ze Sternburgu, že veliké úspěchy Japonců se mu jeví povážlivými a v zájmu Unie že jest, aby ve válce na asijském východě Rusko nebylo příliš

zeslabeno, nýbrž aby se vojenské ztráty stejnoměrně rozdělily na tu i onu stranu. Vystoupiti s názorem tím veřejně a dáti mu kladné účinnosti president se ovšem rozpakoval z ohledu na veřejné mínění americké, zejména dokud jeho postavení nebylo novou volbou na podzim roku 1904 upevněno. Teprve když velikou většinou 2¹/₂ milionu hlasů zvítězil nad svým demokratickým soupeřem, nabyt volnějším rukou i v zahraniční politice a snažil se opravdu do zápasu na dálném východě ve smyslu nahoře zmíněném zasáhnouti.

Přistoupil k tomu však ještě jiný motiv. Ve Washingtonu šířily se v diplomatickém světě zprávy, že francouzský ministr Delcassé chystá účinné kroky k smíření svého ruského spojence s Japonskem a že dohody při tom má býti dosaženo zejména odškodněním obou válčících stran na újmu Číny, takže by rozdělení říše středu, jemuž se Spojené státy tak důrazně protivily, touto cestou přece hrozilo. Aby odvrátil nebezpečí to, rozhodl se Roosevelt již na počátku roku 1905 předejiti Francii a počal v Tokiu i Petrohradě důvěrně vyšetřovati, za jakých podmínek by mu bylo možno v prostředkování mírového díla se uvázati. Než podněty jeho nenabýly zatím, zejména u cářského dvora, příliš ochotného přijetí.

Vláda Mikuláše II. nestála tehdy sice již nikterak na sebevědomém stanovisku, vysloveném na počátku války cirkulární notou z 27. dubna 1904, že totiž nestrpí zásadně vměšování cizích mocí do budoucího jednání mírového s Japonskem, aby nebyla připravena o plody nepochybného vítězství podobně, jako kdysi na berlínském kongresu. Po pádu Port Arthuru a bitvě mukdenské byla opravdu ochotna sleviti s tohoto hlediska a naznačovala americkým prostředníkům důvěrně, že by přistoupila na mír, jenž by pro ni znamenal ztrátu Korey i Mandžuska; o postoupení jakéhokoliv kusu ruského území, byť to byl jen Sachalin, a o válečné náhradě, na níž v Tokiu rovněž trvali, nechtěla však naprosto slyšeti a odmítala jakékoliv prostředkování na této základně.

Mikuláše II. v tomto pevném postoji udržovaly především dvě okolnosti. Jednak působil na něho v tomto smyslu Berlín. Vilém II. hrál totiž velmi obojakou hru. Schvaloval zásadně prostřednictví Rooseveltovo z obavy, aby snad Francie přece úkolu toho se neujala, a jsouc opřena o pomoc anglickou, zdarem jednání mírového Rusko a cáře k sobě nepřipoutala těsněji než dosud. Proto byla to právě německá diplomacie, jež ve Washingtoně na presidenta působila, aby prostřednictví své urychlil. Na druhé straně nechtěl však německý císař pozbyti postavení nejlepšího přítele Ruska, který zachovává do

Rooseveltovo
hledisko.

Nabídka
prostředkování
míru.

Ruské
odmítnutí.

Obojetná hra
Viléma II.

konce plnou důvěru v jeho sílu. Proto odmítl návrh Rooseveltův, aby společně s ním v Petrohradě na urychlení míru naléhal, a dodával naopak cíři neúnavně odvahy k dalšímu boji. Americké prostřednictví tu naráželo ostatně i na skutečnost, že dvorské kruhy petrohradské ani po Mukdenu opravdu ještě neměly válku za konečně prohranou; věřily v únavu Japonska a obracely své naděje nadto k loďstvu vyslanému na východ.

Karta ta byla ovšem velmi nejistá. Již zásobování loďstva uhlím působilo veliké nesnáze, ježto se dalo takřka úkradkem, více na širém moři než v přístavech. Proto rozdělil Rožděstvěnskij loďstvo své ve dvě, posílaje část průplavem Suezským, část oceánem Atlantským. V jedno se spojily části ty zase na Madagaskaru, kde jim vládá francouzská, ač s těžkými rozpaky a za hlasitých protestů se strany japonské, poskytla delší útulek. Dlouhá plavba ukázala veliké nedostatky strojů i nestejnou výkonnost lodí ruských; posádka, z části nedostatečně vycvičená, trpěla zároveň velmi v parném podnebí Indického oceánu, takže sám Rožděstvěnskij pochyboval o možnosti úspěchu. Chtěl proto vůbec poslati zpět horší lodi, doufaje, že se mu podaří s nejrychlejšími pěti obrněnci a čtyřmi křižníky dosáhnouti Vladivostoku a podepřít tak jeho obranu bez srážky se silnějším loďstvem japonským, o němž se domníval, že mu snad vyjede v ústrety až do indických vod.

V Petrohradě Ipěli však na smyšlence, že rozmnožením bojových jednotek přece bude možno japonské loďstvo poraziti a nepřátelské armády odříznouti tak od vlasti. Proto nejen že odmítli rozumný návrh Rožděstvěnského, nýbrž donutili ho, aby v Indickém oceánu vyčkal dalších posil, totiž záložního loďstva, jež z Libavy bylo 19. února 1905 vypraveno, ač se skládalo z lodí ještě starších a chatrnějších. Velel mu admirál Něbogotov, který se těšil zvláštní důvěře dvorských kruhů, a dokud tato karta byla v ruce, nebylo v Petrohradě nálady tak povolné, aby americké prostřednictví tu mohlo míti úspěch.

Toto vyčkávací hledisko prozrazovalo se ostatně i ve vnitřní politice ruské. Jen zcela váhavě a se zřejmou nechutí přistupovala tu vláda po slíbech ze 3. března k některým ústupkům. Tak snažila se uklidniti venkov odpouštěním daňových nedoplatků a reorganisačí ministerstva orby i cířských statků. Dovolovala polské i lotyšské školy, zmírnila poněkud také řády platné pro židovstvo a uvolnila cířským ediktem z 30. dubna zejména věci církevní. Odstup od pravoslaví přestal býti těžkým zločinem, rozkolníkům bylo dovoleno konati bohoslužby a připuštěn pro ně méně pokořující název „starověrců“

i v úředních projevech. Než vše to byly ovšem nepatrné a zcela opožděné splátky vůči živelnému rozvíření ruchu veřejného, který se takřka v celé říši jevil nejrozmanitějšími způsoby.

Na venkově docházelo od února k selským bouřím zvýšeného rozsahu, jejichž heslem bylo především zrušení zemských načalníků a rozdělení panské půdy mužictvu. Vypuknuvši nejdříve v gubernii Orelské a Kurské, rozšířilo se hnutí to do Černigovska, Podolí, Besarabie, Voroněžska i Nižního Novgorodska, na Kavkazu pak měnilo se namnoze v revoluci zcela nepochybnou. Než i jinde bylo spojeno s násilnostmi a vypalováním poměščických dvorců; zesurování lidu útiskem let a kořalkou mstilo se tu stejně jako nedostatečná výchova k ustáleným pojmům vlastnickým, která byla nerozlučně spojena se zřízením mírového nedílu. A nutný kvas bouřím těm dodávali nadto agitátoři sociálně-revolucionářští, kteří jitřili lid nejrozmanitějšími pověstmi.

V městech hnutí mělo ovšem poněkud jiný ráz. V zemstvech tlačili tu stranu mírnější, která se chtěla spokojiti se znenáhlým rozvojem ústavnosti, do pozadí živly pokrokovější, které horovaly pro obecné rovné právo volební a zavodily se socialistickým táborem požadováním nuceného výkupu panské půdy pro mužictvo. Politický ruch vytvořil si ostatně rychle místní ohniska tím, že všude počaly vynikati „sojuzy“ rozličných skupin odborně vzdělaného obyvatelstva, na příklad lékařů, právníků, učitelů a profesorů, inženýrů a podobné kroužky, které do svých řad nutily váhavé namnoze osobním bojkotem a stávaly se jevištěm nekonečných debatt. Jako ústřední orgán tohoto chaotického varu spolkového vznikl pak v květnu 1905 v Petrohradě pod předsednictvím Miljukovovým veliký „svaz sojuzů“, v němž úplnou převahu měla zejména radikálně-demokratická intelligence, kdežto živly mírnější, kterým šlo více o jednání s vládou než o revoluční převrat, k slovu se dostávaly stále ještě spíše na sjezdech zemstev a městských dum. Sociálně-demokratická strana pak nespokojovala se jen s šířením svého vlivu v dělnictvu, nýbrž vnášela zejména do vojenských dílen, kasáren i námořních arsenálů protiválečnou náladu a hesla proletářské revoluce.

Vůči tomuto vzkypaní takřka všech vrstev národa vláda stávala se skutečně stále bezradnější; tak netroufal si na příklad ministr financí Kokovcev již ani odmítnouti velmi vypiatých požadavků dělnických svazů. Zraky dvora pak ubíraly se stále k východu s nadějí, že tam zasažením loďstva nastane kýžený obrat. Naděje zklamala však dokonale.

Ve francouzských vodách indočínských spojil se sice Rožděstvěnskij

Rožděstvěnskij
v Indickém
oceánu.

Něbogotov.

Ústupky
cířského
samodržaví.

Selské bouře.

Hnutí
v městech.

Svaz sojuzů.

Rožďestvënskij
v čínských
vodách.

s Nėbogatovem a společně vepluli úžinou singapurskou do čínské moře. Počtem korábů a tonází bylo loďstvo jejich veliké, nepochybně silnější japonského loďstva Togova; zůstávalo však daleko za ním nejen pohyblivostí, nýbrž i výzbrojem, zejména donosem i přesností těžkých kusů. Nejedna ruská loď byla v ohledu tom celku spíše přítěží než ziskem. Po pádu Port Arthuru byl Vladivostok přirozeným cílem Rožďestvënskému, nedostatek uhlí nedovoloval mu však plavbu oklikou, která by snad byla umožnila vyhnouti se bezodkladné srážce s nepřitelem. Bylo nutno bráti se úžinou mezi Koreou a jižním Japonském, kde loďstvo Togovo stálo na stráž.

Zde u ostrova Tsušima došlo opravdu v odpoledních hodinách 27. května k srážce, při níž se ihned ukázala převaha japonská způsobem pro Rusy zcela zdrcujícím. Zatím, co se všechny nedostatky jejich výzbroje ukazovaly při prvních výstřelech, dovolovala větší donosnost japonským dělům takřka nerušeně konati dílo zhouby. Za několik hodin byly z ruského loďstva pouhé prchající trosky, které následující noci důrazným pronásledováním většinou byly dobyty. Z 38 ruských lodí do Vladivostoku dostaly se jen dvě torpédovky a jeden křižník. Dvacet lodí bylo potopeno v boji, šest, vedených Nėbogatovem, se vzdalo, zbytek utekl se do neutrálních vod nebo byl vlastním mužstvem potopen, aby nepadl do rukou nepřitele. Rožďestvënskij sám těžce zraněný byl zajat s více než 6000 muži, kdežto na 5000 Rusů zahynulo v moři. Japonci naproti tomu vykoupili veliké vítězství pouze 116 mrtvými a 538 raněnými.

Pro vládu cářskou byla Tsušima pohromou ještě horší, než byla porážka nepřemožitelné armády kdysi pro Filipa II. Španělského. Především rozšířila v národě ještě více opoziční hnutí. V prvních dnech června sešel se v Moskvě veliký sjezd zástupců zemstev, jehož se účastnili i umírnění reformisté, jako Šipov, Gučkov, hrabě Heyden, Stachovič, i liberální pokrokaři jako Miljukov, Petrunkěvič, Muromcev. Bylo tu i mnoho šlechtických představitelů a zástupců městských rad. Sjezd rozhodl se pak vyslati k cáři deputaci, aby mu tlumočila nedůvěru národa k jeho zločinným a neschopným rádcům, kteří zavlekli zemi do neblahé války, a přesvědčila Mikuláše II., že jest poslední hodina k obratu svoláním volených zástupců celé říše. Generál Trepov, který jako pomocník ministra vnitra měl stále ještě u dvora slovo rozhodující, zdržel sice přijetí deputace do 19. června; pak měl však její mluvčí, moskevský filolog, kníže Sergěj Trubeckoj, příležitost, Mikuláši II. říci vážná slova o nutnosti svolati, nikoliv pouhý poradní sbor, založený na přežilém stavovském řá-

du, nýbrž shromáždění, jež by cáře opravdu uvedlo v nutný styk s pravým cítením národa, nemá-li revoluce říši pohltniti.

Cář odpověděl vliďně, ujišťuje, že úmysl jeho svolati národní shromáždění jest nezvratný, a vyzýváje deputaci, aby působila s ním při reformním díle. Odpověď ta, otištěná v novinách, způsobila opět radostné vzrušení, které však vláda vlivem Trepovovým rychle zkalila censurováním svobodomyšlných projevů a zatýkáním nepohodlných jednotlivců. Zároveň bylo pak stále více zřejmo, že vlna radikalismu vzrůstá vysoko nad požadavky, které při kulturní a politické zaostalosti Ruska bylo radno nepřekročovati. Ve svazu odborových družstev dělnických, který se konal v červnu v Petrohradě a na půdě sousedního Finska, vymohli strojníci rozhodnutí, že dělnictvo má bojkotovati volby do národního shromáždění, nevyhoví-li vláda při jejich vypsání všem krajním požadavkům. Zástupci venkova ve svazu vztyčovali pod vlivem sociálních revolucionářů zase svůdné heslo, že všecka půda má náležeti jen těm, kdož ji vlastním potem roší, a opravdu množily se stále nové případy, kdy mužictvo prostě zabíralo sklizeň na panských lánech a vyhánělo statkáře, dovolávajíc se domnělých příkazů cářského manifestu půdu pánům odnímajících.

Revoluční propaganda zapustila své kořeny zvláště také ve válečném loďstvu černomořském a v celém světě způsobilo vzrušení, když 28. června největší jeho obrněnec, „Kníže Potěmkin“, vztyčil rudou vlajku. Na lodi došlo totiž k revoltě, způsobené stížnostmi na špatnou stravu; mužstvo pobilo většinu důstojníků a ovládlo na chvíli výhružkou bombardování dokonce Oděsu, kde vypravilo slavnostní pohřeb svým zastřeleným druhům a vyplnilo s pomocí městské chátry přístavní zásobárny. Admirál Krüger dovedl sice ostatní lodi válečného loďstva zdržeti od revolty a „Kníže Potěmkin“, který po několikadenní potulce zakotvil u rumunské Constanzy, byl tam vzbouřenci opuštěn. Trapná epizoda skončila tak bez dalších následků stejně jako současné pokusy o námořnický puč v Libavě a Kronštatu. Rostoucím neklidu v Polsku, Pobaltí, Finsku i na Kavkaze snažila se vláda pak čeliti vyhlásováním válečného stavu, skutečná účinnost opatření těch byla však stejně pochybná, jako pokusy opřít se proti pokrokovému proudu v zemstvech o konservativní živly.

Výrazem pokusů těch bylo především okázalé slyšení, které cář 4. července poskytl zástupcům tohoto směru, vedeným knížetem Naryškinem a hrabaty Alexejem Bobrinskim a Šeremetěvem. Šlechtici ti vytýkali ve slyšení

Vzrůst
radikální
vlny.

Vzpouza
lodi
„Potěmkin“

Tsušima
27. května 1905).

Sjezd zemstev
v Moskvě.

Deputace
u cáře
19. června 1905).

Pokusy
konservativců.

tom zejména, že deputace 19. června cářem přijatá neměla práva mluvití jménem všech zemstev. Naopak, většina zemstev žádá prý toho, aby stavovský ústroj potrval i jako základ chystané dumy říšské a aby samodržaví nebylo vystřídáno cizími řády parlamentními, nýbrž opřelo se raději o zemský sobor stavovský. Cár odpověděl opravdu na to, že nedopustí změny osvědčeného, starého pořádku, ježto jen stát, jenž si váží dějinného odkazu, jest silný. Bůh trestá prý Rusko právě proto, že nedbalo dosti této pravdy. Než záhy ukázal nový sjezd zemstev, konaný přes zákaz vlády v Moskvě 19.—22. července, že objednaný konservativní projev má za sebou v zemstvech jen menšinu, jež byla na sjezdu stejně rychle umlčena, jako stoupci směru mírně konstitučního.

Vlna radikalismu zachvacovala i muže jako byl Miljukov, k tvrzení, že nové řády ruské musí býti demokratičtější než třeba řády souvěké Anglie. V tom smyslu pokoušeli se Muromcev, Kokoškin, Ščepkin a jiní o náčrtky nové ústavy, a požadavky, jako bylo obecné volební právo žen do říšské dumy i ostatních zastupitelstev, byly včleněny do resoluce, kterou předseda sjezdu, Golovkin, generálu Trepovovi zaslal. Vláda zastavila pak sice další jednání sjezdu, trestala listy, jež o něm příznivě psaly, a Trepov snažil se všemožně čeliti vlně rozvratu. Bylo však velmi pochybné, pokud se to ještě podaří, a v Evropě zvítězil dojem, že vláda Mikuláše II. se opravdu běže touž srážnou cestou k záhubě, jako vláda Ludvíka XVI. za veliké revoluce francouzské.

V popředí obecného zájmu stála ovšem zároveň i otázka, podaří-li se v nejbližší době dosáhnouti skončení války rusko-japonské mírem, o němž se konečně vážně jednalo. Podnět k němu vyšel hned po porážce u Tsušimy od Viléma II. Císař uznal, že další rozvrat moci cářské, který prodloužení války jen ještě mohlo urychlit, ohrožuje zároveň vůbec monarchický princip v Evropě; nadto obával se, že by Francie a Anglie prostřednictvím své přece mohly Rusku nabídnouti. Telegrafoval tedy 3. června Rooseveltovi, že nyní jest ochoten jeho pokusy o sblížení válečných stran činně podporovati, a psal zároveň Mikuláši II., že podle jeho mínění nyní jest opravdu nutno ukončiti válku, jež se stala celému národu ruskému tak nenáviděnou. Vážnost, již se Roosevelt těší v Japonsku, dává prý naději, že se mu nejspíše podaří, přivésti Japonce k rozumnému snížení požadavků.

Roosevelt projevil k novému prostředkování opravdu ochotu tím spíše, ježto byl o ně i z Japonska již 31. května tajně požádán. V Petrohradě váhali

sice ještě i pak chvíli, konečně vyslovil však cář svůj souhlas s výhradou, že přeruší jednání ihned, jakmile by Japonci kladli podmínky přílišné. Tak vešlo 10. června konečně v obecnou známost, že za prostřednictvím amerického presidenta na půdě Nového světa se bude konati pokus, ukončiti válku mezi přední velmocí evropskou a jejím východoasijským protivníkem, zajímavý doklad toho, jak světová politika 20. věku nabyla rázu opravdu planetárního, uvádějíc v těsný vztah vzájemný všecek okruh zeměkoule.

Smlouvání se o místu a okolnostech jednání toho vyžádalo ovšem i pak ještě několika neděl. Teprve na začátku července byla věc tak daleko, že 14. července cář jmenoval své plnomocníky, ministra Witte a bývalého vyslance v Tokiu, barona Rosena, tedy oba muže, kteří byli před válkou varovali, kdežto Japonsko měli zastupovati ministr věcí zahraničních Komura a vyslanec washingtonský Takahira. Jednatelé ti sešli se po prvé 5. srpna na jachtě Rooseveltově v Oyster Bay a usadili se pak v městečku Portsmouthu ve státu New Hampshire, kde 8. srpna vlastní jednání se začalo. Příměří však nebylo zatím uzavřeno, takže Japonci mohli v červenci dobýti ostrova Sachalinu; na Vladivostok však neútočili a v Mandžusku spokojili se s přeskupením a zesílením své armády, kdežto na ruské straně generál Liněvič s dosti pochybným výsledkem se pokoušel o to, aby povznesl pokleslou kázeň svých sborů, jsa stále v obavě před revoltou mužstva proti důstojnictvu a před hrozbou stávkou na sibiřské dráze.

Tento vývoj věcí přinášel zejména Německu nepochybný zisk. Moc cářská byla porážkou v Asii a vnitřním rozvratem tak zeslabena, že tlak její na východní hranice německé zřejmě polevil, a mocné postavení, které mělo Rusko za Alexandra III. i v prvních letech vlády Mikuláše II., v Evropě vůbec na dlouhou dobu se jevílo otřeseným. Při tom podařilo se berlínské politice podobně jako kdysi v krymské válce vzbuditi u dvora cářského opravdu přesvědčení, že se německý císař vůči Rusku v těžké chvíli přece jen nepřátelštěji zachoval, kdežto Francie, s Anglií se přátelíc, jen velmi pochybným spojencem moci cářské se osvědčila.

Šlo o to, jaké další zisky Německo odnese z této situace. S německé strany bylo později opětovně za důkaz berlínské mírumilovnosti vytýkáno, že Německo neuzilo tísně cářské moci roku 1905 k přímému útoku na Rusko nebo aspoň na jeho francouzského spojence. Nesmíme však zapomínati, že k útoku takovému nebylo dostatečných důvodů přímých a že by jej byl všecek svět přijal jako nesnesitelné násilnictví, zejména pak i německý spojenec Italie.

Předpoklady
mírového
jednání.

Mírová delegace.

Portsmouth.

Zisky
německé.

Jejich neúspěch.

Ponuré
vyhlídky

Vilém II.
a Roosevelt.

A ostatně byli v Berlíně přesvědčeni, že z pohromy ruské Německu vyplynou v zápětí ještě další zisky, než byla výhodná smlouva obchodní s říší císařskou a dobré obchody, které německému průmyslu válka japonská byla přinesla.

Plány
Viléma II.

V ohledu tom nebyly ovšem názory vůdčích činitelů německých zcela shodné. Vilém II. vracel se neúnavně k myšlence, připoutati zeslabené Rusko k Německu obecnou smlouvou alianční a společným tlakem přiměti pak i Francii, aby rovněž přistoupila k velkému spolku pevninnému, jenž podle mínění císařova měl jednak položit mezi dalším vzrůstem imperia britského, jednak obrátiti se proti žlutému nebezpečí v Asii, kdežto se Spojenými státy měla spojená pevnina evropská navázati přátelské styky a oslabiti tam rovněž britský vliv. Tuto císařskou koncepci světové politiky přijímali jeho hlavní rádcí, Bülow i Holstein, však s jakousi skepsí a zdrženlivostí. Jím zdálo se účelnějším užití poklesu moci ruské důrazně především proti Francii. Ježto pro přímý útok na ni, jaký by býval po chuti vojenským kruhům v čele se šéfem generálního štábu Schlieffenem, císaře nebylo snadno získati a také ohled na Itálii i Anglii jej činil obtížným, zejména dokud náležitá síla loďstva německého nebylo dosaženo, chtěli aspoň sebevědomí francouzské, vzpružené srdečnou dohodou s Anglií, poněkud stlačit a zároveň na ní při tom vynutiti určité ústupky v zámořské oblasti.

Bülow
a Holstein.

To byla myšlenka podstatně odchylná od obecných plánů císařových, Vilém II. neměl však dosti důsledné tuhosti, aby proti tlaku předních rádců své pojetí uhájil, a dal se konec konců přece užiti za jejich nástroj. Příležitost k tomu dala především otázka marocká, která se rozvinula již v první polovici roku 1905 souběžně se sklonkem války rusko-japonské a o níž jest tu rovněž třeba pojednati k ucelení obrazu světové politiky ve chvíli těžké pohromy moci císařské.

* * *

Německo
a Marokko.

Viděli jsme, jak se na jaře 1904 německá vláda smířovala bez zjevného odporu se skutečností, že dohodou s Itálií i Anglií naděje Francie na dosažení převážného vlivu v oblasti marocké podstatně vzrostly a že se tam francouzská „pénétration pacifique“ dříve nebo později určitě projeví. Všeněmecké orgány bouřily sice dále a na všenněmeckém sjezdu 3. června 1904 bylo vytykáno, že získání Atlantského pobřeží šerifské říše jest nutné pro další rozvoj

Německa, nemá-li v soutěži světové byti do pozadí zatlačeno. Vilém II. však v zápětí potom při schůzce v Kielu opětovně Eduardovi VII. ujištění, že se o území marocké nezajímá, a zdálo se, že německá politika nejvýše jest ochotna podporovati poněkud Španělsko v jeho smlouvání se s Francií o rozsah podílu, jenž by Španělsku na případné marocké kořisti měl připadnouti, a vysloužit si tím jakési zprobitné.

Opravdu počal však již tehdy Holstein v šeru své pracovny působiti na říšského kancléře rozklady o tom, jak Francie, zmocní-li se opravdu Marokka, tam zavede svůj prohibitivní řád celní a poškodí značně hospodářský zisk německý. Vedle toho kladl však váhu i na to, že mezinárodní prestiž německá zřejmě utrpěla dohodou, kterou Anglie a Francie o Marokku učinily, aniž se Německa dotázaly. Proto, ač Berlín otevřeně nevystoupil proti jejich smlouvě z 8. dubna 1904, má se prý přece užiti nejbližší vhodné příležitosti ke zkřížení francouzského postupu v Marokku, aby se republika uvedlo na paměť, že nelze beztrestně Německo v světové politice přezíratí.

Holsteinovy
podněty.

Při tom neměl ovšem ani Holstein sám jasné představy o tom, jaké výkupné by bylo dlužno od Francie ve věci té žádati, získal však přes to přese všecko Bülowa pro svůj názor, kdežto u císaře, zaujatého více ideou kontinentálního spolku, k němuž hodlal i Francii zlákat, bylo třeba vyčkati vhodnější chvíle, tím spíše, ježto Vilém II. nemohl naráz zapřítí okázalého gesta, s jakým byl vyslovil svou nezištnost vůči španělskému i anglickému králi.

Příležitost zrála však pokroky francouzského postupu v Marokku. V létě 1904 dal si sultán Abd-el-Aziz, přijav novou francouzskou půjčku 62 millionů franků, konsolidovati dluhy své zástavou cel, jejichž správu převzal francouzský zástupce Raynault; konsortium bank pařížských, které půjčku poskytlo, mělo zříditi státní banku marockou a sanovati vůbec finanční hospodářství říše. Francouzská mise vojenská jala se reorganisovati také sultánovo četnictvo, čehož bylo nutně zapotřebí pro loupeže, které vedly místní náčelníky, jako byl pověstný Raisuli, k opětovnému zajímání Evropanů, a pro vzpoury, které proti sultánovi zdvihali rozliční nápadníci trůnu a pohlaví neposlušných kmenů. Zároveň rozmnožila Francie také své staniční lodí v Tangeru a vyjednávala v Madridě o přesnější určení hranic pobřežní oblasti, jež měla býti Španělsku v Marokku přiznána pro případ, že by šerifská říše se opravdu v moci sultánově neudržela.

Francouzský
postup
v Marokku.

Jednání to nebylo snadné a Delcassé vedl je opravdu s nevalnou chutí. Skutečným přáním jeho bylo, aby Marokko spadlo francouzské moci do klína

Jednání
se Španělskem.

bez okázalých událostí, jako by bylo opravdové dělení území sultánovi podléhajícího. Věděl dobře, že by se to neobešlo bez diplomatických zápletek a nepřál nadto ani Španělsku příliš značného podílu na kořisti, doufaje, že i bez toho znenáhly postupem francouzský vliv v Marokku může nabýti žádoucí výše. Než smlouva s Anglií, jež nechtěla viděti francouzské moci právě v oblasti Gibraltaru čelící, zavazovala jej k dohodě se Španělskem a jednání o ní vleklo se pak od května 1904 až do podzimu, kdy se skončilo na počátku října podepsáním dvojí smlouvy.

Smlouvy
z 3.—5. října
1904.

Jedna, podepsaná 5. října, byla ihned veřejně ohlášena a Španělsko přistupovalo v ní výslovně k dohodě učiněné ohledně Marokka 8. dubna mezi Francií i Anglií, dotýkajíc se jen zcela všeobecně svého dorozumění s Francií se zřetelem k oboplným právům a zájmům v šerifské říši, jejíž integritu pod svrchovaností sultánovou obě moci prohlašovaly za žádoucí. Než smlouva ta byla opravdu pouhou zástěnou druhé, důvěrné smlouvy, podepsané již 3. října, kterou Francie přiznávala Španělsku jako zvláštní oblast vlivu (action) severní část Marokka od ústí řeky Muluya až k Tangeru, ale bez Fezu, a dále na pobřeží Atlantského oceánu nejjihnější cíp panství sultánova. Španělsko zavazovalo se při tom však, že po 15 let neuplatní bez souhlasu Francie svých zvláštních práv k této oblasti, leda, kdyby se říše marocká rozpadla, a že žádnou část krajů těch jiné moci ani nepostoupí ani nepronajme, což se zřejmě obracelo proti myšlence, roku 1902 se strany španělské nadhozené, aby se se dala Německu v pronájem Casablanca nebo Rabat. Tanger měl při tom jako sídlo evropských misí zachovati zvláštní postavení, kdežto v ostatních částech říše veškeré větší podniky hospodářské by byly svěřovány především francouzským a španělským podnikatelům.

Francouzské
vyhládky
v Marokku.

Po dosažení této dohody, o níž však Delcassé doufal, že bude krajní důsledek její možno obratným postupem přece jen obejítí, přistoupila Francie k dalším krokům svého „mírného pronikání“ do Marokka a pařížské listy psaly namnoze dosti nepokrytě o chystané „tunifikaci“ šerifské říše, to jest o stlačení moci tamního sultána na podobnou bezmocnou loutku, jakou byl vedle skutečné francouzské moci ve své zemi bej tuniský. Projevy publicistů zvukného jména, jako byl geograf Reclus, přesvědčovaly veřejné mínění francouzské o tom, že získání Marokka pro Francii jest ziskem nad jiné důležitým a nezbytným k zajištění její africké državy. Delcassé stál v očích svých krajanů proto na vrcholu úspěchu jako státník, který přináší vlasti svou diplomatickou obratností tento veliký dar.

Opravdu nemínila vláda francouzská v rozsáhlé zemi, naplněné četnými kmeny kočovnými, jež požívaly takřka úplné nezávislosti, šířiti vliv svůj tak drasticky, jako kdysi v Tunisu; bylo však zřejmo, že úplně bez nátlaku na náladového sultána se to přece neobejde, zvláště, ježto se Abd-el-Aziz proti francouzské misi vojenské na sklonku roku 1904 začal zcela odmítavě chovati a pod záminkou nutných úspor ji dokonce zcela setřásti hleděl. Francouzský zástupce v Tangeru, Saint-René Taillandier, dostal proto v polovici prosince 1904 příkaz, aby se odebral do Fezu s podrobným programem vojenských, správních a hospodářských oprav, které měl na sultánovi vymoci, opíraje se hlavně o tvrzení, že jich nutně žádá obecný zájem vzdělaných národů na obchodním styku s říší.

Saint-René
Taillandier
ve Fezu.

Vskutku přijel tam v únoru 1905 a začal vyjednávat s maghzenem, vlastní vládou sultánovou. Do té doby nedály se věci se strany Německa žádné zjevné překážky, ač jeho zástupci v Tangeru, jako byl baron Mentzingen a legační rada Kühlmann, do Berlína již roku 1904 opět zasílali poplašné zprávy o tom, jak se francouzský postup zájmům německého obchodu stane nebezpečným. Nyní však, když pádem Port Arthuru a vůbec nešťastným průběhem války na východě ruský spojenec Francie byl zjevně ochromen, měla diplomacie německá za to, že přišla chvíle, kdy může znenáhla ustoupiti od dotavadní zdrženlivosti, a Bülow a Holstein volili k tomu především nepřímou cestu tím, že se snažili zvýšiti odpor sultánův proti francouzskému nátlaku.

Německý
odpor.

Německý konsul ve Fezu, Dr. Vassel, měl zejména ujistiti Abd-el-Azize, že Francie, nutíc jej k reformám, nejedná nikterak jako oprávněný mandatař Evropy a že především Německo jí k tomu nedalo svého souhlasu. Německý zástupce naváděl pak sultána k tomu, aby ve svém odporu proti francouzskému poručení se opřel o svůj národ tím, že by po bok maghzenu svolal širší sbor domácích notáblů, t. zv. sbor vizírů, takže situace ve Fezu počala tím nabývat značné podobnosti s bojem, který roku 1876 diplomacie anglická v Cařihradě vyvinula proti ruskému postupu. Zároveň vytáhla však berlínská diplomacie ze své zbrojnice i polozapomenutou konvenci, kterou na konferenci konané v Madridu roku 1880 zástupcové 14 zúčastněných států zaručili závaznou dohodou vzájemnou všem Evropanům v Marokku obchodní rovnoprávnost a přiměli tehdejšího sultána k tomu, že se rovněž zavázal dbáti toho hlediska.

Konvence
madridská.

Tak jala se vláda německá účinně křížiti snahu Francie po dosažení vý-

sadního postavení v Marokku, vytýkajíc, že není v ničem vázána její dohodou s Anglií o věci té, která Německu nebyla s francouzské strany úředně ani notifikována. Zároveň obracela pak i publicistika německá, zejména listy vše-německé, se zdvojenou hlučností zájem domácí veřejnosti k důležitosti německých zájmů v Marokku, dovozujíc, že podobně jako v říši turecké i v severozápadní Africe říše německá má ukázati, jak dobrým přítelem a ochráncem je moslemskému půlměsíci proti lačnosti jiných mocí evropských.

Vše to mohlo ovšem působiti jako podružná šarvátka diplomatická, která významem svým ustupovala jako do pozadí před vrcholným bojem, zuřícím na dálném východě asijském. Než právě ve dnech, kdy se u Mukdenu na počátku března 1905 ruské porážky dovršovaly, pojal německý kancléř úmysl, důrazným posunutím otázky marocké do popředí souvěkého zájmu ukázati Francii pravé důsledky zeslabení jejího spojence a vynutiti na ní náležité pokání za to, že dala přednost dohodě s Anglií před přisluhováním zájmům německým v evropské i světové politice. Pokusil se ovšem nejdříve o to, aby k věci té získal podporu presidenta Roosevelta, ježto také Spojené státy byly kdysi účastny při madridské konferenci roku 1880 a mohly ve francouzském tlaku na Abd-el-Azize hledati rovněž ohrožení svých obchodních zájmů. Když však ve Washingtonu nejevili chuti, do otázky té se zaplétati, rozhodl se Bülow jednati i bez nich a užiti k tomu osobnosti samého císaře.

Vilém II. chystal se tehdy právě k jarní projížďce v moři Středomoří, která jej vedla kolem Tangeru. Okázalou návštěvou tohoto marockého přístavu, náležitě připravenou předchozí dohodou německých zástupců s maghzenem, měl tu německý císař vyjádřiti, že hledí na Abd-el-Azize jako na panovníka zcela nezávislého a že odmítá jakoukoliv myšlenku zvláštního francouzského protektorátu nad Marokkem.

Vilém II. měl z počátku proti tomuto úkolu zcela rozumný odpor tím spíše, ježto takové dráždění Francie na místě zvláště citlivém zásadně křížilo jeho plán pevninného spolku a přičilo se i tradici, podle níž Německo a Francie při všem svém vzájemném soupeřství, pokud šlo o poměry evropské, ve věcech zámořských většinou dobře se dohodovaly.

Snad vzpomínal si i skutečnosti, že 1883 Bismarck výslovně vybízel Francii k postupu do Marokka, slibuje jí při tom mravní i diplomatickou podporu německou. Vratká povaha císařova působila však, že lichotivému tlaku obratného kancléře nedovedl odolati, zvláště když mu Bülow vyličil, jak oslní svět dramatickým vystoupením u bran východu, a tím jeho ješitnost podpálil.

Zároveň dovedl na něho působiti i tvrzením, že tajnou smlouvou se Španělskem o případné dělbě Marokka, o níž diplomacie německá měla od počátku přesné zprávy, Francie překročila mez, kterou Německo mohlo strpěti, a že nezakročiti proti tomu by znamenalo snést hanebný odstrk v světové politice, ač ovšem na příklad při své dohodě s Anglií o portugalských osadách roku 1898 Německo samo zcela podobnou cestou bylo volilo, na Francii a její africké zájmy nikterak se neohlížejíc.

Kancléř snažil se však zároveň hned zatarasiti císaři i cestu k možnému ústupu tím, že 20. března v officiosní „Norddeutsche Allgemeine Zeitung“ již napřed ohlásil jeho zájezd do Marokka, kde prý Německo sice nehledá pro sebe zvláštních výhod, chce však zásadu hospodářské rovnoprávnosti všech národů na území tom zachovati v podobné platnosti, jaká jí jest také na příklad v Číně zajištěna. Věc zbudila ihned značnou pozornost, ježto Vilém II. v zápětí potom 23. března, než vstoupil na loď, měl v Brémách při odhalení pomníku svého otce opět jednu ze svých okázalých řečí, která ovšem nebyla zcela jasná. Připomínal v ní přísahu, kterou prý učinil hned při svém nastoupení, že, pokud na něm bude, děla a bodáky nevejdu v činnost; Německo chce býti ostatním národům dobrým a poctivým sousedem a netouží nikterak po panství nad světem. Zároveň vytýkal však nutnost silné výzbroje a kázal o tom, jak Bůh prý chce, aby se Němci stali solí země, ježto s nimi zamýšlí veliké věci.

Anglická publicistika označovala řeč jako olivovou ratolest drsně smáčkutou v obrněné ruce, a k záhadnosti císařova jednání přispěla i skutečnost, že, ač odjížděl na zájezd zřejmě zahrocený proti Francii, na rozloučenou v Berlíně se pozval sám na večeři do francouzského vyslanectví. A němečtí diplomatictí zástupci u cizích dvorů nemohli rovněž na případné dotazy podati žádného vysvětlení, ježto jim Bülow 24. března výslovně nařídil, o marocké otázce zachovati mlčení a „die Sfinx zu markieren“.

Vilém II. sám hrál, jak se zdá, úlohu zahraničním úřadem berlínským mu přikázanou, i když se o její nutnosti dal přesvědčiti, přece s jakousi nechtí. Ještě z Lisabonu chtěl svou návštěvu marockého přístavu přece odřici a v samý předvečer přistání v Tangeru 30. března jevil znova snahu couvnouti a rozpaky, které jeho okolí ovšem přičítalo také obavě před atentátem nebo jezdeckou nehodou při projížďce uprostřed hlučícího davu orientálců na nezvyklém, cizím koni. Bülow nepřestal však rozpaky ty přemáhati telegrafickými depešemi, které posléze na palubu přinesl v Tangeru legační rada

Vilém II.
v Tangeru
(31. března 1905).

Kühlmann. Couvnutí v poslední chvíli bylo podle jeho tvrzení nemožno jednak z ohledu na německé veřejné mínění a pak i proto, že k slavnému uvítání do Tangeru německá diplomacie objednala již i strýce sultánova; a tak došlo 31. března k tomu, že Vilém II. stanul na marocké půdě, sice jen na dvě hodiny, ale s neobyčejnou pompou.

Jeho projevy.

V jásavém prostředí východním, v němž jen členové francouzské obce cizinecké zachovali upiatou zdrženlivost, kdežto na příklad i anglická kolonie postavila zvláštní slavobránu, odložil pak císař veškeru nechuť k věci a ve svém proslovu k zástupci sultánovu i členům německé kolonie šel dokonce dále, než bylo v Berlíně původně smluveno. Neboť vytykal nejen veliký zájem německý na hospodářských stycích s Marokkem jakožto státem zcela nezávislým, podléhajícím jen svrchovanosti svého sultána; připojil z vlastního popudu ožehavou zmínku o tom, jak bude nutno při reformách, které mají otevřít Marokko všem národům bez jakýchkoliv anekstí a monopolů, šetřiti náboženského cítění domácího lidu, a nabízel sultánovi svou ochotnou radu ve věci té.

Poplach
ve Francii.

Návštěva byla tedy sice zcela krátká, vzbudila však v Evropě neobyčejné vzrušení a zejména ve Francii vážné obavy. Již 31. března byl Delcassé nucen bránit se proti námitce socialistických pacifistů, vedených Jaurèsem, že marockou politikou svou ohrožuje mír. Tvrdil tehdy, že Francie uznává plně nároky ostatních států na ochranu svých hospodářských zájmů v šerifské říši a že jí proto žádné nebezpečí nehrozí. Francouzskou veřejnost pojal však přes to strach, že Německo užije ruských porážek, aby se na Francii vrhlo pod záminkou marockých úchvatů, a podobný neklid hlásil se i v Anglii.

Anglické obavy.

Tam v průběhu roku 1904 nedůvěra vůči Německu jen ještě vzrostla, zejména když se odtud začaly trousiti zprávy o úmyslech říšské vlády, dalším stupňováním loďního programu německou silou na moři zvýšiti a urychlit zvláště tempo stavební, zákonem z roku 1900 stanovené. Vážné porady o tom v Berlíně počaly se sice teprve na samém sklonku roku, Tirpitzovy snahy ve věci té byly však již před tím nepochybné. A jejich ozvěnou na druhém břehu Severního moře byla pak nejen stavba nové anglické základny pro válku na moři v Rosythu, nahoře již zmíněná, nýbrž úplné přeskupení strategické válečných loďstev britských, admirálitou ohlášené 10. prosince 1904. Kdežto dotud nejlepší lodi anglické, pokud nedlely v dalekém zámoří, byly umístěny v moři Středozejmím, zejména na Maltě, aby střežly i ruskou moc černo-

mořskou i francouzský Toulon, v domácích vodách anglických pak byly chovány většinou jen starší a méně hodnotné jednotky, obrátil se poměr teď nyní úplně. Nejsilnější eskadra byla posunuta do oblasti moře Severního, aby tam spolu s eskadrou atlantskou, kotvící v Gibraltar, mohla čeliti vzrůstajícím silám německým.

Přeskupení
britského
loďstva.

Bylo zřejmo, že přesun umožnila především přátelská dohoda s Francií; zároveň hlásila se v něm však i zkušenost učiněná Japonskem před Port Arthurem, totiž neobyčejná výhoda toho, kdo může s rozhodnou převahou hned na počátku války protivníkovi dáti náhlý zdrcující úder. Skutečnost tu přiznal pak výslovně civilní lord admirality Arthur Lee v řeči k voličům svým 3. února 1905, kde vytkl, že hlavní zájem námořní obrany britské se nyní obrací k Severnímu moři a že, kdyby k válce mělo dojít, útočná rána tu musí býti vedena dříve, než v nepřátelské zemi budou vůbec čísti v novinách o vypovězení války. V Německu se nad tímto projevem mladšího člena vlády anglické velmi pohoršili, zapomínajíce, jak často zodpovědní činitelé berlínští vůči sousedům podobně poukazovali na drtivou sílu své výzbroje. A přiznal-li později náčelník admirality anglické, sir John Fisher, že tehdy králi dokonce předložil plán, překvapiti v případě potřeby německé loďstvo v jeho přístavech, podobně jako to Angličané učinili loďstvu dánskému v letech 1801 a 1807, byla to pouhá obdoba toho, co současně šef velikého štábu německého hrabě Schlieffen navrhoval vůči Francii a Belgii, a není dokladu, že by byl Eduard VII. se s věcí byl vážně obíral. Liberální oposice v londýnské sněmovně kárala pak ústy Campbell-Bannermanovými projev Leeův a jeho zahrávání si s možností války velmi důrazně.

Zostření
vztahů
britsko-
německých.

Jisto jest ovšem, že pocit nedůvěry vůči Německu v tehdejší Anglii značně vzrostl a zejména neobvyklé vystoupení Viléma II. v Tangeru bylo v britském prostředí pochopováno jako vážný útok, zamířený především na nedávnou dohodu francouzsko-anglickou, vůči němuž slušnost káže, aby Anglie po bok Francie se postavila, bude-li opravdu napadena. Vůdčím mužům berlínským ovšem, jak se zdá, opravdu nešlo o rozpoutání války s Francií pro marockou otázku. Chtěli spíše po vzoru někdejších „studených sprch“ Bismarckových republiku jen postrašiti a pokořiti za to, že si troufala hledati ve světové politice určité úspěchy s pomocí nového anglického přítele bez dovolání se německého souhlasu, místo, aby se smířila přece s poměrem sil, který na pevnině byl vytvořil rok 1870, a s Německem se sblížila. Bülow a jeho pomocníci neuvědomili si však při tom dosti, že taková násilná lekce

Německý
tlak na Francii.

politická, kterou Clemenceau vtípně označil slovy „Sols mon frère, ou je te tue“, byt' měla snad za následek zdánlivé zvýšení německé prestiže v Evropě, vzbudí v národě francouzském jen zdvojenou sílu vzdoru a zároveň učiní ve Francii teprve náležitě populární přátelskou dohodu s Anglií, k níž tam dotud mnozí neměli valné důvěry.

Skutečně ve Francii způsobila neočekávaná možnost vážné srážky s Německem velmi tísnivě, ježto zejména také vnitřní poměry republiky právě nebyly nikterak uklidněné. Viděli jsme, jak vláda, v jejímž čele stál tvrdý nepřítel Říma, Emil Combes, svým postupem proti kongregacím neobyčejně zhoršila poměr Francie ke kurii, kde ovšem od nastoupení Pia X. rovněž duch sklonný ke kompromisům ustoupil značně do pozadí. Vyvrcholení boje přinesla návštěva presidenta Loubeta v Římě v březnu 1904, proti níž papež se ohradil zvláštní notou, zaslanou všem katolickým dvorům, jako proti porušení hlediska, že hlavám katolických států není slušno právě v Římě navštěvovati ty, kdož papeže byli připravili o stát církevní. Na to odpověděla vláda francouzská, majíc za sebou valnou většinu sněmovny — 427 proti 95 hlasům — 29. července 1904 odvoláním svého vyslance od Vatikánu; ponechávala tam však zatím ještě jeho zástupce. V boji proti kongregacím znamenal pak nový zákon ze 7. července 1904 další významný krok, neboť rušil školské řády vůbec s výjimkou těch, které připravovaly dorost pro misijní a koloniální školy v cizině.

Brzy na to vznikl i spor o právo kurie, sesazovati biskupy ve Francii bez dohody s vládou a volati je do Říma před duchovní stolicí soudní. V říjnu vláda přerušila úplně styk s papežstvím a vypověděla nuncia z Paříže, v listopadu předložila pak komoře návrh na úplnou rozlukou církve a státu. Na místo konkordátu měl ve Francii nastati v jejích vzájemném poměru stav podobný jako ve Spojených státech amerických, který odnímal církvím veškeré opory práva veřejného a činil náboženství zásadně věcí vztahů soukromých.

Nebylo sice pochybnosti o tom, že také tento návrh ve sborech zákonodárných zvíťazí, vláda Combesova narážela však při tom v rozličných ohledech na obtíže, které majoritu její zeslabovaly. Umírněné živly na pravém křídle většiny té odkláněly se od ministerstva s tvrzením, že schválně zostřuje spory s církví, ač většině občanstva jsou trpké, a že se nadto řídí ve správě státní duchem nepochybně sektářským, povznášejíc nespravedlivě radikální straníky proti živlům zdrženlivějším. Zejména ministrowi vojenství, generá-

Pius X.
a Francie.

Rozluka
církve a státu.

Vnitřní
rozpory
ve Francii.

Otřesení
důvěry
v armádu

Demise
Combesova
(18. ledna 1905).

Rouvier.

lovi Andréovi, vyčítalo se, že favorisuje jen někdejší dreyfusovce a antikle-rikální šplhavce proti důstojníkům katolického přesvědčení, o jejichž smýšlení ho zpravovala nedůstojná špionáž osobní a zejména důvěrné „fiches“ zednářskými lóžemi dodávané. André, byv konečně nacionalistickým poslancem Syvetonem veřejně způsobil, odstoupil a na jeho místo byl jmenován jiný radikál, tentokrát nevoják, bursovní sensál Berteaux. Spory v ovzduší důstojnickém tím však nepřestaly a v umírněných kruzích vyslovovaly se vážné obavy, že armáda jimi bude stejně otřesena, jako socialistickou agitací, vládou trpěnou, a úmyslným zanedbáváním řízného ducha vojenského. A podobné výtky pronášely se i proti ministrowi námořnictví Pelletanovi, že vinou jeho kázeň v mužstvu poklesá a také technická výzbroj francouzského loďstva válečného pokulhává za pokroky ostatních států.

Než také v socialistickém táboře ztrácela vláda Combesova půdu, zejména když na mezinárodním sjezdu v Amsterodamě v srpnu 1904 většina se vyslovila zásadně proti oslabování revolučních směrnic socialismu součinností s vládami občanskými sebe demokratičtějšího zbarvení a následkem toho ve Francii stoupec taktiky spíše oportunistické, jako byl Briand nebo Jaurès, byli nuceni k větší zdrženlivosti vůči vládě. Když pak volba opozičního kandidáta Doumera za předsedu sněmovny ukázala zjevně toto oslabení „bloku“, podal Combes 18. ledna 1905 demisi, a dosavadní ministr financí Rouvier, který býval již roku 1887 ministerským předsedou, sestavil novou vládu.

Vláda ta znamenala sice částečný posun na pravo, zůstala však zatížena trpkým bojem o rozlukou církevní, který zabavoval sněmovnu i senát po dlouhé měsíce, až byl v prosinci 1905 odhlasováním zákona rozlukového ukončen. Delcassé sice zůstal ministrem věcí zahraničních i v kabinetu Rouvierově, postavení jeho zatížila tu však záhy otázka marocká, která roku předchozího jakožto hlavní kladná položka dohody s Anglií jej byla vynesla na vrchol slávy, nyní však neočekávaně příkrým vystoupením Německa se stala hrozným mrakem na obloze republiky, zachmuřené i jinak těžkou krisí ruského spojence a přechovavatele tolika francouzských kapitalů.

Řízně nacionalistické kruhy, které před tím nepřály osadnímu rozpětí v Africe, tvrdíce, že republiku odvádí od vojenské pohotovosti v Evropě, žádaly ovšem nyní naopak, aby Francie zůstala vůči německým pohružkám pevnou ve svých nárocích na Marokko. Větší část národa hleděla však s tísní vstříc možnosti, že by spor snad opravdu Německu dal záminku vrhnouti se

Nový zákon
branný.

na republiku ve chvíli, kdy spolehlivost francouzské armády dozvuky epizody Dreyfusovy a hospodářstvím republikánského bloku se jevila poněkud pochybnou zvláště proto, že právě tehdy, 17. března 1905, byl odhlasován nový zákon branný, který obmezoval činnou službu vojenskou na dvě léta. Rozšiřoval sice zároveň brannou základnu ustanovením o pomocných výkonech válečných, byl však v celku obecně vykládán za ústupek antimilitaristickému duchu krajní levice socialistické.

Přesvědčení, že Francie nesmí se odvážiti hrozné možnosti válečné, měl i Rouvier a snažil se proto se vším úsilím zažehnati ji, byť i za podstatné ústupky. Proto přiměl ministra Delcassé k tomu, že jak v komoře poslanecké, tak prostřednictvím francouzského vyslanectví v Berlíně ujišťoval, že dohoda s Anglií o věcech marockých nemá vůbec hrotu proti Německu, a naznačoval dokonce i ochotu, dodatečně s Německem se smluviti o určité kompensaci za připuštění francouzského protektorátu nad říší šerifskou. Rouvier snažil se hledati cestu k míru dokonce i přes Itálii, vytýkaje, že by bylo nyní možno, podobně jako se stalo roku předchozího s Anglií, pojednati s Německem o všech otázkách, v nichž v mimoevropském světě zájmy francouzské a německé se dotýkaly. Myslel při tom patrně nejen na Afriku, nýbrž i na Čínu a dráhu bagdadskou. Bülow odmítl však a limine tento podnět a způsobil dokonce, že se o něm Vilém II. tehdy vůbec ani nedozvěděl.

Slavnostní ujišťování vlastní nezištnosti a velebný postoj ochránce moslemského světa, který německý císař zaujal, nedovolovaly mu opravdu, aby obratem ruky snad přijal od Francie jakýkoliv podíl na marocké kořisti. Otázku kompensace, byť byla sebe lákavější, bylo tedy zatím aspoň na pozdější dobu odsunouti a spokojiti se prostě s pokořením Francie a jejím potrestáním za příklon k Anglii. Cena, kterou si tu Bülow a Holstein především stanovili, byla hlava ministra Delcassé jakožto hlavního zástupce anglofilské politiky, a proto narážely v Berlíně na zavřené dveře všechny důvěrné pokusy Rouvierovy o smírné urovnání marocké otázky, podporované ve veřejném mínění francouzské zejména uklidňujícím vlivem Jeana Dupuy, majitele velmi čteného listu „Petit Parisien“.

Naopak, Německo snažilo se spor co nejhlučněji projednávat, aby všemu světu bylo zřejmo, že nižádnou otázku světové politiky nelze již řešiti uspokojivě bez jeho řádné součinnosti. Proto ponoukal německý zástupce ve Fezu sultána marockého především k tomu, aby odepřel zásadně odpověď na reformní program, který mu byl Saint-René Taillandier předložil, dokud

Německá
odmítavost.

Požadavek
marocké
konference.

návrhy ty nebudou schváleny mezinárodní konferencí mocí, které roku 1880 podepsaly konvenci madridskou o postavení cizinců v Marokku. Kancléř Bülow pak sám cirkulární depeší německým zástupcům u dvorů evropských 12. dubna dovedl nutnost konference takové, ježto prý zástupci francouzští ve Fezu vystupují jakožto mandataři Evropy, ač moc tak významná jako Německo z jednání o věcech marockých Francií byla soustavně vylučována.

Konference měla býti tedy pro republiku jakýmsi kaudinským jhem a Canossou za postup příliš samostatný, a bylo přirozené, že Delcassé činil vše, aby nebyl nucen pokoření takové podstoupiti. Než i ve francouzské komoře poslanecké došlo k tak příkré kritice jeho politiky, a to nejen z tábora socialistického, nýbrž i z lavic pravice ústy Deschanellovými, že 21. dubna ministr se cítil dokonce nucena podati předsedovi vlády demisi, která však zatím nebyla přijata. Naproti tomu nalézal oporu v Anglii.

Eduard VII., projížděje v dubnu i květnu dvakráte Francií na cestě do Italie a zpět, jednal s ním osobně v Paříži; anglická publicistika dodávala Francii odvalu, aby neustupovala před německým nátlakem, a podobně působilo i ohlášení návštěvy anglického loďstva v Brestu. Nelze ovšem přesně říci, pokud anglický král opravdu činil naději i na vojenskou pomoc Francii v případě války s Německem; Delcassé tvrdil později, že Francie mohla v případě tom bezpečiti se nejen na součinnost loďstva britského, nýbrž, že Angličané hodlali dokonce vyloditi 100 tisíc mužů v Holštýnsku, aby přerušili průplav, spojující Severní moře s Baltem.

Bylo ovšem třeba, aby dříve mezi Francií a Anglií došlo k uzavření pevné smlouvy spojenecké a, zdá se, že o ní opravdu bylo hovořeno mezi ministrem Lansdownem a vyslancem Cambonem. Aspoň bylo tu velmi těsné sblížení, jež podle tvrzení vyslancova „pouvaient se terminer par une alliance“. Také netajil se Lansdowne nikterak vůči německému vyslanci, že by veřejné mínění anglické asi nezůstalo lhostejným k německému útoku na Francii a žádalo důrazně zakročení na její ochranu. Muž tak zasvěcený do souvěkých vztahů diplomatických, jako byl Roosevelt, věřil pak pevně, že anglická vláda opravdu si přála vypuknutí války, jež jí dávala příležitost, vzrůstající námořní moc německou zlomiti a rovnováhu na pevnině pohromou ruskou porušenou obnoviti. Přesvědčení to zakládalo se ovšem jen na nezaručených pověstech a dojmech, ale také v Berlíně věřili, že Anglie jest ochotna Francii spojeneckou nabídkou podepřít, a stav věcí přiostril se zejména v květnu, když německý vyslanec v Portugalsku, hrabě Tattenbach, z rozkazu své vlády se dostavil do

Dojem
ve Francii.

Eduard VII.
a Delcassé

Možnost
alliance
britsko-
francouzské.

Vyzvání
k marocké
konferenci
(28. května 1905).

Fezu a tam naléhal na sultána, aby nepřistupoval na požadavky francouzské, nýbrž určitě žádal svolání mezinárodní konference. Abd-el-Aziz po některém váhání tak opravdu učinil a 28. května pozval evropské moci ke konferenci do Tangeru.

Rouvier obnovil tu bez vědomí Delcasséova znova své úsilí v Berlíně, směřující k zachování míru. Nabízel, že Francie otázku marockou předloží cirkulární notou signatářům madridské konvence a podrobí se mínění jejich většiny; naznačoval také, že Delcassé odstoupí, slíbí-li Německo důvěrně, že bude vůči jeho nástupci vlídnějším. Bülow odpověděl však 30. května prostě přijetím pozvání sultánova a opětně prohlásil, že úmluvy madridské z roku 1880 o rovnoprávnosti evropských mocí v Marokku mohou jen novou konferencí signatářů býti změněny. Zároveň předložil téhož dne zástupce německého vyslance v Paříži Rouvierovi hotový seznam hříchů, jimiž se prý Delcassé proti Německu byl provinil, a žádal nepokrytě jeho pád.

Napětí vzrůstalo a zvyšovaly je zejména i výhrušné projevy, které několik dní před tím měl Vilém II. v Karlsruhe, Mohuči a Saarbrückenu. Šlo o to, jak odpoví Francie na pozvání ke konferenci i na osobní otázku Delcasséovu. Delcassé sám stál na tom, aby vláda francouzská setrvala pevná ve svém odporu. Vytýkal, že hrozby německé jsou pouhý bluff, ale tvrdil v rozhodné ministerské radě, konané 6. června za účasti presidenta republiky, také, že Francii není třeba ani před skutečnou válkou se chvěti, ježto může býti bezpečna pomocí Anglie i Ruska, kdežto s Německem naproti tomu Itálie nepůjde jistě a Rakousko sotva. Jednání Cambonovo s Lansdownem tu přišlo rovněž k řeči, zejména nabídka anglickou vládou 31. května učiněná, aby mezi Paříží a Londýnem „otevřeně se pojednalo o všech možnostech, s nimiž v marocké otázce by bylo třeba počítati“.

Než všichni ostatní ministři s Rouvierem v čele odvraceli se zděšení od hrozného možnosti války. Zprávy, jež právě byly přišly o konečné porážce Ruska u Tsušimy, sešerovaly i v Paříži náladu a na mínění vyšších kruhů francouzských působili účinně rozliční němečtí jednatelé pokoutní, jako byli členové vysoké finance evropské, Bleichröder, Schwabach a kníže Henckel-Donnersmarck, průmyslový magnát německý v pařížských kruzích však zdomácnělý, který kdysi prostředkoval i chystanou schůzku Bismarcka s Gambettou, k níž ovšem pak nedošlo. Z kruhu toho šířilo se tvrzení, že Delcassé jest hazardní odvážlivec, jenž kalí mír Evropy a ve službách Anglie vrhá Francii do války tím, že chystá ultimatum sultánovi marockému, jež by bylo pro Německo

prostě casus belli, takže jedině jeho odstoupení jest s to, aby uklidnilo poměr k Německu.

Delcassé zůstal tak ve vládě osamocen a 7. června zvěděl svět, že jeho demise byla přijata. Rouvier převzal sám obor zahraniční. Skoro v téže chvíli, co cář přistupoval na prostřednictví Rooseveltovo a přiznal tím svou porážku, sklonila se tedy i Francie před diktátem silnějšího souseda. Německo, kde císař okázale oslavil pád nenáviděného francouzského státníka také tím, že povýšil kancléře Bülowa do knížecího stavu, přitisklo opět francouzské sebevědomí drsně k zemi, při čemž ovšem skutečným ziskem jeho byla jen vzrostlá zášť ustupujícího a rozšíření propasti zející mezi Francií a Německem, zvláště když Delcassé nemlčel, a po několika nedělích pozadí svého pádu aspoň částečně odhalil, bráně se v polemických člancích proti příkré kritice svého postupu.

Napětí marocké ovšem jeho pádem nebylo ještě zcela vyřízeno a vyžádalo dlouhého jednání dalšího, při němž Rouvier se snažil všemožně v Berlíně dosáhnouti aspoň příznivějších podmínek pro svůj ústup, netaje se zejména také tím, že Francie odmítla nabízenou pomoc anglickou, aby zachovala mír evropský. Vyslovil při tom sice ochotu konferenci o věcech marockých obeslati, ale jen tehdy, dojde-li před tím k důvěrné dohodě o postavení, které jest Německo ochotno Francii v Marokku přiznati. A to nebylo snadné. Německý vyslanec, kníže Radolin, vytýkal, že Německo nemůže než celou váhou svou státi za sultánem, a Bülow sám varoval Francouze, aby příliš dlouho nekráčeli „po stezce lemované nebezpečnými srázy a dokonce i propastmi“. Do jednání zasáhal však v uklidňujícím směru i president Roosevelt, a Rouvierovi se konečně podařilo vymoci na německé diplomacii přece slib, že nebude na konferenci překážeti tomu, aby se Francii dostalo zvláštního mandátu aspoň k pacifikaci marocké oblasti s Alžírskem sousedící. Také bylo Německo ochotno uznati, že říše šerifská vyžaduje vážných oprav.

Na tomto základě byly konečně 8. července 1905 vyměněny mezi Rouvierem a Radolinem noty, zajišťující zásadní souhlas Francie s konferencí a kde Německo naopak přiznávalo, že nemá námitek proti její dohodě s Anglií z 8. dubna 1904. V zápětí potom přistoupila ke konferenci i Anglie, při čemž ovšem Lansdowne si vyhrazoval již napřed, že tu nemá býti ani vítězů, ani poražených. O podrobném programu schůzky se měly Francie s Německem ostatně ještě určitěji dohodnouti a jednání o věci té se vleklo pak po několik dalších měsíců. Znesnadňovala je zejména okolnost, že Německo, ač bylo do

Německé
hrozby.

Ministerská
rada v Paříži
6. června 1905.

Pád
Delcasséuv.

Vyjednávání
Rouvierovo.

Dohoda
z 8. července
1905.

únavy vytýkalo svou nezištnost, přece se pokoušelo u sultána o získání některých zvláštních výhod hospodářských; teprve 28. září, z části s pomocí ruského státníka hraběte Witta, přes Německo z Portsmouthu se vracejícího, dosáhla francouzská vláda aspoň částečné další ústupnosti Německa a na základě tom byly Abd-el-Azizovi konečně předloženy zásadní směrnice pro jednání chystané konference.

Stanovily zejména, že vyjma pohraniční oblast, kde Francie se postará o zajištění pořádku, v Marokku má být zavedeno četnictvo pod evropskými instruktory a také k nové úpravě vojenství sultánova mělo dojít. K jeho placení a provádění nutných prací veřejných měla vzniknouti státní banka, jež by dozírala na správu financí, žádný zdroj veřejných příjmů v říši však neměl být při tom zcizen ani zvláště zastaven některé moci evropské. Mezinárodní konference ke konečnému vyřízení věcí těch byla pak stanovena na počátek roku 1906 a místem schůzky neměl být Tanger, jak se původně zamýšlelo, nýbrž městečko Algeciras v jižním Španělsku.

Algeciras.

* * *

Tak byla bez skutečného porušení míru překonána krise, jež po několik neděl uváděla všecku Evropu do trapného napětí, jakého již po drahná léta nezažila. Německo zvítězilo zatím, aniž bylo nuceno opravdu sáhnouti k meči, ovšem za cenu zvýšené hořkosti národního prostředí francouzského proti němu a také v Anglii zanechala věc velmi podrážděnou náladu. Neboť zde byla pocítována zejména jako důkaz úplného nedostatku gentlemanských sklonnů skutečnost, že německá vláda se ozvala proti úmluvám z dubna 1904 teprve, když úspěchy japonských zbraní a ruské bouře vnitřní rozvahu moci na pevnině evropské zjevně posunuly v její prospěch, čímž ještě více vynikla nevkusnost divadelního vystoupení Viléma II. v Tangeru na ochranu neschopného vládce moslemského proti Francii.

Dojem
v Anglii.

Anglie sama v minulosti vystoupila sice podobně nejednou v Cařihradě jako obránce půlměsíce proti ruskému tlaku, byla však přesvědčena, že si nevedla při tom nikdy tak nerytířsky a malicherně, jako nyní Německo v Marokku. V sebevědomém a dlouhou tradicí podepřeném prostředí státníků britských stále více vzrůstal dojem, že vtíravý a drsný způsob, jakým se nové Německo tlačilo do světové politiky, neúnavně harašíc svou hroznou výzbrojí,

prozrazuje zjevně parvenuovství, ovládané více závistí než jasným cílem kladným; a zejména v náladové ruce Viléma II. jevil se těžký meč německého militarismu opravdu takřka břitvou v ruce dítěte. Než i ostatní svět tázal se napiatě, jaké tajné úmysly asi jsou opravdu vlastní vzpruhou neklidné vlády německé, která tak náhle na cíl poměrně podružný namířila své nejtěžší kusy, a záhadnost jejího postupu by byla v očích souvěkovců jistě ještě vzrostla, kdyby byli zvěděli, že opravdu v téže chvíli, kdy vláda ta bez podstatného zisku vlastního vtlačila Francii pod kruté jho zjevného pokoření, Vilém II. nepřestal se obírat s plánem, tutéž Francii k sobě připoutati spojeneckým svazkem v rámci velikého spolku pevninného.

Věc souvisela těsně s poměry ruskými a nebyla tolik součástí spletitého přediva odborné diplomacie berlínské, jako dílem osobního úsilí císařova. V červenci 1905 vyjel si Vilém II. se svou jachtou „Hohenzollern“ a zcela malou družinou do Baltského moře; zvěděv pak, že podobně učinil i Mikuláš II. na své jachtě „Polární hvězda“, navrhl mu 19. července ze švédského přístavu improvizovanou, důvěrnou schůzku na finském pobřeží. Cář přijal a 23. července došlo k setkání v Björkö poblíž Viborgu.

Mikuláš II. byl ve stavu zlé stísněnosti. Vyslal právě s těžkým srdcem své zástupce do Spojených států jednati o mír s vítězným Japonskem a bylo ještě velmi pochybné, podaří-li se jim nalézt tam čestné podmínky. Zatím pěníla se říše jeho však divoce revolučním kvasem a cíř byl stále zmítán zevními podněty i nejistotou svého svědomí mezi dvojím řešením věcí, pokračováním na dráze dotavadní, jež mohla vésti k těžké válce občanské, anebo ústupky, které mohly snadno zlomit úplně podstatu samodržaví. Také Francie, jeho jediný spojenec, utrpěla právě těžkou porážku svého sebevědomí a klonila se ostatně zřejmě k jeho odvěkému nepříteli, Anglii. V této náladě učinil Vilém II. hned den po prvním setkání na cáře, v jehož průvodu nebylo odborného diplomata, náhlý útok. Snažil se jej především přesvědčiti, že mezi Francií a Anglií jsou patrně ještě jiné tajné smlouvy cářským zájmům nepohodlné, zejména o otázkách východoasijských, takže Německo zůstává opravdu jediným spolehlivým přítelem Ruska. Na to navázal otázku, proč vskutku na podzim předchozího roku Mikuláš II. odstoupil od myšlenky velikého spolku pevninného, zbudovaného na základě užší dohody rusko-německé, a když Mikuláš II. tvrdil, že byl k zdrženlivosti své nucen především ohledem na napětí, jež se začalo hlásiti mezi Francií a Německem, ujišťoval jej Vilém II., ovšem zcela proti pravdě, že nyní, po vyřízení marocké epizody, mezi oběma

Další plány
Viléma II.

Schůze
v Björkö
(červenec 1905).

Zaskočení cáře
Vilémem II.

jest dokonalá shoda, takže nastal okamžik, kdy by bylo možno vrátiti se k přerušnému jednání aliančnímu.

Cář uhybal se sice tvrzením, že nemá v paměti určitého znění traktátu tehdy, v listopadu 1904, smlouvaného, než tu položil mu Vilém II. bez okolků nůž na krk tvrzením, že náhodou má text ten při sobě. Dal si jej totiž den před setkáním s cářem z Berlína telegrafovat a mohl návrh nyní s kouzelnickou pohotovostí z kapsy vytáhnouti. Při tom změnil ovšem již napřed v textu tom o své újmě dosti důležitý bod tím, že vsunutím slova „v Evropě“ v prvním odstavci vylučoval ze závazku vzájemné pomoci srážky mimoevropské, aby nebyl nucen Rusku v Asii pomáhati. Přidal nadto i článek stanovící, že smlouva má vstoupiti v platnost až v okamžik, kdy míru mezi Ruskem a Japonskem bude dosaženo, kdežto trvání její nebylo časově nijak omezeno, leda roční lhůtou výpovědní.

Hlavní podstatou smlouvy zůstávala obranná aliance rusko-německá, k níž Rusko mělo dodatečně přivést i svého francouzského spojence. Šlo o to, neuhne-li se Mikuláš II. znova, zejména neskryje-li se snad za okolnost, že nemá s sebou odborných rádců, a Vilém II. přiznal se později, že v duši vysílal horoucí modlitby k svému Bohu, aby aspoň tentokráte se mu podařilo vládce všech Rusů, sevřeného v těsném osamocení lodní kajuty, vehnati na cestu, o níž byl přesvědčen, že může dáti světovým dějinám nový směr a Německu hegemonii v Evropě. Opravdu Mikuláš II. přiznal, že nemá námitek proti znění smlouvy, a tu Vilém II. již nepovolil, dokud cář souhlas svůj nevyjádřil skutečně svým podpisem. Ježto pak akt opatřený pouze podpisy obou mocnářů přece jen příliš odchylným se jevil od aktů náležitě kontrasignovaných řídicími státníky, přiměl císař cáře i k tomu, aby dodal věci plné závaznosti tím, že smlouvu podepsali spolu se strany německé státní sekretář Tschirschky, z ruské družiny cářovy pak admirál Birilěv.

Obratným zaskočením nešťastného Romanovce stanul tak Vilém II., jak se domníval, u cíle svých tužeb a oznamoval věc Bülowovi, na Semmeringu odpočívajícímu, dopisem, který zvláště výrazně prozrazoval jeho primitivně egotistický poměr k božství. Přičítal v něm Nejvyššímu hlavní podíl na šťastně zdařeném úskoku, jásavě vykládaje, že k alianci rusko-německé nutně se připojí nejen Francie, nýbrž i ostatní státy pevninné, že nadto získáním Japonska a dosažením dobré shody se Spojenými státy bude možno sevřít Anglii železným kruhem a vynutiti na ní vše, co dovede vynutiti převaha v obratné ruce položená. Zároveň tvrdil, že nyní dodá cáři sílu k nesmlouvavému po-

tlacení revoluce v Rusku, a byl jist, že svou velikou koncepcí světové politiky daleko překonal umění, kterým kdysi Bismarck získával Německu převahu v malé Evropě. Vzrušená fantazie vedlo jej do oblastí nejvyššího optimismu zvláště, když se mu nadto podařilo, vymoci na cáři zásadní souhlas i k myšlence, neutralisovati Dánsko pod rusko-německou zárukou a obsazením Beltu v případě války zatarasiti anglickému loďstvu přístup do vod moře Baltského.

Vilém II. zároveň obracel tehdy pozornost cářovu vůbec k velikým změnám, jež právě v těch dnech zrály na poloostrově skandinávském. Tam bortila se totiž neodvratně unie, která pod vládou švédského krále Oskara II. k sobě vázala oba severské národy, svou minulostí, společenským složením i základními sklony svými tak odchylné, Švédy i Nory. Po léta se vlekoucí spory mezi nimi o rozličné otázky a zejména o snahu Norska, v zevních znacích státních, v obchodní politice i zahraničním zastoupení dosáhnouti plné rovnoprávnosti a nezávislosti na silnější zemi sesterské, které v letech předchozích dynastie marně se snažila překlenouti rozličnými kompromisy a opětovným jednáním vzájemným zástupců švédského riksdagu a norvěžského stortingu, vyvrcholily na jaře 1905 v konečném rozhodnutí Norů svazek unie vůbec přervati a dosíci plné samostatnosti. Souvěké zeslabení Ruska mělo i na této věci podíl nemalý; neboť před tím aspoň konservativní strana v Norsku couvala před heslem úplné odluky od Švédska zejména také z obavy, že by pak při zeslabení vojenské síly švédské dynastie rozpínavost moci cářské v oblasti Baltského moře měla ještě volnější pole než dotud, a že by se stala po úplném zničení finské samosprávy i vážným nebezpečím svobodě skandinávského poloostrova, zmítaného bojem mezi Nory a Švédy, k němuž ten i onen národ činil vskutku od let přípravy aspoň opevňováním čáry pohraniční.

Veliká pohroma Ruska zmírnila však tyto obavy a tak na jaře 1905 Norsko přerušilo zásadně dotavadní vleklé vyjednávání o státoprávní vyrovnání se Švédskem i dynastií. Žádná politická strana v Oslo nechťela již vyslati své členy do vlády, když v květnu král vetoval rozhodnutí stortingu o zřízení samostatných konsulátů norských v cizině, a 7. června prohlásil storting, že královská moc, jež nedovede zemi dáti ústavního ministerstva, jest „mimo činnost“. Tímto svéprávným rozhodnutím sesadil opravdu norský sněm dynastii a rozpoutal tím zároveň unii se Švédskem, především na společenstvu panovníka založenou. Král i Švédové s ním popírali sice právní účinnost tohoto jednostranného rozhodnutí Norů a chvíli se zdálo, že mezi oběma státy dojde k válce; v zápětí však nabyla v Štokholmě vrch střízlivá rozvaha a pře-

Nový traktát alianční.

Jeho podepsání.

Triumf Viléma II.

Dánsko.

Spor Norska se Švédskem.

Konec unie skandinávské.

svědčení, že by bylo asi marné, národ tak dokonale rozhodnutý k přetrhání dotavadních svazků násilím nutiti k nenáviděnému společenstvu.

Konečná dohoda o klidné likvidaci unie byla sice mezi zástupci storthingu a riksdagu v Karlstadu sjednána teprve na podzim, ale již v době schůzky Viléma II. s Mikulášem II. bylo těžko pochybovati o tom, že Norsko se stává vskutku novým, samostatným členem společnosti států evropských. Při demokratickém rázu národa norského, který již dávno neměl šlechty a přijímal překotně i nejpokrokovější hesla v životě soukromém i veřejném, bylo nepochybné, že v něm Anglie nabude spíše vlivu, než konservativní monarchie pevninné, z části i pro těsné vztahy hospodářské a obchodní mezi Anglií a norskými přístavy. V dvorských kruzích evropských uvažovalo se nadto již tehdy o možnosti, že Eduard VII. se vynasnaží, aby na nový trůn norský přišel jeho zeť, dánský princ Karel, který pak v listopadu 1905 opravdu jakožto Haakon VII. storthingem byl za krále zvolen.

Vše to dávalo Vilémovi II. vhodnou příležitost, aby cáři jen ještě více dovozoval nutnost společného postupu Ruska a Německa v severoevropských otázkách, a sprádaje s ním tak dalekosáhlé plány, zejména proti „perfidnímu Albionu“ namířené, měl pocit, že prožívá chvíle, jaké měl kdysi Napoleon I. při svých schůzích s Alexandrem I. v Tylži nebo Erfurtě.

Z vítězných snů byl ovšem rychle vytržen. Především nenabyla jeho diplomatická improvisace valné pochvaly kancléře Bülowa. Kancléř měl věcné námítky zejména proti obmezení spojenecké pomoci vzájemné na Evropu; vytýkal, že v možném zápase s Anglií Rusko může Německu cennou pomoc přinésti právě svým útokem na Indii, ač ovšem německý hlavní štáb vyslovoval vážné pochybnosti o možnosti takové operace. Mimo to pocítoval kancléř Holsteinem v ohledu tom popichovaný těžce, že císař takovým samostatným výpadem osobním na pole nejvyšší politiky uniká jeho vedení a nespokojuje se jen s divadelně okázalou úlohou, kterou mu vlastní vládcové politického zákulisí berlínského ponechávali. Tomu se mělo rázně zabrániti, a Bülow, jindy tak hladký dvořan, nasadil hned nejsilnější tón tím, že podal na počátku srpna svou demisi z úřadu kancléřského.

Vilém II. byl zdrcen. Nedávno teprve jmenoval Bülowa knížetem za odměnu úspěchu v otázce marocké, v níž se vlastně proti své vůli byl podřídil jeho vedení; viděl v něm státníka, jenž slouží zejména jeho osobní velikosti, a nyní opouštěl jej muž ten právě pro to, co Vilém II. považoval za svůj vrcholný čin životní. V dopise kancléři napsaném v divoké tonině, zároveň

Norsko
a Anglie

Bülowova
hrozba demisi.

bouřlivé i žalostné, prohlašoval císař, že jest nervově zhroucen a život jeho ohrožen, ježto prý nepřežije porážky, kterou by mu odchod Bülowův právě v této chvíli způsobil. Byl to vrcholně affektovaný výkřik herecké duše, zároveň však neslýchané ponížení v šeru politické kuchyně panovníka, jenž chtěl sáhati po nejvyšších hvězdách, před hladkým úhořem dvorské intriky, a všechna osobní nemohoucnost Viléma II. prozrazovala se v tom, jak se dal vésti Bülowem, který po některém váhání ovšem ustoupil od své demise a 12. srpna mohl Holsteinovi psáti, že nyní konečně bude císař činiti vše, co mu on poradí. Úspěch v Björkö byl tedy v ohledu tom osobní porážkou Viléma II. a záhy ukázalo se dokonce, že ani jinak nebyl než planým úderem do vody.

Právě tehdy počaly se na druhé straně oceánu v Portsmouthu pod vedením Rooseveltovým první porady ruských zmocněnců s japonskými a jednání jevílo se velmi svízelným proto, že Japonsko trvalo nejen na úplném ústupu Rusů z Korey a Mandžuska, nýbrž sahalo v Sachalinu i na starou državu cářskou a žádalo značné náhrady válečné, kterou ruští zástupci zvláště rozhořčeně odmítali. Také Japonci hleděli tehdy ovšem na možnost další války jako na věc velmi povážlivou, ježto byli finančně opravdu velmi vyčerpaní a nesli při své užší základně populační veliké ztráty na životech mnohem tíže než ohromné Rusko. Naproti tomu měli zjevnou posilu ve vnitřních zmatcích ruských a také v Anglii. Bylať právě 12. srpna podepsala londýnská vláda s Japonskem novou smlouvu spojeneckou na deset let platnou, a to smlouvu, jež obě moci k sobě mnohem těsněji pojila, než smlouva z roku 1902. Neboť tentokrát vedle opětovného zásadního zajištění celistvosti říše čínské Anglie uznávala Koreu za oblast moci japonské, k jejíž ochranně jest ochotna pomoci svou přispěti. Japonsko naopak vyslovovalo týž závazek se zřetelem k britským zájmům v Indii i indickém pohraničí, kde přiznávalo Anglii výslovně právo činiti „in the proximity of the Indian frontier“ veškerá opatření, která budou nutna k ochraně vlastní Indie.

To se vztahovalo především na výsledky výpravy Younghusbandovy v Tibetu i na jednání, jimiž se zároveň anglický plnomocník v Afganistánu, sir Louis Dane, snažil nového emira získati a zabrániti tam zejména stavbě dráhy, jež by usnadňovala postup zemí tou se severu k Indii.

Nová smlouva japonská s Anglií byla jaksi slavnostním dokladem, že říše mikadova svým vítězstvím nad Ruskem vstoupila opravdu do kruhu pravých velmocí, a význačným článkem jejím bylo také ustanovení, že casus foederis

Zoufalství
Viléma II.

Vítězství
Bülowovo

Jednání
v Portsmouthu

Nová smlouva
britsko-japonská.

Baltské moře
a Anglie.

nastával již tehdy, když by, nikoliv jako dříve dvě mocnosti, nýbrž pouze jediný nepřítel Japonsko nebo Anglii ve zmíněných državách a zájmech ohrozil. Smlouva byla pak ihned publikována. Anglie dodala své vzrostlé moci vůči Rusku ostatně tehdy důrazu také tím, že v srpnu vyslala silné loďstvo k cvičení právě do Baltského moře, z části ovšem zároveň jako odpověď na souvěké články německých listů, které prohlašovaly, že by moře Baltské, podobně jako moře Černé, mělo zůstatí zavřeno lodím moci, které nemají podíl na jeho pobřeží.

Vilém II.
a ruská ústava.

Úloha Rooseveltova jakožto prostředníka v Portsmouthu nebyla za poměrů těch tedy snadná, president vynasnažoval se však, aby přiměl Japonce k slevě aspoň částečné jejich požadavků, zatím co zase v Evropě Vilém II. působil na cáře v podobném smyslu. Navrhoval mu zároveň, aby urychlil všemožně svolání slíbeného zastupitelstva národního proto, že by pak nová дума mohla již provéstí ratifikaci míru s Japonskem a cář byl tak sprostěn nepříjemné povinnosti, nésti před národem sám zodpovědnost za nutné ústupky nepříteli. Kdežto před tím německý císař opětovně posiloval absolutistickou ideologii cářovu, dovedl nyní raditi zcela opáčně, byt v duchu ústavně velmi pochybném, který výrazně ukazoval, jak se v pravdě hledělo na dvoře berlínském na účel konstitucionalismu.

Bulyginská
duma.

Mikuláš II. rozpakoval se ovšem jíti touto cestou a k svolání národního zastupitelstva na Rusi zdála se ještě dlouhá cesta. Neboť dekretem z 8. srpna, vypracovaným ministrem Bulyginem, bylo ohlášeno, že vedle gosudarského sovětu, cářem jmenovaného, má vzniknouti volbou národa říšská дума, která však opravdu byla něčím zcela jiným než skutečná komora sněmovní. Její členové neměli míti ani immunity, nýbrž pouze ochranu před mimořádnými soudy, a úloha dumy v podstatě zůstávala jen poradní. Neboť stejně jako gosudarský sověť měla rokovati o návrzích zákonů, rozhodnutí zůstávalo však při cáři, jemuž bylo třeba výsledky porad předkládati, a on měl právo, učiniti i návrhy menšiny platným zákonem, jen když se aspoň třetina hlasů v dumě pro ně vyslovila.

Odpor proti ní.

To byla zjevně jen chatrná zástěrka dalšího trvání autokracie cářské a vyhlídka na „Bulyginskou dumu“ neuspokojila v Rusku nikoho. Zatím co zvláštní komitét činovnícký se radil o podrobnostech volebního práva do této podivné sněmovny, trvalo vření obecné v zemi dále; všechny strany, i umírnění liberálové, odmítaly rozhořčeně zdánlivou konstituci a zejména z dělnických skupin chystal se rozhodný úder na neústupný režim dvorský

provedením obecné stávký, jež měla rozrušiti všecek život hospodářský a ochromiti stroj správní.

Tím více šlo Mikuláši II. o to, aby aspoň míru s Japonskem bylo dosaženo. Vskutku podařilo se hraběti Witte v Portsmouthu obratnou rozhodností vzbuditi u Japonců žádoucí dojem a přiměti je pohrůzkou přerušení jednání k větší ústupnosti, takže 5. září mohl býti podepsán preliminář mírový.

Japonsko vzdalo se nároku na válečnou náhradu, kdežto Rusko mu postoupilo část Sachalinu ležící na jih od 50° s. š.; přiznalo mu také „trvalé výsady politické, vojenské a hospodářské v Korei“, což znamenalo opravdu protektorát na poloostrovní říši, a přeneslo na Japonsko i práva, která Rusko bylo získalo od Číny v Port Arthuru i sousední částí poloostrova Liaotunského. Mandžusko mělo býti ostatně Číně vráceno, Japonsko zachovalo však správu a vojenskou ochranu tamních drah na jih od Kuangčengtse, kdežto na sever odtud správa jejich zůstala ruské společnosti východočínských drah s ustanovením, že dráhy mandžuské neměly míti rázu strategického a měly sloužiti obchodu všech mocí, které Čína do říše své připustí.

Mírová smlouva ta, jež byla v říjnu oběma mocnostmi ratifikována, nalezla velmi rozličné posouzení. V Japonsku nesl národ zejména těžce ztrátu nadějí na vydatnou náhradu válečnou; hlavní zástupce japonský při mírovém vyjednávání, Komura, byl proto veřejným míněním takřka ohrožován. Než také v Rusku viděli mnozí v míru zbytečné pokoření; zejména nepřátelé hraběte Witte tvrdili, že mír jím sjednaný byl opravdu dílo německé lsti a že zachránil jen zcela vyčerpané Japonsko před konečnou porážkou. Opravdu byl mír pro moc cářskou, jež právě vstupovala do nejtěžšího období svého zápasu se silami revoluce, skutečnou nutností a byl důležitý také proto, že umožnil Rusku odpoutati se od německého poručení, jež mu hrozilo vzejíti z tajné dohody, podepsané v Björkö.

Dohoda ta měla, jak víme, vstoupiti v platnost spolu s ratifikací míru Ruska s Japonskem. Proto, když hrabě Witte, vraceje se s Ameriky, v druhé polovici září Berlínem projížděl, měl Vilém II. za nutno získati pro své diplomatické dílo i tohoto státníka, o němž se mělo za to, že bude míti opět v poměrech ruských rozhodující úlohu. Pozval jej tedy jako osobního hosta na svůj lovecký zámeček ve východopruském Romintenu a svěřil se mu s tajemstvím červencového traktátu. Witte, který tehdy ještě neznal skutečné nálady dvora v Petrohradě, měl za vhodné vysloviti se nadšeně pro to, co viděl stvrzeno cářským podpisem. Vytýkal, že bude nyní třeba rychle

Mír
portsmouthský
(5. září 1905).

Dojem
v Japonsku
i Rusku.

Witte
v Romintenu.

získati souhlas Francie, které se snažil zároveň v marocké otázce vymoci vhodnější podmínky, a schválil i zamilovanou myšlenku Viléma II., získati Roosevelta a Spojené státy pro přátelskou dohodu s chystaným kontinentálním spolkem a dosáhnouti dokonalého osamocení Anglie, jak o tom psal Vilém II. právě cáři, doslovně dovozuje, že jest prý třeba „zabrániti tomu, aby se soukromým vlastnictvím Johna Bulla nestal celý svět, který Anglie podle libosti vykořisťuje, když se jí podařilo nekonečnými lžemi a úklady k vlastnímu prospěchu zmásti ostatní vzdělané národy“.

Při tom kladl ovšem Witte více než na politickou stránku věci a její válečné vyhlídky váhu na hospodářskou budoucnost evropského svazu pevninného a na zvelebení světové výroby s jeho pomocí. Tím byl Vilém II. v důvěře v další pokroky svého plánu tak utvrzen, že 26. září cáři navrhl, aby němečtí a ruští vyslanci u cizích dvorů byli hned vyzváni k těsnému postupu společnému a vzájemné výměně svých příkazů i informací. V zápětí následovalo však zklamání.

Witte, vrátiv se do Petrohradu, našel zde situaci zcela jinou, než jaká mu byla v Romintenu vyličena. Ministr věcí zahraničních Lamsdorff, jemuž cář byl smlouvu ve Björkö podepsanou předložil, poznal rychle, jaké nebezpečí pro Rusko v ní jest skryto, a nasadil vše, aby zmařil její provedení. Zejména ukázal cáři, jak smlouva ta se kříží opravdu zásadně s aliancí trvající mezi Francií a Ruskem, a názor ten potvrdil nejen velkokníže Nikolaj Nikolajevič, spolu se šefem generálního štábu k poradě přibráný, nýbrž i hrabě Witte, jenž rychle vystihl pravý stav věcí a nikterak nevystupoval jako obhájce německé smlouvy. Lamsdorff dal ostatně pod rukou zprávu o hrozcím nebezpečí ruskému vyslanci v Paříži, Nelidovovi, a mohl se opřít o jeho určité tvrzení, že Francie nikdy nepřistoupí k smlouvě, jež by jí podřizovala německému vedení a nutila smířiti se neodvolatelně s dílem osudného roku 1871.

Výsledek byl, že Mikuláš II. uznal nutnost ústupu od svého unáhleného jednání, a 7. října psal Vilémovi II., že v Björkö bohužel neměl při ruce znění svých spojeneckých smluv s Francií, kterých ovšem nesmí porušiti. Nadto ukázalo prý předběžné zaklepaní u Francie, že věc bude míti značné obtíže a nesmí býti ukvapena, nemá-li býti Francie zahrnuta úplně do náručí protivníkov; proto jest třeba smlouvu zachovati tajnou a zdržeti její uvedení v život, dokud Francie nebude pro ni získána, a kdyby snad konečně odmítla, změniti jí tak, aby byla slučitelná s aliancí rusko-francouzskou.

To znamenalo, že se Mikuláš II. vrací k postoji, jaký zaujal již v listopadu 1904, a že se úspěch v Björkö na něm získaný v niveč rozpadá. Vilém II. snažil se ho ovšem držeti zuby nehty; 12. října odpověděl cáři, že, není-li spolek jeho s Francií opravdu účinně zahrocen proti Německu, nedávnou úmluvu jejich nikterak nekříží, a že ostatně závazky Ruska vůči republice mohou míti jen tolik váhy skutečné, pokud si toho Francie svým jednáním zasloužila. V japonské válce nechala prý cáře opravdu na holičkách, kdežto Německo jej se vším úsilím podporovalo a tím si jej mravně zavázalo. Ještě nedávno chtěl ve Francií Delcassé s anglickou pomocí rozpoutati válku proti Německu a opakování podobných povážlivých pokusů jest nutno předejít, zvláště nyní, kdy urovnáním marocké otázky i za Rýnem půda se stala schůdnější. Rozhodně prý uzavřeli on a cář v Björkö smlouvu platnou, a chce-li jí cář měniti, jest nutno o tom zvláště jednati, neboť „co jest podepsáno, jest podepsáno a Bůh byl našim svědkem“.

Než všechny tyto vývody byly marné. U Mikuláše II. vlivem okolí upevnil se pocit, že byl vlastně na císařově jachtě neslušně zaskočen a že Vilém II. zneužil jeho bezbrannosti i tísně. Odmlčel se tedy po dlouhou dobu a teprve 23. listopadu odpověděl návrhem, který zásadně vylučoval ze spojeneckých povinností případ války německo-francouzské a vyhrazoval Rusku nerušenou platnost jeho starších smluv s republikou, dokud Francie rovněž nepřistoupí k spolenectví rusko-německému, a marné byly proti tomu všechny berlínské repliky, zejména velmi podrážděné vyklady císařovy o tom, jak jest dlužno rozlišovati vzájemné svazky posvěcených hlav panovnických od nezbytných styků s nízkými plebejci, jako jest francouzský prezident.

Partie byla prohrána, světodějná událost v Björkö scvrkla se na pouhý, zcela neúčinný kus papíru a Vilém II. byl nucen dívat se na to, jak spojenecké styky Ruska s Francií byly na sklonku roku 1905 jen ještě utuženy tím, že cář přijal do své osobní družiny francouzského generála, vyvažuje tím výsadní postavení, které podle dávné tradice z dob těsného dynastického přátelství Berlína s Petrohradem míval na dvoře cářském jen pruský přidělenec vojenský. Hleděl-li tedy Vilém II. na celkový výsledek svého diplomatického úsilí v pohnutém roce 1905, nebyla rozvaha ta příliš utěšená. Francii pokořil sice a donutil, aby šla na mezinárodní konferenci, která se měla brzy sejíti ve španělském Algecirasu, stalo se to však za podmínek, jež Francouzům již napřed zajišťovaly aspoň některou část toho, čeho chtěli v šerifské říši dosáhnouti, a jen zcela zvrácená psychologie mohla míti za to,

Důsledky
smlouvy
v Björkö.

Lamsdorffův
odpor.

Mikuláš II.
couvá.

Úsilí
Viléma II.
o platnost
smlouvy.

Odmítnutí
cářovo.

Neúspěch
německých
plánů.

že trpké pokoření učiní republiku vůči Německu povolnou a odpoutá ji od Anglie, proti níž se směrnice politické útočnosti německé stále zřejměji obracely.

Naopak, i to, co ještě nejspíše bylo půdou, na které se mohla Francie s Německem sblížovati a těžký rozpor svůj aspoň poněkud zmírňovati, totiž občasná součinnost v zámořské oblasti, stalo se marockou otázkou pro obě moci horkým bojištěm. Drsná politika Bülowova, zamítající i Rouvierovu nabídku obecné dohody o koloniálních otázkách, tlačila přímo Francii jen ještě více k anglickému přátelství. Dohoda mezi Londýnem a Paříží z roku 1904 měla v celku zatím spíše jen přípravný ráz; odklízela staré spory mezi oběma státy a nebyla naprosto ještě svazkem, který by měl hrot výrazně proti Německu obrácený. Marocká krise a společné obavy o mír evropský v jejím průběhu utužily však náležitě svazek ten a učinily jej mocným pilířem dalšího vývoje. A veliký sen Viléma II., spojení téměř celou evropskou pevninu pod německým vedením v hotový kontinentální systém, čelící britskému imperiu, rozbil se podobně jako kdysi kontinentální systém Napoleona I. a to o touž překážku, moc cářskou. Myšlenka, že by bylo lze položit základy k věci tak závazné osobním dotekem dynastickým a okouzlením slabého cáře, ukázala se naivním omylem, přezírajícím tvrdé skutečnosti. Domnělý úspěch chvilkový v tomto směru, jenž by byl patrně i jinak sotva snesl skutečné zatížení velikým břemenem pestré mnohosti otázek evropských, praskl jako bublina a zanechal jen trapné rozčarování i ochlazení dalších styků osobních.

Willy a Nicky nedovedli později již ani ve vzájemné korespondenci své nalézt předchozí důvěrnosti. Ukázalo se, že Rusko, ani když sílu jeho vážně zeslabily porážky na východě a rozvratný ruch doma, německému vedení podřídit se přece nemínilo, aniž hodlalo se vzdátí spojenecké opory o Francii, kdežto nedůvěra Anglie proti německým plánům jen ještě vzrostla, když přes Paříž se v říjnu 1905 do Londýna donesly dosti určité zprávy o tom, co v Björkö bylo chystáno. Diplomacie Viléma II. i v tak výhodné chvíli, jakou jí přinesla ruská pohroma, dovedla si jen všude způsobiti nepřátele a význačná byla slova, jež 26. října 1905 při odhalení pomníku Moltkeova pronesl Vilém II. „Wie es in der Welt mit uns steht, haben die Herren gesehen. Darum das Pulver trocken, das Schwert geschliffen, das Ziel erkannt, die Kräfte gespannt und die Schwarzseher verbannt. Mein Glas gilt meinem Volk in Waffen“. Opravdu při velmi pochybné schopnosti státníků berlínských, rozšaf-

nou politikou se domoci cenných úspěchů, zůstával stále zřejměji drsný důraz na sílu zbraně jedinou nadějí pro dosažení rychlých pokroků Německa na světovém jevišti a bylo přirozeno, že skutečnost ta zejména v Anglii vzbuzovala velmi nevlídnou ozvěnu. Tak nebylo pochybnosti o tom, komu narážka platí, když lord Lansdowne v řeči, již měl tehdy v „Constitutional Clubu“, se zmínil o „Istivém mocnáři“, jenž všech světových zápletek a žárlivosti chce užít k svému prospěchu i na škodu Anglie, kdežto předseda vlády, lord Balfour, na lordmayorském banketu vytýkal, že nebezpečí války hrozí jen od těch národů a panovníků, kteří k dosažení svých rozpínavých plánů jsou s to, aby šlapali po právech svých sousedů. Z toho všeho bylo zjevno, že ve chvíli, kdy na dalekém východě asijským krvavá válka se byla skončila, na západě evropském povážlivé napětí se valně nezmírnilo, nýbrž nabývalo nové příkrosti.

OBSAH.

I. Fašoda a haagská konference	5
II. Válka boerská	35
III. Bouře boxerské	61
IV. Počátek vlády Eduarda VII.	85
V. Rozchod Anglie s Německem a alliance britsko-japonská	117
VI. Počátek sblížení Anglie i Italie s Francií	143
VII. Vnitřní krise ruská a spor o Koreu	165
VIII. Poměry v monarchii habsburské a dohoda mürzstegská	183
IX. Válka rusko-japonská a dohoda francouzsko-anglická	208
X. Pohroma Ruska; Marokko a Björkö	237

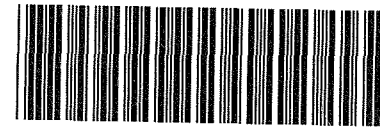
REV15

R 1972

R 1981

R 93

ÚK PrF MU Brno

3129S35639

241